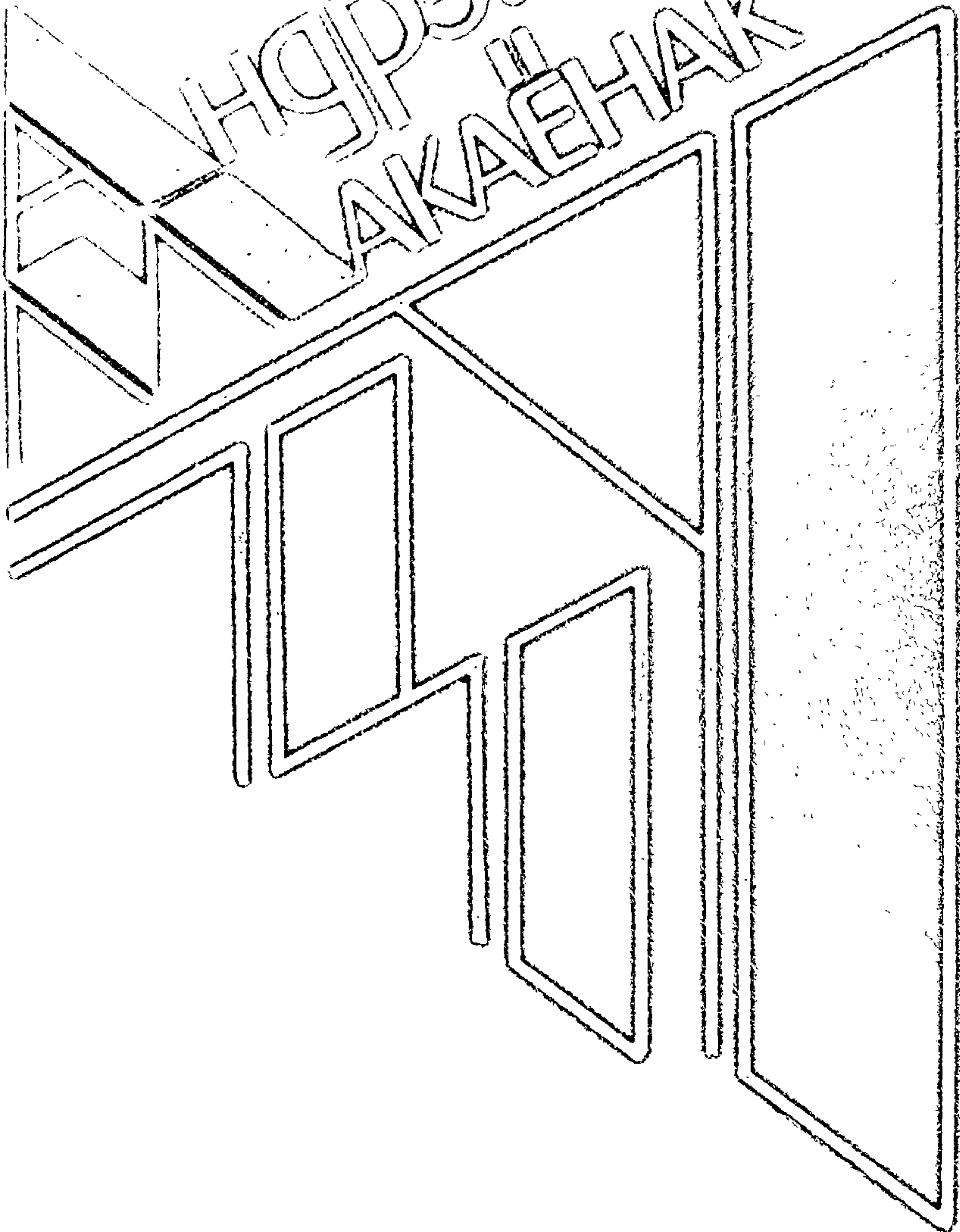

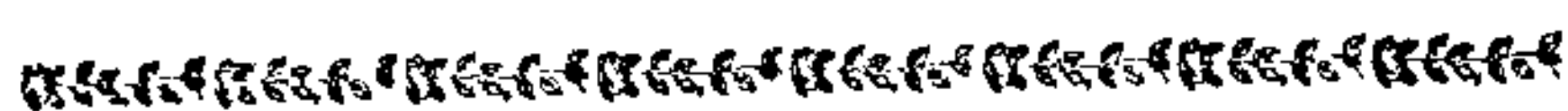
ИИДОВ АКАДЕМИЯ

**АНДРЭЙ
МАКАЁНАК**

**ЗБОР
ТВОРАЎ**

АНДРЭЙ МАКАЁНАК

ЗБОР
ТВОРАЎ
У ПЯЦІ
ТАМАХ

Рэдакцыйная калегія:

АЎСЯНШКАЎ Г. С.

БЫКАЎ В. У.

ДЗЯЛЕЦ М. І.

ЛАУШУК С. С.

МАКАЕПАК Л. І.

МАКАЕНАК С. А.

ШАМЯКІН І. П.

АНДРЭЙ Макаёнак

ТОМ
ЧАЦВЁРТЫ
•
П'ЕСЫ
ПЕРАКЛАДЫ

МІНСК
«МАСТАЦКАЯ ЛІТАРАТУРА»
1989

ББК 84Бел7
М 15

Укладанне і каментарыі
С. С. Лаўшук

В четвертый том Собрания сочинений Андрея Макаенка вошли одноактовые пьесы, драма в четырех действиях «Входы счастья», а также переводы.

М $\frac{4702120203-130}{M302(03)-89}$ 96—89

ISBN 5-340-00301-9

© Выдавства «Мастацкая літаратура», 1989

Ш'есы

ДОБРА, КАЛІ ДОБРА КАНЧАЕЦЦА

КАМЕДЫЯ
ў адной дзеі

ДЗЕЮЧЫЯ АСОБЫ:

Дзед Макар — калгаснік, 60 год.

Бабка Агана — яго жонка, такога ж узросту.

Фрося — іх дачка, 20 год.

Павел — жаніх Фросі, 23-х год.

Дуняша — сяброўка Фросі.

Каця — медсястра са шпіталя.

Дзея адбываецца па кватэры ў дзеда Макара. Пакой прыбраны небагата, але чыста: стол, некалькі крэслаў, канапа. З пакой два выходы: адзін у кухню, другі — у сумежны пакой. Час дзеі — першая восень пасля перамогі. Вечарэ.
Дзед Макар на лаўцы крышыць сякерай махорку. Бабка Агапа лузае фасоль.

Бабка Агапа (*з крыўдаю, сярдзіта*). Гэта ж трэба так! Ці ж спадзяваўся хто, што ён можа так зрабіць? Хлапец як хлопец быў... Думала дачку аддаць, а ён — во табе што! На ўсю вёску зганьбіў дзяўчыну.

Дзед Макар. Чым гэта ён яе зганьбіў?

Бабка Агапа. Як гэта чым? Абяцаў жаніцца, хадзіў, віляў хвастом, круціўся каля яе... Нават калі на фронт адпраўлялі, дык ён пры ўсім народзе сказаў (*перадражнівае*): «Не сумуй, Фрося, не журыся, — прыеду з фронту, тады вяселле адгуляем. Чакай, абавязкова вярнуся» і нават, бессаромныя яго вочы, пры людзях пацалаваў дзеўку. А цяпер?

Дзед Макар. Дачка ў матку ўдалася. І ты ж да пацалункаў вельмі ласая была.

Бабка Агапа. Дык не яна яго, а ён яе. А цяпер, бач — ажаніўся. Франтуху знайшоў. Гарадская, мабыць... З медалём яму спатрэбілася... Фросяй грэбуе? А, пягоднік! Не так крыўдна было б, каб Фрося абы-якая была. А то ж дзеўка — кроў з малаком, работніца, прыгажуня, весялуха. Для ўсіх дзяўчат прыклад не толькі ў вёсцы, але і ў раёне. Лепнай звеннявой лічыцца. А ён гэтак зрабіў.

Дзед Макар. Не турбуйся, старая, хопіць яшчэ і для Фросі хлапцоў.

Бабка Агапа. А яна ж сумавала, чакала яго, пягодніка... Бывала, пісьма не дачакаецца. Ubачыць паш-

гальёна — пасустрач бяжыць, пісьма пытае. А прыйдзе пісьмо, дык колькі радасці, аж танцуе.

Дзед Макар. Ну і датапцавалася...

Бабка Агана. А як працавала. «Гэта ж, — кажа, — я, мамуся, Чырвонай Арміі дапамагаю, каб хутчэй вайну закончылі і дамоў прыйшлі». Гаворыць пра ўсіх, а думае толькі пра Паўла.

Дзед Макар. Ты не блытай, старая! Зусім не значыць, што калі яна добра працавала, дык Павел абавязкова павінен на ёй жаніцца.

Убягае Дуняша.

Дуняша. А дзе Фрося? З райкома яшчэ не прыехала? Бабуня, вы чулі, Пашка Архіпаў прыехаў, паранены, кульгае, з ключкай ходзіць. І ажаніўся там. Жонка ваенная.

Бабка Агана *(стрымана)*. А нам што? Прыехаў, і добра. Ажаніўся — на здароўе. Хай дзетак плодзіць... А нам мала клопату.

Дуняша. Як гэта?.. Ай, шкада, што Фросі няма. Вось як прыйдзе, як даведаецца... *(Выбягае.)*

Бабка Агана. Во, бачыш? Ужо колькі гоману... Во зняславіў дзеўку! Гэта ж не хлопцы, а сабакі...

Дзед Макар. Не грыві, старая, бо дождж наклічаш. Ідзі лепш вячэру вары. Пагамоняць, пагамоняць ды і перастануць. *(Бабка Агана прыбірае смецце. Дзед Макар, закурыўшы, падыходзіць да акна.)* Здаецца, Фрося прыехала. *(Да акна падыходзіць і Агана.)*

Бабка Агана. Не ведае яшчэ, дачушка мая, бач — вясёлая. *(Уздыхае.)* А колькі яшчэ слёз будзе...

Убягае Фрося.

Фрося *(узбуджаная, радасная)*. Ой, тата, што там было. Каб ты бачыў, што там толькі было! Народу колькі з'ехалася! Злёт стаханаўцаў — ці жартачкі гэта! А як упрыгожана ўсё?! Як на вялікае свята. Сакратар райкома партыі адкрывае злёт... І каго, ты думаеш, выбіраюць у прэзідыум? Мяне! Не верыш? Чэснае камсамольскае! А на кожным стуле газета, глядзі, вось і партрэт тут *(паказвае газету)*. Потым даклад, выступленні. А наш калгас на першым месцы ў раёне. А потым прэміі. І мне першай сакратар райкома партыі ўручыў гадзіннік. Вось — глядзі... *(Спачатку сама слухае, потым паказвае бацьку.)* А калі

ўсё скончылася, сакратар райкома камсамола абяцаў па-слаць па курсы...

Бабка Агапа (*праз слёзы*). Дачушка мая, старанніца... (*Прыгарнуўшы да сябе, гладзіць яе па галаве.*)

Фрося. Чаго ж ты, мамуся?

Дзед Макар. Што ты, не ведаеш яе? Ёй жа заплакаць, што кошцы мяўкнуць.

Бабка Агапа. Дачушка мая, ты яшчэ нічога не чула?

Фрося. А што?

Дзед Макар. Павел твой прыехаў...

Фрося (*радасна*). Пашка?! Праўда?

Дзед Макар. З жонкай.

Фрося. Што? Як з жонкай? З чыёй?

Бабка Агапа. Але ж, дачушка, ажаніўся, басурман, прывёз жонку.

Фрося. А як жа я?.. (*Плача, бабушка Агапа саджае яе на канапу.*)

Бабка Агапа. Не плач, дачушка, не плач! Што ў цябе, куча дзяцей, ці што? Ці пра цябе дрэнная слава ідзе? Не плач...

Дзед Макар. Чаго равеш, дурненькая? Яшчэ лепш, што так атрымалася. Паедзеш вучыцца — чалавекам будзеш. А то выйшла б замуж, дзеці пайшлі б. Гэта заўсёды паспееш. Кінь плакаць, кажу. Ну!

Фрося выбягае ў другі пакой.

Бабка Агапа. Ах ты, басурман, што нарабіў. Як цяпер дзеўцы быць?.. (*Выходзіць.*)

З'яўляецца Дуняша.

Дуняша. А дзе Фрося? Яна ж прыехала!

Дзед Макар (*прымае непарэзаны табак і сякеру*). Малайчына гэты Павел, на месяц работы бабскім языкам задаў. Фрося! Пошта прыйшла! (*Выходзіць. З другога пакой з'яўляецца Фрося.*)

Дуняша (*косым поглядам праводзіць дзеда Макара*). Фросечка, ты ўжо чула?

Фрося (*абыякава*). Чула, а што?

Дуняша. Як што? Ой, Фрося, я цябе не пазнаю! Я ж бачу, табе не ўсё роўна, што ён ажаніўся. Ты ж яго чакала...

Фрося. Ну і што? Чакала. Кожны чалавек вольны. Снадабалася другая — не прывяжаш.

Д у н я ш а. Яно-то так... ды крыўдна.

Ф р о с я. А чаго крыўдзіцца?

Д у н я ш а. Як так, чаго крыўдзіцца? Ты ж яго кахала? *(Фрося заплакала.)* Фросечка! Чаго ж ты? Ну і клопат вялікі... падумаеш. Плюнь і разатры, быццам і не ведала яго.

Ф р о с я. Як не ведала... *(Праз слёзы.)* Я ж кахала яго... чакала... і цяпер таксама кахаю. А ты — «плюнь»... Мне не верыцца... Здаецца — гэта сон... *(З жарам.)* Дуняша! Скажы, што гэта няпраўда, што гэта плёткі! *(Дуняша адмоўна ківае галавою.)* Як быццам хтосьці вырваў кавалак сэрца...

Д у н я ш а *(шкадуючы)*. Не, Фросечка, гэта праўда... Ажаниўся. Але ты не гаруй, не шкадуй. Каб добры быў, то не ажаниўся б. Відаць, заўсёды быў сабакам.

Ф р о с я. Няпраўда. Ён і зараз добры!.. Чалавек так хутка не мяняецца... Каб дрэнны быў, я яго і тады не пакахала б.

Д у н я ш а. Ой, Фрося, ты, мабыць, памылілася ў ім.

Ф р о с я. Не... Тады я не памылялася. А цяпер... цяпер я нічога не ведаю... Ты яго бачыла? Які ён, раскажы.

Д у н я ш а. Бачыла. Ішоў з ёю. Крыху кульгае. Два ордэны і медаль... Ніколькі не змяніўся, толькі больш нахабны стаў. Калі сустрэлася, дык ён: «О, кажа, Дуняша, усё прыгажэеш! Як справы, пытае». А мне не церпіцца — хто ж яна? Я і кажу: што ж, кажу, не знаёміш, можа, жонка? А ён: знаёмцеся, гэта, кажа, Фросіна сяброўка, а гэта — жонка Каця. І яшчэ смяецца, пахабнік. Не чакалі, што жанаты прыеду, пытае. А я яму і адказваю: падумаеш, ты ў нас і з галавы не выходзіў. Мы таксама, кажу, дарэмна часу не трацілі. І Фрося? — пытае. А Фрося што, кажу, горш за цябе? Вось гэтага, кажа, я не чакаў. І мы, кажу, не чакалі. А яна-а-а смяецца. Я завярнулася і пайшла.

Ф р о с я. А яна... прыгожая?

Д у н я ш а. Ну, як табе сказаць?.. Як усе. *(Паўза.)* Фрося! Ну, а як там у раёне? Што там было?

Ф р о с я. Там усё добра. Наш калгас першае месца ў раёне заняў.

Д у н я ш а. Першае месца? А звяно наша?

Ф р о с я. І звяно таксама першае. Вось прэміравалі. *(Паказвае гадзіннік.)*

Д у н я ш а. Фрося! Дык чаго ж маўчыш? Чаго ж ты нос павесіла? Га? Плюнь ты на яго! Пакажы гадзіннік. *(Фрося здымае з рукі гадзіннік, паказвае. Дуняша раз-*

глядае, слухае, потым раптоўна.) Фрося! А ведаеш, што я прыдумала. Я зараз набягу да дзяўчат, сабяром камсамольскі сход, і ты раскажаш пра ўсё, а потым — танцы. А? Калі Павел прыйдзе, я ўстану і скажу: жанатым сюды ўваход забаронен! Просім! (*Артыстычны жэст на выхад.*)

Фрося. Гэта не па-камсамольску, ды і не дапаможаш гэтым.

Дуняша. Ну, дык мы скажам, як толькі ён прыйдзе: «На гэтым танцы заканчваем!» Моў, прабачце!

Фрося. Не, гэта...

Дуняша. Ведаю, таксама не па-камсамольску, а ён па-камсамольску зрабіў? Як хочаш, а я пабегла. Так і зробім!

Дуняша выйшла. Уваходзіць бабка Агапа з гарлачом і стаканам у руках.

Бабка Агапа. Вазьмі, дачушка, выпі стакан малака, пакуль вячэраць. Ты ж прагаладалася з дарогі. А мо зусім увесь дзень галодная была?

Фрося. Не, мама, не хачу.

Уваходзіць дзед Макар.

Бабка Агапа. Кінь ты пра яго думаць. Во падсілкуйся лепш. Знайдзіце з дзеўкамі музыку ды танцы. Веселей трымайся пры людзях, каб ніхто і не заўважыў, што сумуеш.

Дзед Макар. Ты сама падай прыклад. Цікавей будзе.

Бабка Агапа. Ідзі ты, пазола... Хоць бы выйшаў куды, дык не, мазоліць вочы. (*Заўважыла ў акно Паўла.*) Глядзі ты, я ж кажу, бессаромныя яго вочы, яшчэ і ў хату прэцца... га?.. ды з жонкай... Я ж яго, распуснага, так размалюю памялом, што ён забудзе, у якім баку свой дом. Я яго зараз...

Фрося падбягае да акна, потым выбягае ў сумежны пакой.

Дзед Макар. Ты глядзі, старая, не дуры. Не твайго розуму гэта справа. Ідзі лепш чарку рыхтуй.

Бабка Агапа. Каму гэта?

Дзед Макар. Ды хоць бы і мне.

Бабка Агапа. Спяшаюся, аж падаю. А смалы ён не хоча? (*Выходзіць.*)

Дзед Макар. Во старая раззлавалася, быццам на мазоль хто паступіў.

Уваходзяць Павел і Каця. Павел кульгае.

П а в е л. Добры, вечар, бацька!

Д з е д М а к а р. Здароў, здароў, зямляк! (*Вітаюцца.*)

П а в е л. Чаго гэта старая так раззлавалася, што пават на прывітанне не адказала?

Д з е д М а к а р. У хаце чаркі пяма для госця, вось яна і злуе.

П а в е л. Не, відаць, дапёк яе чымсьці дзед?

Д з е д М а к а р. Мо я, а мо і хто другі.

П а в е л. Хто ж другі? Ведаю, Фрося гэтага не зробіць. А дзе ж Фрося?

На парозе з'яўляецца Ф р о с я, хвалюецца.

П а в е л. Фрося, Фросечка, здаровенька!

Ф р о с я (*няветліва*). Дзень добры.

П а в е л. Знаёмцеся. (*Каця і Фрося паціскаюць рукі. Фрося дапытліва ўглядаецца ў Кацін твар.*)

Ф р о с я. Фрося.

К а ц я. Каця.

Ф р о с я. Што ж вы стаіце? Сядайце! (*Падае крэсла.*)

П а в е л. Чаму ж гэта ты такая няветлівая? Хіба не чакала?

Ф р о с я. Чакала, але не ўсяго, чаго дачакалася?

Д з е д М а к а р (*да Паўла*). У мяне да цябе невялікая справа ёсць, пойдзем пагамонім. (*Выходзяць.*)

П а в е л. Зараз іду. (*Да Фросі.*) Кажаш, чакала, але не кульгавага, так? (*Выходзіць. Фрося ўсхапілася.*)

Ф р о с я. Ты! (*Павольна садзіцца, закрывае твар рукамі. Паўза. Каця ўважліва і здзіўлена глядзіць на Фросю. Фрося павольна павярнула галаву і глядзіць на Кацю.*)

К а ц я. Што вы, не любіце яго?.. І раней не любілі?

Ф р о с я. Я?.. А вам што да гэтага?

К а ц я. Мне нічога. Я проста так. Толькі ён мне шмат чаго расказваў пра вас. Хваліў: вельмі добрая дзяўчына... вельмі рада будзе, калі прыеду. І ён добры хлопец, дужа добры.

Ф р о с я. А чаму вы мне гэта расказваеце?

К а ц я. Як чаму? Вы ж былі добрымі сябрамі... А чаму вы на мяне злуецца?

Ф р о с я. Не, я на вас зусім не злуюся... (*Паўза, Фрося ўважліва глядзіць на Кацю.*) Раскажыце мне лепш, як вы з Паўлам пазнаёміліся і... ну, усё-ўсё.

К а ц я. Што расказаць... Працую я ў шпіталі, там і пазнаёміліся... Калі прывезлі яго ў шпіталь, амаль ніхто не думаў, што выжыве... Не тое каб дужа цяжкае раненне, а

шмат крыві страціў. Доктар кажа: «Калі не зрабіць пераліванне — не вытрымае». А ў нас на той час, як пазло, не было кансерваванай крыві. А мая група падышла. Я і дала яму сваю кроў. А раней баялася. І ў шпіталі працавала, бачыла, як гэта робяць, а баялася. Так... Калі яму зрабілі пераліванне, ён крыху ачуняў. На другі дзень пасля ранішняга абходу доктар кажа: «Трэба аперацыю рабіць: непрыгожая рана, баюся, каб заражэння не было». А ён як пачуў пра аперацыю — збялеў, баяўся, што будуць адразуць нагу. І так просіць доктара, так просіць, каб не рэзалі.

«Нельга мне, — кажа, — таварыш доктар, шіак нельга без нагі. Вельмі прашу, што хочаце рабіце, толькі не рэжце». А доктар яму: «Супакойцеся, супакойцеся, — кажа, — рэзаць не будзем. Крыху пачысцім, і ўсё». І пайшоў. А Павел падазваў мяне і кажа: «Ну каму я патрэбен тады? Што я рабіць буду?»

Ф р о с я (*парывіста*). Хоць бы і без нагі прыйшоў, я б яго...

К а ц я. Я яго супакойваю, што ніхто рэзаць не збіраецца, і няпраўда, кажу, што ты нікому не патрэбен. Не ў п'янцы ты нагу страціў, а на фронце. Тады ён просіць мяне: «Калі, — кажа, — паложыць на стол і дадуць наркоз, ты глядзі, не давай рэзаць, нішто не давай! Паклянися, — кажа, — што выканаеш маю просьбу, самым дарагім». Я паклялася. Калі доктар пачаў рабіць аперацыю, я і пытаю: «Будзеце ампутаваць?» А ён: «Што вы, ён жа яшчэ не жапаты. Пачакайце, яшчэ так «Лявоніху» будзе выбіваць, што не адна заглядзіцца». Мне і на сэрцы лягчэй стала. А Павел пад паркозам як разбушаваўся. Спачатку крычыць: «Фрося! Фрося! Сюды плыві, Фрося, я тут. Аддайте, — крычыць, — Фросю, пусціце яе!» Доўга няньчыліся мы з ім, пакуль вылечылі. Начама прыходзілася сядзець каля яго. Дужа неспакойны. Хай дзякуе доктару — вельмі добры быў. Як свайго сына глядзеў.

Паўза.

Ф р о с я. Вы — замужам? Ужо пажаніліся?

К а ц я (*проста*). Замужам. Ужо каля года.

Ф р о с я. Як каля года?

К а ц я. Амаль дзевяць месяцаў.

Ф р о с я. Так даўно?.. І я пічога не ведала?..

К а ц я. А скуль жа вы будзеце ведаць?

Ф р о с я. Ён жа мне яшчэ тады часта пісьмы пісаў, але аб гэтым — ні слова.

К а ц я. Хто?

Ф р о с я. Ды хто ж — Павел.

К а ц я. Мы тады яшчэ з Паўлам не былі знаёмы.

Ф р о с я. Незнаёмыя і пажаніліся? Цікава! Як жа гэта здарылася?

К а ц я. Нічога не разумею!

Ф р о с я. Я таксама нічога не разумею.

К а ц я (*спаханілася*). Дык ты думаеш, што я за Паўла замуж выйшла?

Ф р о с я. А хіба не так?

К а ц я. І таму ты так няветліва яго сустрэла?

Фрося са здзіўленнем глядзіць на яе.

К а ц я (*падбягае да яе, смеючыся, глядзіць ёй у вочы*). Фросечка! Якая ж ты дурненькая! Павел жа твой! У мяне свой муж — Валодзя. Я сюды з Паўлам прыехала толькі таму, што мяне са шпіталя паслалі суправаджаць раненых. Павел запрасіў мяне, каб я на вашым вяселлі пагуляла.

Ф р о с я (*быццам прачнулася*). Значыць... значыць, няпраўда? Не ажаніўся?

К а ц я. Ну, вядома, не!

Ф р о с я (*ад радасці некалькі разоў горача цалуе Кацю*). Дарагая мая... а я, дурніца, думала... а я думала... Што я толькі думала!..

К а ц я. А ён так цябе кахае, так кахае!..

Ф р о с я. Ён так і казаў?

К а ц я. Усю дарогу ён толькі пра гэта і гаварыў. Ён, калі яшчэ ў нашым шпіталі ляжаў, часта мне апавядаў пра цябе. Нават пісьмы чытаў, а аднойчы пасля аперацыі ён усю ноч не спаў — рана балела. Мы з ім доўга гаварылі... Гаварылі пра цябе, пра вашу вёску, як вучыўся, як пачаў з табой сустракацца, як кахаў... «Няма лепшай дзяўчыны, чым Фрося, — гаварыў ён часта, — калі я пра яе гавару ці думаю, то і рана не так баліць. Калі б не было Фросі, калі б я яе не так кахаў, мабыць, і не выжыў бы. А так хочацца жыць. Тым больш што нашы да Берліна падыходзяць».

Ф р о с я. Ну, ну, раскажвай, усё раскажвай.

К а ц я. Што ж раскажваць... Здаецца, усё. Скажу адно — вельмі кахае ён цябе. Спадзяваўся, што ты рада будзеш, калі прыедзе... А ты гэтак яго сустрэла. А ён, на-

пэўна, думае, ты яго так сустрэла таму, што ён крыху кульгае.

Фрося. Ды не! Я ж думала... Ой, дурніца, што я толькі думала пра Пашку!.. І я не вінавата. Я толькі прыехала з раёна, а мне як абухом адразу: «Пашка прыехаў, і жанаты, а жонка вясная». Я б не наверыла, каб хто другі сказаў, а то Дуняша, сяброўка мая...

За сцэнай чуваць гучны смех Паўла, затым голас дзеда Макара: «Я казаў, старая, тут чаркай не абыдзешся, літру цягні».

Фрося. Бач, там таксама разабраліся нарэшце.

Кая. Каб я ведала, што так будзе, нізашто не пасха-ла б суправаджаць. Хай бы хто другі.

Фрося. Што ты, што ты! Ой, як добра атрымалася!

Уваходзіць Павел, затым наказваецца Дуняша.

Фрося (*радасна*). Пашка! (*Падб'ягае да яго і цалуе.*)

Дуняша (*у здзіўленні*). Фро-ося! (*Фрося наказвае ёй язык і зноў цалуе, затым яе цалуе Пашка.*)

Пашка. Памірыліся з «жонкай»? (*Усе смяюцца.*)

Уваходзіць дзед Макар.

Дзед Макар. Я ж кажу, ласая да пацалункаў. Ну хто каму ўступіў? Старая! Давай сюды гарэлку! Цяпер не скажаш, што п'ю без прычыны. Прычына ўважлівая — па закопу належыць. Скупая мая старая — ніколі не дасць выпіць, апрача свята.

Бабка Агапа (*уваходзіць і нясе бутэльку і шклянку*). Ды табе толькі патурай, ты і жонку прап'еш. Гэта ж во схавала на ўсякі выпадак. Сядайце, чаго ж вы стаіце? Сядай, Паўлуша, у цябе нага баліць.

Дзед Макар. Цікава — як хутка ў жанчын характар мяняецца.

Бабка Агапа. Добра, што ў вас не мяняецца.

Заслона.

ПЕРАД СУСТРЭЧАЙ

КАМЕДЫЯ
У АДНОЙ ДЗЕІ

ДЗЕЮЧЫЯ АСОБЫ:

Пракапчук — старшыня калгаса, 40 год.

Вярбіцкі — аграном, ён жа карэспандэнт, 25—27 год.

Марыйка — дзяўчына, 20 год.

Луша — памочнік рахункавода, 19 год.

Гаўрыла — малады калгаснік, каваль, 23—24 гады.

Пакой старшыні калгаса. Пісьмовы стол, некалькі крэслаў. Над сталом Указ Прэзідыума Вярхоўнага Савета аб прысваенні звання Героя Сацыялістычнай Працы і ўзнагароджанні ордэнамі за высокія ўраджаі. Паабапал Указа прыгожыя вяскі, а ў куде — сноп добрага жыта — усё гэта памяць аб дажынках.
За сталом П р а к а п ч у к чытае кнігу.

П р а к а п ч у к *(адсунуў кнігу ўбок, закурвае)*. Так-так... Добрая кніга, ды цяжкаватая. Такія словы, што не кожны вымавіць. Выдумаюць жа... Не могуць прасцей напісаць, ці што? *(Круціць галавой і зноў чытае.)*

Уваходзіць Л у ш а.

Л у ш а. Сямён Макаравіч! Там госць нейкі прыехаў, вас пытае.

П р а к а п ч у к. А ты б сказала, што я зараз запяты, вучуся. Колькі разоў казаў: у часы вучобы не перашкаджаць мне.

Л у ш а. Я яму і сказала: старшыня зараз тэорыяй займаецца, агра-тэхніку вывучае. А ён: «Цікава, цікава» і ў блакнот нешта запісаў.

П р а к а п ч у к. У блакнот... А што за ён, якой катэгорыі?

Л у ш а. Думаю, што першай. Карэспандэнт ад газеты. Патрэбны чалавек, думаю.

П р а к а п ч у к. Ага, правільна думаеш. Ну, што ж, запрашай сюды яго. Хай піша. Хай усе ведаюць, што такое мой калгас «Зара камуны». Кліч!

Луша хоча ісці.

Чакай. А ты ідзі, скажы рахункаводу, ды лічбы ў парадак прывядзіце, зразумела?

Л у щ а. Як не зразумець, Сямён Макаравіч. Яны ў нас заўсёды як на парадзе. (*Выходзіць.*)

П р а к а п ч у к. Дзіва што... сядзелі б вы ў мяне ў капцыляры. (*Занадта ўважліва чытае.*)

Заходзіць карэспандэнт.

К а р э с п а н д э н т. Добры дзень! Прабачце, я, здаецца, перашкодзіў вам.

П р а к а п ч у к. Нічога. Выбачаю. (*Вітаюцца.*) Не вы першы, не вы апошні. Пракапчук.

К а р э с п а н д э н т. Вярбіцкі. Не ведаю, як вам прадставіцца. Я да гэтага часу працаваў карэспандэнтам абласной газеты, а зараз вось прыехаў да вас прыгледзецца. Праўда, рэдактар прасіў, каб я для газеты за адным заходам напісаў добры артыкул пра ваш калгас, як вы за ўраджай ваюеце.

П р а к а п ч у к. Ды вось, ваюем... бачылі, колькі шпакоўніц наставілі. Усіх птушак думаем пераняць.

К а р э с п а н д э н т (*усміхаецца*). Жартуеце.

П р а к а п ч у к. Чаму жартуем. Мы ўсур'ёз. Птушкі, яны таксама ўраджай падымаюць.

К а р э с п а н д э н т. Яно разумеецца... Супроць шкоднакаў, саранчы...

П р а к а п ч у к. Галоўнае не ў тым. Галоўнае — птушыны памёт нарыхтоўваем.

К а р э с п а н д э н т (*смяецца*). А вы, бачу я, чалавек востры на язык, як той Эзон.

П р а к а п ч у к. А гэта што ён за аграном такі?

К а р э с п а н д э н т (*усміхаецца*). Гэта не аграном, а вялікі паэт старажытнасці — байкі пісаў.

П р а к а п ч у к. Ну, а я вас байкамі частаваць не думаю.

К а р э с п а н д э н т. Аднак на птушыны памёт не зловіце. У сельскай гаспадарцы крыху разбіраюся.

П р а к а п ч у к (*прыкідваючыся*). Ці ж я што якое...

К а р э с п а н д э н т. Бачу, бачу: бывае, вядома, і так, што спрабуе каторы вучыць гаспадарыць, а сам грэчкі ад канюшыны не можа адрозніць.

П р а к а п ч у к (*жвава*). От, што праўда, то праўда.

К а р э с п а н д э н т. У адным калгасе мне казалі такі выпадак. Прыехаў да іх упаўнаважаны з раёна паскорваць сляўбу. З ячменем там адставалі. Ну, падняў усё на погі. Усе выехалі ў поле. І раптам гэты ўпаўнаважаны бачыць, што адзін брыгадзёр з поля ідзе. Ён і напусціўся

на брыгадзіра. «Ты куды?» — пытае. «Ды я па стальвагі, баранаваць трэба». Упаўнаважаны і давай яго распякаць: «З ячменем трэба канчаць, а стальвагі потым будзеце баранаваць». (*Пракапчук смяецца.*)

Пракапчук. Бач ты яго, а?.. Стальвагі баранаваць!.. А? За год не прыдумаў бы такога.

Карэспандэнт. Ну, а я стальвагі баранаваць не збіраюся. Шчыра прызнацца, дык я прыехаў цікавіцца вашымі гаспадарчымі справамі не столькі па службовым абавязку, колькі з чыста асабістых меркаванняў. Тым больш што я рашыў змяніць сваю пасаду і пайсці працаваць па прафесіі. Так што мне не столькі матэрыял для газеты патрэбен, колькі задаволіць асабістую цікаўнасць.

Пракапчук. Што? Можна, думаеце падацца на сельскую гаспадарку? Вопыт жадаеце пераняць?

Карэспандэнт. Вы недалёка да ісціны. Але аб гэтым пазней больш дакладна даведаецеся. А павучаць вас пакуль што не думаю.

Пракапчук. Ды я што, я не супроць, калі мяне хто і навучыць. Усяго не ведаем. А вы ўсё-такі па свеце ездзіце, больш чаго бачыце, а павучыцца добраму не грэх. Вось і... кніжачкі чытаем...

Карэспандэнт (*паглядзеўшы на кнігу*). Карысная рэч.

Пракапчук. Карысная-то карысная, ды слоў мудрых многа. Такія, што язык не паварочваецца выгаварыць. Вучоныя заафта. Навыкавырвалі заагранічных слоў, ды яшчэ такіх, што і там, відаць, іх мала калі вымаўляюць.

Карэспандэнт. А вы напішыце свае заўвагі.

Пракапчук. Куды мне пісаць супроць прафесараў. Не мая гэта спецыяльнасць. Вось вы і напішыце за нас.

Карэспандэнт (*робіць заўвагу ў бланкоце*). Вам бы не лішне свайго агранома ў калгасе мець.

Пракапчук. Эге-ге, калі б мне ды свайго агранома... Прызнацца, я, можна, і не ламаў бы столькі галавы над гэтай кніжкай.

Карэспандэнт. А гэта не дрэнна, што вы за навуку ўзяліся.

Пракапчук. Цяпер без навукі ніяк нельга... Цяпер за яе ўсе бяруцца. У нас адна брыгада ў мінулым годзе рэкордны ўраджай сабрала. Дык вось я і падумаў: а хіба нельга з усяго поля такі ўраджай браць?.. І рашыў: можна! Можна, толькі трэба ведаць — як. Без навукі, вядома, не абызешся. Вось і... чытаем...

К а р э с п а н д э н т. А як жа вашы брыгадзіры працавалі? Пяўжо без агранома абыходзіліся? Усё-такі каб ордэн Леніна атрымаць, мала старацца, трэба і веды мець.

П р а к а п ч у к. А вы ведаеце нашых брыгадзіраў? Яны, браце, такія, што хоць дзе дарогу працярэбляць. Асабліва Тамара наша. Чулі пра Тамару Тарасюк?

К а р э с п а н д э н т. Як жа, ведаю крыху, чуў.

П р а к а п ч у к. З ёй мы і агранома здабудзем сабе. Я ўжо ёй заданне даў. Нібы заданне.

К а р э с п а н д э н т. Як гэта заданне?

П р а к а п ч у к. А вось так. Калі хоча замуж, то хай агранома шукае.

К а р э с п а н д э н т (*іранічна*). Можа, і пастанову адпаведную праўленне вышесла?

П р а к а п ч у к. Я, вядома, і сам разумею, што гэта такая справа, дзе ніякай уладай не прымусіш, але ўсё-такі... добра было б, каб агранома ўзяць да яе ў прымы, а значыць — і для калгаса. Фантазія такая ёсць.

К а р э с п а н д э н т. А калі да яе пасватаецца не аграном? Напрыклад, я.

П р а к а п ч у к. За такую дзяўчыну можна хоць каго высватаць. То чаму не агранома? Нам аграном пазарэз трэба ў калгасе.

К а р э с п а н д э н т (*хітравата*). Вось дык супадзенне. Цікава, цікава. (*Убок.*) Ох і разыграю я цябе. (*Уголос.*) А я ўсё ж думаю пасватацца і спадзяюся, што яна дасць згоду.

П р а к а п ч у к. Хто, Тамара? Ну, таварыш, не жартуй. (*Рашуча.*) Не адпусцім!

К а р э с п а н д э н т. А тады і пасмяёмся над вамі.

П р а к а п ч у к. Не будзе гэтага! Я ўжо наконт гэтага вуха востра трымаю! Яна сама мне па сакрэту прызналася, што пазнаёмілася ўжо з добрым аграномам.

К а р э с п а н д э н т. І кахае яго?

П р а к а п ч у к. А без кахання якое ж замуства.

К а р э с п а н д э н т. Як бы мне пабачыць вашых брыгадзіраў? Я хацеў бы пагаварыць з імі.

П р а к а п ч у к. Гэта не так лёгка.

К а р э с п а н д э н т. Што так?

П р а к а п ч у к. Яны зараз далёка... У Маскве, ордэны атрымліваюць.

К а р э с п а н д э н т. Дык яны яшчэ не прыехалі?

П р а к а п ч у к. Вось чакаем з дня на дзень.

Карэспандэнт. Як жа так? Мы ж дамовіліся...
Сёння якое ў нас чысло?

Пракапчук. Зрапця было трынаццатае, нешчаслівае. А з кім гэта вы дамовіліся?

Карэспандэнт. Ды з імі. Думаў апісаць, як калгас сустракае сваіх герояў. Вы ж, відаць, рыхтуецца.

Пракапчук. Вядома, рыхтуемца. Нічога, калі дзянёк і перачакаеце ў нас, сумаваць не будзеце. *(Паўза.)*

Карэспандэнт. Та-ак... А як жа ў вас справа ў гэтым годзе?

Пракапчук. Бяда, і толькі.

Карэспандэнт. Ну-у? У чым жа справа?

Звоніць тэлефон. Пракапчук здымае трубку.

Пракапчук. Ну, слухаю, слухаю, пакінь тарабаніць. Ну, «Зара камуны», каго вам трэба? Старшыня калгаса... Якую распіску?.. Тэлеграму?.. Ніякіх тэлеграм ніхто мне не даваў... Вельмі тэрміновая?.. Малапка?.. Можа, пярун?.. Ну, ну... Ага... Добра, добра... Я спытаю свайго паштальёна... Распіску?.. Добра, добра, вышлем. Усяго добрага. *(Да карэспандэнта.)* А справа ў тым, што пасля таго, як двух брыгадзіраў узнагародзілі, увесь калгас так заварушыўся, што мне толькі... паспявай.

Карэспандэнт. Дык якая ж тут бяда?

Пракапчук. Яно і не бяда калгасу, а на карысць, бо кожны хоча, каб яго ўчастак лепшым быў. А мне-то як? Мяне скубе кожны. І ўгнаенне дастаць, і цягло размяркуй, ды каб пароўну, ды каб без крыўды. Таго выстарайся, гэта знайдзі. І, ведаеце, на горла становяцца — давай, і ўсё тут, з калена ламі, а дай. І кожны хоча, каб першаму яму перапала.

Карэспандэнт. І правільна, са старшыні ўвесь спрос. Гэта не бяда. *(Запісвае ў бланк.)*

Пракапчук. Яно, вядома, і не бяда, а ў мяне *(лянае сябе па галаве)* ад гэтых турбот галава лысай стала.

Карэспандэнт. А як жа вы хацелі без турбот? Справа патрабуе, каб усе калёсікі круціліся, і старшыня ў тым ліку. А скардзіцца няма на што. *(Запісвае.)*

Пракапчук. А я не скарджуся... *(Схамянуўся.)* Запісваеце? Не-не-не-не! Гэта ж я толькі так, па прывычцы. Ніякіх скарг. А то вы яшчэ напінаце... Калгас як калгас, прагрымеў, праславіўся, і вы раптам з маіх жа слоў размалюеце мяне, як плаксу, што самому брыдка стане. Не-не-не! *(Карэспандэнт запісвае.)* Пачакайце! Я ж кажу,

па прывычцы гэта. А тое што мне прыходзіцца хутчэй круціцца, дык жа педарма я ў кішэні пячатку нашу.

К а р э с п а н д э н т. Вы не турбуйцеся. Я не для газеты запісваю, а для памяці. А там пабачым, што для газеты, а што так.

П р а к а п ч у к. Я думаю, што лепш будзе, калі вы гаспадарку нашу паглядзіце. Там вы больш цікавага для сваёй газеты знойдзеце. А потым зойдзем у канцылярыю, для параўнання лічбы не лішне паглядзець.

К а р э с п а н д э н т. Згодзен, пойдзем.

Пракапчук складае свае кнігі ў стол; заходзіць М а р ы й к а.

М а р ы й к а. Добры дзень.

П р а к а п ч у к. Добры дзень.

К а р э с п а н д э н т. Добры дзень.

П р а к а п ч у к. А потым з камсамолам нашым пагутарыце. Гэта наш сакратар камсамольскі. Знаёмцеся. (*Марыйка працягвае руку.*)

М а р ы й к а. Марыя Го... Ой, а я вас адразу пазнала... (*Карэспандэнт даў знак маўчаць.*)

К а р э с п а н д э н т. Як вы магі мяне пазнаць, калі мы толькі ўпершыню сустракаемся? І такое прозвішча я таксама ўпершыню чую — Марыя Го.

М а р ы й к а. Марыя Горліна.

К а р э с п а н д э н т. А я — Антон Вярбіцкі.

М а р ы й к а. Я вас пазнала па той фотакартачцы, што вы падарылі... (*Да Пракапчука.*) Што, яны ўжо прыехалі, Міхась і Тамара?

П р а к а п ч у к. Не, яны яшчэ не прыехалі. Ніяк не дачакаешся свайго Міхася?

М а р ы й к а (*засаромелася*). Ён і ваш такі, як мой.

П р а к а п ч у к. Ведаю, ведаю. Ад мяне не ўтоіш. Прыедзе, прыедзе, не турбуйся, пйдзе не дзенецца. (*Да карэспандэнта.*) Ну, пойдзем.

К а р э с п а н д э н т (*да Марыйкі*). Мы яшчэ пагутарым.

Выходзяць. Заходзіць Г а ў р ы л а і зачыняе на зашчапку дзверы.

М а р ы й к а. Гэта яшчэ што?

Г а ў р ы л а. Гэта каб ты не ўцякла. (*Хоча гаварыць ласкава, але грубы, басавіты голас і цвёрды намер выказаць накіпеўшае надае яго голасу дзёрзкае, грубаватае адценне.*) Я хачу пагаварыць з табой.

М а р ы й к а. Адшчапі дзверы!

Гаўрыла. Не бойся. Не з'ем жа я цябе, не ўкушу. Што я воўк які, ці што?

Марыйка. А хто цябе ведае. Адчыні дзверы, інакш і гаварыць не стану.

Гаўрыла. Калі ўжо ты не хочаш пагаварыць са мной, дык выслухай, што я табе скажу.

Марыйка. Адчыні дзверы! Сілай сваёй не выхваляйся. Гэтым не дапаможаш. Падумаеш, баксёр. І слухаць не буду.

Гаўрыла. Усё роўна і цябе не выпушчу і сам не пайду, пакуль не скажу, што падумаў... Таму што болей не магу так.

Марыйка. Нічога мне не трэба гаварыць.

Гаўрыла. Не, ты паслухай, што табе — цяжка? Я нікога яшчэ не прасіў так.

Марыйка. І не трэба. Я і так ведаю, што ты будзеш гаварыць.

Гаўрыла. А адкуль ты ведаеш?

Марыйка. Уся вёска аб гэтым ведае. Ты ж бабцы Агапцы сказаў раней, чым мне.

Гаўрыла. Дык жа я сказаў, што цябе кахаю, а не яе.

Марыйка. А бабка Агапка — цётцы Аўдоцці, а тая — Хвядосі, а Хвядося — на агульным сходзе.

Гаўрыла. Яна пра мяне нічога не сказала на агульным сходзе.

Марыйка. А пра каго яна гаварыла?

Гаўрыла. Дык гэта ж пра рэвізійную камісію: што яна ходзіць за праўленнем, бачыць непаладкі і нічога не гаворыць.

Марыйка. І дабавіла: «Як Гаўрыла за Марыйкай».

Гаўрыла. Дык жа ты не дазваляла мне сказаць. Я пачну гаварыць, а ты ўцякаеш. (*Пакрыўджана.*) Нібы я не чалавек.

Марыйка. Чаму не чалавек?

Гаўрыла. Дык я ўжо надумаў сёння абавязкова сказаць. Сказаць, і ўсё, а там — што будзе.

Марыйка. Можаш гаварыць, але ўсё гэта дарэмна.

Гаўрыла. А чаму дарэмна?

Марыйка (*строга*). Адчыні дзверы, а то прыедзе Міхась з Масквы, дык...

Гаўрыла. А што ён за такі заступнік? Брат ён табе ці сват?

Марыйка. Тады пабачыш — хто!

Гаўрыла спахмурнеў. Паўза.

Г а ў р ы л а (*ціха*). Не выходзь за яго замуж, Марыйка.

М а р ы й к а. Гэта чаму?

Г а ў р ы л а. Я цябе прашу: пачакай.

М а р ы й к а. Вось раскажу Лушы, яна табе пакажа, як прасіць!

Г а ў р ы л а. А што мне Луша?

М а р ы й к а. А што мне ты? Міхась жа хлопец як хлопец, уважлівы, разумны, з людзьмі працаваць умее, ордэн за ўраджай атрымаў, а ты. (*Лагодна.*) А ты, Гаўрыла, цямця-лямця.

Г а ў р ы л а (*апусціў галаву*). Налета я таксама атрымаю. Слова даю.

М а р ы й к а. Калі ты ордэн атрымаеш, дык Міхась героем будзе.

Г а ў р ы л а. Я таксама... буду...

М а р ы й к а. Героем? Ха-ха-ха... Ну, які з цябе герой.

Нехта стукае ў дзверы.

М а р ы й к а. Адчыняй дзверы, нахабнік!

Гаўрыла адчыняе дзверы, заходзіць П р а к а п ч у к.

П р а к а п ч у к. Гэта што за жарты? Табе што, рабіць няма чаго? То ідзі ды хоць пажарныя бочкі вадой паналівай. Туляешся ты тут пешта. Плугі вунь трэба да сяўбы рыхтаваць, бароны рамантаваць... У кузню ідзі, лайдак!

Г а ў р ы л а. Інвентар ужо даўно адрамантаваны, хоць заўтра выязджай на поле.

М а р ы й к а. У яго ж толькі бокс у галаве і сядзіць.

Г а ў р ы л а. Бокс таксама карысная справа.

П р а к а п ч у к. То ідзі займайся сваім боксам. А сяўба пачнецца — часу не будзе. Баксёр...

Г а ў р ы л а. Які ні баксёр, але ў калгасе чэмпіён. Сёння вечар самадзейнасці, пабачыце, які баксёр.

П р а к а п ч у к. Вось асаромішся вечарам перад карэспандэнтам, распіша на ўсю вобласць, як няўмеку.

Г а ў р ы л а. А ён бокс разумее?

П р а к а п ч у к. Вядома, разумее.

Г а ў р ы л а. Дык, можа, я з ім і паспрабую вечарам.

П р а к а п ч у к. Ты яшчэ што прыдумай! (*Да Марыйкі.*) Марыйка! Дык па якой гэта фотакартачцы ты пазнала гэтага госця нашага?

М а р ы й к а. А ён не сказаў? Гэта ж жаніх Тамары нашай. Ён і фатаграфію падарыў. Яны яшчэ пазнаёміліся ў мінулым годзе, калі мы на параду ездзілі. А перад ад'ез-

дам у Маскву дамовіліся пажаніцца. Вось ён і прыехаў, а Тамара недзе затрымалася.

Гэта навіна ашаламіла Пракапчука.

П р а к а п ч у к. Ага! Дык вось ты што-о! Вось які ты карэспандэнт! Добра ж, добра, даражэпкі! Я ж цябе ажаню. А! І вочы замазвае... *(Іранічна.)* Брыгады яго цікавяць, «ураджай», «новыя людзі», «арганізацыя», «планы на будучае». Самага патрэбнага мне чалавека задумаў з калгаса зvezці. *(Грозна.)* Не дам дзяўчыну абы-куды! Мне аграном патрэбен! Карэспандэнт!..

М а р ы й к а. І зусім ён не карэспандэнт, Сямён Макаравіч.

П р а к а п ч у к. Я пра яго больш і слухаць не хачу! Хай хоць чорт лысы будзе. *(Сярдзіта.)* Па вачах бачу, што чмут. *(Іранічна.)* Жапі-іх. Дзяўчына стала ў людзі выходзіць, ёй разгон трэба, поле калгаснае, а ён зvezці задумаў. У яго пакойчыку фікусы-пікусы паліваць. Жа-ані-іх!.. Я цябе зараз ажаню!

Г а ў р ы л а. Сямён Макаравіч, давайце я яго ажаню.

П р а к а п ч у к. Ідзі ты адсюль! Не круціся перад посам, і без цябе хапае...

Г а ў р ы л а *(выходзячы)*. Чэснае слова, адпала б у яго ахвота жаніцца. Магу дапамагчы.

П р а к а п ч у к. Ідзі, ідзі! *(Гаўрыла пайшоў.)* *(Да Марыйкі.)* Ідзі пакліч яго сюды. *(Марыйка выходзіць.)* «Прыгледзецца прыехаў»... Я табе прыгледжуся!..

Заходзіць Луша з газетамі і тэлеграмай.

Л у ш а. Сямён Макаравіч, тут вам толькі што тэлеграну прышлі. Праўда, паштальён сказаў, што забыўся вам аддаць і тры дні ў сумцы насіў.

П р а к а п ч у к. Якая там тэлеграма?

Л у ш а. З Масквы, малайка. Быццам бы Міхась і Тамара пажаніліся, ці што?

П р а к а п ч у к. Ну-у? Давай, давай. *(Чытае.)* Хм... *(Здзівіўся.)* Чорт іх ведае... Ды не можа быць. *(Да Лушы.)* Ды Міхась жа з Марыйкай пента такое думаў... *(Паціскас плячыма.)* Ты нічога не ведаеш?

Л у ш а. Я і сама цяпер нічога не ведаю.

П р а к а п ч у к *(яму, як відаць, прыйшла ў галаву думка)*. Э, ды якраз дарэчы. Добра, добра.

Луша разглядала газету і раптам аж надскочыла.

Луша. Сямён Макаравіч! Глядзіце, глядзіце!

Пракапчук. Што там яшчэ?

Луша. Ды вось у «Правде» Тамара, Міхась... Партрэты. Вось паглядзіце.

Пракапчук *(чытае)*. «Мастера высокіх уражаев, бригадзіры колхоза «Заря коммуны» Тамара Тарасюк і Міхаіл Задорный, нагарадженыя ордэнамі». Ай да малайцы нашы! Вось гэта голас!.. У «Правде»... *(Разглядае газету.)* О-о-о! Ай ды пара! Ну што тыя артысты, любя паглядзець. А ён звышці дзяўчыну задумаў. Перад ёй цяпер дарога вунь якая. Ну, чакай... дзе ён, гэты жаніх? Дай газету...

Заходзяць Марыйка і карэспандэнт.

Пракапчук. Вы хіба пагулялі б дзе, Марыйка, Луша! Ідзіце дзяўчатам пакажыце газету. Мне трэба з чалавекам пагаварыць па сакрэту.

Марыйка. Калі ласка.

Луша *(выходзячы)*. Марыйка, ты бачыла газету? *(Выйшлі.)*

Пракапчук *(крыху замінаецца)*. Ведаеце што, таварыш карэспандэнт, ці як там... Я люблю папросту гаварыць, без хітрыкаў. Я, канешне, прашу прабачэння, але, як кажучь, супроць факта не папрэш. Вось яно і выходзіць так, што... Кожнаму коніку свой хамут; ці як мой дзед вучыў: не ў свае сані не садзіся, бо прыйдзецца злезці не там, дзе хочаш, а там, дзе скажучь. Ведаеце, хоць і непрыемна, ды...

Карэспандэнт. Вы казалі, што любіце папросту, без хітрыкаў, а пачалі неяк з выкрунтасамі. Вы не па загуменні, а па вуліцы вядзіце, напрасцяк, яно бліжэй будзе.

Пракапчук. Ну, калі бліжэй, дык можна і напрасцяк. Вы ж да нас прыехалі не толькі як карэспандэнт, а і... і як быццам бы і жанішок. Так ці не?

Карэспандэнт. Хай сабе і так. А адкуль вы гэта ведаеце?

Пракапчук. А такая ўжо наша гаспадарская справа.

Карэспандэнт. Ну, ну, дык у чым справа?

Пракапчук. Вы ж па Тамару нашу прыехалі? Так?

Карэспандэнт. Інфармацыя правільная.

Пракапчук. Вось і атрымліваецца не інфармацыя, а пературбацыя. Яно, можа, і к лепшаму. Яе дарожка адна, а ваша — другая. Ёй — поле, шыр, раздолле, ураджай, а

вам — справа іншая. Бачылі ў «Правде» партрэт. Гэта, папершае.

К а р э с п а н д э н т. А па-другое, — вам патрэбен агра-ном, а не якісьці карэспандэнт.

П р а к а п ч у к. Дый то праўда.

К а р э с п а н д э н т (у тон яму). Ну, гэта яшчэ не бяда.

П р а к а п ч у к. Хай, па-вашаму, не бяда. Але яна, відаць, сама так зразумела і прыслала нам тэлеграму. Вось пацікаўдзеця. (Чытае.) «З Масквы. Маланка. Старшыні калгаса «Зара камуны» Пракапчуку, кропка. Выязджаем дадому, кропка. Рыхтуйце багатае вяселле, кропка. Тама-ра і Міхась і кропка». Кропка!

К а р э с п а н д э н т. Не можа быць! Пакажыце!

П р а к а п ч у к. Усё можа быць. Напісана разборчы-ва. «І кропка». Як ні круці — кропка.

К а р э с п а н д э н т. Гэта ашуканства.

П р а к а п ч у к (накрыўджана). Ну, таварыш, я не хлопчык, і ад ашуканства мне карысці няма. А пра тэле-граму самі чулі, як па тэлефоне пыталі. Вось уручылі, за што і распісаўся.

К а р э с п а н д э н т. Гэта нейкая недарэчнасць.

П р а к а п ч у к. Якая ж тут недарэчнасць. Яны адзін аднаго ведаюць. Ён — чалавек нішто сабе, таксама ордэн атрымаў. Ну і там, у Маскве, відаць, дамовіліся. Гасціні-ца, нумарок, умовы!

К а р э с п а н д э н т. Дрэнна вы яе ведаеце, яна не маг-ла так зрабіць.

П р а к а п ч у к. Я-то яе добра ведаю, дзеўка з галавою, а вось вы — прамахнуліся.

К а р э с п а н д э н т. Не, не веру! Хачу сваімі вачыма ўбачыць. Буду чакаць.

П р а к а п ч у к. Гэта ўжо справа асабістая. Толькі я вам раю... лепей паехаць паціху, каб ніхто і не ведаў.

К а р э с п а н д э н т. Не, буду чакаць!

П р а к а п ч у к. З мора пагоды?

К а р э с п а н д э н т. Што будзе — пагода дык пагода, а навальніца дык навальніца.

П р а к а п ч у к (сярдзіта). Калі ласка! Чакайце! Вось вам маё крэсла.

Падае крэсла і сам выходзіць.

К а р э с п а н д э н т (разважае). Чорт яго ведае, што тут творыцца... Сапраўды непчаслівае чысло... Каб Тама-

ра ды так зрабіла?.. Ды не, не можа быць... Можна, ён сам гэтую штучку з тэлеграмай прыдумаў? Дык не — звапілі... Трэба яму адкрыцца, што я да яго аграномам прыехаў.

Заходзіць Гаўрыла, падыходзіць да стала і перад носам карэспандэнта кладзе боксёрскія пальчаткі. Той нічога не разумее.

Гаўрыла. Ну, бярыце.

Карэспандэнт. А на што яны мне.

Гаўрыла. А без пальчатак які ж бокс?

Карэспандэнт. Біцца? Я ніякага намеру не маю.

Гаўрыла. Затое я маю.

Карэспандэнт. Біцца?

Гаўрыла. Не, на што біцца. Так. Толькі абы страху пагнаць.

Карэспандэнт (*смяецца*). Ну, ты ўжо страху нагнаў. А за што ж мы будзем біцца? Ці не старшыня вам загадаў?

Гаўрыла. А чаму ён будзе загадваць? Я сам.

Карэспандэнт. Але ж усё-такі, за што ж вы сабраліся біць мяне?

Гаўрыла. Каб ведалі, што ў нас ёсць на ўсе рукі майстры.

Карэспандэнт. Я і так ведаю!

Гаўрыла. Ды вы не палохайцеся, я асцярожна буду. Мы толькі патрэніруемся да вечара.

Карэспандэнт. Я не спалохаўся, але да бокса ахвоты не маю.

Гаўрыла. Я ведаю, на што вы маеце ахвоту.

Карэспандэнт. Толькі не біцца. Я, напрыклад, прыехаў да Тамары. Тут я вашых інтарэсаў не зачэпіў?

Гаўрыла. Гы-ы... Інтарэсы... яна пташка нішто сабе, ды высока сядзіць, не мне даставаць яе і не вам.

Карэспандэнт. Пташка, кажаш... Та-ак... (*Паўза.*) А як ты думаеш, можа гэта пташка слова даць, а праз тыдзень забыць пра яго?

Гаўрыла. Хто? Тамара? Не-е! Яна не такая.

Карэспандэнт. Вось і я гэтак жа думаў... Дык вось... Выйшла замуж і тэлеграму прыслала.

Гаўрыла. Хто? Тамара? За каго?

Карэспандэнт. За Міхася.

Гаўрыла. За якога Міхася? Нашага?

Карэспандэнт. Кажуць, за вашага.

Гаўрыла. Няпраўда!

Карэспандэнт. Вось і тэлеграма. *(Паказвае Гаўрылу, той чытае.)*

Гаўрыла. Няпраўда! А Марыйка куды?

Карэспандэнт. Якая Марыйка?

Гаўрыла *(крычыць)*. Як, якая Марыйка? Яго Марыйка! Яна чакае яго, яна ж верыць яму!

Карэспандэнт. І я веру ёй...

Гаўрыла. Няпраўда! Не мог ён такой дзяўчыне маціць. Марыйка ж любіць яго. Дзе вы ўзялі гэтую тэлеграму?

Карэспандэнт. Старшыня даў.

Гаўрыла. Старшыня? А можа, старшыня... *(Нешта думае.)*

Карэспандэнт. Можа, і старшыня.

Гаўрыла. Мы зараз дазнаемся. *(Хоча ісці, спыніўся, падыходзіць да карэспандэнта, пытае.)* Скажы, а ты кахаеш яе?

Карэспандэнт. Ты не памыліўся.

Гаўрыла. Ага! *(Памкнуўся да выхаду, ды зноў спыніўся.)* А скажы... а ты што... Ну, прафесія якая?

Карэспандэнт. Па прафесіі я аграром.

Гаўрыла *(здзівіўся)*. Ну-у. Тады мы зразу даведаемся. Тут памочнік рахункавода — свая дзяўчына, па мне сохне. Яна, відаць, усё ведае.

Карэспандэнт. Ну?..

Гаўрыла. Вось і ну. А ты думаеш, што Гаўрылу дзяўчаты не любяць. Ого-го! Яшчэ як! *(Спяшаецца.)* Дык я зараз дазнаюся. Толькі ты не сумпявайся. Тамара не магла так зрабіць. *(Выбягае, у дзвярах сустракаецца з Пракапчуком.)*

Пракапчук. Куды цябе нячыстая нясе?

Карэспандэнт. Гэта я яму страху нагнаў. Дарма што ён баксёр. А вось наконт тэлеграмкі, дык нешта незразумела. Можа...

Пракапчук. Нічога не можа. І ні да якіх тэлеграм я дачынення не маю, і не мая справа імі займацца. Мае справы — калгас, гаспадарка, а жаніхацца мне з вамі няма калі. Вось і ўсё. *(Збірае кніжкі і хоча ісці.)*

Звоніць тэлефон. Пракапчук здымае трубку.

Так, так!.. «Зара камуны». Я старшыня. Ну, давайце... Хто гэта? А-а-а. Добры дзень, таварыш дырэктар!.. Нічога, дзякую. Хто, хто?.. Ніякага аграрома ў мяне няма... Да мяне ў калгас? Не, не прыходзіў... Ніякага Вярбіцкага не было.

Карэспандэнт. А я? А я хто?

Пракапчук (да Вярбіцкага). Аграном? (Адкашліваеца ў трубку.) А-а-а... Вярбіцкі ёсць... Дык ён сапраўды аграном?.. А-а... (Круціць галавой.) Вы ж карэспандэнт... Што? Раней працаваў... А цяпер у нас будзе?.. Дык чаму ж вы раней не звапілі? А... Тамара?.. А дзе яна?.. У вас былі?.. Прыехалі?..

Убягае Луша.

Луша (захлёбваеца). Сямён Макаравіч! Прыехалі! Яны прыехалі! Тамара, Міхась! (Пракапчук і Вярбіцкі разгубіліся, паглядаюць адзін на другога.)

Пракапчук (у тэлефон). Прыехалі ўжо! Бывайце! (Да Лушы.) А тэлеграма? Што за вяселле?

Луша. Мы не так зразумелі! Гэта ж Міхась і Марыйка жэняцца, а Тамара...

Пракапчук. Ясна! А Тамара з аграномам. Усё-такі так, як я казаў! Здабудзем сабе агранома, і здабылі.

Вярбіцкі. Дык, можа, памірымся?

Пракапчук. Не толькі памірымся,— сватам буду.

Паціскаюць адзін другому рукі.

Заслона.

ПЕРШАЕ ПЫТАННЕ

П'ЕСА
У АДНОЙ ДЗЕІ

ДЗЕЮЧЫЯ АСОБЫ:

- А л е н а С я р г е е ў н а — піянерважатая.
А л ё ш а — сакратар камсамольскага камітэта,
вучань 9 класа.
Л ё н я — вучань 7 класа.
К о с ц я — вучань 8 класа.
Т о м а — вучаніца 7 класа.
В о в а — ганарлівы, высакамерны хлопчык, ву-
чань 7 класа.

Піянерскі пакой у школе. На пярэдняй сцяне партрэты Леніна і Сталіна, акаймаваныя вянкамі з жывых кветак. З аднаго боку плакат: «Калі я ведаю, што ведаю мала, я даб'юся таго, каб ведаць больш» (Ленін); з другога боку таксама плакат: «Каб будаваць, трэба ведаць, а каб ведаць, трэба вучыцца» (Сталін). Унізе пад партрэтамі фотамантаж «Быць такімі, як яны!». Там фатаграфіі Зоі Касмадзям'янскай, Лізы Чайкінай, Алега Кашавога, Аляксандра Ісачанкі і іншых герояў Айчынай вайны — камсамольцаў. Пасярод пакоя стол, пакрыты чырвоным абрусам, некалькі крэслаў. У кутку піянерскі горш, сцяг. Заходзяць Вова і Тома з кветкамі ў руках. Ад гэтых прыгожых кветак па ўсім пакоі разыходзіцца прыемны пах. Тома мяняе кветкі ў шклянках, што стаялі на сталае.

Т о м а. Вова, схадзі прынясі свежай вадзічкі, а то ў гэтай яны хутка завянуць.

В о в а (*азірнуўся вакол, як бы шукае каго.*) Гэта значыць я?

Т о м а. Ну, а хто ж?

В о в а (*знімае шапку*). Па ваду схадзіць не цяжка, толькі шапка мая прамакае, не данясу...

Т о м а. Ай, які ты някемлівы! Вось графін, вазьмі, ён не прамакае.

В о в а неохвотна бярэ графін і ляпіва выходзіць. Тома любоўна прыладжвае ў вяскі каля партрэтаў Леніна і Сталіна па вялізнай чырвонай кветцы вяргіні. Напявае: «Эту песню не задушишь, не убьёшь...» Заходзіць Вова з вадой.

В о в а. Калі ласка...

Т о м а. Дзякую!

В о в а. Няма за што. (*Тома налісае ваду ў шклянкі.*)

Т о м а. Вова, а ты скажы, ты не хвалюешся?

В о в а. Вядома, не хвалююся.

Т о м а. Ні-ці! Нікольнікі?

В о в а. А чаго мне хвалявацца?

Т о м а. Дзіўны ты хлопец. А я — так хвалявалася, так хвалявалася, калі мяне прымалі, што... Ты не ўяўляеш сабе.

В о в а (з пагардай.) Дзяўчаты зроду такія. На первыяны слабаватыя...

Т о м а. А пры чым тут первы?

В о в а. Як пры чым? Трэба быць спакойным, упэўненым. А дзяўчаты...

Т о м а. А якая розніца паміж дзяўчатамі і хлопцамі? У камсамоле розніцы няма.

В о в а. Ну, розніца ёсць. А што, па-твойму, для забавы прыдумалі ў граматыцы мужчынскі род і жаночы? Ці спецыяльна для таго, каб мы памылкі рабілі ў дыктоўках? Значыць, ёсць розніца.

Т о м а. Не, гэта ў цябе натура такая абыякавая. А я вось хвалююся. Не мяне, а цябе будучь прымаць у камсамол, але я ўсё роўна хвалююся.

В о в а. Думаеш, не прымуць, і таму...

Т о м а. Не. Калі б я думала, што цябе не прымуць, то не давала б рэкамендацыі.

В о в а. Ну дык чаго ж хвалявацца?

Т о м а. Значыць, ты яшчэ не зразумеў, якая гэта падзея ў тваім жыцці.

Заходзіць А л е н а С я р г е е ў н а. Вітаюцца.

А л е н а С я р г е е ў н а. Томачка, як заўсёды, са свежымі кветкамі. (Нюхае.) Ах, як яны цудоўна пахнуць! Ды гэта ж палявыя кветкі... Дзе ты іх нарвала?

В о в а. Гэта мы на татавай машыне за горад ездзілі.

А л е н а С я р г е е ў н а. Томачка! Схадзі да дырэктара школы, спытай, можа, ён будзе прысутнічаць на паседжанні камітэта.

Т о м а. Добра. (Выходзіць.)

А л е н а С я р г е е ў н а. Ты Лёню адведаў?

В о в а. Сёння хацеў, дык жа паседжанне камсамольскага камітэта.

А л е н а С я р г е е ў н а. А ўчора, а заўчора?

В о в а. Усё неяк часу не было. З бацькам па рыбу ездзілі. Ды яго ўжо хутка выпінуць з бальніцы. Маці яго яшчэ ў наядзелак гаварыла.

А л е н а С я р г е е ў н а. Бачыш, які ты сябра? Ён дык знаходзіў час данамагаць табе рыхтавацца да пераэкзаменацыі.

В о в а. А паміж намі сапраўднай дружбы ўсё-такі няма...

А л е н а С я р г е е ў н а. Чаму?

В о в а. Ён заўсёды да чаго-небудзь прыдзіраецца, што б я ні зрабіў.

А л е н а С я р г е е ў н а. А калі ты робіш не тое, што трэба?

В о в а. Чаму не тое? Проста не так, як яму хочацца...

А л е н а С я р г е е ў н а. Дружбу трэба правяраць на чым-небудзь важным, а не на дробязях. Вось ён усё лета патраціў на цябе, каб падрыхтаваць да пераэкзамэноўкі. А гэта мог зрабіць толькі сапраўдны сябра.

В о в а. А калі ён сапраўдны сябра, то чаму не захацеў даць рэкамендацыю ў камсамол?

А л е н а С я р г е е ў н а. А ён што, зусім табе адмовіў?

В о в а *(замяўся.)* Ён сказаў, што я... што мне... Адным словам, пакуль што не даў.

А л е н а С я р г е е ў н а. Цікава. Можа, таму, што пераэкзамэноўка была?

В о в а. Не... Я і сам не разумею, чаго ён хоча. Прыйдзецца яшчэ раз запытаць.

Уваходзіць А л ё ш а. Вітаюцца.

А л ё ш а. Чулі апошняю спартыўную навіну?

А л е н а С я р г е е ў н а. Футбол?

А л ё ш а. Так. *(Расчаравана.)* Мінскае «Дынама» прайграла.

В о в а. Дык якая ж тут навіна! От, калі б яны выйгралі, гэта сапраўды б навіна была.

А л ё ш а *(яму не спадабалася рэпліка Вовы).* Трэба быць патрыётам, малады чалавек. Аднак што за дысцыпліна? Дзе ж члены камітэта? Якая гадзіна зараз?

В о в а *(рад выпадку наказаць, што ў яго ёсць гадзіннік).* Роўна шэсць.

А л ё ш а. Ну вось, а іх нікога няма. Я ўжо думаў, што спазніўся. Так спяшаўся, што нават паперы не захапіў для пратакола.

А л е н а С я р г е е ў н а. Тома ўжо тут. Ты ды я — тры. Няма толькі Лёні ды Косці. Лёня хворы, у бальніцы, а Косця...

А л ё ш а. Як хворы? Я толькі што сустрэў яго. Ён зараз прыйдзе.

Алена Сяргееўна. Дык пойдзем, я табе дам паперы.

Пры выхадзе сустракаецца з Лёнем.

Толькі што ўспаміналі, а ён і тут. Прывітанне, Лёня! Як здароўе?

Лёня. Добры дзень, Алена Сяргееўна! Дзякую, ачуняў.

Алена Сяргееўна. Ну, ну, а то мы ўжо засу-мавалі без цябе. Вы тут пачакайце, мы зараз прыйдзем і пачнём паседжанне. Дарэчы, спытай свайго сябра (*ківае ў бок Вовы*), чаму ён такі няўважлівы.

Выходзяць.

Лёня. Ну, як ты здаў пераэкзаменаўку?

Вова. Добра. (*Кароткая паўза.*) А ты як?.. Цяпер... здароў?..

Лёня. Як бачыш.

Вова. Ты, можа, на мяне пакрыўдзіўся?

Лёня. За што?

Вова. Ну... што я не...

Лёня. Не адведаў. Дык я ж цябе добра ведаю. Нічога тут дзіўнага няма. (*Паўза.*)

Вова. А я думаў, ты пакрыўдзішся. Ну, а скажы, нарэшце, ты мне дасі рэкамендацыю ў камсамол?

Лёня. Рэкамендацыю? (*Падумаў.*) Не, не дам.

Вова. Ну, вось. А Алена Сяргееўна лічыць, што ты мой сябра. Якая ж тады ў нас дружба? Сам камсамалец, а мне рэкамендацыю даць не хочаш... Сябра пазываецца...

Лёня. Можаш называць гэта як хочаш, толькі рэкамендацыю я табе не дам. Я яшчэ не ўпэўнены, што ты апраўдаеш званне камсамольца.

Вова. Значыць, ты лічыш сябе лепшым за мяне?

Лёня. Я гэтага не кажу, але...

Вова. Ты не турбуйся. Мне твая рэкамендацыя не вельмі патрэбна. Я цябе спытаў толькі так, каб праверыць. Рэкамендацыі ў мяне ўжо ёсць, і без тваёй абыдуся.

Заходзяць Алёша, Алена Сяргееўна і Косця.

Алена Сяргееўна. Вы што, паспелі пасварыцца ўжо? Надзьмуліся, як сычы.

Лёня. Зусім не. Гэта вам здаецца.

Вова. Маленькая праверачка была.

Алёша (*займае месца за сталом*). Можна пачынаць. Косця, садзіся, пішы пратакол.

Алена Сяргееўна. Пачакаем Тому. Яна пайшла паклікаць дырэктара школы.

Алёша (*глянуў у акно*). Яна ўжо ідзе, толькі адна.

Заходзіць Тома.

Алена Сяргееўна. Ну, што, прыйдзе?

Тома. Паўла Фёдаравіча няма. Яго ў райком партыі выклікалі.

Алёша. Тады, каб не марнаваць часу, пачнём самі.

Алена Сяргееўна. Пачынай.

Алёша. Першае пытанне — прыём у камсамол. Паступіла заява ад таварыша Струсевіча Вовы. (*Чытае.*) «Прашу прыняць мяне ў члены ВЛКСМ. Абавязваюся чэсна і добрасумленна выконваць праграму і статут ВЛКСМ і тыя абавязкі, якія будуць ускладзены на мяне камсамольскай арганізацыяй». Рэкамендацыі ёсць: Генелінай Томы і мая. Якія будуць пытанні?

Тома. Няхай раскажа аўтабіяграфію.

Алёша. Давай расказы, Вова.

Вова (*іранічна ўсміхаецца*). Вы ж мяне ведаеце, што мне яшчэ расказваць?

Косця. Для парадку ўсё-такі трэба расказаць.

Вова. Хіба толькі для парадку... Нарадзіўся я ў 1936 годзе. Бацька мой, як вам вядома, галоўным інжынерам на заводзе працуе. У часе вайны быў на фронце, мае пяць узнагарод. Завод атрымаў пераходны Чырвоны сцяг... Бацьку выбралі дэпутатам абласнога савета...

Алена Сяргееўна. Ты пра сябе, а не пра бацьку раскавай.

Вова. А я што? Я вучыўся. Кожны год пераходзіў з класа ў клас, і ўсё... Толькі ў гэтым годзе была адна пераэкзаменаўка, але я ўжо разлічыўся. Вось і ўсё.

Алёша. Яшчэ пытанні будуць?

Косця. Якія даручэнні выконваў? Удзел у грамадскай рабоце.

Вова. Ну, які ўдзел?.. Даручэнняў не давалі... Некалі, праўда, удзельнічаў у драмгуртку, але... Усе нейкія п'ескі нецікавыя, дык я вырашыў — лепш у тэатр ездзіць ці ў цырк. Ды і пагул у драмгуртку нікога таленавітага не было. А так... Не было з кім іграць.

Алена Сяргееўна. Вось гэта ўжо няпраўда.

В о в а. Няхай сабе няпраўда. Але чым з такімі іграць, то лепш збоку паглядзець, як другія іграюць.

Т о м а. Вова, ты думай, што гаворыш!

А л ё ш а. Яшчэ пытанні будуць?

Т о м а. Якія там пытанні, ёсць прапацова прыняць.

Л ё н я. Пачакайце. У мяне ёсць пару пытанняў.

А л ё ш а. Давай, Лёня.

Л ё н я. Няхай Вова скажа, хто яму чысціць... бацінкі. Толькі чэсна.

В о в а *(разгубіўся)*. Пры чым тут бацінкі?..

Л ё н я. А ты ўсё-такі скажы.

В о в а. М-м-мама... чысціць.

А л ё ш а *(здзіўлена)*. Хто, хто?

В о в а. Я ўжо сказаў... маці.

К о с ц я *(сур'ёзна)*. Гэта, таварышы, яўная эксплуатацыя.

А л е н а С я р г е е ў н а. Чаму маці, а не сам?

В о в а. Вельмі проста. Кожны павінен што-небудзь рабіць. Тата на заводзе працуе, я вучуся, а маці займаецца хатнімі справамі.

Т о м а *(абурана)*. Што ты гаворыш, Вова?

В о в а. Я ж яе не прымушаю. Япа сама...

Л ё н я. Яшчэ б... Не хапала толькі, каб ты яе прымушаў.

В о в а. І чаго ты да мяне чапляешся заўсёды?

Л ё н я. Дазвольце мне сказаць.

А л ё ш а. Пытанні яшчэ будуць? *(Усе маўчаць.)* Слова мае Лёня.

Л ё н я. Ніколі я не чапляюся. Яшчэ адно пытанне. Тыя, хто давалі Вову рэкамендацыю, ці былі хоць раз у яго дома, ці ведаюць, як ён паводзіць сябе ў сям'і?

А л ё ш а. Я — не.

Т о м а *(крыху збянтэжана)*. Я — таксама.

Л ё н я. А я быў і ведаю. У доме ён, акрамя бацькі, нікога не паважае, лічыць, што ўсе павінны быць у яго на паслугах. Маці сваёй ён не слухае, часта агрызаецца, прытым вельмі груба. Па ваду схадзіць ці дровы прынесці ў хату — не яго справа. Нават бацінкі свае пачысціць — таксама не яго справа. А да сваёй малодшай сястры ён ставіцца зусім зняважліва. Колькі разоў я раіў яму: Вова, так нельга, так непрыстойна. Але дзе там! Ён нават і слухаць не хоча, лічыць гэта за прыдзіркі. А я лічу, што гэтым самым ён не заслужыў, каб мы яго прыпялі ў камсамол. Мне непрыемна гэта гаварыць, як-ніяк, а мы былі сябрамі... можа, пасля

гэтага ён не захоча і сустракацца са мной, але я павіпел быў сказаць гэта, бо жадаю яму добра, хачу, каб ён выправіўся... (Сеў. Паўза. Вова апусціў вочы.)

К о с ц я. Я падтрымліваю прапапову Лёні. (Тома глядзіць на Алену Сяргееўну, то на Алёшу, то на Вову.)

А л е н а С я р г е е ў н а. Ну, а Тома што думае?

Т о м а (вельмі хвалюецца). Я... бяру назад сваю рэкамендацыю, калі гэта так... калі гэта праўда.

А л ё ш а. Я... Я хацеў бы ведаць, што скажа сам Вова.

В о в а (апусціўшы галаву, ціха). Я прашу... я абяцаю...

А л ё ш а (да Вовы). Лёня гаварыў праўду? (Вова яшчэ ніжэй схіліў галаву. Маўчыць.) Ну, што ж маўчыш? (Паўза.) Я прапаваю так: вынесці гэтае пытанне на абмеркаванне камсамольскага сходу. А за гэты час даручыць Косці і... і мне праверыць усё гэта. Наведацца дамоў да Вовы...

В о в а (ціха). На сход не трэба.

А л е н а С я р г е е ў н а. Не, Вова, трэба. Гэта карысна будзе і для сябе і для іншых. А на Лёню крыўдзіцца нельга. Ён зрабіў па-камсамольску, чэсна, як сапраўдны сябра... Мы табе дарогу ў камсамол не закрываем, і калі ты зразумееш свае памылкі і выправіш, прымем цябе ў сваю сям'ю.

Л ё н я. Безумоўна, выправіць! Я веру ў гэта.

А л ё ш а. Другіх прапаноў не будзе?

К о с ц я. Відаць, не.

А л ё ш а. Тады пераходзім да другога пытання...

В о в а ўстае і павольна выходзіць з пакоя.

Заслона.

АКСЕНІНА ЦЯЛУШКА

АДНААКТОВАЯ П'ЕСА

ДЗЕЮЧЫЯ АСОБЫ:

Макар — калгаснік.

Аксеня — яго жонка.

Кандрат — іх сусед.

Усё адбываецца ў хаце Макара Сцяпанавіча, на чыстай палавіце. Па тым, як прыбрана хата, відаць, што Аксеня — сціплая і акуратная гаспадыня, а хата — поўны кораб.

З двара заходзіць Аксеня — жанчына гадоў сарака пяці, статная, здаровая, калі раззлуецца, дык, напэўна, здужае добрага мужчыну. Не скінуўшы кажушка, садзіцца на крэсла.

Аксеня. Куды ж яна магла прапасці? Як жа гэта я недагледзела?! Такая цялушачка, ай-яй-я-яй! І пошла, відаць, астыла ўжо. Я ж і малачака і семя наварыла... *(Пайшла, паглядзела пошла і, выціраючы рукі, вяртаецца.)* Сама, здаецца, піла б, а яна... ну нібы скрозь зямлю правалілася, нібы хто... *(Адумалася.)* Можа, пазайздросціла чыё-небудзь вока, цялушачка ж такая, быццам лялька. Можа, і залыгаў які-небудзь злыдзень... Ад самага рання бегаю па вуліцы, як дурная, пытаюся, а яно вось што. Як жа гэта я раней не дадумалася? І сляды ад хлява былі, а цяпер снегам зацерушыла, затапталі, ездзячы. Ну, вядома, укралі — сляды ж былі. А я меркавала, што гэта мой разявень хадзіў. Ды як жа падумаць пра крадзеж, калі ўжо гадоў пяць нічога не было ў нашай вёсцы. І той нечага варты, на досвітку як сышоў, дык да вечара вачэй не паказвае. Ну ж я яму пакажу! Можа, у міліцыю заявіць? *(Зашпіліўшы на ўсе гузікі кажушок і напавіўшы хустку, рашуча накіроўваецца да дзвярэй, але пры выхадзе сустракаецца з Макарам. Ён, як заўсёды, вясёлы.)*

Макар. Куды ж ты, Ксеня? Пакарміла б хаця, а то ўжываеце нібы статак галодных цялят. *(Скідае кажушок.)*

Аксеня. Не расправайся, зараз пойдзем шукаць... Цялушачка прапала.

Макар. Цэла будзе твая цялушачка... пабегае і прыбяжыць сама, як прагаладаецца.

А к с е н я. Як жа не прападзе, як жа цэла будзе, калі прапала ўжо, калі яе ўкралі.

М а к а р. Кінь ты мне галаву дурыць! Не да таго мне. Выдумала — укралі. Хто на яе пакваніцца? Які дурань будзе красці цялё тваё неразумнае? Хоць бы людзей пасаромелася гаварыць такое.

А к с е н я. Ну во, бачыш! Во ён які! Збрыдзе на ферму і прападае там цэлы дзень. Каб і хату за вуглы сцягнулі, ты і вусам не павядзеш. Гаспадар называецца! Прападай яно ўсё. Табе не трэба, і мне таксама. Я не па два кавалкі ем.

М а к а р (лагодна). Ну, Ксеся, Ксеся! Пакінь, супакойся. Знойдзем тваю цялушку, не хвалюйся.

А к с е н я. Як жа «не хвалюйся». Цэлы месяц гадала, песціла. Ад сябе малачко адрывала, а яе не крыўдзіла. Думаю, выгадую, кароўка будзе. Старая ж, хіба толькі па мяса: колькі яна таго малака дае! Тая цялушачка расла, сэрцу міла было паглядзець. І раптам — хай прападзе? Хай прападае, а?! Як жа не хвалявацца?!

М а к а р. О, каб ты так за калгаснае дабро душой хварэла, даўно б мы мільянерамі былі. А то за сваё ўсё...

А к с е н я. Ты ж за мяне хварэш. І жопку і хату сваю прамяняў на ферму, прападаеш там днямі і начамі. І тут жа трэба пекаму глядзець.

М а к а р. Ксеся, ягадка мая, ды не будзь жа ты такая сярдзітая. Ты б хоць запытала, як там у мяне на ферме, што там добрага, што там благога, цьфу, цьфу...

А к с е н я. Што з табой гаварыць!..

М а к а р. Ну добра, ты не гавары, ты хоць паслухай толькі, якую штуку выкінула Манашка паша...

А к с е н я. Якая манашка?

М а к а р. Ды на ферме ў нас карова-ялаўка. Разумееш, усе каровы пацяліліся, а яна — ялаўка. Другі год не целіцца, хоць ты плач. А тут зводку ў раён патрабуюць. І што ты думаеш, усе ўжо думалі па мяса яе збыць, а яна бац і... ацялілася. Сёння на золаку пабудзіў старшыню, каб у зводку ўключыў. Цяпер хай вязе ў раён, хай ведаюць, што на ферме Макара Сцяпанавіча ад ста сарака кароў прыплоду роўна сто сорок цялят. Ты разумеш, якая радасць. Я гатоў быў пацалаваць тую Манашку.

А к с е н я. Ты мяне ўжо гады два не цалаваў.

М а к а р. А Манашку пацалаваў бы, каб... Разумееш, не хапала аднаго цялёнка, каб на Усесаюзную выстаўку, ходь сам цяліся...

А к с е н я *(адумалася)*. Дык ты мне гэтым зубы зага-варваеш! Апранайся зараз жа, пойдзем цялушку шукаць. Чуеш? *(Зняўшы кажух з вешалкі, сілай апранае Макара.)*

М а к а р. Ды ну цябе, нікуды я не пайду. Прыбязжыць твая цялушка сама, халера яе не возьме.

А к с е н я. Ды што ты мелеш, што ты мелеш! Каб магла, дык да гэтага часу прыбегла б. Шукаць трэба.

М а к а р. Слухай, Аксеня. А можа, яна за вёску выскачыла? Калі ў двор чый-небудзь забрыла, дык знойдзецца, а то, чаго добрага, выскачыла ў хмызняк, а там... Ты ж чула, надоечы ваўкі сабаку сцягнулі. Во гады! Вельмі можа такое здарыцца, што яе воўк...

А к с е н я. Цьфу, цьфу! Каб такую цялушачку ды ваўкі з'слі?! Ну не! Я іх тады...

М а к а р. На хвост солі ім насыплеш.

А к с е н я. Пайшли! *(Падштурхвае яго да дзвярэй, але дзверы расчыняюцца, і ў хату ўваходзіць Кандрат.)*

К а н д р а т. Добры вечар вам у хату! Ці не на цялушку сабраліся?

А к с е н я. Ага! *(Радасна.)* Ты, можа, бачыў дзе?

К а н д р а т. А як жа, бачыў.

А к с е н я. Дзякуй богу.

К а н д р а т. Значыцца, вы яе закантрактавалі?

М а к а р. Дзе там, яна ж супраць. Хоча выгадаваць сабе маладую кароўку. *(Распранаецца.)* Паспрабуй ты яе ўгаварыць. Яна ж роту салдат перакрычыць.

А к с е н я. І праўда, Кандратка, тая ж ужо зусім старэнькая.

К а н д р а т. Значыцца, ты без яе згоды завёў...

М а к а р *(спалохаўся, што Кандрат выдае яго з вушамі)*. Ты пачакай, пачакай, Кандрат Міхайлавіч...

К а н д р а т. Ды ты што? Жоўкі баішся?

М а к а р *(перапыняе)*. Ды маўчы ты, не гавары! Мы зараз самі пагамонім. Пойдзем адсюль. *(Хоча вывесці Кандрата з хаты.)*

А к с е н я *(да Кандрата лагодненька)*. Не, не, ты гавары, Кандратка, ты гавары. *(Макару грозна.)* А ты сядзь і памаўчы.

К а н д р а т. Канешне, маўчаць не буду. Што яна, крадзеная, ці што?

А к с е н я. Дык скажы, Кандратка, куды ж ён завёў цялушачку?

К а н д р а т. А ты быццам не ведаеш? На калгасную ферму.

А к с е н я. Ага-а! Дык ву-уць які воўк цялушачку звалок!

К а н д р а т. Гляджу гэта я, на досвітку Макар цялуш-ку павёў на ферму. Думаю, калі кантрактаваў, дык чаму ж упоцёмку вядзе, употай. А ён во табе што!..

М а к а р. Эх ты, Кандрат, Кандрат! Што ты нарабіў? Яна ж мяне, цяпер... бацюхны!.. (Апранае кажушок.) Уця-кай, Макар, з хаты! Ты ж, Кандрат, нічагусенькі не разу-мееш. (Аксеня распранаецца.)

К а н д р а т. А што? Можа, не так што?

М а к а р. Ты ж бачыш, якая яна. Гэта ж я цішком ха-цеў завесці цялушку на ферму. Манашка ў нас не ацяліла-ся — халасцячка, ялаўка. Цяляці не хапае да поўнага пла-на, разумееш ты ці не? А ты! Эх ты! Сапсаваў мне ўсю справу. Тут, брат, задума даўпяя ў мяне. Манашка — ялаўка. Значыць, хацелася план кантрактацыі хоць на адно цяля перавыкапаць, каб адно на адно нацягнуць. Дык жа яна супраць, не ўгаворыш па-добраму. А тут звод-ку ў раён трэба было паслаць. Сорамна ж перад людзьмі. А ты такую свінню мне падклаў!..

К а н д р а т. Даруй мне, Макар Сцяпанавіч, дальбог, не хацеў. Я нават і не падумаў, што гэта цялушка табе абернецца свіннёй.

А к с е н я (зласліва). Ну, што? Не стрэліла? Асечка! Прадчуваючы, што жонка зараз пачне сварку, Макар сам пайшоў у атаку.

М а к а р (грозна). Праз тваю скваннасць людзі пра мяне чорт ведае што падумаюць!

А к с е н я (спакойна, але з'едліва). Макар, галубок мой, ты на каго крычыш, а? На каго ж ты крычыш?

М а к а р (усё ў тым жа тоне). Я гаспадар у хаце! Што хачу, тое і рабіць буду. Хопіць з табой цацкацца! Даволі мной тут камандаваць! Я гаспадар!

А к с е н я (усё так жа спакойна.) Мака-ар! Які ж ты гаспадар? Гаспадар жа ў двор цягне, да сябе грабе, а ты ад сябе, з двара валачэш. Гэта ж курыца так робіць, а не га-спадар.

М а к а р. Для цябе гаспадарка — твая цялу-у-шачка.. (Макар аж прысеў, наказваючы, якая гэта дробязь — ця-лушачка), а для мяне калгас — гаспадарка, ферма — гас-падарка, сто сорок кароў і сто сорок цялят — гаспадарка.

А к с е н я. Дык ты ўжо і карову туды зацягні.

М а к а р. Патрэбна там твая гэта балалайка старая. Можа, цябе зацягнуць?

А к с е н я. Мака-ар! Ты, відаць, хочаш мяне раззлаваць...

М а к а р. Сквалнасць твая, несвядомасць твая ўпоперак горла мне стала. Не цялушачка мне трэба, не курынае гняздо. Плац трэба выканаць, каб гады праз два ферма была на 200, на 300 галоў, каб малака і масла хапала ўсім колькі хочаш. Разумееш ты ці не?

А к с е н я. Дык ці ты адной нашай цялушачкай накорміш?

М а к а р. Не адна, а сто саракавая. Ад ста сарака кароў сто сорок цялятак! Ты ведаеш, што гэта значыць? На Усесаюзную выстаўку пашлюць! Старшыня абяцаў!

К а н д р а т. За гэта людзям залатыя медалі, а то і ордэны даюць.

А к с е н я. Ой, Макарка, ну чаго ж ты крычыш? Ты сядзь ды па-добраму пагавары.

М а к а р. Не хачу я з табой сядзець! Несвядомая ты!

А к с е н я. Ну не злуйся. Можа, я і згаджуся з табой, толькі не зараз, а палета. Дык і праўда, можа, табе і медаль залаты дадуць?

К а н д р а т. Указаў не чытаеце, Аксеня Піліпаўна. Законаў не ведаеце.

М а к а р. На, прачытай. *(Дастае з этажэркі брашуру.)* А калі сама не разбярэшся, дык людзей папрасі.

А к с е н я *(ласкава)*. Ды ты сам раскажы. Сядзь поручкі для добрай гаворкі. *(Ласкава бярэ яго за плечы і саджае побач. Макара паглядзеў недаверліва, але загаварыў ласкава. Кандрат тым часам закурвае.)*

М а к а р. Ксеня! Ну, падумай ты сама. Ну, навошта нам гэта цялушка. Нам на дваіх і гэтай кароўкі хопіць. Ці нам багата малака трэба. Дзяцей жа ты больш не родзіш...

А к с е н я *(нібы яе ўкалолі)*. Што-о? Калі так... Хацела згадзіцца, а цяпер забяру цялушку, забяру з фермы цялушку!

М а к а р. Не, не забярэш. *(Падміргнуў Кандрату.)*

А к с е н я. Забяру, усё роўна забяру!

М а к а р. А я кажу — не забярэш. Не маеш права.

А к с е н я. Як гэта не маю? Мая цялушка.

К а н д р а т. Цяпер яна калгасная. Дакументамі аформлена, як закантрактаваная. І ў зводку ўключылі, а зводку ў раён завезлі. Так што ўсё гладка зроблена. *(Аксеня разгубілася.)*

Аксеня. Што ж ты са мной робіш, кара ты божая на маю галаву?!

Макар *(спакойна і лагодна)*. Так што, Ксеня, ты супакойся, не хвалюйся. Нічога цяпер ты не зробіш. Калі я што раблю, дык раз і пазаўсёды.

Кандрат. Няўжо ты не хочаш, каб твой муж ордэн атрымаў? Ці медаль на выстаўцы.

Аксеня *(не давяраючы)*. Не дурыце мне галавы. Ніхто яму не дасць ні ордэна, ні медаля.

Кандрат. Дарэмна ты так. Наш старшыня не кідае слоў на вецер.

Аксеня. Ну, калі б пэўна ведала, што дадуць, дык *(уздыхнула)*... Ай, не тлуміце мне галавы. Не шукайце дурную. За адну цялушку — ордэн? Ды ты падумай! Колькі ахвотнікаў пабярэцца?! І ордэнаў не накуеш, не наплешчаш.

Кандрат. То Макару не за адну, а за сто саракавую. Не хапала адной да камплекта. Усё праўленне галаву ламала. А ты супраць. Падумай! У мужа ордэн здзіраеш.

Аксеня. Ой, Кандрат! Дурыш ты мне галаву. Калі ўжо так, то... *(скрозь слёзы)* хай цялушачка будзе на ферме.

Макар. Вось якая ты. А ты без усякіх умоў аддай цялушку, не чакаючы ўзнагароды. Як дазнаюцца, што ў мяне такая жонка, і не дадуць.

Аксеня. Не можа быць.

Макар. Усё можа быць. Сумлення ў цябе мала і свядомасці. І калі я — твой муж — не перайначыў тваю натуру, значыць, не варты я ні ордэна, ні медаля, хоць бы і сто сот цялят выгадаваў.

Аксеня. А табе, калі чэсна гаварыць, за тваю адданаць такую трэба было б даць калі не ордэн, то медаль.

Макар. А я не даў бы... Не дадуць. Ды я і сам не хачу. Ты па свядомасці дай згоду.

Аксеня. Ну добра! Ну чаго ты хочаш? Я ж па свядомасці згодна аддаць... Шкада ордэна. Цялушку я і яшчэ выгадую, а медаль табе... не купіш. *(Макар і Кандрат смяюцца.)*

Макар. Каторы дзесятак год жывём разам, а так хутка згадзілася першы раз. На залаты медаль клюнула.

Заслона.

Люты, 1951 г.

ЖЫЦЦЁ ПАТРАБУЕ.

БУДНІ
САКРАТАРА РАЙКОМА

ДЗЕЮЧЫЯ АСОБЫ:

Сяргей Пятровіч — сакратар райкома.

Вася — шафёр.

Церах — брыгадзір калгаса «Чырвоны маяк».

Надзя — яго дачка.

Паліна — тэхнічны сакратар райкома.

Кабінет сакратара райкома партыі. Два сталы, састаўленыя літарай Т, накрыты чырвоным сукном. На стале пісьмовы прыбор і два невялікія бюсты Леніна і Сталіна. У кутку радыёпрыёмнік. Сяргей Пятровіч размаўляе па тэлефоне. Цераз адчыненае акно чуваць, як Вася стукае інструментамі (ладзіць машыну), пасвістваючы «Тальяпачку».

Сяргей Пятровіч *(па тэлефоне)*. Няма чаго з хвораі галавы... Я кажу: валиць віну на народ — значыць паказваць сябе нікуды не вартым кіраўніком... Во-во... Разумееш? А нясеш бязглуздзіцу... Хто гэта недаацэньвае завод?.. А я думаю, што не калгаснікі, а ты недаацэньваеш. Дрэжны з цябе арганізатар, і толькі... Ну, вядома, смерць прычыну заўсёды знойдзе. Пры правільнай арганізацыі працы і малацьбу змог бы закончыць і завод паставіць... Я з гэтага бачу адно — кіраўнік з цябе нікуды не варты... Можа, і крыўдна, але справядліва. Меней мітусні трэба. Ну?.. Добра, дазваляю... Сёння я ў вас буду, там дамовімся. Бывай! *(Паклаў трубку, уздыхнуў.)* Та-ак!.. Справы!.. *(Жвава падняўся з крэсла і падышоў да акна.)* Вася! Як там машына?

За сцэнай голас Васі: «Акумулятар падводзіць!»

Сяргей Пятровіч. Я думаю, што ты болей падводзіш.

Голас Васі. Ён ужо ўсе кішкі мне пераеў, ну яго к чорту.

Сяргей Пятровіч. Добра, добра, без чарцей. Каб праз паўгадзіны машына была. Да Водрынкі 30 кіламетраў, і да вечара трэба паспець. Чуеш?

Голас Васі. Чую, чую, Сяргей Пятровіч.

Сяргей Пятровіч. Жвавей варушыцца трэба. А то, я бачу, ты дурыць пачаў.

Голас Васі. Ну што вы, Сяргей Пятровіч, гэта ж не я, а машына.

Заходзіць Паліна.

Паліна. Сяргей Пятровіч, вазьміце трубку, з абкома звоняць.

Сяргей Пятровіч. Хто?

Паліна. Здаецца, сакратар.

Сяргей Пятровіч *(здымае трубку)*. Пераключыце абком на мой тэлефон. Ало! Я вас слухаю... Так... Нічога, дзякую. Пастаўкі? Засталіся толькі дробязі... Не, не! Гэта справа бліжэйшых трох-чатырох дзён... Адстаюць далёкія калгасы... Мы ўжо зрабілі, мабілізавалі на дапамогу свабодны транспарт... Дзевяць аўтамашын... З абмалотам затрымкі таксама не павінна быць... Не, не, і не будзе... Заводы?.. *(Убок.)* Даліся мне гэтыя заводы. *(У трубку.)* «Чырвоны маяк» усю справу тармозіць... А справа ў тым, што недаацэньваюць людзі... Старшыня калгаса там... Я?! *(Апраўдваецца.)* Я разумею важнасць завода, ды... Некаторыя лічаць, што рана яшчэ цагляныя вёскі будаваць... Я так не думаю... Так! Слухаю... Разумею... ёсць... добра... Зраблю... Я сёння ж туды еду... Ды нам бы занарадзілі з паўдзсятка аўтамашын, праз транспарт затрымка... Добра... З сябе я таксама віны не здымаю... Добра... Зраблю... Усяго добрага! *(Кладзе трубку і выцірае хустачкай лоб.)* Ну ўжо гэта Водрынка, уелася яна мне ў косці. *(Да Паліны.)* Я зараз паеду, а вы к вечару збярыце весткі з пунктаў «Заготзбожжа» аб паступленні за сённяшні дзень.

Паліна. Вы ж толькі што прыехалі з раёна, і зноў ехаць? Ці пабылі вы хоць дома?

Сяргей Пятровіч. Зразумелі, што трэба зрабіць?

Паліна. Добра, зраблю. *(Топчацца на месцы, штосьці хоча сказаць. Сяргей Пятровіч заўважыў гэта.)*

Сяргей Пятровіч. Ну, што там у вас яшчэ?

Паліна. Усё-такі, Сяргей Пятровіч, не трэба Надзю адпускаць з райкома.

Сяргей Пятровіч. Чаму так?

Паліна. Не ўпраўлюся я адна. Я і тэхсакратар, і фінансы па маім абавязку, а цяпер і за кур'ера прыйдзеца. Вось усе работнікі раз'ехаліся, і каля тэлефона трэба ж некаму сядзець.

Сяргей Пятровіч. Нічога, нічога. Зараз у калгасе людзі больш патрэбны, чым каля тэлефона.

Паліна. Гэта, канешне, не мая справа. Толькі і кур'ерам... я не ўпраўлюся.

Сяргей Пятровіч. А калі не ваша справа, дык... Нічога, управіцеся. Менш будзеце ў люстэрка заглядаць.

Заходзіць Надзя, нясмела.

Ну што, развітацца прыйшла?

Паліна выйшла.

Надзя. Развітацца, таварыш сакратар.

Сяргей Пятровіч. Ты ўсё-такі рашыла ў калгас ісці?

Надзя. Думаю, Сяргей Пятровіч, што так лепей. Прызнацца, дык мне проста сорамна сядзець тут. Ну, што гэта за работа такая? Якому-небудзь дзядку рухаваму, дык яна пасуе. Не маё гэта месца... Такая гарачая пара — жніво, а мне тут сядзець?.. Сорамна, Сяргей Пятровіч, перад сяброўкамі, дый рукі свярбляць без работы. А вы тут сабе якога дзядуню знайдзіце, ён і кур'ерам будзе, і на сонцы грэцца каля райкома, а мне... не, ужо...

Сяргей Пятровіч (*падыходзіць да Надзі, палажыў на плячо руку*). Ну што ж, правільна робіш. У калгасе там у цябе больш важныя справы будуць. Толькі давай дамовімся — як былы работнік райкома, каб не падвяла там.

Надзя. Буду старацца, Сяргей Пятровіч.

Сяргей Пятровіч. А з цябе выйдзе добры брыгадзір... праз нейкі час.

Надзя (*засаромелася*). Дзе ўжо мне... Не давераць...

Сяргей Пятровіч. Давераць! Як былому работніку райкома.

Надзя (*апусціўшы галаву*). Не... (*Паўза.*)

Сяргей Пятровіч. Чаму не?

Надзя. Дрэпа вы майго бацьку ведаеце. Ён жа мяне сюды адправіў. «У калгасе, кажа, і без цябе ўправімся». Хацеў, каб з мяне служачая выйшла.

Сяргей Пятровіч (*усміхаецца*). А твой бацька здатны на хітрыкі. Ды ў вашай Водрынцы наогул усе, як кажуць, самі з вусамі.

Надзя. Ну дык, Сяргей Пятровіч, можа, што было не так, калі працавала ў вас, дык прабацьце.

Сяргей Пятровіч. Нічога, нічога. Усё добра было.

Надзя *(нясмела працягвае руку)*. Бывайце.

Сяргей Пятровіч. Бывай, бывай! Толькі чакай, чаго ж ты спяшася? Ты можаш з намі ехаць. Я якраз у Водрынку.

Надзя. Не, гэта не скоро.

Сяргей Пятровіч. Як не скоро, я зараз.

Надзя. Не! Ён наўмысна будзе каля машыны калу-пацца да вечара.

Сяргей Пятровіч. Чаму наўмысна?

Надзя *(засаромелася)*. Не хоча ён, каб я ў калгас ішла... вось і машына ў яго няспраўная.

Сяргей Пятровіч *(дагадваецца)*. Ага-а! Дык вось у чым справа. Дык мы зараз.

Надзя. Не, не трэба, я пайду. Бывайце. *(Выходзіць.)*

Сяргей Пятровіч. Прыйдзецца і яго следам адпусаць. Такая ўжо логіка жыцця. *(Падыходзіць да акна і кліча.)* Апу, Васіль, зайдзі сюды. *(Садзіцца за стол, піша. Звоніць тэлефон. Сяргей Пятровіч здымае трубку.)* Я слухаю... Так, так... Вы карацей... Правільна, школы павінны быць адрамантаваны... А ад каго гэта залежыць!.. А я думаю, што ад вас, ад загадчыка райана. Трэба менш у кабінетах сядзець, а больш бываць у школах і там на месцы дапамагаць у арганізацыі... А што ж вы думалі, старшыням калгасаў толькі школы ў галаве? Зараз і ў іх таксама пара гарачая — жніво, хлебаздача... Гэта справа іншая; калі ёсць прынцыповыя пытанні, можна сабрацца і вырашыць. Не, зараз не магу... Ужо сабраўся ехаць... Вы запрасіце загадчыка райфінаддзела і намесніка па будаўніцтве і гадзін у 10 вечара да мяне... Не позна... Не, тое, што можна сёння зрабіць, на заўтра адкладваць не трэба. А заўтра і за справу. Вось так... Усяго добрага. *(У той час калі Сяргей Пятровіч размаўляў па тэлефоне, у кабінет зайшоў Вася і стаў, чакаючы, каля дзвярэй.)*

Вася. Вы мяне клікалі, Сяргей Пятровіч?

Сяргей Пятровіч *(строга)*. Машына гатова?

Вася. Гатова.

Сяргей Пятровіч *(строга)*. Ты што гэта, Васіль, для жартаў час знайшоў?

Вася. Чэснае слова, гатова, Сяргей Пятровіч.

Сяргей Пятровіч. Япа ж і дагэтуль была спраўнай. Чаму хлусіў? *(Дражніць.)* «Акумулятар падводзіць»...

Вася *(у голасе просьба)*. Сяргей Пятровіч, вы ўжо прабачце. Не хачу я, каб на развітанне мы пасварыліся. Усё-такі я ж з вамі тры гады ездзіў і, здасцца, не падводзіў.

Сяргей Пятровіч. Як гэта на развітанне?

Вася. Буду прасіць вас, адпусціце і мяне ўжо.

Сяргей Пятровіч. Вунь яно што-о... Куды гэта?

Вася. Пайду да сябе ў калгас працаваць.

Сяргей Пятровіч. А чаму гэта так раптоўна захацелася табе ў калгас?

Вася. Ды ўжо так... адпусціце.

Сяргей Пятровіч. Не, нічога не выйдзе, не адпушчу. Не бачу прычыны.

Вася. Зараз у калгасе людзі больш патрэбны... (Сяргей Пятровіч смяецца.) Самі ж гаварылі...

Сяргей Пятровіч. Дрэжны з цябе дыпламат. А чаму ж ты ўчора не прасіўся? Ты не хітруй, а проста скажы — кахаеш яе? (Вася апусціў галаву.) Баішся прызнацца?

Вася (сарамліва). Кахаю, Сяргей Пятровіч.

Сяргей Пятровіч. А чаму ж ты ўпоперак дарогі ёй становішся? Яна якраз разумна зрабіла, што ў калгас пайшла.

Вася. Я толькі таму, што... там жа ніводнай машыны няма...

Сяргей Пятровіч. Яна па рабоце засумавала. Маладая, здаровая, у яе энергіі столькі, што горы варочаць можна, а тут ёй работы мала. А там — за кок-сагыз возьмецца... і ёй карысць, і дзяржаве, і табе ж таксама. Калгас багацей стане, машыну купіць. Замест таго каб падтрымаць яе, дык ты... Эх, ты!

Вася (накрыўджана). Ну во, і я вінаваты!.. Сяргей Пятровіч, вы думаеце, што я такі ўжо беларучка? Можа, я і сам даўно хацеў пайсці туды, на поле, можа, і ў мяне рукі даўно сумуюць па такой фізічнай працы... Дык жа я не хацеў вас пакідаць... Вы не думайце, што я падхалімнічаю...

Сяргей Пятровіч. Не, не, не думаю.

Вася. Я баяўся, што вы пра мяне дрэнна падумаеце. Скажаце: лютун, выгаднейшага месца шукае, дзе болей зарабіць можна. А ў мяне гэтага нават і ў думках няма... Я проста прывык да вас і...

Сяргей Пятровіч. Што «і...»? А ты б прыйшоў да мяне і параіўся: так і так, а то ўпёрся, як казёл, і дзяўчыну не пускаеш.

Адчыняюцца дзверы; чуваць галасы; Паліна: «Я ж кажу, пачкайце, ён зараз заняты». Церах: «Я таксама заняты, і мне няма калі чакаць. Я прыйшоў не з пустога ў парожняе пераліваць». Уваходзіць Церах.

Ц е р а х. Ну і дзяўчына, што тая квактуха... Здарова, Пятровіч. (*Вітасіца з сакратаром і Васем.*) Што гэта вы яго распякаеце? Нешта ён стаіць пібы мыла з'еўшы.'

С я р г е й П я т р о в і ч. Псавацца пачаў.

Ц е р а х. Толькі гэта ўжо, таварыш сакратар, непарадкі. Да чаго ж мы так дакоцімся?

С я р г е й П я т р о в і ч. Вось гэта голас! З месца ў кар'ер. Ну-ну, у чым справа?

Ц е р а х. А ў тым вось і справа, што ніякай справы і няма. Бязладдзе, і толькі. Столькі работы цяпер навалілася, што толькі паспявай завіхацца, — тут табе і жні, тут табе і снапы вазі, тут табе і малаці, і дзяржаве здавай. Ды ўжо і за азімае пара брацца, а там і бульбу капаць не за гарамі, ды і фермы на зіму трэба рыхтаваць, а тут табе на завод гэты некаму спатрэбіўся. Ці ж у такі час за цагельню брацца?

С я р г е й П я т р о в і ч. Дык у чым тут непарадак, я не разумею?

Ц е р а х. Як жа ў чым? Падумаць толькі, па дзесяць чалавек з брыгады зняць у такі час, ды якіх? Самых патрэбных на ўборцы.

С я р г е й П я т р о в і ч. Гэта ўжо непарадак, калі самых патрэбных.

Ц е р а х. Ды горш таго. Каб жа хоць гэтым людзям там парадак далі, а то ж на паўдня лынды б'юць! Там жа дырэктар завода безгаловы. Ён самому сабе парадку даць не можа, а тут пяцьдзсят чалавек!

С я р г е й П я т р о в і ч. І ўсё-такі я не зразумеў цябе.

Ц е р а х. Дык чаго ж тут не зразумець? Каму гэты завод спатрэбіўся зараз?

С я р г е й П я т р о в і ч. А-а-а!.. Вось у чым справа!.. Мне спатрэбіўся. Вось думаю ў сваёй кватэры ў кожным кутку на печы паставіць, а потым думаю цагляную дарожку выслаць ад райкома да кватэры.

Ц е р а х. Тут, Пятровіч, не да жартаў.

С я р г е й П я т р о в і ч. Правільна. Дык як ты думаеш, мне завод патрэбен ці вам, калгасу?

Ц е р а х. Яно, капешне, дык жа няўпраўка. Мала таго што людзей не хапае, дык жа і транспарт. Вось я збожжа прывёз здаваць. Тры тоны. Значыць, 12 коней запражы, ды 6 чалавек трэба. Каб хоць машына была свая.

С я р г е й П я т р о в і ч. А я думаю, што справа ў дрэннай арганізацыі.

Ц е р а х. Яно, можа, і так... (*Больш спакойна і раз-*

важліва.) Толькі, Пятровіч, і сілы ў нас малавата. Ураджай сёлета нішто сабе. Трэба ж і яму парадак даць.

Сяргей Пятровіч. Прыбаўлю вам сілы. Сёння Надзя твая адпрасілася ў калгас, а цяпер прыйдзеца і Васіля адпусаць.

Церах. На сваім такі паставіла?

Сяргей Пятровіч. А ты што, супроць?

Церах. Ды думаў, можа, папрацуе тут дзеўка каля вас і ў людзі выйдзе.

Сяргей Пятровіч. Там цяпер хутчэй можна ў людзі выбіцца. Дзяўчына такая, што працы не баіцца.

Церах. Ды ўжо ж... Ат, хай як сама хоча. *(Паглядзеў на Васіля.)* А з гэтага што за карысць у калгасе.

Сяргей Пятровіч. Чаму так? Хлопец пярэны. І мне здаецца, што ён збіраецца тваім зяцем стаць.

Церах. Зяць-то зяць, ды што з яго ўзяць. На зямлі ён не прывык працаваць, а машыны пакуль няма ў нас.

Сяргей Пятровіч. Будзе і машына, а да зямлі хай прывыкае.

Церах. Не-е! Не тое. Зямля любіць, каб да яе рукі прылажылі, ды не абы-як, а з любоўю. А ён што? Ён шафёр...

Сяргей Пятровіч *(да Васі)*. Та-ак... Ідзі, Васіль, выводзь машыну! *(Вася выйшаў.)* Дык ты лічыш, што не час цяпер цагельняй займацца?

Церах. Ну падумаі сам, Пятровіч, цяпер жа, як кажуць, сем работ і ўсе ўгалоп.

Сяргей Пятровіч. Я ўсё-такі не разумею цябе. Цяжка ўпраўляцца так, каб адначасова і завод закончыць, ці зусім нельга?

Церах. Вельмі цяжка, Пятровіч.

Сяргей Пятровіч. Ну дык гэта яшчэ не бяда. Сапраўдныя бальшавікі, партыйныя і беспартыйныя, цяжкасацей не баяцца. Што цяжка, я згодзен... Цяжка будаваць камунізм, але мы яго пабудуем. І гэты ваш завод будзе вырабляць тыя цаглінікі, з якіх мы будзем класці сцены камунізма. Ты спрабаваў калі-небудзь уявіць сабе Водрынку вашу, якой яна будзе пры камунізме?

Церах. А што я, прарок які, ці што?

Сяргей Пятровіч. А трэба быць прарокам. Ты прывык глядзець на яе сённяшнім днём, а трэба заглядаць і ў заўтрашні. Уяві сабе светлыя, моцныя, прыгожыя цагляныя дамы, з чарапічнымі дахамі, школу, клуб, свіран... канюшню, кароўнік. Роўныя, залітыя асфальтам вуліцы,

электрычнасць... Не захірэлая вёска Водрынка, а невялічкі прыгожы гарадок Водрынка, увесь у садах. Няўжо табе не хочацца пажыць хоць пад старасць у такой вёсцы?

Ц е р а х. Чаму не хочацца?.. Дык жа, Пятровіч, падумай сам, каб такую вёску пабудаваць (*мнагазначна*), капіталы якія патрэбны!

С я р г е й П я т р о в і ч. Ну і што? Самы галоўны, самы каштоўны капітал у нас ёсць! Людзі! Тыя самыя людзі, якія пабудуюць гэты завод і тыя светлыя цагляныя дамы для сябе. Ёсць у нас такія людзі?

Ц е р а х. Я не аб тым...

С я р г е й П я т р о в і ч. Я цябе разумею. Ты думаеш, што цагляную вёску пабудаваць вельмі дорага каштаваць будзе?

Ц е р а х. Вось у тым і справа.

С я р г е й П я т р о в і ч. Зусім не, дарагі мой Церах! Зусім не так! Ты скажы, за апошнія трыццаць год колькі разоў гарэла ваша Водрынка?

Ц е р а х. А хто яе ведае. Не лічыў.

С я р г е й П я т р о в і ч. А ўсё-такі хоць прыблізна.

Ц е р а х (*падумаў, уздыхнуў*). Многа... (*Паўза.*) Многа разоў гарэла... Бадай што кожная хата...

С я р г е й П я т р о в і ч. Значыць, у вас пяма ніводнай хаты, якая б прастаяла больш трыццаці год?

Ц е р а х. Бадай што няма.

С я р г е й П я т р о в і ч. А калі б ваша Водрынка была каменнай?

Ц е р а х. Камень дрэву не раўня. Камень, ён вечны.

С я р г е й П я т р о в і ч. Во, во! Вечны! Колькі можа прастаяць цагляны будынак?

Ц е р а х. Думаю, што гадоў, відаць, а-а... (*Пытае.*) Гадоў дзвесце прастаіць, а?

С я р г е й П я т р о в і ч. Прыблізна так. А цяпер падумай і прыкіп. Няўжо ты думаеш, што даражэй пабудаваць цагляны дом на сто пяцьдзсят — дзвесце год, чым шэсць-сем разоў драўляную хаціну? (*Церах маўчыць.*) Ну, што? Не згодзен?

Ц е р а х. Ды яно... як не згадзіцца...

С я р г е й П я т р о в і ч. Нарэшце трэба зразумець, што пры камунізме вёска павінна стаяць на каменным фундаменце, а не на драўляным, бо ён гніе. Новае заўсёды трэба будаваць на моцным фундаменце. Інакш нельга.

Ц е р а х (*ён ужо здаецца*). Праўда твая, Пятровіч, нельга.

Сяргей Пятровіч. Нарэшце і другая выгада... За колькі кіламетраў ад вас лес?

Церах. Кіламетраў восем.

Сяргей Пятровіч. Ага... а цяпер падумаі. Каб набудаваць хату, лес трэба вазіць аж за восем кіламетраў. Для гэтага і людзі патрэбны, і транспарт. А маючы свой завод, вам не патрэбна ездзіць за трыдзевяць зямель. Будаўнічы матэрыял пад бокам будзе. І да таго ж гэты матэрыял значна танней, чым лес, які трэба выкупіць, выразаць, вывезці, абчасаць, а праз які дзесятак год ён згніе. Вось і падлічы, што дорага, а што танна.

Паўза.

Церах *(задуменна)*. Та-ак... задаў ты мне задачу...

Сяргей Пятровіч. Дык жа не ад бога трэба чакаць, а ўласнымі рукамі здабыць.

Церах. Я ж не супроць гэтага, Пятровіч. Яно, вядома, справа такая, што пара ўжо зажыць на ступеньку вышэй... Можна, я гэта таксама даўно ўжо ў душы нашу... Дык жа... Ды...

Сяргей Пятровіч. Ты хочаш сказаць — цяжкасці?

Церах. Хай сабе! Мы цяжкасці гэтыя адкінем... Здумаем як-небудзь... Дык жа парадку ў нас няма з гэтым заводам. Людзей ужо вызначылі, дык жа зноў — парадак гэтым людзям трэба даваць, — вось што я кажу.

Сяргей Пятровіч. Арганізацыя працы кульгае? Так?

Церах. Хай сабе арганізацыя.

Сяргей Пятровіч. Ну, гэта можна паправіць, калі толькі арганізацыя.

Церах. Ды ізноў жа, Пятровіч, транспарт.

Заходзіць Вася.

Вася. Машына на хаду, Сяргей Пятровіч.

Сяргей Пятровіч. Дык вось што, канчаем нашу размову. *(Цвёрда.)* Завод будаваць будзеце! А што там дырэктар безгаловы, дык я думаю... Бярыся ты, Церах, за гэту справу, ды каб па-гаспадарску! Зразумеў?

Церах *(разгубіўся)*. Як жа я?.. а... брыгадзірства?

Сяргей Пятровіч. Заменім. А завод праз месяц навінен быць закончан. Жыццё патрабуе гэтага. Людзей у нас хоціць. Правільна толькі трэба расставіць. А з транспартам... *(Паўза. Да Васіля.)* Вось што, Васіль, забірай

райкомаўскую палутарку, і на месяц цябе камандзірую да іх на дапамогу. Толькі глядзі, каб там «акумулятар не падводзіў», бо прыеду, — заробіш на арэхі. Зразумеў?

В а с я. Слова даю, Сяргей Пятровіч!

С я р г е й П я т р о в і ч *(да Цераха)*. Ну, як, Церах? Згоду даеш? Можна табе даверыць гэтую справу?

Ц е р а х. Дзякую! Пастараюся ўжо...

С я р г е й П я т р о в і ч. Ну, давай руку, жадаю поспехаў.

Ц е р а х. Вось табе і маеш. Ішоў з адным памерам, а выйшаў во як... *(Паўза.)* Та-ак... Думаць трэба, думаць... Дзякуй табе, Пятровіч, вучыш ты нас, як на свеце жыць трэба.

С я р г е й П я т р о в і ч. За тое і хлебам кормяць. Ну, не будзем затрымлівацца. *(Да Васі.)* Ты забірай машыну і разам з цесцем адпраўляйся, я загляну ў «Заготзбожжа», а адтуль да вас, там яшчэ пагутарым з людзьмі на месцы і канчаткова вырашым на сходзе.

В а с і л ь. Ды як жа вы самі паедзеце?

С я р г е й П я т р о в і ч. Ты ж навучыў мяне вадзіць машыну.

Ц е р а х. Ну, што ты рот разявіў? Сказана: партыйны чалавек. Усё сам умее, калі трэба.

Заслона.

КРИМІНАЛЬНАЯ СПРАВА

АДНАКТОВАЯ П'ЕСА

ДЗЕЮЧЫЯ АСОБЫ:

Містэр Хартлі — следчы. Прыкідваецца хіт-рым сышчыкам.

Сміт Хол — дворнік. Ён, наадварот, прыкідваецца прастваком.

Службовы кабінет Хартлі. Пісьмовы стол, цяжкае крэсла з высокай спілкай — для следчага і крыху далей ад стала звычайнае крэсла — для падследчых. Перад допытам Хартлі знаёміцца з даносам на Сміта Хола.

Хартлі. Та-ак... О-го-го! *(Падыходзіць да дзвярэй.)*
Прывесці Сміта Хола. *(Садзіцца ў крэсла і з напускной важнасцю і падазронасцю рыхтуецца сустрэць злачынца.)*

Уваходзіць дворнік Сміт Хол.

Хол *(начціва)*. Добры дзень, містэр...

Хартлі *(вытрымаўшы паўзу)*. Добры дзень, старына, цудоўны дзень. Сядайце. *(Пагрозліва.)* Та-ак, вось вы які... Сядайце! Папярэджваю, нам усё вядома, гаварыце толькі праўду. Імя, прозвішча?

Хол. Вам жа ўсё вядома...

Хартлі. Ну!

Хол. Сміт Хол.

Хартлі. Так. *(Запісвае.)* Узрост, сям'я?

Хол. Шэсцьдзесят тры гады. І сям'я ёсць. Жонка, дачка замужам, два сыны і...

Хартлі. І?..

Хол. І аднаго сына пяма.

Хартлі. Што гэта значыць?

Хол. Забілі ў Карэі.

Хартлі. Ага... Ясна. Месца работы?

Хол. Слуга прэзідэнта.

Хартлі. Што-што-што?..

Хол. Мы ўсе слугі прэзідэнта. І я, і вы...

Хартлі. Вам не да жартаў, старына. Вы ж працуеце дворнікам у мэра горада. Нам усё вядома. Дзе працуюць другія два сыны?

Х о л. Яны беспрацоўныя.

Х а р т л і (нацярожыўся). А-га. Ясна. Вось дзе прычына.

Х о л. Я нічога не разумею.

Х а р т л і. Місіс Грэхем, асабісты сакратар мэра, прасіла вас дапамагчы клеіць конверты?

Х о л. Так, містэр Хартлі, я дапамагаў.

Х а р т л і. Якія маркі вы клеілі?

Х о л. Розныя.

Х а р т л і. А новыя?

Х о л. Гэта якія?

Х а р т л і. З прэзідэнтам.

Х о л. Пападаліся і такія.

Х а р т л і. Ну і што?

Х о л. Не клеяцца.

Х а р т л і. А вы паплявалі?

Х о л. Пляваў.

Х а р т л і. Ну і што?

Х о л. Не клеяцца.

Х а р т л і. Вы не на той бок плявалі.

Х о л. Што вы, містэр Хартлі, я і на той бок пляваў, і па... (адумаўся.) Э-э, не-не-не, містэр Хартлі, вы мяне не лавіце на слове.

Х а р т л і. Вы не прыкідвайцеся. Нам усё вядома. Ад нас нічога не ўтоіш. Вам, шапоўны Сміт Хол, пагражае турма, катарга, электрычнае крэсла.

Х о л. За што столькі кары адразу, містэр Хартлі?

Х а р т л і. Вы неаднаразова публічна абражалі самога прэзідэнта.

Х о л. Хто? Я?

Х а р т л і. Так, вы.

Х о л. Містэр Хартлі, ды ў нашым горадзе ніхто так не клапоціцца аб нашым прэзідэнце, аб яго чыстаце, як я.

Х а р т л і. Ага, усё ясна. Вы чырвоны. Вы лічыце, што наш прэзідэнт брудны?

Х о л. Быў брудны, а цяпер не.

Х а р т л і. Так і запішам: «прэзідэнт брудны»...

Х о л. Не прэзідэнт, а... істукан... ну, балван гэты... як яго? Бюст.

Х а р т л і. Ага... Запішам: «прэзідэнт — істукан, балван».

Х о л. Ды не тое я сказаў.

Х а р т л і. Якраз тое, што мне трэба. (Запісвае.) Далейшае нам вядома, так што раю вам шчыра прызнацца.

Вы кожную раніцу па вуліцы, публічна, перад вокнамі мэра горада сцёбалі вепікам па твары нашага прэзідэнта. Так? Пацярэджуваю, нам усё вядома.

Х о л. Так, але ж які гэта прэзідэнт?

Х а р т л і (пераныняе). Чакайце, чакайце. Запішам... Вы хоць і чырвоны, але цудоўны чалавек. З вамі лёгка працаваць, лёгка рабіць кар'еру. Вы хацелі дадаць, што не прызнаеце яго за прэзідэнта?

Х о л. Не, не. Што вы!

Х а р т л і. Тады скажыце, вы добраахвотна гэта рабілі ці пад прымусам? Можна, вас падгаварыў хто, плаціў за гэта?

Х о л. А як жа. Мне плоцяць за гэта. Але я з ахвотай, з прыемнасцю рабіў... Гэта ж не цяжка — венічкам пасцёбаць...

Х а р т л і. Цікава, цікава. Назавіце, калі ласка, вашых хаўруснікаў. Хто вас падгаварыў, хто вам плаціў?

Х о л. Мэр загадаў.

Х а р т л і. Што-о? Майце на ўвазе, Сміт Хол, за паклёп вы будзеце адказваць.

Х о л. Містэр Хартлі, я чэсны грамадзянін. Мне шэсцьдзсят тры гады.

Х а р т л і. «Чэсны». Раскажыце, як гэта было.

Х о л. Адноўчы на галаву прэзідэнту сеў верабей. Гэта заўважыў мэр. Ён паклікаў мяне і сказаў: «Старына Хол, бачыш тую скульптуру, бюст? Гэта наш прэзідэнт. І непрыстойна, калі па яго галаву садзіцца ўсякая дрэнь. Прагані вераб'я і наогул пільпуй». І я стаў пільнаваць. Сядзе каторы, я праганю. Але ж вы ведаеце, вы ўсё ведаеце, вераб'і ў горадзе занадта ўжо смелыя. Махай не махай па яго, крычы не крычы, а ён сядзіць. Я паспрабаваў кідаць палкай, але мэр горада сказаў, каб я гэтага не рабіў, бо людзі падумаюць, што я не ў вераб'я кідаю, а ў прэзідэнта. І то праўда, людзі ўсё могуць падумаць. Вось, думаю, гора на маю галаву з гэтым прэзідэнтам. А калі я ганяў гэтых вераб'ёў, дык прыкмеціў. Прыляціць, пагапец, пасядзіць крыху і паляціць, але на галаве ў прэзідэнта, не тут кажучы, што-небудзь ды пакіне. Верабей і разумець не хоча — прэзідэнт гэта ці проста галушка з гліны. А нам з мэрам непрыемна. Мэр падумаў, падумаў і загадаў мне кожную раніцу абмятаць гэтага істукана... не, не, не істукана, а бюст гэты, скульптуру.

Х а р т л і. Абмятаць, а мне пішуць, што ты не абмятаў, а тыцкаў пад нос венікам, біў.

Х о л. Чэспасе слова, абмятаў. Ну, можа, перастараўся...

Х а р т л і. «Перастараўся»... А не хлусня ўсё гэта?

Х о л. Чыстая праўда. Вам жа ўсё вядома.

Х а р т л і. Так-так. Нам усё вядома. *(Па ўсім відаць, што стары Хол паставіў яго ў тупік.)* Ах, шкада... А я спадзяваўся...

Х о л. А вам вядома, містэр Хартлі, хто на мяне данос напісаў?

Х а р т л і. Нам усё вядома.

Х о л. Дык вось ён — сам пелаяльны грамадзянін.

Х а р т л і. Гэта чаму?

Х о л. Ён думаў, што вы не зусім разумны.

Х а р т л і. Што-о?

Х о л. Так-так. Ён хацеў вас абдурыць.

Х а р т л і. Як абдурыць?

Х о л. Ён хацеў, каб вы, лаяльны амерыканец, пасадзілі ў турму ці на электрычнае крэсла мяне, таксама лаяльнага амерыканца. А сам бы потым смяяўся з нас. Данос пісалі нячыстыя рукі.

Х а р т л і. А што вы думаеце...

Х о л. Я ўпэўнены ў гэтым.

Х а р т л і. Значыць, вы не ставілі сабе мэтай зняважыць, абразіць прэзідэнта?

Х о л. О, не! За што? Можа, за тое, што мой сын загінуў у Карэі? Дык жа мне за гэта пад старасць далі нарэшце работу, каб не падохнуць з голаду. Ды я за гэта гатоў не толькі прэзідэнта, а і ўсіх сенатараў, кангрэсменаў і мэраў чысціць венікам...

Х а р т л і *(насцярожыўся)*. Цікава, а чаму венікам? А?

Х о л. І я ж кажу мэру, што венікам крыху няёмка. Прасіў у яго грошы, каб шчотку якую-небудзь ці хоць ану-чу купіць.

Х а р т л і. А ён што?

Х о л. Сказаў, што няма грошай. Вайна, сказаў мэр, патрабуе вялікай эканоміі не толькі на шчотках і ануцах, але і на зарплате. Той жа дзень і зарплату мне зменшыў. Я падумаў і згадзіўся. Вайна — гэта такая прорва, што яе нічым не заткнеш. Асабліва ў Азіі. Колькі ні пруць, а ўсё марна. Вось чаму венікам, сказаў мэр.

Х а р т л і. Хто з вас хоча мяне абдурыць?

Х о л. Вядома, той, хто напісаў данос. Яму не падабаецца, што я чышчу нашага прэзідэнта. Ён хоча, каб гэтага містэра зусім зацясло пылам і брудам, а на галаву яму садзіліся не толькі вераб'і, а і вароны. Каб потым пальцам

паказваць і смяцца з прэзідэнта. О, я ведаю такіх. Вы праверце яго, дапытайце яго. Ён сам пелаяльны, а на другіх даносіць.

Хартлі. Вы, старына, чорт вазьмі, лагічна разважаеце. Пакуль што веру вам. А з тым я разбяруся. І ўсё-такі шкада вас пускаць. Для карысці следства вас прыйдзецца пасадзіць.

Хол. За што, містэр Хартлі? Сваім венікам я ахоўваю чэсць нашага прэзідэнта. Пакуль я сядзець буду, дык на маё месца прыйдуць...

Хартлі. Мяне гэта не датычыцца. (*Падышоў да дзвярэй.*) Палісмэн, забраць!

Хол. Датычыцца і вас. Прыйдуць другія і не з венікам, а з мётламі і выметуць!

Заслона.

Снежань, 1951 г.

НА ШЫРОКІЯ ПРАСТОРЫ

СЦЭНЫ

ДЗЕЮЧЫЯ АСОБЫ:

Г а л і п а — практыкантка, студэнтка журфака.
І в а н Б у с ь — літсупрацоўнік рэдакцыі газеты.
М е е р ц о в і ч — загадчык аддзела крытыкі і
бібліяграфіі.
М а р ы н а С ц я п а н а ў н а — прыбіральшчыца.

СЦЭНА ПЕРШАЯ

Адзін з накой рэдакцыі газеты. У пакой сядзіць Галіна. Яна чытае кнігу, відаць, з вялікай цікавасцю, з захапленнем. Заходзіць Марына Сцяпанануна, ставіць на стол графіп з вадой. Паглядзела на Галіну, паківала галавой і выцірае мокрай анучкай стол.

Марына Сцяпанануна. 'Вось я ўжо бачу, што кніжка цікавая; відаць, нешта добрае напісаў чалавек... хоць яшчэ і не чытала сама. (*Галіна, не падымаючы галавы, вымавіла: «ымгу»...*) Пяты ўжо год я працую ў нашай рэдакцыі, дык ужо прыкмеціла, як яно і што. Бывае так, што выйдзе новая кніга, пра яе пагамоняць дзень-другі і перастануць... і зноў па-старому — там пра камандзіроўкі, пра новыя рэкорды ці пра ганарары. А бывае і так, вось як з гэтай кніжкай, — цэлы тыдзень толькі пра яе і гамонка... у які кабінет ні зойдзеш, дык адны чытаюць, другія спрачаюцца, а гэты, як яго... Ну, з аддзела прапаганды... а каб ён здароў быў... Ды Бруцько гэты. Дык ён знойдзе смешную мясціну, прачытае хлопцам, а потым так рагоча, што аж на трэцім паверсе чуто. І так ужо цэлы тыдзень.

Яна яўна хоча пагаварыць з Галінай.

Я вам не перашкаджаю? (*Галіна перастае чытаць і любоўна гладзіць кнігу.*)

Галіна. Не, не, калі ласка.

Марына Сцяпанануна. Вось я і кажу: відаць, цікавая кніжка.

Галіна. Вельмі, вельмі, дзеця Марыля.

Марына Сцяпанануна. А хто ж гэты аўтар?

Галіна. Антон Глыба.

Марына Сцяпанануна. Нешта не ведаю такога, першы раз чую.

Г а л і н а. А гэта яго першая кніга.

М а р ы н а С ц я п а н а ў н а. Бач-ка ты! Першую кнігу і так цікава напісаў? Відаць, разумны чалавек. А хто ён такі?

Г а л і н а. Звычайны вясковы настаўнік і нават зусім яшчэ малады.

М а р ы н а С ц я п а н а ў н а. Во табе! Вось дык малайчына. Як жа яму патрафіла так?

Г а л і н а. Жыццё добра ведае. У калгасе жыве, пра калгас і піша. І добра піша. Вось прачытала, а здасцца, я там сама жыла і ўсё бачыла.

М а р ы н а С ц я п а н а ў н а. Дык тады ўжо і мне трэба будзе пачытаць.

Г а л і н а. Абавязкова пачытайце, вельмі, вельмі цікавая рэч.

Марына Сцяпанаўна разглядае вокладку кнігі, перагарнула некалькі лістоў.

М а р ы н а С ц я п а н а ў н а (*чытае*). «На шырокія прасторы»... Як гэта «на шырокія прасторы»? Аб чым гэта?

Г а л і н а. На шырокія прасторы жыцця. Вось гэта слова «жыцця» так і просіцца само, каб яго далучылі да назвы. Не ведаю, чаму ён так не зрабіў.

М а р ы н а С ц я п а н а ў н а. А пра што ён тут піша?

Г а л і н а. Пра двух старшынёў калгасаў. Калгасы суседзі, але адзін з іх перадавы, мільянер, а другі адстаючы. Не зусім адстаючы, але справы там не зусім ладныя. І вось у гэтым калгасе старшынёй працуе толькі што дэмабілізаваны з арміі афіцэр. Такая гарачая галава, упарты, настойлівы, любіць камандаваць. Ну, вядомая рэч, прывык у арміі... І вось ён рашыў, ва што б там ні стала, перагнаць свайго суседа, дабіцца лепшага ўраджаю... І ў яго дзяўчына ёсць... Такая прыгожая, добрая, а кахае яго, проста дзіўна, як яна яго кахае, як нікога на свеце, але яна ніяк не асмеліцца адкрыць гэта яму.

М а р ы н а С ц я п а н а ў н а. А сам ён не здагадваецца?

Г а л і н а. Вось у тым-то і справа: ён і сам ёй сімпатызіруе, ды...

М а р ы н а С ц я п а н а ў н а. Дык чаму ж гэта ён?

Г а л і н а. Чаму? (*Задумалася.*)

Марыпа Сцяпанаўна. Не, не, пачакай. Не трэба
расказваць, а то потым цікава чытаць.

Заходзіць Меерцовіч.

Меерцовіч. Добрай раніцы!

Галіна. Добрай раніцы, Арон Ісакавіч!

Марыпа Сцяпанаўна. Добрай раніцы!

Меерцовіч. Як адчуваеце сябе? Як здароўе?

Галіна. Дзякую! Добра. Як заўсёды.

Меерцовіч. Добра? Ну, добра, добра. Ніхто не зва-
ніў, ніхто не заходзіў?

Галіна. Пры мне, здаецца, ніхто.

Меерцовіч. Добра, калі ніхто, добра. (*Заўважыў
кнігу.*) Чым гэта вы захапляецеся? (*Разглядае кнігу.*) «На
шырокія прасторы»? Та-ак... так-так... Ну, і як вы лічыце?
Падабаецца?

Галіна. Ведаеце, цудоўная рэч! Чытаю з вялікім за-
давальненнем.

Меерцовіч. Так-так... Захапляецеся, значыць? (*Па-
вучальна.*) А не трэба! Не трэба захапляцца. Тым больш
што вы збіраецеся стаць, так сказаць, крытыкам. Крыты-
ку захапляцца пельга, можна прагледзець недахопы тво-
ра, а ў выніку можаце даць твору суб'ектыўна-тэндэнцый-
ную ацэнку. Крытык павінен быць сугуба аб'ектыўным,
цвярозым. Крытыка — гэта не каханне. Тут больш розум
патрэбен, логіка, чым пачуццё. Захапляцца непатрэбна.

Галіна. Хочаш не хочаш, а захапляе. Цікава напі-
сана. Вы читалі яе?

Меерцовіч (*ухмыляецца*). Пакуль што не. Ды і не
думаю, што ёсць у гэтым патрэба. Шкада траціць час. Ве-
даеце добрую нашу прымаўку, хоць яна і не падобна на
нашую, хутчэй амерыканская: час — грошы.

Галіна. Думаю, што вы не пашкадавалі б. Дарэчы,
прымаўка гэта англійская.

Меерцовіч (*ухмыляецца*). Вы так думаеце? А я
наадварот. Між іншым, у вас ёсць староннік вашай дум-
кі — наш новаспечаны (*іранічна*) Бяліпскі — Іван Буеў.
Ён не менш вас захапляецца гэтай кніжачкай. Нават
больш. Учора ён прынёс мне сваю рэцэнзію на гэтыя «На
шырокія прасторы». Так расхваліў яе, быццам гэта шэ-
дэўр сусветнай літаратуры.

Галіна. А ў яго не дрэнны густ.

Меерцовіч. У мяне іншая думка аб яго гусце. Ён
здольны так захапляцца, што кожны новы твор гатоў за-

лічыць у класіку. Дарэчы, прачытаў вашу рэцэнзію. Пават не адзіч, а з вашым, так сказаць, вядучым тэатральным крытыкам.

Г а л і н а. Дзякую. І як вы лічыце? Што ён сказаў?

М е е р ц о в і ч. Для пачатку не дрэнна, не дрэнна. Стыль ваш вельмі спадабаўся. *(Галіна задаволена.)* Але... у крытыцы гэта «але» самае неабходнае слова. Дык вось, але толькі стыль. Многія думкі трэба кардынальна замяніць. Зараз, адну хвілінку, мы разгледзім вашу рэцэнзію. *(Заходзіць у свой кабінет.)*

Г а л і н а *(уздыхнуўшы)*. Зноў не так...

М а р ы н а С ц ь п а н а ў н а. А вы духам не падайце. Сёння не так, то заўтра будзе так... Пісаць — справа нялёгкая...

М е е р ц о в і ч *(са свайго кабінета)*. Марына Сцяпанайна! А вы сёння зноў дрэнна выцерлі стол. Хадзіце сюды!

М а р ы н а С ц ь п а н а ў н а. Бач, у мяне таксама зноў не так, але я духам не падаю. *(Заходзіць у кабінет Меерцовіча.)*

Г а л і н а *(усміхаецца)*. Прыйдзецца пазычыць у вас аптымізму.

З кабінета выходзіць Меерцовіч з рукапісам рэцэнзіі.

М е е р ц о в і ч. Па-першае, адна агульная заўвага. Патрэбна з большай павагай адносіцца да класікі. Хоць гэта можа выглядаць, як паклапенне перад Еўропай, аднак старых майстроў трэба павважаць. *(Цёпла.)* Яны заслужылі гэтага. Рэцэнзію вашу на спектакль «Дзень цудоўных падманаў» вы назвалі «Не зусім цудоўныя падманы», а гэта ўжо гучыць зняважліва ў дачыненні да п'есы. Другое, вы не зусім дарэчы зрабілі вывад. *(Чытае.)* «Ці не лепей было б тэатру замест гэтай малакаштоўнай, безыдэйнай п'есы паказаць савецкаму глядачу сучасную савецкую п'есу пра савецкіх людзей, іх жыццё, іх барацьбу за пабудову камунізма». Па-мойму, савецкі глядач не павінен адмаўляцца ад здабыткаў класічнай драматургіі. Не лішне ішчы раз пазабавіцца лёгкімі камедыямі ці то Шэрыдана, Мальера, Кальдэрона, ці то п'есамі вялікіх Шэкспіра, Шылера, Лопэ дэ Вэга. У нас жа яшчэ сваіх па сутнасці ні адной добрай п'есы няма.

Г а л і н а. Але ж яны нічога не напісалі пра нас, пра нашу сучаснасць, пра камунізм.

М е е р ц о в і ч. Яны пісалі пра агульпачалавечае, пра вечае, а значыць, і пра нас. *(Сур'ёзна.)* А вам яшчэ ра-навата павучаць тэатр, рэжысёраў, якія маюць ужо гаца-ровыя званні... Хай гэта вас не крыўдзіць... Пакуль што ў нас, так сказаць, вялікіх драматургаў няма, то прыхо-дзіцца карыстацца тым, што падарылі свету старыя велі-капы.

Галіна яўна нездаволена. Звоіць тэлефон. Меерцовіч слухае.

М е е р ц о в і ч. Так, я слухаю... А-а! *(Лагодна.)* Добры дзень, добры дзень... Дзякую... Аб чым?.. Ах, «На шырокія прасторы»? А што вы маеце на ўвазе?.. Калі ласка, калі ласка... З прыемнасцю... Змесцім у нашай газеце... На маю думку? На маю думку-у... *(Не ведае, што сказаць.)* Бачы-це... Гэта кніга... Як вы казалі?.. *(Ажыўлена.)* Уласна кажучы, вы выказалі якраз тое, што думаў я. Так. Што, што?.. Ёсць нейкая рэцэнзія. Ды тут наш адзін літсупра-цоўнік напісаў. А? Ды ён яе так расхваліў, што куды там. Як? Ну, вядома, перавага будзе за вамі. Добра, добра. Дык мы будзем разлічваць на вашу рэцэнзію. Што? Адну хві-лінку, зараз спытаю... *(Да Галіны.)* Вы не ведаеце, сёння выдавецтва будзе выплачваць ганарар?

Г а л і н а. Не чула.

М е е р ц о в і ч *(на тэлефоне)*. Пакуль што чутак та-кіх няма. Калі што якое будзе, я вам пазваю. Калі ласка, калі ласка... Усяго добрага. *(Паклаў трубку. Да Галіны.)* Дык вось што, вы яшчэ раз перапрацуйце вашу рэцэнзію. А за галоўны прычыні сабе вазьміце... так сказаць... кожную з'яву ў літаратуры і мастацтве трэба ацэньваць з пункту гледжання сусветнай літаратуры, сусветнага мас-тацтва. Трэба падняцца вышэй над нашай надзёншчынай, траскатнёй, параўноўваць усякую рэч з творамі вялікіх мастакоў, тады вы заўсёды знойдзеце за што крытыка-ваць. Не забывайце такіх імён, як Шэкспір, Шылер, Лесінг, Бальзак, Стэндаль і т. д.

Галіна маўчыць.

М е е р ц о в і ч *(зробіўшы паўзу, глядзіць на яе, усмі-хаецца)*. Вы духам не падайце. У маладой гаспадыні, як кажучы, першы бліп заўсёды комам. За месяц практыкі я вам абяцаю дапамагчы... *(Паўза.)* Для таго каб пісаць крытычныя артыкулы, трэба мець вялікую эрудыцыю, мець тонкі мастацкі густ.

Г а л і н а. І добра ведаць жыццё.

М е е р ц о в і ч. Гэта, вядома, не лішне, але ведаць жыццё больш патрэбна пісьменніку, чым крытыку. *(Паўза.)* Галоўнае не траціць веру ў свае сілы. *(Пайшоў у свой кабінет.)*

З кабінета выходзіць М а р ы н а С ц я п а н а ў н а і сшыяецца каля Галіны, вельмі засмучанай сваёй няўдачай.

М а р ы н а С ц я п а н а ў н а. А чаго ж вы засумавалі, мілая мая. Не адразу гэта ўсё дасца. Ну, раз няўдача, другі, а на трэці, глядзіш — і добра выйдзе. Ты ж яшчэ маладая, у цябе ўсё наперадзе. Вось бывае так, што які-небудзь маладзенькі паэт прышле цэлую кнігу вершыкаў, штук, мабыць, дваццаць, а тут як пачнуць іх разбіраць ды разглядаць, дык да друку і застаецца якіх чатыры-пяць, а ў астатніх абавязкова знойдуць што-небудзь: то рыфма, то рытма не такая, і яшчэ што.

Г а л і н а. А тут справа іншая, цёця Марыля. У мяне і рыфма і рытма, як вы кажаце, такая, ды я думаю адно, а ён хоча, каб я пісала другое, зусім другое, чым я думаю.

М а р ы н а С ц я п а н а ў н а. Э-э, так нельга, — думаць адно, а пісаць другое. Гэта ўжо як быццам бы і падман выходзіць.

Г а л і н а *(быццам сама з сабой разважае)*. Тры разы прагледзела спектакль, а ўражанне адно і тое ж. Ну, пяхай я адна памылялася б, дык жа я пазірала за людзьмі, за гледачамі... Яны таксама ўспрымаюць пастаноўку з прыемнасцю... Чаму ён вымушае мяне хваліць спектакль? *(Паціскае плячыма.)* Нічога не разумею.

М а р ы н а С ц я п а н а ў н а. А ты яго не слухай тады. Схадзі куды вышэй ды парайся з кім-небудзь. Ці на ім і свет клінам сышоўся?

Заходзіць І в а н Б у е ў.

Б у е ў. Добры дзень, практыкантка! Добры дзень, Марына Сцяпанаўна! *(Да Галіны.)* Ну, як справы, як поспехі?

М а р ы н а С ц я п а н а ў н а выходзіць.

Г а л і н а. Добры дзень! Ах, лепей і не пытайце. *(Махнула рукой.)*

Б у е ў. Ну, што так?

Г а л і н а. Нічога ў мяне не выходзіць... Ніяк яму не ўгадзіць.

Б у е ў. А гэтага і не патрэбна рабіць. Журналіст па-

вінен быць па-бальшавіцку прышчыновым. Тым больш крытык. Ён тут?

Г а л і н а. Тут. Вы да яго? Я зараз скажу яму. (*Галіна адчыняе дзверы ў кабінет Меерцовіча.*) Ароп Ісакавіч, да вас таварыш Буеў.

Г о л а с М е е р ц о в і ч а. Адну хвілінку, я зараз.

Б у е ў (*заўважыўшы кнігу «На шырокія прасторы»*). Вы прачыталі яе? Ну, як, падабаецца?

Г а л і н а. Мне вельмі, а яму не, хоць яшчэ і не чытаў яе.

Б у е ў (*смяецца*). Як жа гэта? Не чытаў і не падабаецца?

Г а л і н а (*ціха*). Аўтар яшчэ афіцыйна не залічаны ў класікі.

З кабінета выходзіць М е е р ц о в і ч.

М е е р ц о в і ч. Добры дзень, таварыш Буеў. (*Вітаецца за руку.*)

Б у е ў. Добры дзень. Я да вас...

М е е р ц о в і ч. Прадчуваю, па якім пытанні. Вас цікавіць лёс вашай рэцэнзіі на кнігу «На шырокія прасторы»? Так?

Б у е ў. Вы ўгадалі.

М е е р ц о в і ч. Ну, што ж, прачытаў, прачытаў. І ведаеце...

Б у е ў. Спадабалася, але... (*Робіць націск на «але».*)

М е е р ц о в і ч. На гэты раз без «але». Проста — не спадабалася. Будзем гаварыць як мужчына з мужчынам. Рэцэнзія кепская.

Б у е ў. Та-ак... У чым справа?

М е е р ц о в і ч. Зараз, адну хвілінку... (*Ідзе ў свой кабінет і прыносіць рукапіс Буева.*) Вось давайце разбярком вашу рэцэнзію, так сказаць, па костачках. Возьмем самы пачатак. Вы тут столькі накуралі фіміяму аўтару, нібы ён класік. У той час як імя яго яшчэ ніхто ніколі не чуў.

Б у е ў. А я ў сваёй рэцэнзіі і ставіў мэту — зрабіць так, каб аб ім пачулі. Напісаўшы такую аповесць, ён заслужыў таго, каб пра яго ведалі.

М е е р ц о в і ч (*іранічна*). О-о! Вы адкрылі повага класіка, Бальзака, Дзікенса, Мапасана.

Б у е ў. Бальзак тут ні пры чым. Мы паважаем і Бальзака, і Дзікенса, і Мапасана, але нельга прыкрывацца імі для таго, каб зневажаць савецкую літаратуру, савецкіх

пісьменнікаў, каб зводзіць па пішто тыя заслугі, якія наша літаратура мае перад народам. Я думаю, што не памылюся, калі скажу, што нашы пісьменнікі ў разуменні ўсебаковых падзей жыцця далёка перагналі старыкоў-класікаў.

М е е р ц о в і ч. О-о! Ну, дарагі мой, і хапіў жа ты!

Б у е ў. Нічога не хапіў. Я гатоў спрачацца, што вось гэты твор палітычна больш сплы, чым любы твор Мана-сана. І зараз ён нам прыносіць больш карысці, чым твор зноў жа хаця б і Манасана.

М е е р ц о в і ч. Ну, гэта ваша думка, і можаце яе прытрымлівацца. Я думаю інакш... «Палітычна, палітычна»... Літаратура па тое і літаратура, а не палітыка.

Б у е ў. Як не палітыка? А што, па-вашаму, камерцыя?

М е е р ц о в і ч. На гэту тэму мы можам другі раз падыскусіраваць, а не зараз... Далей, вы пераказваеце змест твора, і з гэтага пераказу відаць, што нічога ў гэтым творы асабліва цікавага няма. Ну, што ж тут асаблівага. Чалавек піша пра самыя звычайныя рэчы, пра якія можна ў кожнай газеце прачытаць. Калгасы, саборніцтва, сходы, адстаючыя і перадавыя, нейкае пяўдалае каханне... А літаратура дзе?

Б у е ў. Аб чым тады літаратура павінна пісаць.

М е е р ц о в і ч. Хвілінку. Дзе ж шырокі бальзакаўскі размах, дзе ж тут псіхалагізм хаця б Дастаеўскага? Дзе ж тут анатомія, аналіз вобраза? Няма. Далей вы тут прыводзіце такія вытрымкі, за якія не хваліць аўтара трэба, а крытыкаваць, крытыкаваць і крытыкаваць. Вось хаця б пра старшыню калгаса Максіма: «Амаль усю ноч Максім не спаў — варочаўся з боку на бок, уздыхаў, некалькі раз уставаў з ложка, закурваў, босым, у адной бялізне хадзіў па цёмным пакоі, зноў лажыўся, але сон яго не браў. Настрой быў такі, нібы на душы кошкі скраблі». А з-за чаго? Толькі з-за таго, што трактар сапсаваўся ды дождж пайшоў? Ды гэта ж проста смешна. Што ён за чалавек? Дзе ж яго ўпэўненасць, аптымізм, уласцівы савецкаму чалавеку? Сёння сапсаваўся трактар, заўтра адрамантуюць. Сні спакойна, адпачывай, набірайся сілы... А ён усю ноч не спіць. Ды гэта ж смех. Што ён, вар'ят ці лунацік, што ён беге па пачах у адной бялізне?

Б у е ў. Які ж тут смех, калі ў савецкага чалавека душа баліць за тое, што прападае дзень, што ён не зрабіў за дзень таго, што было намечана?

М е е р ц о в і ч. Абсурд. Далей. «Нібы на душы кошкі скраблі». Ды гэта ж містыка! «Душа», а затым і бога сюды

цягні, чарцей, рай, пекла. Ды гэта ж... Я проста не ведаю, што і сказаць.

Буеў *(з абурэннем)*. Ды гэта ж чысцейшы фарма-лізм.. Гэта ж не крытыка, а вышукванне блох у старой бялізне.

Меерцовіч. Можка, вы мяне павучыце, як крытыкаваць?

Буеў. Я вучыць вас не збіраюся. Без мяне ёсць ка-му вучыць.

Меерцовіч. Яшчэ б... Хто вы такі?

Буеў. Звычайны грамадзянін, Іван Буеў.

Меерцовіч. Толькі што Іван Буеў. Калі вы мне далі рэцэнзію, то, калі ласка, выслухайце мае заўвагі... Я ўсё-такі загадчык аддзела крытыкі. *(Буеў маўчыць.)* Вам, вядома, непрыемна, калі вас крытыкуюць, але трэба памятаць — крытыка добрая рэч — яна вучыць і выпраў-ляе чалавека. Далей. Я паўтару свой тэзіс, які толькі што выказаў нашай студэнтцы. Вось гэтую вашу хвалёную аповесць «На шырокія прасторы» з якім творам сусвет-най літаратуры вы параўналі? Свайго аўтара з кім вы су-паставілі? А для таго, каб ацаніць сучасны твор на за-слугах, неабходна, паўтараю, неабходна параўноўваць, супастаўляць з лепшымі ўзорамі сусветнай літаратуры, з творамі Бальзака, Стэндаля, Драйзера, ну... Дастаеўскага, Талстога.

Буеў. Я і не ставіў сабе за мэту такое параўнанне і проста лічу немагчымым такое параўнанне савецкага тво-ра з творамі буржуазнай літаратуры. Урэшце, гэта не да-следаванне, а рэцэнзія. І я ставіў за мэту параўнаць твор з жыццём, з нашай рэчаіснасцю. І бачу, што ў гэтым тво-ры ярка памалявана самае сапраўднае, жывое жыццё, жывыя нашы людзі, тыя справы, якія яны робяць, іх дум-кі, надзеі, мары.

Меерцовіч. О-о! Траскуча!

Галіна. А я таварыша Буева падтрымліваю.

Меерцовіч *(з апломбам)*. Дарагія мае, вы глыбока памыляецеся. Вы парушаеце элементарную логіку. Параў-ноўваць можна толькі такія рэчы, якія можна параўноў-ваць. Аловак з алоўкам, акно з акном, крэсла з крэслам можна параўнаць. Так і твор з творам. А твор з жыц-цём? Гэта ўсё роўна што параўнаць такія паняцці, як... каханне з лапцем.

Буеў. Ну, ведаеце, тады мне з вамі няма аб чым гу-тарыць.

М е е р ц о в і ч. Справа ваша.

Б у е ў. Я лічу, што літаратура існуе для таго, каб адлюстроўваць наша жыццё, нашы будні, нашых людзей, нашу барацьбу, нашы поспехі, і адгэньваць твор трэба толькі па тым, як адлюстроўвае ён усё гэта.

М е е р ц о в і ч. Хаця вы, магчыма, правы... Наогул у нашай сучаснай літаратуры яшчэ няма чаго параўноўваць з класікамі. І гэты ваш так званы твор, вядома, пельга параўноўваць, ён педастойны таго. Гэта можа абразіць вялікія імёны. І таму я лічу проста педарэчным змяшчэнне вашай рэцэнзіі ў нашай газеце. Бо я адказваю за яе як загадчык аддзела крытыкі.

Б у е ў. Што ж, давайце сюды маю рэцэнзію. Але памятайце добрую народную прымаўку: «Да пары гляк ваду носіць». Вы ж бессаромны чалавек! Вы ж нават не чыталі гэтай кнігі, а ўжо крытыкуеце яе, разносіце, знішчаеце. Гэта ж машэцтва, нават больш — злачынства. І ўсё гэта ад таго, што вы не любіце, непавідзіце нашу рэчаіснасць, і наша жыццё, і нашу літаратуру. У вас няма пачуцця гонару за свой народ, за сваю радзіму. Вы проста касмапаліт. І гэты ваш касмапалітызм вынікае са сляпога пакланення перад буржуазнай заходнееўрапейскай культурай, вынікае з няведання нашага жыцця і тых вялікіх спраў, якія твораць нашы савецкія людзі.

М е е р ц о в і ч *(устае, дрыжыць ад злосці)*. Таварыш Буеў! Вы забываецеся, што гаворыце, якое сур'ёзнае абвінавачванне вы кінулі мне!

Б у е ў. Не, не забываюся. Я магу яго паўтарыць вам. І я прынцыпова стаўлю пытанне. Вось гэту маю рэцэнзію мы абмяркуем сёння ж на партыйным сходзе. Усё тое, што я вам сказаў, я скажу там. Прашу і вас паўтарыць тое ж, што было сказапа вамі тут. *(Хоча ісці.)* Замест таго каб выводзіць нашу літаратуру на шырокія прасторы, вы знішчаеце яе. Далей такой зняваті да лепшых твораў савецкай літаратуры цярпець немагчыма! *(Рэзка павярнуўся і пайшоў.)*

М е е р ц о в і ч. Ён лічыць сваю рэцэнзію лепшым творам савецкай літаратуры. *(Усміхаецца.)*

Г а л і н а. Ён не аб рэцэнзіі сказаў, а пра ановесць.

СЦЭПА ДРУГАЯ

Той жа пакой. 12 гадзін ночы, у пакой сядзіць Марына Сцяпанаўна і чытае кнігу.

Марына Сцяпанаўна. А такі праўда цікавая кніжка. Во табе і малады... *(Чытае. Звоніць тэлефон. Марына Сцяпанаўна здымае трубку, слухае.)* Так, я слухаю... Так, крытыка... Аропа Ісакавіча? Няма яго... На сходзе... Паклікаць? Яму ўжо не да таго... А тое, што да касматалінавых запісаўся, дык яго там распякаюць... Вось вам і ну... Чаго ж тут добрага? *(Кладзе трубку.)* Добрага тут нічога няма.

Заходзіць Галіна.

Марына Сцяпанаўна. Ну, што, закончыўся сход?

Галіна. Закончыўся.

Марына Сцяпанаўна. Ну, як там у вас, калі не сакрэт.

Галіна. Які ж сакрэт? Сход адкрыты. Відаць, новы загадчык аддзела ў нас будзе.

Марына Сцяпанаўна. Ну-у?

Заходзіць Меерцовіч.

Меерцовіч *(быццам некаму пагражае)*. Та-ак... так-так-так... Не думаў я, што вы будзеце так рэзка супроць мяне выступаць.

Галіна. А за гэта, Арон Ісакавіч, крыўдзіцца нельга. Я ж не крыўдзілася, калі вы мяне крытыкавалі.

Меерцовіч. Я ж не на сходзе, а тут, у кабінеце.

Галіна. А гэта прынцыповага значэння не мае.

Марына Сцяпанаўна *(да Меерцовіча)*. І навошта было вам крытыку наводзіць на добрую рэч. *(Меерцовіч глядзіць на яе з пагардай.)* Калі народу падабаецца, то не трэба па ражон лезці.

Меерцовіч. З вамі, здаецца, не размаўляюць?

Марына Сцяпанаўна *(накрыўджана)*. І дрэнна робіце, што з намі не размаўляеце. Простым чалавекам не грэбуйце, ён таксама тое-сёе кумекае ў вашай справе.

Канец.

УЗЫХОДЫ ШЧАСЦЯ

ДРАМА
У ШАСЦІ КАРЦІНАХ

ДЗЕЮЧЫЯ АСОБЫ:

Дабратворскі Ляксей Іванавіч — малады аграном,
гадоў 25—26.

Лзохаў Фёдар Паўлавіч — старшыня калгаса «Рух», га-
доў 40.

Кузьма — радавы калгаснік, гадоў 60 з хвосцікам.

Іван — яго сын, дэмабілізаваны з арміі, гады 24.

Зося Тамашова — нявеста Івана, дзяўчына гадоў 19.

Галя Цвядова — сяброўка Зосі, сакратар камсамольскай ар-
ганізацыі, гадоў 19.

Вася — вясёлы хлопец, марыць стаць паэтам, каля 19 год.

Феня — закаханая ў Васю дзяўчына, гадоў 18, звенявая.

Захар — калгасны конюх, гадоў пад 60.

Якаў Ягоравіч — настаўнік, больш 50 год.

Рахункавод калгаса «Рух».

Пракоп — брыгадзёр 4-й брыгады, гадоў 45.

Маланя — брыгадзёр, удава, гадоў 35.

Крыніцын — сакратар райкома.

Пупко Сяргей Пятровіч — у 1-й дзеі — загадчык райза,
пасля — раймеліяратар, пад 50 год.

Жанна (сапраўднае імя Ганна) — тэхсакратар Пупко, маладая
сімпатычная асоба 20 год.

КАРЦІНА ПЕРШАЯ

Час дзеі — зіма 1947 года.

Кабінет загадчыка райза Сяргея Пятровіча Пунко. Нісьмовы стол, некалькі крэслаў і дыван. На сталі чарнільны прыбор і стос нараскіданых папер і паперачак. Каля кафельнай печкі стаіць Жанна — сімпатычная маладая асоба. На руцэ вісіць адкрыты рыдыкюль.

Жанна глядзіцца ў люстэрка, асцярожна папраўляе памаляваныя бровы і вычурную прычоску, какетнічае перад люстрам. Без папярэджання ўваходзіць Сяргей Пятровіч Пунко.

Пунко. Добрага рання, Жанначка. Чапурыцесья? Ну-ну, а то хлопцы любіць не будуць... Ніхто не званіў?

Жанна. Добрага рання. Не, Сяргей Пятровіч, ніхто не званіў.

Пунко. А пошта была?

Жанна. Ёсць. Вось япа. *(Падае некалькі канвертаў.)*

Пунко. Добра, добра. *(Здымае шапку, хацеў зняць і паліто, ды раздумаў. Садзіцца за стол, разрывае канверты, прабягае вачыма лісты і кідае іх у тую ж хаатычную кучу папер на сталі.)* Зноў зводкі?

Ох, гэтыя мне зводкі... Аднаму дай, другому дай, чорту лысаму дай... Колькі парыхтаваў, колькі вывез, колькі торфу, колькі гною, колькі фекалію? А працаваць няма калі. Што мне рабіць з імі, дай хоць ты мне раду, Жанначка?

Жанна. А вы іх не пасылайце, і ўсё.

Пунко. Не, пельга так, — заключаюць... Паклічце да мяне... як яго... ну, агранома повага...

Жанна. Дабратворскага?

Пунко. Ага, ага.

Жанна выходзіць.

Пунко *(адзін)*. Трэба хоць стол разгрузіць. *(Пераглядае паперкі і піша на іх кароткія рэзалюцыі. Звоніць*

телефон. Пупко скоса глянуў на яго, махнуў рукой і працягвае чыркаць паперкі. Тэлефон зноў звоніць. Пупко неахвотна бярэ тэлефонную трубку.) Так. Я слухаю... з Гомелем? (Іранічна.) Толькі гэтага і чакаў. (Нездаволена.) Настаў дзень, пачалі тарабаніць. Не паспеў і за стол сесці... Да! Я слухаю! Пупко слухае!.. Адкуль гэта?.. А-а-а... (Ветліва.) Добры дзень, добры дзень, таварыш Стручкоў! Як, як? А ў мяне ўжо дзе-ень. Я ўжо прапрацавацца паспеў... А?.. Як?.. Я вас дрэнна чую... Так, так... (Убок.) Зноў зводкі! Чаго не ўключылі? Курынага памёту? Дык тут і графы такой няма... Што, што? Зразумела, нарыхтоўваем... Колькі?.. Зараз скажу... (Пакапаўся ў паперках на сталі і нічога не знайшоў.) Сто дзесяць цэнтнераў... Як маля? А другія раёны болей?.. Ага... так, так... (Круціць галавой.) Адпу хвілінку, таварыш Стручкоў. Я памыліўся. Не сто дзесяць цэнтнераў, а сто дзесяць тон. Так, так. У нас тут у тонах, а я сказаў цэнтнер... Ага... Добра, добра! Усяго добрага! (Вешае трубку.)

Уваходзіць Аляксей Дабратворскі.

Дабратворскі. Добры дзень!

Пупко. Здароў, здароў! Як гэта мы, браце, у абласную зводку курыны памёт не ўключылі?

Дабратворскі. Па іх форме гэта не прадугледжана.

Пупко. Памылка, браце, памылка. Трэба ўключаць. А ў нас такія дацыя ёсць?

Дабратворскі. Ёсць!

Пупко. Колькі там нарыхтавалі?

Дабратворскі. Пяцьдзсят шэсць тон.

Пупко (здзіўлена). Ну-у?!

Дабратворскі. Не так ужо і многа.

Пупко. У тым-та і справа, што не многа. Я перадаў зараз на тэлефоне на 110 тон. Ты ўжо не забудзь, у наступнай зводцы прадугледзь мой аванс.

Дабратворскі (жартоўна). А што, калі куры падвядуць?

Пупко (сур'ёзна). Не падвядуць, не маюць права. Ну, як там у нас з планам веснавога севу? Скора закомпчыце?

Дабратворскі. Сёння капчам. Яшчэ чатыром калгасам не давялі.

Пупко. Трэба капчаць, трэба капчаць, браце. Ну, а

як у нас з насенным фондам? Ёсць змепы, не? Прыбавілася крыху?

Д а б р а т в о р с к і. Трохі прыбавілася. Зернявых у сярэднім па раёне хапае на восемдзесят працэнтаў да плана. Цяжкае становішча ў чатырох калгасах: «Рух» — на 60 %, «Далёкі Усход» — на 63 працэнты, «Бярозавы Гай» — на 64 працэнты і «Дняпровец» — на 67 %.

П у п к о. Так, так... *(Запісвае ў бланкот.)* Кажаш, у сярэднім на 80 працэнтаў па раёне.

Д а б р а т в о р с к і. Але... Гэта прыкладна так: селі за стол у рэстаране трое і ім падалі тры талеркі. Адзін з'еў дзве талеркі, другі адну, а трэці ніводнай. А ў сярэднім усе трое паабедалі.

П у п к о. Ты ўсё жартуеш.

Д а б р а т в о р с к і. Не, не жартую. Я хачу гэтым сказаць, што нам пельга арыентавацца на сярэднюю лічбу.

П у п к о. А колькі калгасаў цяпер поўпасцю забяспечваюцца насеннем?

Д а б р а т в о р с к і. З сямідзесяці аднаго — сорок два.

П у п к о. Охо-охо-хо!.. Цяжкавата шапка Мамаха. Ці ўдасца нам выцягнуць сёлетнюю вясну? Ох, вайна, вайна!.. *(Цяжка ўздыхае.)*

Д а б р а т в о р с к і. Вайна ж даўно скопчылася, Сяргей Пятровіч.

П у п к о. Скончылася, ды не зусім. Толькі гарматы не страляюць. Яшчэ доўга яна будзе адрыгацца, браце.

Д а б р а т в о р с к і. А ў вас яна вельмі часта адрыгаецца.

П у п к о. Не толькі ў нас, браце, а ўсюды яно так. Якое гэта ў нас сёння чысло?

Д а б р а т в о р с к і. Чатырнаццатае лютага.

П у п к о. Охо-хо-хо-хо!.. *(Для яго і гэта нечаканасць.)* Дык ты ўжо, браце, патурбуйся, каб на пятнаццатае звадачку падрыхтаваць. Ды не забудзься крыху авансіраваць, а то, чорт яго ведае, увесь час наш раён у хвасце пляцецца і з ачысткай насення, і вывазкай угнаення, і рамонт інвентара... Авансіруй, браце, авансіруй. Усё-такі нейкім стымулам будзе для нас.

Д а б р а т в о р с к і. Я асабіста прышчынова супроць гэтага авансіравання.

П у п к о. Нічога, браце, не папішаш. Мне асабіста гэта таксама не па сэрцы, ды што ж зробіш. Ты вось колькі ў нас працуеш? Тры месяцы? А я ўжо стары воўк. На гэтай справе ўсе зубы з'еў. Трэба прыспасабляцца.

Дабратворскі (з жарам). А я не магу прыспасабляцца да гэтага. Гэта не па карысць, а па шкоду нашай агульнай справе. І я саўдзельнікам гэтага быць не жадаю!.. І вам не раю.

Пупко (здзіўлена глядзіць на Дабратворскага). Ну што ты, што ты так раззлаваўся? (Спалоханы твар павольна расплываецца ва ўхмылку.) Хе-хе-хе!.. Які ж ты, браце, гарачы! Ну, ды гэта пройдзе... маладосць усё... жыццёвая пывопытнасць... Было і ў мяне гэта, ды вось прайшло.

Дабратворскі. А шкада. Вы ўжо прабачце за прамату. Так мяне армія павучыла.

Пупко. Нічога, я ж разумею... маладосць усё... узрост такі.

Дабратворскі. Можа быць... па-вашаму. (Кароткая паўза.) Сяргей Пятровіч! Я даўно збіраюся звярнуцца да вас з просьбай, ды ўсё зручнага выпадку не знаходзіў, а сёння думаю не адкладваць. Вы ўжо прабачце, што я перабіў вас.

Пупко. Калі ласка, калі ласка. Уважу і просьбу. Мы ж свае людзі, трэба дружна жыць.

Дабратворскі. Я прашу вызваліць мяне ад маёй пасады, гэта не па мне.

Пупко (здзіўлена). Як, як? Я не зразумеў.

Дабратворскі. Не жадаю я і не магу тут працаваць. Не маё гэта месца, і таму прашу вызваліць. Я тут нічога добрага не даю, і мяне гэта не задавальняе...

Пупко. Жартуеш ты нейк незвычайна. Ха-ха-хо!

Дабратворскі. Я не жартую, а сур'ёзна.

Пупко. Сур'ёзна?

Дабратворскі. Сур'ёзна.

Пупко. Ну і дзівак!

Дабратворскі. І не дзівак!

Пупко. Дык чаго ж гэта табе захацелася так раптам? Што ж гэта за прычына такая-разсякая?

Дабратворскі. Прычына простая — я не задаволен.

Пупко. Ага-а, матэрыяльныя ўмовы дрэнныя? Дык чаго ж ты маўчаў да гэтых пор? Мы б таго-сяго падкінулі з калгасаў па пудзіку, па два.

Дабратворскі. Зусім не ў гэтым справа. Тут умовы ні пры чым.

Пупко. А што? Дадому захацелася?

Дабратворскі. Зусім не! У мяне ўсюды дом... пасля вайны.

Пупко. Як гэта?

Дабратворскі. Дом згарэў, а маці... адным словам, куды я, за мной і ўвесь дом мой...

Пупко. Разумею, разумсю, браце... Ну ды нічога, браце, не папішаш. Вайна... *(Суцяшае.)* Вайна яна такая штука, што... Разумею... Яно, канешне, і сумна тут у мястэчку і развясца няма дзе. Яно б у горадзе лепей... там кіно, там парк ці яшчэ куды і народу болей, а тут што ў гняздзе якім цесным. Ды, браце, спецыяльнасць наша такая — аграном, і месца наша ў вёсцы. Нічога не зробіш. Трэба мірыцца. Пездарма ж нас дзяржава вучыла. Адукацыю дала. Разумею, ды...

Дабратворскі. Вы прабацце, Сяргей Пятровіч. Нічога вы не разумееце. Вы толькі здагадваецеся. У тым-та і справа, што пездарма дзяржава вучыла. На якога д'ябла я вучыўся 15 гадоў, атрымаў спецыяльную адукацыю агранома? Каб цэлымі днямі тут, у капцылярыі, корпацца ў гэтых паперках, ад якіх такая ж карысць, як ад казла — ні воўны, ні малака. Не пудзікі для мяне трэба, не дом, не танцавальныя пляцоўкі. Не гэта мяне задаволіць. Праца, праца па сэрцы, дзе б я адчуваў сябе ў сваёй талерцы. Я не папіч! І я не баюся чарнавой працы. Не зводачкі аб угнаенні я хачу бачыць, а ўгнаенне, сваімі вачыма, на полі, не праз таблічкі я хачу ацэньваць ураджайнасць, а там, на полі, дзе я прыклаў свае рукі. Вось пашліце мяне ў калгас «Рух», ён самы адстаючы ў раёне, а я ўпэўнены, што праз адзін год ён можа стаць адным з лепшых.

Пупко. Ну, браце, ты ўжо тут загінаеш. Гэтаму калгасу трэба мінімум тры гады, ды справа не ў тым. Мы яшчэ не маем такой колькасці спецыялістаў, каб распыляць іх па асобных калгасах. У нас райза паўгода было не ўкамплектавана спецыялістамі. Хопіць, пагараваўся я. Не адпушчу, браце, і не прасі.

Дабратворскі. Не адпусціце, пайду ў райком партыі, там зразумеюць мяне. Скажу, што не для таго я вучыўся, каб у паперках корпацца, зводачкамі агароджвацца, ды і тыя напалову ліпавыя.

Пупко. Тэ-тэ-тэ-тэ... ах, ах, ах, ах... Які ты... Трэба, браце, памятаць народную пагаворку: «Смецце з хаты не выносіць».

Дабратворскі. Ну і тут працаваць я не буду. Праз два гады ў мяне выветрыцца тут усё, што даў мне інстытут. *(Выходзіць.)*

П у п к о. Ай, хлопча, хлопча. Не хоча расці, а з яго тэмпераментам можна. Ну, ды пічога, абатрэцца.

Уваходзіць Ж а н н а.

Ж а н н а. Сяргей Пятровіч, там да вас старшыня калгаса.

П у п к о. Хай заходзіць.

Ж а н н а. Сяргей Пятровіч, у мяне да вас просьба.

П у п к о. Што-о? І ў вас просьба? Можа, таксама зволіцца?

Ж а н н а *(спалохана)*. Не, што вы!..

П у п к о. Ну, ну, якая ж просьба?

Ж а н н а. Сяргей Пятровіч, можа б, вы сказалі гэтаму старшыні, каб пару вазоў дроў прывёз, а то замярзаю. А яму што там дзве падводы з калгаса адправіць.

П у п к о. А-а! Добра, добра. Скажу. Аднак і мяне жоўка лае за дровы. Добра, добра. Кліч яго сюды! Толькі, чакай! Мне здаецца, Жанначка, што вы пейкую сілу масце, каб уздзейнічаць на Дабратворскага.

Ж а н н а. Чаму вы так думаеце?

П у п к о. Э-эт, чаму, чаму... Ён малады, вы маладая, ды к таму яшчэ красуня такая.

Ж а н н а *(вельмі задаволена кампліментарам)*. Ну што вы, Сяргей Пятровіч.

П у п к о. Ды чаго ўжо скромнічаць. Знаю я сілу вашага брата, вам толькі захацець. Дык справа вась у чым. Яму чамусьці задумалася зволіцца ў нас з работы. Хоча пайсці працаваць у калгас. Ды яшчэ ў які, у «Рух».

Ж а н н а. Ён, можа, пажартаваў?

П у п к о. Спачатку і я так падумаў, ды... ты ж ведаеш, які ён упорлівы. А мне не хочацца яго адпусакаць, усё-ткі ён не дрэнны работнік у апарате. *(Звоніць тэлефон. Бярэ трубку.) Я слухаю... З Гомелем?... (Вешае трубку.)* Я пераклучу на ваш тэлефон. Калі з вобласці будуць званіць, дык скажыце, што я на раён паехаў. Надакучылі яны мне...

Ж а н н а. А калі свае?

П у п к о. Тады мне скажаце. Дык я ўжо буду спадзявацца на вас, адгаварыце яго. У вас усе дашыя ёсць для таго, каб яго пераканаць...

Ж а н н а *(задаволена)*. Добра, Сяргей Пятровіч. *(Упэўнена і з хітрыкай.)* Пікуды ён не паедзе. Дык вы ўжо пра дровы не забудзеце.

Ж а н н а выходзіць. Пупко прымае начальніцкі выгляд. Заходзіць А з о х а ў.

А з о х а ў. Можна?

П у п к о. Калі ласка!

А з о х а ў. Дзень добры, таварыш Пупко!

П у п к о. Здарова, здарова, гаспадар, сядай. Ну, што скажаш?

А з о х а ў. Ды я ўсё па той жа справе, таварыш Пупко. Колькі часу мне абяцалі трыер, і да гэтых пор не магу атрымаць. Трэба было б пасенную пшаніцу прапусціць хоць разок, а тут хоць плач.

П у п к о. Не мая вiна, папе-браце... вобласць... вобласць... Не прывезлі яшчэ машыш. Заводы не спраўляюцца. Вайна, браце, сказваецца.

А з о х а ў. Дакуль жа вайна? Тут скоро пшанічку сеяць трэба, а праз што я яе прапушчу? Праз штаны, ці што?

П у п к о. Ат-тэ-тэ-тэ... Які ты!.. Пачакаць трэба. Прывязуць, нідзе не дзенуцца. У кішэню не скаваю.

А з о х а ў. Дакуль жа чакаць? Да мая месяца?

П у п к о. Ну, няма! Не стапу ж я табе раджаць.

А з о х а ў. Яно б та і не лішне было б, каб вы сталі раджаць трыеры ды веялкі.

П у п к о (*сярдуе*). Ну ты ўжо праз меру...

А з о х а ў. Вы прабачце, я пажартаваў. (*Адчувае сябе ніякавата.*) Дык, значыць, трыера няма і не будзе?

П у п к о. Як гэта не будзе? Хто табе сказаў? Будзе, толькі калі, я не магу сказаць; як бачыш, не ад мяне гэта залежыць. Ты вось што... арганізуй вазоў пяць дроў для райза.

А з о х а ў (*нерашуча*). Як вам сказаць?.. Вы ж яшчэ за той раз не разлічыліся...

П у п к о. Ай-яй-яй, які ты! Разлічымся, разлічымся...

А з о х а ў. Ды і коні зараз вельмі заняты. Гной возім на поле, торф... а коней, самі ведаеце, колькі, на гэткі кал-гас яшчэ тры разы па столькі трэба.

П у п к о. Нічога, нічога, калі па дзянёк адарвеш пяць падвод... Вобласць пам абяцала коней падкінуць, тады я табе на аднаго болей вызначу. Ну, дык дамовіліся? А то жонка за гэтыя дровы з хаты гоніць.

А з о х а ў. Дык вы ўжо, Сяргей Пятровіч, часцей турбуйце вобласць, па тэлефоне хоць, каб хутчэй трыер далі.

У пярэднім накой зvonіць тэлефон.

П у п к о. Я ім ужо так надакучыў гэтым тэлефонам, што яны хаваюцца ад мяне, калі я званю... Ну, ды добра, добра, я пастараюся.

А з о х а ў. Ну, то ўсяго добрага.

П у п к о. Да пабачэння... Толькі ты ўжо не забудзься пра дровы, калі ласка.

А з о х а ў выходзіць. У пярэднім пакоі звоніць тэлефон.
Уваходзіць Ж а н н а.

Ж а н н а. Сяргей Пятровіч, зноў з вобласці вас пытаюць.

П у п к о. Скажыце, што мяне няма, паехаў па раёне.

Ж а н н а. Ну як, дровы прывязуць? Паабяцаў?

П у п к о. Вядома, вядома.

Уваходзіць Д а б р а т в о р с к і.

П у п к о. Во, во, во, во, ты мне якраз і патрэбен. Ледзь не прамаргаў... Ты ж ведаеш, што паслязаўтра ў нас нарада звенявых?

Д а б р а т в о р с к і. Ведаю.

П у п к о. То-та ж... Дык ты падрыхтуй мне даклад, каб там было сёе-тое... Адным словам, ты сам ведаеш што. І заадно разбярыся ў гэтых паперках. Я тут напісаў, каму што.

Д а б р а т в о р с к і. Добра. А вы і на гэтай вось напішыце. *(Падае паперку.)*

П у п к о *(чытае)*. Заява... Так, так... Не-е! Не, не, не... Пачакай крыху, пачакай. Мы яшчэ пагаворым аб гэтым, падумаем. Можа, ты перадумаеш і будзем працаваць разам, заадно...

Д а б р а т в о р с к і. Перадумваць я не буду. Не звольніце вы, дык у крайнім выпадку райком дапаможа.

П у п к о. Ай-яй-яй, які ты гарачы!.. Пачакай крыху, туды ты заўсёды паспееш, а тут, браце, без агранома няма як. *(Звяртае паперку Дабратворскаму.)* Ну, я паехаў. Жанначка, я спадзяюся на цябе!

Выходзіць. Жанна мнагазначна ўсміхаецца.

Ж а н н а. Пакажы, што гэта за паперка? *(Чытае.)* І ты на самай справе цвёрда рашыў ехаць у калгас?

Д а б р а т в о р с к і. Так, Жанначка, цвёрда. Я ж табе не раз аб гэтым гаварыў.

Ж а н н а. Я думала, што ты жартуеш, арыгінальнічаеш.

Д а б р а т в о р с к і. Якое ж тут арыгінальнічанне?

Ж а н н а. Ну, рамантызм.

Д а б р а т в о р с к і. І зусім не рамантызм.

Жанна. Ну, як жа?.. Малады аграном, з вышэйшай адукацыяй едзе працаваць у калгас, непасрэдна па полі. Прытым у самы адстаючы калгас. Дабіваецца п'ябачанага ўраджаю. У калгас прыязджаюць фотарэпарцёры, карэспандэнты... У газетах з'яўляюцца вялізныя артыкулы, фатаграфія... слава... вельмі пахвальна!..

Дабратворскі. Ты мяне крыўдзіш, Жанна. Я не за славай і не за пахвалою туды еду.

Жанна. А за чым тады?

Дабратворскі. Я еду па сваё месца, дзе я павінен быць. Гэта мой доўг, абавязак. Як ты не хочаш разумець простае справы. На любым заводзе абавязкова павінны быць спецыялісты — інжынеры і тэхнікі, у кожнай лабараторыі павінны быць спецыялісты, у школе, у бальніцы — таксама спецыялісты — настаўнікі, урачы. Інакш і не мысліма. А чаму ў калгасе — у буйной сацыялістычнай гаспадарцы неабавязкова павінен быць спецыяліст? Чаму? У калгасе больш, чым дзе б там ні было, на заводзе, фабрыцы, па будаўніцтве, патрэбны спецыялісты, калі мы хочам падняць нашу сельскую гаспадарку. Дык якога чорта я буду сядзець тут, калі я патрэбен там, і больш, чым тут? Досыць на зямлі працаваць дзедаўскім спосабам!

Жанна. Я ж кажу: ты захапляешся рамантызмам. Чаму абавязкова ты павінен ехаць у калгас, тым больш што цябе ніхто не пасылае туды?

Дабратворскі. А чаму я не павінен ехаць?

Жанна. Чаму?.. Ты мне скажы, Аляксей, толькі праўду, ты сур'ёзна гаварыў, ад шчырага сэрца ну... аб нашых узаемаадпосінах?

Дабратворскі. Аб тым, што я цябе кахаю?

Жанна. Так...

Дабратворскі. Я рапэй гаварыў і зараз кажу, што я цябе кахаю, Жанначка.

Жанна. Тады чаго ж ты не звяртаеш увагі на тое, што я не згодна, каб ты ехаў у калгас?

Дабратворскі. Але я спадзяюся, што ты будзеш згодна.

Жанна. Дарэмна спадзяешся.

Дабратворскі. Значыць, ты мяне не кахаш...

Жанна. Не гэта значыць!.. Значыць, я не жадаю, каб ты, і тым больш я, ехалі ў вёску, у глуш, дзе ніколі не паглядзіш кіно, дзе кніжку добрую не зможаш прачытаць, дзе палова людзей накуль што жыве ў зямлянках, дзе не будзе з кім пават пагаварыць.

Д а б р а т в о р с к і. Чаму ты так з пагардай адносішся да вёскі?

Ж а н н а. Таму, што яно сапраўды так, і асабліва зараз, пасля вайны, калі ўсё разбурана.

Д а б р а т в о р с к і. Тым больш я павінен схаць туды.

Ж а н н а. Калі ласка. Але я не паеду і табе не раю.

Д а б р а т в о р с к і. Ты не ведасш вёскі і таму так дрэнна думасш пра яе. Зараз вёска мала чым адрозніваецца ад мястэчка. А ты вось жывеш у мястэчку і нядрэнна сябе адчуваеш.

Ж а н н а. Нядрэнна? Ты думаеш, я б паехала сюды з горада, каб там не так цяжка было пражыць?

Д а б р а т в о р с к і. Але чаму ж ты не хочаш зразумець: пакуль калгасы не стапуць як трэба на ногі, то і ў горадзе жыццё не палепшыцца. А для таго, каб паставіць калгасы, трэба, каб мы, спецыялісты, аграномы, узяліся за працу там, непасрэдна на полі... Ад нас жа гэта залежыць.

Ж а н н а. Я разумею гэта.

Д а б р а т в о р с к і. Тады чаму ты супроць таго, каб я ехаў у вёску?

Ж а н н а. Ды проста так. Я хачу даведацца: паслухасш ты мяне ці не, кахаеш мяне ці не.

Д а б р а т в о р с к і. Гэта недарэчнасць пейкая, а не праверка. Ці па гэтым правяраюць?

Ж а н н а (*капрызна*). Так, па гэтым правяраюць. Я супроць таго, каб ехаць у вёску таму, што ведаю, упэўнена, што ты праз год, праз паўгода... зачарсцвееш там, агрубееш, абрасцеш, адстанеш ад жыцця ў той глушы, сярод тых людзей. Зляціць з цябе гэта інтэлігентнасць нібы з адуванчыка ўбранне. Запамятай гэта. Яшчэ ўспомніш!

Д а б р а т в о р с к і. Няпраўда! Не ведаеш ты вёскі! Паклёп! Ты яшчэ і зараз на вёску глядзіш праз гогалеўскія «Мёртвыя душы». Не тая яна цяпер. Я таксама з вёскі і ведаю, што там людзі не горшыя за мяне з табой, а нават і лепшыя ёсць. А інтэлігентнасць не вялікая важнасць у жыцці. Я еду туды працаваць, а не мапікюр насіць.

Ж а н н а. Ты як сабе хочаш, а я адзін раз жыву і хачу пражыць як можна лепш.

Д а б р а т в о р с к і (*глядзіць на яе, нібы яго хто знянацку ўдарыў*). Жанна! Што ты гаворыш? Тады ў пас розны погляд на жыццё. Не для таго мы жывём, каб паглядзець кіно, каб нашаркаць падэшвамі пад джаз, каб

пафарсіць у модным гарпітуры. Не за тое я ваяваў, і не для гэтага мяне вучылі. А што я зрабіў добрага для людзей, што я даў народу, я, сын жабрака, за тое, што выве-лі мяне ў людзі, за тое, што атрымаў адукацыю, аграно-мам стаў?! Што ты гаворыш, Жанна?! Якую ты бязглуз-дзіцу нясеш? Ты баішся вёскі таму, што цябе там будуць зваць не Жаншай, а Гапшай.

Жанна. Які ж ты ўсё-такі некультурны!.. Ты нават з дзяўчынай ветліва размаўляць не ўмееш. Аказваецца, інтэлігентнасць твая толькі знешняя. Вось яна ўжо пра-ляўляецца — вёска. *(Выходзіць.)*

Дабратворскі *(правёў вачыма яе за дзверы. Ён усхваляваны. Падышоў да стала, нервова пастукаў паль-цамі).* Што яна сказала?.. Няўжо гэта яна, сапраўдная?.. «Я жыву толькі адзін раз і хачу пражыць як можна лепш...» Так мог сказаць Пупко. Няўжо я памыляўся?.. Так, я яе не ведаю. Я захапляўся яе веданнем літаратуры, музыкі, здзіўляўся яе густу... Вось яе густ! А пра галоўнае ў жыцці не гаварыў. Вось дзе памылка.

Як шкада дарэмна растрачаных добрых слоў...

Хацеў пайсці, ды ўспомніў пра паперкі на сталі. Забірае іх і вы-ходзіць.

Заслона.

КАРЦІНА ДРУГАЯ

Канцылярыя праўлення калгаса «Рух». Няўтульны выгляд у пакоі ствараюць стары стол, нічым не пакрыты, дзве лаўкі грубай ра-боты і два акны, папалову забітыя дошкамі. На сцяне нейкі пла-кат часоў вайны, рог якога адклеіўся і, абвішы, закрывае палову гэтага плаката. За сталом сядзіць **Рахункавод**. Ён спіць, аба-пёршыся на стол. Час перадвячэрні. На сцяне цікаюць ходзікі. Гіра апусцілася амаль да падлогі. Заходзіць **дзядзька Кузь-ма**. Паглядзеў на рахункавода, паскроб патыліцу, уздыхнуў.

Кузьма *(ці то да рахункавода звяртаецца, ці то да гадзінніка).* Няма каму падцягнуць.

Рахункавод *(прачнуўся).* Чаго?..

Кузьма. Кажу: гіру няма каму падцягнуць, гаспа-дара няма.

Рахункавод. А-а... задрамаў крыху.

Паўза.

Кузьма. Усе мы неяк дрэмлем. Гэта ж паглядзіш,

дык у суседніх калгасах і людзі неяк па-другому шавеляцца і... Вяспу чуюць, рыхтуюцца. Гною на поле навазілі чорт ведае колькі, у кузнях стукаюць, ляпаюць, той туды едзе, той адтуль вязе, насенне чысцяць... А ў нас дык нібы ў бары глухім дзе... і чаго мы чакаем?.. Не, нельга так. *(Падыходзіць да гадзінніка, надцягвае сіру, і ходзікі зацікалі весялей.)* Да вайны, бывала, у гэткую цару і шугі адрамантаваны, і цягі падрыхтаваны, і насенне ачышчана, і палова гною ўжо на полі ляжала. А цяпер дык... *(Плюе.)*

Р а х у н к а в о д. Да вайны другая справа была.

К у з ь м а. А ў людзей і цяпер другая справа.

Р а х у н к а в о д. Ці маем мы зараз тое, што да вайны мелі. Адной жывёлы толькі было тры фермы. Коней толькі 213 галоў, ды машыны сваіх колькі было, ды МТС дапамагала, а зараз 54 кані. Апрацуй-ка імі 500 гектараў. І галоўнае яшчэ не ў тым...

Заходзіць З а х а р.

Людзей колькі не стала, ды яшчэ якіх людзей. За адзін дзень толькі расстралялі немцы трыццаць аднаго чалавека, ды заарыштавалі колькі... і загінулі немаведама дзе. *(Уздыхае.)* А па фронце...

З а х а р. Іх ужо не вернеш. На тое і вайна, каб людзям бяду чыніць.

К у з ь м а. Нездарма ж яны загінулі, а за тое, каб тым, хто жывым застаўся, жылося лепей. Нават лепей, чым да вайны, яны ж за гэта загінулі.

Р а х у н к а в о д. І будзем лепей жыць. Вось як закончым пяцігодку, так і зажывём лепей.

К у з ь м а. Не-е! Калі ў нас у калгасе справы будуць так ісці, то і праз тры пяцігодкі мы не зажывём лепш... Пяцігодка... Што ты мяне збіраешся частаваць праз пяцігодку? Можа, мне ўсяго засталася жыць пяцігодку. А мне хочацца сёння жыць добра, заўтра жыць добра. Пяцігодка... Як той казаў: пакуль соцца ўзыдзе, дык раса вочы выесць. Пяцігодка... Гэта ж у людзей пяцігодка, а наша дзе? Ты яе складаў, я не бачыў! На якую ж пяцігодку ты спадзяешся? *(Рахункавод маўчыць.)* А-а-а! То-та ж... Мы сваю пяцігодку павінны мець на ўвазе, каб у гэтым годзе атрымаць на працадні не горш, чым у людзей.

З а х а р. Во-во! Яно самае... Гэта ж паглядзіш навокал, дык людзі кілаграмамі атрымліваюць на працадзень,

а ў нас дык 400 грамаў. Сорам прызнацца. Кузьма праўду кажа: мы ж таксама добра жыць хочам.

Рахункавод. А хто ж вам не дае?

Кузьма. Як гэта хто не дае?! Кіраваць трэба калгасам, а не храпці тут за сталом!

Рахункавод. Чаго ж ты злуешся на мяне?

Кузьма. Як жа не злаваць? Вось ты сядзіш тут, і канцылярыі і табе што ні дзень, то працадзень ды яшчэ з паловаю. А мне ў шэсцьдзсят гадоў на працадзень трэба добра папацець. Ды, акрамя таго, у цябе з жонкай на дваіх паўгектара прысядзібнага ўчастка, а ў мяне на сям душ трыццаць сотак. Дык табе нябось і можна мірыцца з гэтымі чатырыста грамамі на працадзень, а мне ніяк пельга мірыцца.

Захар. Во, во! Яно самае. Ён такі, братка, праўду кажа. На працадзень у нас уся падзея.

Кузьма. І мне трэба, каб працадзень гэты каштаваў кілаграмы, а не грамы.

Рахункавод. Вось у тым-та і справа. Як жа зрабіць, каб ён каштаваў, калі коней мала, жывёлы мала, значыць, і гною мала, а зямля знясілела, ды і рабочых рук не хапае.

Кузьма. Зноў жа кажу: кіраваць трэба калгасам.

Рахункавод. Дык жа кіруем.

Кузьма. Кіруеце, ды не так, як трэба. Не па дарозе, а ўзбок дарогі — па раллі.

Рахункавод. Вы самі выбіралі старшынёй Азохава.

Кузьма (*уздыхае*). Выбіралі, ды крыху памыліліся.

Рахункавод. Цябе хацелі выбраць, чаго ж ты адмовіўся?

Кузьма. «Адмовіўся»... Каб крыху маладзейшы быў ды пісьменны, дык не адмовіўся б.

Захар. Яно-то... Як яго... і не зусім памыліліся. Азохаў да вайны нядрэнны быў старшыня. Праўду я кажу, Кузьма? Нядрэнны гаспадар.

Кузьма. На гэта і спадзяваліся.

Захар. Во, во... Яно самае... Усё-ткі па вайне быў чалавек, заслужаны, ордэны мае, медалі. Думалі, зноў паверне калгас на добры шлях, а ён неяк не так... Зусім чалавек апусціў рукі, ходзіць, нібы штосьці шукае.

Кузьма. Працуе нібы не для сябе, а для кагосьці.

Захар. Во, во, яно самае.

Рахункавод. Вось вы кажаце, чалавек рукі апусціў. А чаму? Чаму? Вы не паглядзелі яму ў душу, а гэтага чалавека шкадаваць трэба. Чалавек ваяваў, і не абыйк ваяваў — пезадарма ордэнаў пачаплялі. Думаў, прыйдзе дамоў... А прыйшоў — дому няма... ні жонкі, ні дзяцей. Усю сям'ю загубілі немцы. Вось і ходзіць — нібы штосьці шукае.

Паўза.

Кузьма. Шкадаваць, кажаш... Я, канешне, разумею, што сям'ю страціць гэта не так сабе... Можна, і пашкадаваць трэба... ды ўсё роўна гэтым не паможаш, не вернеш іх, не знойдзеш. А агульныя справы ад гэтага цярпець не павінны. Усё-ткі гэта калгас, сто шэсцьдзесят двароў. Парадак трэба даваць.

Рахункавод. Цяжка цяпер парадак даваць. Сто шэсцьдзесят двароў. А што ў гэтых дварах засталася пасля немцаў. Ні плугоў, ні хамутоў, ні калёс, ні скаціны. Гэта ж добра, што дзяржава трохі дапамагла, — хоць коней дала, а то садзіся ды Лазара зацягвай? Адкуль што возьмеш? І ў кішэні ні граша, ні шастака, і ў засеках мышы падохлі з галадухі. Ды і самім хоць лажыся ды памірай.

Кузьма. Але не памерлі?

Рахункавод. Дык гэта ж дзякуй — дзяржава пазыку дала і крэдыт адпусціла.

Кузьма. Дык жа пельга штогод дзяржаве ў кішэню лазіць, пара і самім за розум брацца. Вось мы не зрабілі так, як нам раіў з райкома сакратар, як яго...

Рахункавод. Крыніцын.

Кузьма. Ага, Крыніцын. А ён разумны чалавек і добрую парадку даў. Каб селі ды распланавалі, што ды як. Колькі коней у лес, колькі па гной, колькі туды, колькі сюды. Ды каму што рабіць, ды колькі затраціць дзён, што набудаваць, дзе ўзяць. Распланавалі б усё да дробязей, яно б і відно было, што і як. А то, як ён казаў, — працуем усялякую. Хапаем за тое, хапаем за сёе і нічога да канца не даводзім. Сваю пяцігодку трэба складаць.

Рахункавод. Ён жа абяцаў нам чалавека прыслаць у дапамогу.

Захар. А ён калі абяцаў, то і зробіць. У яго слова вернае.

Кузьма. «Абяцаў, абяцаў»... Усё чакаем, пакуль з Масквы да нас прыедуць ды пакажуць нам. Нібы ў саміх у

галаве пакулле. Ды я каб грамаце разумеў, то сам бы раз-
меркаваў, што і як.

Захар. Яно-то, я кумекаю, лепш было б, каб які спец
прыехаў. Як ні кажы...

Кузьма. Яно не лішне... Сюды каб добрага камуніс-
та прыслалі і не на тыдзень, другі, а каб працаваў у нас
год-два, як пры калектывізацыі. Во тады ў нас справа хут-
ка пайшла б на лад.

Уваходзяць Галя і Зося.

Галя. Дзядзька Кузьма, вы тут сядзіце, а вас дома
госць чакае.

Кузьма. Які госць?

Галя. Ды сын жа ваш, Іван, прыехаў, дэмабіліза-
ваўся.

Кузьма. Няўжо?! *(Усхвалявана.)* Вось дык штука...
а... Ну, браткі, дык я тады пайшоў... Нарэшце... Дык вы
ўжо, калі так, прыходзьце па чарку. Даўно чакаў. І га-
рэлка ўжо пракісла. *(Выходзіць.)*

Захар. Во, яшчэ адзін... Прыходзяць хлопцы. Адна-
го майго пяма... і не будзе.

Рахункавод. Ды ці толькі ваш?

Захар. А ў мяне ён адзін быў. Пайду і я пагляджу
па Івана. Разам з маім пайшоў па службу. *(Выходзіць.)*

Рахункавод *(замыкае ў шафу паперкі, якія ля-
жалі на сталі. Да Зосі).* А ты, Зоська, чаму не ідзеш па-
глядзець па свайго Івана?

Зося. Што вы, дзядзька, які ён мой?

Рахункавод. А чаго ж ты расчырвалася? А-а-а!..
То-та ж... Ведаю, ведаю, бачу.

Галя. Саромецца ісці.

Рахункавод. Чаго ж саромецца? Ці правінілася?

Галя. Не, дзядзька, яна ні ў чым не правінілася.

Рахункавод. Нябось чакала, а зараз баіцца ўба-
чыцца. Схаджу і я, можа, і мне якая чарка перападзе.

Галя. Дзе там чарка! Дзядзька Кузьма цэлую бата-
рэю паўлітэрак парыхтаваў.

Рахункавод выходзіць. Як толькі рахункавод выйшаў, Зося
кідаецца да Галі і цалуе яе.

Зося. Уй, Галачка, якая радасць!! Вапюшка пры-
ехаў! Проста не верыцца. Які ён? Ты яго бачыла?

Галя. А чаго ж ты баішся пайсці?

Зося. Я не баюся, а сорамна.

Г а л я. Чаго? Во, дурненькая.

З о с я. Ой, Галя, ты нічога не ведасш.

Г а л я. А што?

З о с я. Там народу колькі зараз, а я прыйду...

Г а л я. Ну дык што?

З о с я. Ну, што я яму скажу, што ён мне скажа? Ды яшчэ пры людзях, як мы сустрэнемся?

Г а л я. А што тут такое? Сустрэнецца як звычайныя знаёмыя.

З о с я. Што ты, Галачка! Ты нічога не ведасш. Я ж яму такія пісьмы пісала, як толькі яго не называла...

Г а л я. А ён?

З о с я. І ён таксама... Уй, як хораша! А ты кажаш, як звычайныя знаёмыя.

Г а л я. Дык гэта ж пры людзях.

З о с я. Не, не, што ты. Сапсаваць сустрэчу? А ты з ім гаварыла? Што ён казаў?

Г а л я. Гаварыла. Пытаў пра цябе. Запрашаў зайсці разам з табой.

З о с я. Сходзім заўтра? А?

Г а л я. Чаму заўтра, а не сёння?

З о с я. Не, не, не, Галачка! Заўтра. *(Зной парывіста цалуе.)*

Уваходзіць Ф е н я.

Ф е н я. Зося! Што ты попусту пацалункі траціш? Цяпер табе ёсць каго цалаваць. Ты лепш для Івана прыберажы.

З о с я. Хоціць і для яго.

Ф е н я. А чаму ж ты тут сядзіш, а не ля Івана?

З о с я. А чаго я туды пайду? Трэба будзе, сам прыйдзе.

Ф е н я. Такое тады тваё каханне.

З о с я. А я і не думала яго кахаць.

Ф е н я. Не адказвайся. Усё роўна ведаю. А я б не ўтрымала. Я вась кожны дзень бачу свайго Васю, і то як толькі сустрэнуся, дык аж трапечацца ўсё.

З о с я. А ён нешта і не глядзіць у твой бок.

Г а л я. Такі ён і мой, як твой.

Ф е н я. Каб жа ты яму меней галаву круціла, а то і сама не гам і другому не дам.

Г а л я. А можа, і гам. *(Смяецца доўга і ад душы, заражаецца смехам і Зося.)*

У гэты час заходзіць В а с я.

Г а л я. Вось і Вася па лёгкі ўспаміп.

В а с я. Як пачую гэты галасок — сэрца вяне. Добры дзяснік! Маё вам!..

Ф е н я. Добры дзень!

Г а л я. Колькі разоў на дні ты вітаешся?

В а с я. Прызнак асобай павагі да вашай асобы.

Г а л я (*жартоўна*). Вельмі прыемна ведаць.

В а с я. А-а! Зосенька! Дазвольце ўрачыста віншаваць Вас. Збылася Ваша мара.

З о с я. Вельмі ўдзячна за добрае слова.

Г а л я. Як жа ты абыноў выпадак выпіць чарку?

В а с я. Другая мара засланіла розум.

Г а л я. О-о! Цікава ведаць, што ж гэта за мара.

В а с я. Усе чаркі міру я памяняў бы на адзін твой пацалунак.

Г а л я (*жартоўна траціць прытомнасць*). Ой, вады мне!

В а с я. О, неба! Дапамажы! Яна мне не верыць. Павер, грамадзянскі доўг прымусіў мяне з'явіцца сюды. Мы ж дамовіліся сёння насценгазету выпусціць.

Г а л я. Які ты акуратны стаў.

В а с я. Гэта ўжо твая заслуга як сакратара камсамольскай арганізацыі. Адчуваецца правільнае выхаванне.

З о с я. Вася робіць першыя крокі і падае падзеі пазываюцца актывістам.

Г а л я. І то ўжо для яго плюс.

В а с я. О-о! Вася з плюсам гэта ўжо не проста Вася. Але скажы мне, Галя, чаму да мяне ты адпосілася з непавагай?

Г а л я. Не заслужыў павагі.

В а с я. Ну чым так? Калі б я ды што-небудзь якое, дык я ж ніколі, нікому, нічога, ніякага, а калі што якое, дык што тут такое.

Г а л я. Калі б у цябе язык меней малоў.

В а с я. О, язык мой — вораг мой! Не звяртай увагі на яго. Ты ж павінна сэрцам пачуць, што я да цябе ўсёй душой імкнуся, а ты — і ні ценю падзеі. Скажы чаму?

Г а л я. Па-першае, таму, што пры старонніх пра такіх рэчы не пытаюць, а па-другое, таму, што не жадаю другім асобам упоперак дарогі станавіцца.

В а с я. Але ж ты мне ўпоперак сэрца стала.

Г а л я. Гэта яшчэ не вялікая бяда.

З о с я. Хто табе паверыць? Ты гаворыш, а ў словах душы не адчуваецца.

Г а л я. І як не сорам, па кожных растапках аб гэтым трызвоніць.

В а с я. Не разумееш ты маёй натуры. *(Дэкламуе.)*
Нічуць не сорам мне прызнацца
пры людзях — я цябе люблю!
Скажы, чаму не хочаш знацца,
адвергла ты любоў маю?

Ф е н я не вытрымлівае і са слязамі выбягае.

Г а л я *(злосна)*. Чаму? Калі ты пры ёй яшчэ будзеш гаварыць такія рэчы, то я табе ўсе валасы павыдзіраю.

В а с я. «О, во гневе ты прекрасна!»

Г а л я. Ах ты, завоблачная душа, вершаплёт ты гэтакі! Ты не бачыш, што дзяўчына да смерці закахалася ў цябе? Дык ты яшчэ здзекуешся з яе?

В а с я. Я зачарован тваім гневам.

Г а л я. Я табе вось пакажу! *(Наступае на Васю, а ён адступае вакол стала.)* Бяздушнае стварэнне, памылка прыроды!

В а с я *(пераходзіць у наступленне)*. Хто? Я? Памылка прыроды? Я не сцяплю такой абразы! Ты ведаеш, што я скапструіраваў па апошнім слове тэхнікі. Можна, я шэ-дэўр гэтай вытворчасці.

Г а л я *(зноў наступае)*. Зазнайка ты, вось хто! Дурніца гэта Феня, што цябе кахае. За што? За тое, што ты лодыр, абібок, лянцый. Колькі ты працадзён маеш? Што ты добрае зрабіў у калгасе? Ходзіш па пачах ды зоркі лічыш, сабак турбуеш, вераб'ёў са стрэх ганяеш ды вершыкамі забаўляешся пра неба ды зоркі? А каму яны патрэбны? Каму ад іх карысць? Я ж кажу — дурная Феня. За што цябе кахаць?

В а с я. Галя-а! Ты робіш велізарнейшую памылку! Ты недаацэньваеш паэзіі.

Г а л я. Паэзія! Ха-ха-ха! Курам па смех твая паэзія! Ха-ха-ха-ха!

В а с я. Я пакрыўджан да глыбіні душы.

Г а л я. Падумаеш? Ты б напісаў вершык у пасценгазету пра сябе, пра тое, як ты працуеш у калгасе, а то: «Адвергла ты любоў маю!» Якая дрэн! Вось мы камсамольскім сходам забаронім такія вершыкі пісаць, пакуль мінімум працадзён не выпрацуеш.

В а с я. Га-а-ля! І ты не баішся ўвайсці ў гісторыю? Паспрабуй забараніць.

З о с я. І забаронім!

Г а л я. Забаропім. Вось папрацуеш, тады не будзеш збіраць усякую дрэнь, а пра калгас будзеш пісаць, пра ўраджай, пра пашага коноха.

В а с я. Для гэтага патрэбна асобае патхненне.

Г а л я. Якое табе патхненне?

В а с я. Ды вось хоць бы і... *(Падыходзіць да Галі зусім блізка і знянацку цалуе яе.)*

Г а л я *(б'е Васю па твары)*. Хуліган! Нягоднік!

В а с я *(уцякае ад яе)*. Сто мільёпаў чарак! Галачка!

Г а л я. Я цябе адвучу! *(Гоніцца за ім, Вася ўцякае.)*
Пакаспік!

В а с я пасылае павестраны пацалунак і выбігае за дзверы.

З о с я. Ну і сарвігалава!

Г а л я. Нахабнік! Ні сораму, ні сумлення! Вертапрах!

З о с я. Але ж ты яго і адчытала!

Г а л я. Я яшчэ яго не так адчытаю! Размалюю так, што крывёю абмыецца за гэткай штучкі.

В а с я *(прыадчыніўшы дзверы)*. Галачка! Дык за што гэткае суровасць?

Г а л я. Вон, нягоднік! І бачыць цябе не жадаю! *(Замахваецца на яго папайшым пад руку венікам, і Вася знікае.)* Абібок! Ходзіць, лынды б'е, дык што яму ў галаву ўзбрыдзе? Заўтра ж на камсамольскім сходзе мазгі трэба ўкруціць.

В а с я *(зноў прыадчыняе дзверы)*. Галачка! Будзь ласкава! Пацалунак быў ад шчырага сэрца. *(Галя намерваецца ўдарыць венікам, але Вася своечасова знікае за дзвярыма.)*

З о с я. Перац, а не хлопец.

Г а л я *(ціха)*. Але я выб'ю гэту яго самападзейнасць.

В а с я *(за дзвярыма)*. Галачка, давай памірымся. Я гатоў прасіць выбачэння, абы ты не злавалася!

Г а л я *(хітравата падміргвае Зосі)*. Я табе паміруся!

Адчыняюцца дзверы. У гэты час Галі замахваецца венікам і раптам сналохана адступае. У дзвярах з'яўляецца Д а б р а т в о р с к і.

Г а л я. Уй!.. Прабачце! Прабачце!

Д а б р а т в о р с к і. Дрэннае прадзнаменавацце, калі так сустракаюць.

Г а л я. Прабачце... прабачце... Я не на вас...

Д а б р а т в о р с к і. Так і быць. На першы раз выбачаю. Добры вечар!

Г а л я і З о с я. Добры вечар!

Дабратворскі. Дык з кім гэта вы ваюеце?

Зося. Ды тут з адным...

Галля. Перашкаджаў насценгазету пісаць...

Дабратворскі. Насценгазету? *(Разглядае на сталі насценгазету.)* Добрая рэч... А чаму ж у вас карыкатур няма?

Зося. Не ўмеем маляваць...

Дабратворскі. Ну, у гэтым я вам дапамагу. Я крыху ўмею.

Галля. Вы?

Дабратворскі. Я. А што вы здзівіліся?

Галля. Ды... я...

Зося. А вы што? Да нас унаўпаважаным?

Дабратворскі. Не зусім так. Вінават, мы ж яшчэ і не пазнаёміліся.

Зося. Ды мы вас і так ведаем!

Галля. Хто гэта мы? Я вось не ведаю.

Дабратворскі *(падае руку Галі і Зосі)*. Дабратворскі Аляксей Іванавіч.

Галля. Галля Цвярдова.

Зося. Зося Тамашова.

Дабратворскі. А скуль вы ведаеце мяне?

Зося. На парадзе звенявых у раёне была. Вы аграномам у райза працуеце?

Дабратворскі. Працаваў.

Зося. А зараз?

Дабратворскі. А зараз прыйшоў да вас працаваць. Прымеце мяне ў свой калгас?

Зося. Назаўсёды?

Дабратворскі. Ну, вядома, не на тыдзень.

Галля. А вы сапраўдны аграном?

Дабратворскі. Цікавае пыташце.

Заслона.

КАРЦІНА ТРЭЦІЯ

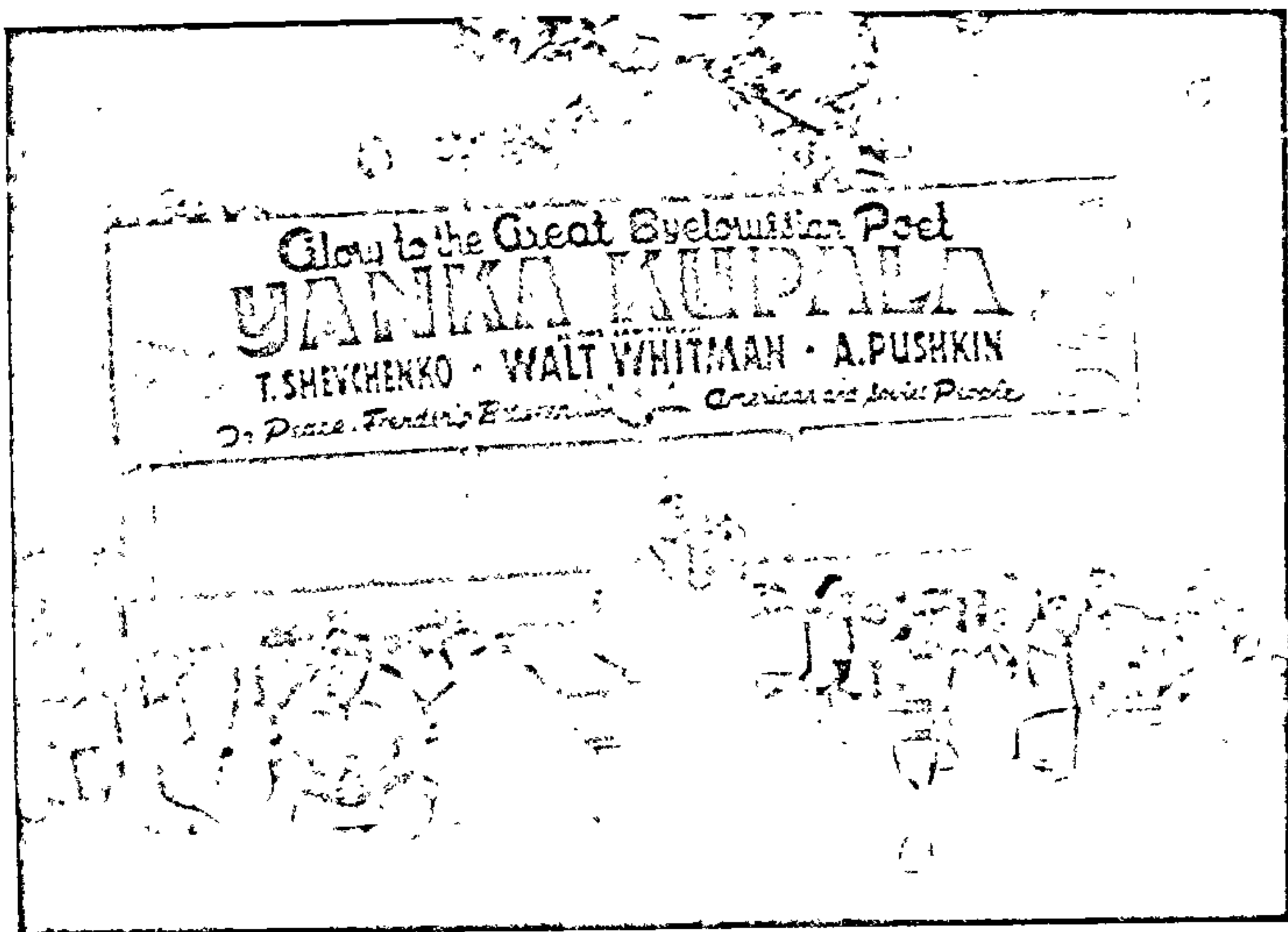
Кватэра настаўніка Якава Ягоравіча, дзе жыве і Дабратворскі.
Вечарам сюды сабраліся Дабратворскі, Іван, Вася,
Галля, Зося.

Дабратворскі *(з патхненнем)*. А якою наша вёска можа стаць! Толькі трэба папрацаваць, добра папрацаваць, закасаўшы рукавы, з душой і дружна.

Андрэй Макаёнак.
1979 год.

На адкрыцці помніка Янку Купалу
ў Араў-парку ў Нью-Йорку.
1973 год.

І в а н. Такою, як да вайны была.

Д а б р а т в о р с к і. Да вайны? Не ведаю, якой яна да вайны была, але думаю, што можа стаць леншай, чым да вайны.

Г а л я. Гэта вы не ведасце, якой яна была... Такою, што куды б ні паехаў, а хочацца хутчэй назад, дадому. Весела! Прыгожа! Ух, як добра!

Д а б р а т в о р с к і. Вось я сабе добра ўяўляю, якою яна павінна стаць... *(Марыць услых.)* І стане!.. Вуліцы роўныя, шырокія, чыстыя, зялёныя, кругом абсаджаныя бэзам, чаромухай, акацыяй, вішнямі, каштапамі. Адны адцвітаюць, другія зацвітаюць. Хаты з прыгожымі палісаднікамі тонуць у зелені і кветках. А выйдзеш вечарам на вуліцу — зіхацяць электрычныя лямпачкі... Смех, гоман, песні, гармонік заліваецца... Гэта мы ідзём, дзяўчаты пашы, хлопцы... Куды? У свой клуб... А ў цэнтры вёскі вялізная белая будыніна... не, не белая, а блакітная, прыгожая, як у казцы... Што гэта? Гэта наш клуб. Кіно там ці танцы?.. А знекуль з вышыні на ўсю вёску гучыць музыка, такая, што душа перанаўняецца ад шчасця... Гэта для нас п'яе Масква... Гэта радыё збліжае нас з Масквой. *(Робіць паўзу. Астатнія замоўклі ад захаплення.)* А там, за вёскай, сад... вялізны сад гектараў на трыццаць... Цвіце... Павее вецер, і адтуль такі прыемны водар, што дыхаць хочацца на поўныя грудзі, хочацца абняць усю зямлю. А выйдзеш у поле — не жыта, а лес, не колас, а споп!.. Глянеш наўкола — не расце, а зямлю рве... і лён, і бульба, і пшаніца. Гэта мы зрабілі, гэта звяно Галі, звяно Зосі... Гэта моладзь, камсамольцы. Кожным каласком даражаць... Паглядзіш на сваю працу — стопудовы ўраджай!.. Дзе там стопудовы... Сто пяцьдзсят!

Дабратворскі замоўк, і астатнія пекаторы час маўчаць, захопленыя яго марай.

Г а л я *(якая увесь час слухала Дабратворскага, паядаючы яго вачыма)*. Як хораша!

В а с я. Гэта ж верш! І вы не пішаце вершы? Так толькі вершам можна расказаць. Пра такую вёску толькі вершы пісаць!

Д а б р а т в о р с к і. Не толькі вершы, а і песні.

В а с я. Не, не! толькі вершы!.. *(Дэкламуе.)*

Пад зорным небам сад цвіце,
І вішні белыя ля хаты.

Пяюць на вуліцы дзяўчаты,
Смяюцца хлопцы дзе-нідзе!..

Ляціць па вёсцы песня звонка —
Аб шчасці моладасць п'яе,
А гарманіст сваёю хромкай
Дзяўчатам жару паддае.

І в а н. Ну, брат, сапраўды хораша. У мяне нават на сэрцы засвярбела.

З о с я. І ў мяне.

І в а н. Ведаеш, брат, я яшчэ калі ў Сталінградзе ваяваў, вось так жа марыў. Не, думаю, чорт цябе забяры, дай толькі цябе прыкончыць, а там ужо яшчэ лепш адбудуем і гарады і вёскі.

Д а б р а т в о р с к і. Пара прыйшла. Час брацца за справу.

Г а л я. Возьмемся, а, хлопцы, Зося?! Толькі вы гэтулькі нагаварылі, што немаведама з чаго пачынаць...

Д а б р а т в о р с к і. З чаго пачынаць? Пачынаць трэба з нас саміх. Захацець трэба, так захацець, каб ніякія цяжкасці не палохалі нас. (*Усе маўчаць, чакаюць, што ён далей скажа.*) Самім захацець і падняць усё жывое ў калгасе, ад малога да старога. Сумеем падняць, узрушыць?

Г а л я. Дваццаць камсамольцаў...

І в а н. Ды два камуністы...

Г а л я. Гэта ўжо трыццаць.

В а с я. Як трыццаць?

Г а л я. А вось так і трыццаць, і калі не зможам узрушыць, тады якія мы камсамольцы?

Д а б р а т в о р с к і. Правільна. Павінны ўзрушыць! Аб'явіць самую сапраўдную вайну за...

В а с я (*перабівае*). З кім вайну?

Д а б р а т в о р с к і. З стыхійнасцю, заспакоенасцю ў нашай вёсцы, з чатырохсотграмовым працаднём! За ступодовы ўраджай з кожнага гектара!

В а с я. Цяжка...

Д а б р а т в о р с к і. А хто сказаў, што лёгка. Цяжка, вядома, цяжка, але можна! Можна! Больш чым упэўнен, што можна!

Г а л я (*да Васи*). Ты ўсё цяжкасцей баішся. Я думаю, што вершыкі пісаць лягчэй, чым гной нарываць. Працы нечага баяцца.

В а с я. Памыляешся, Галя, добры верш напісаць у тысячу разоў цяжэй, чым нават гной нарываць.

Г а л я. Дык гэта ж добры верш, а такія, як ты пішалі, вельмі лёгка можна.

В а с я. Паспрабуй... Адноўчы Пушкіну таксама казалі...

Г а л я (*перабівае*). Ты Пушкіна не чапай. Ён табе не таварыш. Далёка табе да яго.

Д а б р а т в о р с к і. Ну што вы, Галя, на яго нападаеце? Так і да лаянкі недалёка.

І в а н. Нічога. Калі адзін другога любіць, дык пры людзях заўсёды нібы і лаюцца, а як...

Г а л я. Замнога ты ведаеш!

Д а б р а т в о р с к і (*нібы не адразу зразумеў апошнія словы*). Ну, ды справа не ў тым. Я ўпэўнен, што Вася ад нас таксама не адстане. (*Да Васі.*) Так ці не?

В а с я. Ну вядома ж, я не супроць. Я толькі кажу, што крыху цяжкавата.

Д а б р а т в о р с к і. Не крыху, а сапраўды цяжка. Але ж мы большавікі. І ўсякія цяжкасці можам пераадолець. Як Сталін сказаў — «няма такіх крэпасцей, якіх бы большавікі не ўзялі».

І в а н. Я думаю, што мы можам зрабіць. У вёсцы дваццаць чалавек камсамольцаў, гэта вялікая сіла. Ды можна ўпаўне спадзявацца на дэмабілізавааных: франтавікі — хлопцы што трэба. Нам толькі распачаць трэба, а там заварушацца ўсе.

Д а б р а т в о р с к і. А чаму ж гэта Зося не выказвае свайго погляду? Ці, можа, супроць?

З о с я. Што вы?.. Калі б вы што-небудзь гаварылі не так, тады я сказала б што.

Г а л я. Зося супроць? Гэта вы яе не ведаеце. Яна ў нас заўсёды маўклівая. А да працы яна, будзьце ўпэўнены, мала хто можа з ёй паспрачацца. На Зося можаце спадзявацца, як на сябе.

В а с я. Што праўда, то праўда. У яе рукі красамоўныя. Ужо калі абдыме, дык абдыме так, што і язык высалапіш.

І в а н. Што, на сабе перакапаўся?

В а с я. Што ты, што ты! Я яшчэ не збіраюся капчаць жыццё самагубствам. (*Смяюцца.*)

Д а б р а т в о р с к і. Не бянтэжце дзяўчыну. Не вымушайце чырванець. Значыць, мы прыпцыпова дамовіліся!

В а с я. Цяпер трэба абгаварыць усё на праўленні.

Г а л я. Перш на камсамольскім сходзе.

І в а н. Раней трэба ўсё падлічыць. Што ды як. Што мы масм, і адкуль што ўзяць, падрабязна распланаваць усё, дзе і што рабіць, каго куды прымацаваць, хто за што адказваць будзе.

Д а б р а т в о р с к і. Гэта мы зробім, і падлічым, і распрацуем, не адкладваючы ў доўгую скрышку. Давайце дамовімся... Заўтра ж збярэмся ў праўленні і запросім старшыню калгаса да сябе.

Г а л я. Але мне не церпіцца. З чаго ж мы пачынаць будзем?

Д а б р а т в о р с к і. Пачынаць? Трэба з усяго пачынаць. А галоўная задача — падымаць ураджай. Уласна кажучы, мы ўжо пачалі, як кажуць — замахнуліся. У гэтым годзе мы будзем мець сваю парніковую гаспадарку. Гэта наша першае пачынанне. І мы павінны зрабіць так, каб гэтае пачынанне дало добры эфект. Нам трэба будзе падабраць лепшых камсамольцаў на парніковую гаспадарку. Праз пару дзён падрыхтоўчыя работы закончым.

З о с я. Я вазьмуся за парнікі.

Д а б р а т в о р с к і. Адна не справішся.

З о с я. Я падбяру сабе бабулек такіх, што справімся.

Д а б р а т в о р с к і. Гэта б добра было... Моладзь нам трэба будзе і на другое. У нас вялікі недахоп цягла. На адных конях далёка не выедзем. Дарэчы сказаць, я яшчэ не ведаю, што ў нас за коні.

Г а л я. Коні ў нас вельмі добрыя, але малавата.

В а с я. Коні што трэба.

Г а л я. А каб вы ведалі, які ў нас копюх — дзядзька Захар, — не чалавек, а золата.

В а с я. Яго любімая пагаворка — «конь — ён таксама чалавек, толькі яго разумець трэба».

Г а л я. Ён за сабой меней глядзіць, чым за сваімі коньмі. Вось зайдзі зараз на кашушню, і ён там будзе. Ходзіць паміж стойлаў і размаўляе з коньмі.

І в а н. А спытай у яго пра каросту, дык што ён скажа? *(Перадражнівае.)* «Каро-оста? Не, гэта не зразумелас слова для маіх коней, чужаземнае, як яго... японскае». *(Смяюцца.)*

Д а б р а т в о р с к і. Ну, то добра, калі так хваліце коней. Але нам усё-ткі прыйдзецца выкарыстоўваць і кароў як цяглавую сілу. І пачынаць трэба нам самім... Прыклад наказаць. Сваіх кароў першымі трэба будзе запра-

гаць. (*Усе маўчаць.*) Іпакні нічога не выйдзе... Не вывезем гною, ураджай не павялічым.

І в а н. Яшо-то так, ды... Новае гэта ў нас... Жанчыны будуць супроць.

Д а б р а т в о р с к і (*падумаўшы*). Колькі ў нас яшчэ ў зямлянках жывуць?

Г а л я. Яшчэ... дзевяць сем'яў. Трыццаць шэсць адбудаваліся і сям'і чатыры ўжо лес вывезлі.

Д а б р а т в о р с к і. Можа, мы з гэтага і пачнём. Папросім іх, каб на сваіх каровах дапамаглі лес вывезці для хат, а мы, камсамольцы, прыклад пакажам. Выйдзе так?

І в а н. Калі трэба, то трэба! Нам толькі пачаць. Гэтым мы прывучым кароў да працы і дапаможам людзям вылезці з зямлянак. Створым з дзядоў будаўнічую брыгаду і арганізуем перасяленне. А мы тым часам выкінем на саннай дарозе ўвесь гной на поле. Створым звенні высокага ўраджаю, і Галя возьмецца першай. Так?

Г а л я. Вазьмуся!

Д а б р а т в о р с к і. Ды так, каб не меней як сто пудоў з гектара. Ды такіх звенняў штук шэсць на калгас. А? Выйдзе?

З о с я. З вашай дапамогай можа і выйсці.

Г а л я. Чаму ж не выйдзе?

Д а б р а т в о р с к і. Канешне, выйдзе, чорт забяры! Я ўжо душу палажу на гэта. Выйдзе! Галоўнае толькі — верыць у свае сілы.

В а с я. Калі палкаводзец упэўнены ў перамозе, то армія яго смела ідзе ў бой.

І в а н. Разумныя словы і ў свой час сказаны.

Д а б р а т в о р с к і (*да Васи*). У мяне ёсць істотная напраўка да твайго афарызма. Каб бой выйграць, мала таго, каб палкаводзец быў упэўнены ў перамозе. Галоўнае — калі дух арміі адпавядае баявой задачы — вось тады можна з упэўненасцю сказаць, што бой будзе выйграны.

І в а н. Але і палкаводзец павінен быць на ўзроўні сваіх задач.

Д а б р а т в о р с к і. Вядома.

Г а л я (*да Дабратворскага*). На сваё войска, таварыш палкаводзец, можаце палажыцца. Маральны настрой высокі. Смела можна весці ў бой за ўраджай.

Д а б р а т в о р с к і. Гэта яшчэ не войска, а ўдарная група.

Г а л я. Нічога, мы правядзём мабілізацыю.

Д а б р а т в о р с к і. Вось таму я і кажу, што пам аба-
вязкова трэба дапамагчы адбудаваць хаты тым, хто жыве
ў зямлянках. Гэта дапаможа нашай мабілізацыі.

І в а н. Добрая думка. І я пастараюся сагітаваць свай-
го бацьку, каб ён узяўся скалаціць брыгаду будаўнікоў.

З о с я. Твайго бацьку і агітаваць не трэба.

Д а б р а т в о р с к і. Тым лепш. Адным словам — да-
мовіліся. Прыпцыпова дагаварыліся. Галоўнае ёсць,— па-
вачах бачу, што мы возьмемся і зробім многае за гэты год.
Уласна кажучы, я вельмі рады за вас, за тое, што ў мяне
такія сябры, на якіх можна спадзявацца. Я думаю, што не
памыліўся.

Г а л я. Пастараемся па справе даказаць.

І в а н. Ды ўжо ж... як-небудзь... У гразь тварам не
ўдарым.

Д а б р а т в о р с к і. А ведаеце, я даўно ўжо пра гэ-
та марыў... Да вайны яшчэ, калі ў інстытуце вучыў-
ся і нават калі на фронце быў... Закончу інстытут і аба-
вязкова ў калгас, згуртую хлопцаў, дзяўчат, у мяне ўся
надзея на моладзь, душу аддам, а калгас зробім узорным.
Наладзім усю гаспадарку па апошнім слове навукі і тэх-
нікі. Апрацуем палі як мага лепей, наладзім севазварот,
засадзім сад, ягаднік, развядзём парніковую гаспадарку,
рыбную. Зробім калгас мільнерам. І вёску ўсю перакроім
па нова, каб была ўся ў зелені, у кветках, не вёска, а рай-
скі сад. Адбудуем цагляны клуб, школу, праўленне, яслі,
кароўнікі, канюшні, гумно. Паставім сваю электрастан-
цыю, свой радыёвузел. Адным словам, адбудуем самае са-
праўднае шчасце, за якое ваявалі, за якое многа хто та-
кіх, як мы, загінулі на вайне.

Г а л я. Вось аб гэтым я таксама марыла. Калі б усё
гэта зрабіць, то наша вёска мала чым адрознівалася б ад
горада.

І в а н. Яно б так і было ўжо, каб не перашкодзіў Гі-
тлер.

Д а б р а т в о р с к і. Нічога. Цяпер пам ніхто не пера-
шкодзіць. Усё наша яшчэ наперадзе, і сваю будучыню мы
адбудуем так, як мы аб ёй марылі. А наша будучыня па-
вінна быць прыгожай. Яна ў нашых руках. Так ці не?

В а с я. Святая ісціна. Аб гэтым яшчэ Аляксей Максі-
мавіч Горкі казаў: «Будучыня палежыць моладзі».

Г а л я. А Пушкін па гэтаму поваду нічога не казаў?

В а с я. Не ведаю, але павінен быў сказаць.

З о с я. Вася, а чаму ты сам чаго-небудзь не ска-

жаш? Каб і твае словы вась так пераказвалі. Ты ж таксама нейкі паэт.

В а с я. Я яшчэ скажу свае словы, а вась ты ці скажаш?

З о с я. Я ўжо сказала. Я бяруся за парнікі — вась мае і ўсе словы. І к Першаму мая будзем мець гуркі.

І в а н. Вась гэта круглае слова! (Смяюцца.)

Д а б р а т в о р с к і (заўважыўшы Якава Ягоравіча, які ўжо даўно стаіць ля дзвярэй). Прабачце, Якаў Ягоравіч, мы, можа, перашкаджаем вам рыхтавацца да запяткаў.

Я к а ў Я г о р а в і ч. Не, не, не! Калі ласка, нічога не перашкаджаеце.

Г а л я. Наш Якаў Ягоравіч такі добры, што калі б і сапраўды перашкаджалі, то нічога не скажа.

Я к а ў Я г о р а в і ч. Вась тут ты ўжо крыху мапіш. Мала я цябе, страказу, у школе ганяў, калі перашкаджала? І асабліва вась гэтага непаседу. Ох і баламуціў мне клас. (Паказвае на Васю.)

І в а н. І цяпер спакою не даём.

Я к а ў Я г о р а в і ч. Не, не. Наадварот. Нават праціць буду — прыходзьце часцей да мяне. Вельмі рад буду. Вы ўжо прабачце, але я падслухаў усю вашу размову. І, ведаеце, шчыра кажу, — зайздрасць бярэ. Вы не ведаеце, дарагія мае, з якой прыемнасцю слухаў я тое, аб чым вы толькі што гаварылі. Ад усяго сэрца радуюся я, глядзячы на вас... І веру вам. Веру ў вашы сілы, веру ў тое, што ўсе вашы намеры здзейсяцца.

Д а б р а т в о р с к і. Дзякуй і за гэта, Якаў Ягоравіч.

Я к а ў Я г о р а в і ч. Не, не. Тут дзякуй ні пры чым. Вас трэба дзякаваць... У вас такія высакародныя, добрыя намеры, і вы так горача іх абмяркоўвалі, што нават я, стары вясковы інтэлігент, таксама задумаўся: чым жа мне вам дапамагчы. Гэта ж мае выхаванцы, мае дзеці. Вась ад таго і радасна мне.

Д а б р а т в о р с к і. Няма вышэй пахвалы, Якаў Ягоравіч, чым пахвала свайго старога, добрага настаўніка. Але пас яшчэ няма за што хваліць. Мы яшчэ нічога добрага не зрабілі, акрамя намеру.

Я к а ў Я г о р а в і ч. Я ўпэўнены, што вы зробіце. Добры намер — гэта ўжо палова справы. А важней за ўсё гэта тое, што я спадзяюся на вас. Вась гэтак жа я спадзяваўся на вас, мае смелыя, мае адважныя, яшчэ ў 1942 годзе, калі немцы былі аж на Волзе. Я верыў, што вы, наша моладзь з вялікай і вольнай душой, з такім разма-

хам высакародных намераў не можаце не выгнаць з Радзімы немцаў. Я верыў таму, што ведаю сваю моладзь больш нават, чым сябе. Вось і зараз я спадзяюся, што вы сваё жыццё зробіце вельмі прыгожым. Для вас яшчэ наперадзе жыццё вельмі многа шчасця нарыхтавала. Вам застаецца толькі адшукаць яго. А шукаць яго трэба ва ўпартай працы. Вось вы марыце... А гэта магчымасць марыць куплена крывёю залатых людзей. Марыць аб прыгожым жыцці — гэта характэрная асаблівасць нашага часу. Марыць і дабівацца ажыццяўлення сваёй мары. Гляджу я на вас, і зайздрасць бярэ. Э-эх, вярнуць бы мне сваю маладосць!

Г а л я. А ў маладосці, Якаў Ягоравіч, вы ж таксама марылі.

Я к а ў Я г о р а в і ч. А як жа?! Марыў, але не так. Я тады многа чаго не разумеў — таго галоўнага, што вы так добра разумеете, — жыццё сваё палепшыць можна толькі гуртам, калектывам.

І в а н. А як жа інакш, Якаў Ягоравіч?

Я к а ў Я г о р а в і ч. А ў мой час мала хто гэта разумеў. Лічылі, што кожны сам сабе будзе шчасце. І я так некалі лічыў. Вось і атрымлівалася, што я ўсю маладосць марыў пра кусок хлеба, марыў аб тым, як бы паступіць у школу, як бы атрымаць хоць якую-небудзь адукацыю, выбіцца ў людзі.

Д а б р а т в о р с к і. Не тое што ў нас — вучыся дзе хочаш.

Я к а ў Я г о р а в і ч. А колькі перашкод стаяла на шляху да гэтай, зусім беднай мары, асабліва для вясковых юнакоў. Вось зараз у нашай вёсцы не знойдзеш амаль ніводнага непісьменнага. А тады гэта ж была нязбытная мара, сон. Дзе там?! Нават і не марылі аб гэтым.

В а с я. А мы вось марым. Яно так і будзе. У кожнай вёсцы будзе інстытут, свой МХАТ! І педалёка той час...

Г а л я. Вася, праціся!.. Ты сніш нешта недарэчнае.

В а с я. Чаму недарэчнае? Не верыце, што гэта будзе?

І в а н. Свой інстытут, свой МХАТ?

В а с я. Ну, вядома!

Г а л я. Дзе ж гэта ты набярэшся гэтулькі прафесараў, ды Качалавых, Масквіных, Тарасавых?

Д а б р а т в о р с к і. Ну, гэта ўжо гіпербала, канешне. Крыху загібаеш.

В а с я. Ну вось... А вы, Якаў Ягоравіч, гаварылі, што яны ўмеюць прыгожа марыць.

Я каў Ягоравіч. Марыць трэба не толькі прыгожа, але і рэальна.

Вася. А я таксама пра рэальную рэч кажу... Для таго, каб у кожнай вёсцы быў інстытут, МХАТ, не патрэбна будаваць вялізных памяшканняў, аўдыторыі, сцэні, залаў. Не патрэбна мець прафесараў і артыстаў больш, чым іх ёсць. Я змяшчу інстытут і МХАТ вась у гэткую скрыпачку... *(усе смяюцца)* у радыёпрыёмнікі! *(Усе змоўклі.)* Чым не рэальна? Напрыклад: на хвалі дваццаць пяць і трыццаць тры сотых метра штодзённа ад насці да адзінаццаці гадзін вечара працуе літаратурны факультэт Маскоўскага інстытута філасофіі і літаратуры. І я маю магчымасць праслухаць поўны курс лекцыі лепшых прафесараў. А Дабратворскі, напрыклад, жадае вучыцца ў Ціміразеўскай акадэміі, а Галя на якім-небудзь гістарычным факультэце. Вось гэтак і МХАТ можа быць. Толькі радыёпрыёмнікі трэба мець.

Я каў Ягоравіч. А Вася сапраўды выказаў разумную і рэальную думку.

Галя. Ды гэта ж не проста Вася, а Вася-Калумб: адкрыў новую Амерыку. Вася, табе плюс!

Зося. Не проста Вася, а Вася з плюсам.

Дабратворскі. Сапраўды Калумб. Для пачатку трэба купіць радыёпрыёмнік. На днях паседу ў раён, абавязкова пастараюся дабыць радыёпрыёмнік. А затым уступім ва Усесаюзны радыёкамітэт з хадайніцтвам аб адкрыцці інстытутаў.

Я каў Ягоравіч. Шчаслівыя вы людзі... У часы маёй маладосці калі б хто выказаў такую думку — інстытут у вёсцы, яго б палічылі за вар'ята. А зараз гэта самая рэальная рэч, і педалёкая. Гледзячы на вас, я і сам маладзейшым станаўлюся. Правільна! Вельмі правільна! Марце! Прыгожа марце, захапляюча! Смела пасягайце на вялікае ў жыцці, і вы свайго даб'ецеся! На вашу долю выпала такое шчасце. Правільна, марце! Савецкія людзі павінны ўмець прыгожа марыць. Але памятайце, што вашы помыслы былі агульнанароднымі помысламі. Памятайце і другое — марыць лёгка, а каб дасягнуць сваёй мэты, патрабуюцца вялікія памаганні, цярпенне і напорыстасць у працы. Не бойцеся цяжкасцей, не адступайце перад імі. Вось вы рашылі перабудаваць сваю вёску. Вельмі добры і высакародны намер. Смела бярыцеся за справу! За вамі з ахвотай пойдучь усе калгаснікі. І памятайце, калі ска-

залі сваё слова, то не адступайце ад яго, не пасуйце, каб не было сорамна пасля, каб вам людзі верылі.

І в а н. Камуністы сваё слова заўсёды стрымаюць.

Я к а ў Я г о р а в і ч. Дык вось будзьце дастойнымі камуністамі.

Д а б р а т в о р с к і. Чуеце, што кажа наш настаўнік?

Г а л я. Не толькі чуем, але і слухаемся.

Д а б р а т в о р с к і. Ну, дык возьмемся за справу?

І в а н. Вядома.

Г а л я. Канешце!

В а с я. Заўсёды гатовы!

Д а б р а т в о р с к і. Мы, як піянеры.

Я к а ў Я г о р а в і ч. Піянеры аднаўлення нашай вёскі. Бярыцеся! І я са сваімі піянерамі і школьнікамі дапамагу вам. Я абяцаю вам сабраць у вёсцы да апошняга грама попелу, курынага памёту. А вясной дапамагу садзіць сад, азеляніць вёску. І пры ўборцы не падкачаем. А я ўжо сваё слова стрымаю, можаце спадзявацца.

Д а б р а т в о р с к і. Будзем спадзявацца не толькі на вашу падтрымку і дапамогу, але і на ваш аўтарытэт у вёсцы.

Я к а ў Я г о р а в і ч. Калі ласка, калі ласка. Я заўсёды з вамі.

Г а л я (*паглядзеўшы на гадзіннік*). Ой! Ужо дванаццаць гадзін! Як хутка вечар праляцеў!

І в а н. Ну, сябры, пара і сумленне мець. Да паўночы людзям спакою не даём. Пара і чэсць ведаць.

Г а л я. Дык дамовіліся? Заўтра збяромся ў праўленні.

В а с я. На гістарычную нараду, каб пачарціць градыёзны план перабудовы вёскі.

Галя, Вася, Зося і Іван збіраюцца выходзіць.

І в а н. Выбачайце, Якаў Ягоравіч, за турботы.

Я к а ў Я г о р а в і ч. Нічога, нічога, заходзьце, калі ласка, часцей. І мне весялей будзе. Вось пастараемся з Аляксеем, купім прыёмнік, Маскву слухаць будзем.

Г а л я. Добрай ночы!

В а с я. Прыемнага адпачынку!

Я к а ў Я г о р а в і ч. Усяго добрага, усяго добрага!

Галя, Іван, Зося, Вася выходзяць.

Д а б р а т в о р с к і. А добрыя хлопцы?!

Я к а ў Я г о р а в і ч. І хлопцы добрыя і дзяўчаты нядрэнныя.

Д а б р а т в о р с к і. На іх можна спадзявацца.

Я к а ў Я г о р а в і ч. Трэба спадзявацца. Бачыш, з якім настроем яны пайшлі. Галоўнае — падтрымаць гэты настрой. А лепшым сродкам для гэтага — першыя перамогі на шляху да мэты. Хай сабе самыя маленькія, але перамогі. Нішто так не ўсяляе ўпэўненасць у сваіх сілах, як першыя поспехі. Ты гэта памятай, Аляксей.

Д а б р а т в о р с к і. Што ж, паспрабуем дабіцца першых поспехаў.

Заслона.

КАРЦІНА ЧАЦВЁРТАЯ

Месца дзеі — канцылярыя праўлення калгаса. На пасяджэнні праўлення калгаса ўдзельнічаюць А з о х а ў, р а х у н к а в о д, К у з ь м а, З а х а р, Г а л я, І в а н, Д а б р а т в о р с к і, П р а к о н. Ходзікі паказваюць палову другой гадзіны ночы. Абмеркаванне плана аднаўлення калгаса і пастаповы лютаўскага Пленума ЦК ВКП(б) заканчваецца бурнымі спрэчкамі.

Р а х у н к а в о д. Як сабе хочаце, а з вялікага грому ды малы дождж бывае.

К у з ь м а. Капечне, калі так грымець, як ты, пасушыся бульбы і седзячы вось тут на крэсле.

З а х а р. Дык ад гэтага грому ні дажджу, ні пагоды.

К у з ь м а. Адзін смурод толькі.

Усе дружна смяюцца.

А з о х а ў (*спыняе шум*). Таварышы! Таварышы! Што за гармідар?! Гэта ўжо не спрэчкі, а сварка. Як на кірмашы. Трэба ж і парадак ведаць. Пара канчаць. Ужо другія пеўні спяваюць, а мы ніяк не дагаворымся. Дакуль жа крычаць будзем?

К у з ь м а. Чаго ж ён у пузыр лезе, чаго ён супроць?

Р а х у н к а в о д. Таму, што такі аб'ём работ нам не па сіле. А пісаць планы ды не выконваць іх, дык гэта пустая справа.

К у з ь м а. Як гэта, не выконваць?

З а х а р. Во, во! Чаму не выконваць?

Р а х у н к а в о д. А таму, што гэта нам не па сіле!

К у з ь м а. Ну, у мяне цяпенне ўжо лопаецца. Хай бы хто казаў, ён, ці не ён, ці вось яны. А чаму табе не пад

сілу? У капцылярыі сядзець ды костачкамі шчоўкаць не пад сілу? А? Працаваць жа мы будзем, выконваць мы будзем? (*Маладыя апладзіруюць. Галасы: «Правільна!»*)

Рахункавод. Яшчэ рапа пляскаць.

Азохаў. Ну, хопіць, таварышы! Я стаўлю на галасаваць.

Пракоп. Пачакайце галасаваць. Усё-ткі над гэтым трэба падумаць.

Азохаў. Дык колькі ж можна думаць?

Пракоп. А гэта ні з сяго ні з таго не робіцца.

Азохаў. Ну выказвай сваю думку... (*Усе сціхаюць.*)

Пракоп. Канечне, яно трэба, каб зямля не пуставала, трэба засяваць, на тое япа за намі і замацавана. Я, напрыклад, згодзен, што нам патрэбны і канюшня цагляная, і кароўнікі, і гумно, і капцы капцоў ляктрычнасць — гэта мы гады за тры зробім. Я згодзен, што і сад мы зможам пасадзіць восенню. Правільна, сад нам во як трэба, гэта — грошы нашы. За гэта аграном наш вэі як праў.

Іван. А за што не праў?

Пракоп. Яно, канешне, усякую справу кожны сам на-свойму разумее. А гэта справа агульная, і адолець яе трэба ўсім кагалам. А для гэтага трэба, каб і разумелі яе ўсе аднолькава.

Кузьма. Ты карацей!

Пракоп. Куды ўжо карацей? Там дзе коратка, там і рвецца. А коратка ў нас з цяглавай сілай. З гэтай сілай мы не адолеем даваенных абшараў. Вось у гэтым я і падтрымліваю рахункавода. Даваенную пасяўную плошчу ў гэтым годзе мы не асілім. Няма копей! Цягла няма, і што прыбавіцца іх да вясны, печага і спадзявацца.

Іван. Цяжкасцей не трэба баяцца!

Захар. Во, во! Ваўкоў баяцца — у лес не хадзіць!

Азохаў. А што ты прананоўваеш?

Пракоп. Я думаю, што лепей нам засеяць той плац, што ў райза давялі. Зробім хоць гэта, і то добра. Як кажуць: цішэй сдзеш — далей будзеш.

Дабратворскі. Дазвольце!

Азохаў. Гавары.

Дабратворскі. Я ў корні не згодзен з гэтай пагаворкай і з вашымі довадамі, таварышы брыгадзір. Няправільна! Вы не ўлічваеце палову нашых магчымасцей і не ўлічваеце галоўнага. Мы толькі што прачыталі пастанову лютаўскага Пленума ЦК ВКП(б). Там ясна сказана. Партыя зараз ад нас патрабуе выкарыстаць усё, усё

нашы магчымасці і асвоіць даваенную пасляўную плошчу. Гэта наша баявая задача! План, даведзены нам райза, не можа быць для нас граніцай. Гэта плап — мінімум. У нас ёсць шмат магчымасцей асвоіць значна большую плошчу. Я ўжо аб іх гаварыў, але іх у спрэчках абходзяць і рахункавод і брыгадзёр. Яшчэ раз напамінаю. Першае: паколькі партыя зараз асабліваю ўвагу звярнула на сельскую гаспадарку, то трэба чакаць, што мы ў гэтым годзе атрымаем значную колькасць сельскагаспадарчых машын — і трактароў, і сеялак, і жніўныя, і малатарак.

Рахункавод. На гэта яшчэ нельга спадзявацца.

Кузьма. А на каго ж тады спадзявацца, калі не на партыю. На цябе, ці што?

Рахункавод. Я пра партыю нічога не кажу. Гарды нашы разбураны, заводы ды фабрыкі. Хто ж нам дасць гэтыя машыны?

Дабратворскі. Таксама няправільна! Ніхто не скажа, што наша армія ў час вайны адчувала недахоп у машынах, тапках, гарматах, самалётах. Значыць, былі заводы, якія забяспечвалі армію. А зараз гэтыя заводы выпускаюць не танкі, самалёты і гарматы, а трактары, камбайны, сеялкі. Яны працуюць не для вайны, а для нас, для калгасаў. Значыць, ёсць у нас дзе і каму выпускаць машыны. На нашу прамысловасць можна спадзявацца так, як і на нашу партыю. *(Усе маўчаць.)* Другая магчымасць — выкарыстаць кароў як цяглавую сілу. Вось аб гэтым і трэба пагаварыць.

Рахункавод. Ну, з каровамі ў нас нічога не выйдзе.

Дабратворскі. Чаму не выйдзе?

Пракоп. Таму, што бабы такія гвалт падымуць за кароў, што і сам не рад будзеш.

Іван. Але ж па хаты лес возім на каровах, і бабы гвалту не падымаюць.

Рахункавод. Дык гэта сабе.

Кузьма. А гэта каму?

Пракоп. Вось наспрабуйце з імі пагаварыць. Яны табе і ў роце падрапаюць.

Маланя. Што ты на баб ківаш? Ты пра сябе скажы. Што ты думаеш, што бабы дурней за цябе, не зразумеюць?

Пракоп. Не ўсе ж бабы такія, як ты.

Маланя. І не ўсе бабы такія, як ты! *(Смех.)*

Захар. Во, во! Так, так яму!

М а л а н н я. Ты, мусіць, сам не хочаш сваю карову запрагаць, а ківаеш на баб. А я скажу прама — калі ты, ды ўсе праўленцы, ды сам старшыня першымі прыклад пакажуць, дык і другія запрагуць кароў. Я за сваю брыгаду ручаюся. Сваіх баб сагітую і табе нос падатру.

З а х а р. Спадніцай.

Р а х у н к а в о д. Не пераскочыўшы, не кажы гоп.

М а л а н н я. Мне і скакаць не трэба.

П р а к о п. Гэта яшчэ пабачым, хто каму падатрэ. Мож, і штанамі прыйдзеца падціраць.

Г а л я. У нас дваццаць камсамольцаў, якія першымі запрагуць кароў.

Д а б р а т в о р с к і. Вось і цягло знойдзеца.

А з о х а ў. Дык што, галасаваць будзем? Я думаю ў рашэнні так запісаць: план, што аграром напісаў, зацвердзіць, а членам праўлення, брыгадзірам і ўсяму актыву ў першую чаргу прывучыць сваіх кароў да працы. Галасую: хто за такую прапанову — прашу падняць рукі. *(Усе галасуюць. Рахункавод і брыгадзір неахвотна паднімаюць рукі.)* Аднагалосна.

Р а х у н к а в о д. Баюся, што нічога ў нас не выйдзе.

Д а б р а т в о р с к і. Вы баяліся, што з парнікамі ў нас нічога не выйдзе. Але ж выйшла?!

Р а х у н к а в о д. Гэта яшчэ пабачым.

Д а б р а т в о р с к і. Давайце так дамовімся: на Першае мая ваша паўлітра, а мае агурочки на закуску. Так?

К у з ь м а. Пашкадуе.

А з о х а ў. Ну, таварышы, пара разыходзіцца.

Некаторыя выходзяць, некаторыя на дарогу закурваюць.

Р а х у н к а в о д. Баюся, што не выйдзе ў нас парадаку. Рапа на вялікі кавалак паквапіліся.

К у з ь м а. Ты хоць бы ў сябе парадак навёў, а то не канцылярыя, а капюшня.

З а х а р. Кузьма! Ты крыўдзіш маіх коней!

Д а б р а т в о р с к і. Трэба будзе камсамолу ўзяць шэфства. Чуеш, Галя?

І в а н. Парадак наводзіць трэба з галавы.

К у з ь м а. Ну, пойдзем, Захар, дадому. Заўтра рапа ў лес трэба будзе ехаць.

З а х а р. Не, братка, ты ўжо ідзі. Я яшчэ на канюшню зайду. Трэба, як яго... паглядзець, як яно...

К у з ь м а. Ну, дык я пайшоў.

Усе выходзяць, застаюцца Азохаў, Дабратворскі, Іван, Галя, Захар.

Дабратворскі. Ну, дзядзька Захар, цяпер на вас уся падзея.

Захар. Як гэта?

Дабратворскі. На вашых коней. Трэба, каб на вясну ўсе коні выйшлі цягучымі. Нагрузка будзе не малой.

Захар. Коні пакуль што на мяне не крыўдзяцца. Ды трэба, братка, памятаць, што плугі ды бароны не коні будуць цягаць.

Дабратворскі. А хто?

Іван. Дзядзька Захар на кароў спадзяецца.

Захар. Не, не, не! Авёс будзе цягаць плугі ды бароны. Пра гэта ўжо хай старшыня думае.

Азохаў. Гэта другая справа.

Дабратворскі. Гэта таксама не другая справа. Каця трэба будзе падтрымліваць аўсом. Энэ неабходна.

Захар. Во, во... Конь, братка, ён таксама тварэц нашага шчасця. Няма каця — няма шчасця. Мець добрага каця — значыць быць багатым. Не праўду я кажу? Во, во... Яго шапаваць трэба, ну, ды добрай почы, я пайшоў.

Азохаў. Пойдзем разам.

Выходзяць Азохаў і Захар.

Дабратворскі. Цяпер закасвайце рукавы. Працы будзе ўдосталь.

Галя. Мы працы не баімся.

Дабратворскі. Чарговая наша баявая задача — распрапагандзіраваць наш план сярод калгаснікаў. *(Да Галі.)* Заўтра збірай камсамольскі сход.

Галя. Добра.

Дабратворскі *(да Галі)*. Дазвольце сёння быць вашым кавалерам? Правяду вас да самай хаты.

Іван. Толькі сёння?

Дабратворскі. Чаму ты за другіх пытаеш? Праўда, Галя?

Галя. І так і гэтак праўда.

Заслона.

КАРЦІНА ПЯТАЯ

Дзея адбываецца на полі ў разгар пасяўной кампаніі. Злева направа праходзіць дарога. У глыбіні сцэны крыху правей стаіць разгалістая груша, а крыху лявей ляжыць разварочаны, заржа-

вельны нямецкі тапк, які пагадвае пра нядаўнюю ваенную паваль-
ніцу. Ад дарогі далёка, аж да самага лесу зеляне прыгожая руць.
З левага боку то прыбліжаецца, то аддаляецца роўны рокат трак-
тара. Нездзе ў полі пераклікаюцца звонкімі песнямі дзяўчаты.

Вясна.

Злева выбягае Г а л я.

Г а л я. Вася! Вася! Адпу хвілінку. Пачакай! Ідзі сюды.

Уваходзіць В а с я, босы, з пугай у руцэ. Штаны падкасаны амаль да каленяў.

В а с я. Слухаю, мая прынцэса. Служыць вам я заўсёды рад.

Г а л я. Ды кінь ты... Вася, золатка, вельмі прашу, адвязі гэты воз на мой участак, крыху не хапіла.

В а с я. Я ж адзін воз завёз...

Г а л я. І яшчэ адзін, не хапіла.

В а с я. Там вязуць два вазы на твой участак.

Г а л я. Ведаю, ды не хопіць. Калі б ты свой адвёз — якраз бы хапіла, цюцелька ў цюцельку.

В а с я. Феня ўбачыць, лаяцца будзе. Я і так адзін воз украў ад яе.

Г а л я. Не будзе лаяцца, яна ж цябе любіць.

В а с я. А ты?

Г а л я. Калі адвязеш мне, і я буду. *(Вася глядзіць на яе: верыць ёй ці не верыць.)*

В а с я *(рашуча)*. Не! Працаваць у адным зьвязе, а старацца для другога? Не! *(Хоча ісці.)*

Г а л я *(вельмі ласкава)*. Вася, золатка! Ну!..

Вася спыняецца.

В а с я. Пацалуй!

Г а л я. Ну, што ты!

В а с я. А-а-а!.. *(Хоча ісці.)*

Г а л я. Сярод белага дня, на полі, пры людзях? Ну, што ты, Вася!

В а с я. А вечарам пацалуеш?

Г а л я *(сарамліва)*. Пацалую.

В а с я. Эх, так таму і быць, вязу!

Для мілой не пашкадую,

Нават гною воз аддам,

Раз сказала пацалую,

Вінаватым буду сам.

(Выходзіць.)

Г а л я (*успіхаецца*). Пацалую... калі курыца заіржа...
Малайчына, завярнуў. Значыць, сёння закончым.

Здалёку чуваць голас Фені: «Стой! Стой! Куды павёз? Назад, ка-
жу!» Голас Васі: «Тырру, Пегас! Стой! Быць грому».

Г а л я. Высачыма... падыме гвалт.

За сцэнай галасы. Феня: «Куды вязеш? Не, болей цярнець не бу-
ду! Хопіць! Дык ты толькі лічышся ў маім звяне, а спаборнічаць
дапамагаеш камусьці?! Здраднік!»

В а с я. Фенечка, душачка! Якая ж тут здрада! Гэта
ж дапамога адстаючым, брацкая дапамога.

Ф е н я. Адстаючым? Яна сёння хоча закончыць, а нам
яшчэ два дні трэба.

В а с я. Фенечка, ну чаго ж ты злуеш? Ну, папрасіла
яна... Усё-ткі яна сакратар наш.

Ф е н я. А-ах! Папрасіла?! Сакратар?! Дзе яна?

Уваходзіць Феня, а за ёю і Вася.

Ф е н я. Дык гэта так спаборнічаюць? Рада, што ён
каля цябе ўецца, дык ты гной ад мяне перакрадаеш? Дык
ты гэтак хочаш ордэн заслужыць? Гэта па-камсамольску?
Абы на тваім участку ўраджай быў, а на другіх хоць і
трава не расці?!

Г а л я. Феня! Пачакай!..

Ф е н я. Што Феня, што пачакай?!

Г а л я. Ды паслухай ты...

Ф е н я. І слухаць не жадаю. Мала таго што табе аг-
раном болей пасабляе, дык ты яшчэ і гной красці?

Г а л я. Ды паслухай ты!.. Я проста пазычыць хацела
возік гною...

Ф е н я. Пазычыць? Зыкі яшчэ не лятаюць. Старшыні
буду скардзіцца, калі ты так робіш!

В а с я. Фенечка, душачка! Ды супакойся ты. Я табе
яшчэ тры прывязу, лішніх.

Ф е н я. Не трэба мне лішніх. Па закопу трэба. (*Да
Галі.*) Для майго звяна брыгадзір каня даў, а ты пад свой
бок цягнеш?

В а с я. Фенечка! Будзь ласкава! Ды зразумей ты.
Яна ж не для сябе, а для агульнай справы, для калгаса.

Ф е н я. А я што, пад спадніцу сабе бяру?

В а с я. Фенечка, душачка... (*Далікатна бярэ яе за
плечы, яна і сціхае.*) Супакойся.

Уваходзяць Зося і Дабратворскі.

Дабратворскі. Што гэта за скандал у вас?

Феня. А што ж яны...

Галя *(перабівае)*. Ніякага скандалу няма. Было маленькае непаразуменне ды...

Феня. Ага! Добрае непаразуменне! Дык гэта непаразуменне? Брыгадзёр для майго звяна...

Вася *(перабівае)*. Фенечка! Ай, Феня! Ну мы ж дамовіліся. Поўны парадак, таварыш аграном.

Дабратворскі. Ну, калі памірыліся, то пачастуй іх, Зося, ураджаем са сваіх парнікоў.

Зося з газетнага кулька падае ўсім па агурку.

Галя. Ой, Зоська! Ах ты, нягодніца, і ты дагэтуль маўчала?

Зося. Сюрпрыз.

Дабратворскі. Гэта першы наш сур'ёзны поспех, сябры!

Вася. І багата іх нарасло?

Дабратворскі. К Першаму мая машыну адправім у горад.

Вася. Ну-у! Сцеражыся цяпер, кожны вечар буду лазіць.

Зося. Хочаш быць інвалідам, лезь.

Дабратворскі. Яна сваё слова стрымала. К Першаму мая парнікі даюць гуркі. Цяпер справа за вамі, стрымаць сваё слова.

Галя. Не адстанем і мы.

Дабратворскі. Гэта пакуль што словы, быў на вашым участку, пшаніца не зусім добра заскароджана, трэба яшчэ ў адзін след прайсціся.

Галя. Ды мы ж ужо...

Дабратворскі. Не, не, не! Яшчэ адзін след трэба.

Феня. А на маім участку як?

Дабратворскі. Зараз пойдзем, паглядзім.

Феня. А то вы на яе ўчастак штосьці часцей заглядаеце.

Дабратворскі *(пачырванеў)*. Ну што вы, Феня... *(Кароткая паўза. Для Васі гэта навіна.)* Пойдзем на ваш участак.

Выходзяць Дабратворскі, Феня і Вася.

Зося. Дык гэта праўда, Галя?

Галя *(задуманна)*. Калі б гэта праўда была!..

Зося. А што?

Г а л я (*круціць галавою, уздыхае*). Зоська... Не ведаю, што і сказаць...

З о с я. Э-э-э... Дык ты і ад мяне скры-ыва-аш? Значыць, нешта нейкае ёсць!

Г а л я. Зосечка! Баюся прызнацца.

З о с я. Усё зразумела! Значыць, кахаеш.

Г а л я. Т-с-с! Не крычы!

З о с я. Чаго ты баішся?

Г а л я. Я не баюся, ды... Зося, скажы, а ён добры, вельмі добры і разумны, і... Ну... Я не ўмею пра гэта расказаць...

З о с я. Я разумею.

Г а л я. Ну?

З о с я. Не зусім добры і не зусім разумны.

Галя здзіўлена глядзіць на Зосю.

Так, так. Калі ён не заўважыў, што ты яго кахаеш, то ён ужо не разумны. А калі заўважыў і нічога не сказаў, то, канечне, не добры.

Г а л я. Ты не жартуй. Я сур'ёзна.

З о с я. Я не жартую.

Г а л я. Я табе скажу. Толькі табе... Толькі ты дай чэснае камсамольскае, што ты ніколі, нікому...

З о с я. Нічога, нікага...

Г а л я. Зося!

З о с я. Ну, ну, я слухаю.

Г а л я. ...не раскажаш.

З о с я. Нават Івану.

Г а л я. Не, не, не! Яны ж з Іванам сябруюць.

З о с я. Чэснае камсамольскае!

Г а л я (*уздыхнула*). Так, я яго кахаю. Так яго кахаю, што, здаецца, усё адгэтуль вырвала б і нават сэрца, каб змясціць сюды яго, усяго, да кропелькі, каб ён быў мой, толькі мой, увесь да кропелькі. Мне нават сорамна табе аб гэтым гаварыць.

З о с я. Нічога, нічога, ты гавары, на сэрцы лягчэй стане.

Г а л я. Я ўжо сказала.

З о с я. Я не ведала, што ты такая прагная.

Г а л я. Я?.. Так, я вельмі прагная.

З о с я. Трэба ж, каб хоць крыху яго засталася і для нас, для калгаса.

Г а л я. Не, не крыху. Хай увесь, увесь для калгаса, толькі разам са мной.

З о с я. І даўно гэта з табой здарылася?

Г а л я *(хвіліну намаўчала)*. З таго вечара, калі мы былі ў Якава Ягоравіча, калі мы марылі пра нашу вёску.

З о с я. І ты да гэтых пор нічога мне не сказала? А яшчэ сяброўка! *(Галя маўчыць.)* Гэта ўсё твая гапарлівасць. Глядзі, а то вылезе яна ў цябе бокам. І ты з ім яшчэ не гаварыла?

Г а л я. Што ты, Зося! Ён нічога аб гэтым не ведае і ведаць не павінен.

З о с я. Як гэта не павінен?

Г а л я. Не, не, не, не!

З о с я. Чаму так?

Г а л я. Калі ён мяне пакахае, тады я яму сама скажу, усё скажу, лепш чым табе... А калі не пакахае... то... хай і не ведае. Так будзе лепей.

З о с я. Якім ён дурнем будзе, калі цябе не пакахае! Не, ён павінен цябе пакахаць.

Г а л я. Чаму ты так думаеш?

З о с я. Калі б я была хлопцам, я б абавязкова толькі цябе пакахала.

Г а л я *(цалуе Зосю)*. Якая ты добрая. Ведаеш, Зося, мне здаецца, што лепшага хлопца, чым ён, і ва ўсім свеце няма.

З о с я. Калі любіш, дык яно заўсёды так.

Г а л я. Другі раз сама сябе пытаю: за што я яго так люблю? І сама не ведаю, за што, і сама не скажу, за што. За ўсё! Усё ў ім толькі добрае.

З о с я. Калі любіш, дык яно заўсёды так.

Г а л я. Мне здаецца, што ён ходзіць і думае: што ж гэта я добрае яшчэ не зрабіў для людзей? Тое, што мог зрабіць, а не зрабіў?.. Ён толькі і жыве гэтым. Ты вось глядзі, як прыехаў ён да нас, усё па-новаму пайшло ў калгасе.

З о с я. Можна, ты яго за гэта і пакахала?

Г а л я. Можна, і за гэта... ды не толькі за гэта.

З о с я. Няўжо ён нічога не адчувае, не заўважае?

Г а л я. Не, Зоська. Калі я з ім сустракаюся, каб не падаць віду, не выдаць, наўмысля раблюся нібы злой, сярдзітай.

З о с я. Ну, а ён?

Г а л я. Ён? Таксама афіцыяльны. Толькі бывае, калі начне марыць, услых, тады я адчуваю сябе зусім побач з

ім, і глядзіць на мяне вельмі ласкава. А потым зноў робіцца нейкім афіцыйным, чужым.

Паўза.

З о с я. Не ведаю, што табе параіць. Толькі трэба штосьці рабіць.

Паўза.

Г а л я. Што ж мы стаім? Загаварыліся... рабіць жа трэба.

З о с я. Ужо абедзенны перапынак.

Г а л я. Не, не! Рабіць!

Пры выхадзе сустракаюцца з дзядзькам Захарам. Ён вітаецца яшчэ з-за сцэны.

З а х а р. Добры дзянёк, дзяўчаткі. Палуднаваць сабраліся?

Г а л я і З о с я. Добры дзень, дзядзька Захар!

Г а л я. Мне ўжо сорамна з вамі сустракацца, дзядзька Захар.

З а х а р. Чаму так?

Г а л я. Ды ўсё неяк так атрымліваецца — калі толькі з вамі не сустрэнемся, дык вы першым вітаецеся.

З а х а р. Э-э... Хе-хе-хе... Родненькая. Яно... гэта... як яго... разумець трэба, дочка. Я хачу, каб ад мяне ўсім прыемна было, і старому і маладому. Чалавек для таго і жыве, каб людзям прыемнае рабіць. А чым не прыемна нажадаць чалавеку добрага здароўя? Яно... як яго... Я і сам па сабе ведаю, — калі і мне хто добрае слова скажа, дык на душы весялей і радасней. Яно і людзі дружней, калі адзін другога вітаюць. Тады, як яго... і калектыў атрымліваецца. Хе-хе... А я думаў, што чым-небудзь правілася. Ну, ну, ідзіце, дзяўчаткі, палуднаваць.

Г а л я і З о с я выходзяць. Захар, паглядаючы ім услед, усміхаецца. Потым садзіцца пад грушай і закурвае.

З а х а р *(заўважыўшы падыходзячага настаўніка)*. А-а-а! Якаў Ягоравіч! Добры дзянёк вам!

Уваходзіць Якаў Ягоравіч з клункам пад пахай.

Якаў Ягоравіч. Добры дзень, Захар. Адпачываем?

З а х а р. Ды вось прысеў закурыць. Сядайце.

Якаў Ягоравіч. Мне трэба б было Дабратворскага знайсці.

Захар. Аграхома нашага? Ды ён скора сам тут будзе.

Якаў Ягоравіч (*прысаджваецца*). Які дрэнны хлопец!

Захар. Хто, аграхом?

Якаў Ягоравіч. Як устане зранку, як пойдзе, дык без абеду, не еўшы, да позняга вечара не прыходзіць дадому. Саромеецца ён, ці што...

Захар. Ды яму такі і некалі. Пакуль усё поле абша-стае, аббегае ўсе брыгады ды дагледзіць сам, павучыць ды падкажа, а то і заставіць перарабіць,— вось дзесь і пройдзе неўзаметку. У чалавека душа баліць за справу.

Якаў Ягоравіч. Але ж нельга быць штодня без абеду. Гэта ўжо занадта.

Захар. Нічога, ён малады, вытрымае.

Якаў Ягоравіч. І на маладога мала падобен. Да дзяўчат нікуды не ходзіць. Сядзіць вечарамі дома, то чытае, то штосьці піша.

Захар. Э-э... абатрэцца. Яно, як яго... Пакуль прывыкне да нашых дзяўчат. (*Паўза.*) Ды вось ён і сам ідзе, і шукаць не трэба.

Якаў Ягоравіч. А-а, ідзі-ка, ідзі сюды!

Уваходзяць Дабратворскі з Іванам.

Дабратворскі. І вы да пас на поле, Якаў Ягоравіч?

Якаў Ягоравіч. Ды вось распусціў сваіх птушанят са школы і выйшаў сюды паглядзець, як тут у вас.

Дабратворскі. Паглядзіце, паглядзіце, Якаў Ягоравіч, можа, заўвагі якія будуць.

Якаў Ягоравіч. Заўвага ўжо ёсць. Ты што ж гэта, малады чалавек, цэлы тыдзень на абед не прыходзіш?

Дабратворскі. Апетыту штосьці няма.

Якаў Ягоравіч. Не гадзіцца так, не гадзіцца. На вось перакусі, ды болей каб так не рабіў. Прыходзіць трэба на абед. А мы вось на полі пройдзем, паглядзім. (*Перадае клунак.*)

Дабратворскі. Ну, што вы, Якаў Ягоравіч!

Якаў Ягоравіч. Ну, ну, ну!.. Пойдзем, Захар.

Якаў Ягоравіч і Захар выходзяць.

Іван. Глядзі, як ён цябе любіць.

Дабратворскі. Якаў Ягоравіч — гэта не чалавек, а крыніца дабраты. *(Разварачвае пакунак.)* О-о! Ды тут, брат, цэлая пасха. Памажы ліквідаваць, Іван.

Іван. Не, дзякую, я ўжо разам з цесцем перахваціў.

Дабратворскі. Калі ты ўжо канчаткова параднішся? Вяселле скоро спраўляць думаеш?

Іван. Закончым сяўбу, і думаю справіць.

Дабратворскі. Давай, давай. Эх, і пагуляем, Іван!

Іван. Дакуль жа ты манахам будзеш хадзіць? Няўжо табе ніводная дзяўчына наша не падабаецца? Ці, можа, дзе-небудзь у другім баку занозу маеш? *(Дабратворскі ўсміхаецца.)*

Дабратворскі. Не, не ўгадаў.

Іван. Што, нідзе нікога няма? Не веру.

Дабратворскі. Я, брат, сёння заўвагу атрымаў. Ад Фені. «Ты, — кажа, — часцей заглядаеш на ўчастак Галі».

Іван. А заўвага справядлівая?

Дабратворскі. Як табе сказаць?.. Мне здавалася, што для другіх гэта непрыкметна.

Іван. Для другіх? А для сябе?

Дабратворскі. Прызнаюся — грэшны.

Іван. Ну што ж, дзяўчына добрая, жадаю шчасця, шчыра...

Дабратворскі. Не, нічога, відаць, не будзе.

Іван. Што так?

Дабратворскі. Была і другая заўвага. Вася катэгарычна заявіў: «Раўнівы, як Атэла, не станавіцеся поперак дарогі, суровай бойцеся адплаты!» *(Іван смяецца.)*

Іван. І ты, канешне, уступіў яму дарогу? Дзівак! У каханні ўсе эгаісты, і таму трэба памятаць: «Калі шчасце ляжыць на шляху, то не праходзьце міма».

Дабратворскі. Гэта правіла я бяру пад сумленне.

Іван. А дарэмна. Глядзі, хлопча, правароціш.

Дабратворскі. Маё ад мяне не ўцячэ.

Іван. Усяк бывае. Хаця Галя глядзіць на Васеў флірт, як на жарт.

Дабратворскі. Затое Вася мае вельмі сур'ёзныя намеры. Сёння сам прызнаўся. Відаць, хацеў папярэдзіць мяне.

Іван. Што табе Вася, ты лепш праведай, якія намеры ў Галі.

Дабратворскі. Няма ўпэўненасці ў поспеху. Но вязе мне ў любоўных справах.

Іван. Скуль ты гэта ўзяў?

Дабратворскі. Прыходзілася... І ведаеш, горш за ўсякую абразу, крыўду — гэта расчараванне чалавекам, якога любіў ад шчырага сэрца, да забыцця, якога богатварыў, слепа богатварыў... *(Уздыхнуў.)* Вельмі непрыемная штука расчараванне... Доўгі час пасля адчуваеш сябе: нібы плюнулі табе ў твар дэманстратыўна, пры людзях, нізашто... Да болю крыўдна і... Гэтую хваробу мне давалося перапесці.

І в а н. І што гэта за асоба была?

У глыбіні сцэны з'яўляецца Азохаў. Зпяўшы шапку, ён стаіць моўчкі, засмучоны.

Дабратворскі. Знешне вельмі сімпатычная асоба. А па зместу аказалася «культуртрэгерам» мяшчанства, закаранелага, эгаістычнага мяшчанства, паразітычнага мяшчанства. Э-э, ды ну яе к чорту, няма пра што гаварыць. Вось табе пашанцавала — вельмі добрая дзяўчына Зося. Ведаеш, яна яшчэ бярэцца са сваімі бабулькамі апрацаваць гектар бульбы так, каб не меней трох тысяч пудоў ураджай зняць.

І в а н *(задаволена)*. Хай бярэцца. У парніках зараз, уласна кажучы, няма чаго рабіць.

Дабратворскі. Трэба толькі мінеральных угнаенняў падвезці са станцыі.

І в а н. Пад бульбу? Гэта ўжо я дапамагу.

Дабратворскі *(зайважыўшы Азохава, ціха)*. Я даўно ўжо прыкмячаю, нешта старшыня наш часценька прыходзіць сюды і падоўгу стаіць засмучоны, нібы на могільніку. Ты ведаеш, што за прычына?

І в а н. Сказаць на праўдзе, хто яго ведае.

Паўза. Абодва моўчкі назіраюць за Азохавым.

Ну, я пайду. Пагамані з ім сам.

І в а н выходзіць, Дабратворскі падыходзіць да Азохава.

Дабратворскі. Чым так засмучоны, Фёдар Паўлавіч? На гэтыя ўсходы гледзячы, радавацца трэба, а вы сумуеце. *(Азохай маўчыць.)* Ці здарылася што?

Азохаў *(крыху намаўчайшы)*. Здарылася... Вось на гэтым полі, каля гэтай грушы расстралялі нашых... Трыццаць восем чалавек. *(Уздыхае.)* Вось гэта поле паліта іх крывёю. Эх, дзеткі мае, дзеткі... Не магу я, братка, глядзець на гэта поле. Усю сям'ю я тут страціў — дваіх дзяцей і жонку. Як прыйду сюды, і рукі апускаюцца, і работа

з рук валіцца, і нішто мяне тады не цікавіць, нічога не хочацца... (*Цяжка ўздыхае, амаль стогне.*) Дзеткі мае мілыя, мучанікі п'явішныя, за што ёп вас, гадзюка, загубіў?.. За што?! Палову жыцця свайго я тут страціў, а ты кажаш, радавацца... Застаўся адзін, як пень... абгарэлы.

Д а б р а т в о р с к і. Як жа гэта здарылася?

А з о х а ў. Не ведаеш, як немцы робяць? Мяне тут не было, але людзі добрыя расказалі. Нямецкі грузавік на міне падарваўся, вось яны акружылі вёску, і трыццаць восем чалавек як не было.

Д а б р а т в о р с к і. Разумею тваю трагедыю. Ніякчасце непаправімае. Вось гэтак жа і я застаўся без родзічаў, і маю маці загубілі.

А з о х а ў. Ды ці толькі тваю?

Д а б р а т в о р с к і. А хіба яшчэ дзе былі такія жорсткія справы?

А з о х а ў (*здзіўлена глядзіць на Дабратворскага*). Зямля стогне ад п'явішных ахвяр, мне да гэтых пор сніцца Майданак, а ты пытаеш, ці было яшчэ дзе. Ты што, з неба зваліўся? Нічога не чуў, не бачыў? Ты — ф'раптавік.

Д а б р а т в о р с к і. Не, Фёдар Паўлавіч, не з неба зваліўся. І чуў, і сваімі вачыма бачыў і цалкам спалепыя вёскі, і зруйнаваныя гарады. Бачыў і ямы, перапоўненыя сотнямі трупаў. Бачыў загубленых дзяцей і Майданак таксама бачыў. Я сам быў сведкам гэтага нябачанага пароднога гора, вялікай трагедыі, дзе і наша ўласная трагедыя толькі маленькая кропля ў моры... І чуў, і бачыў, і ведаю, што вайна ўнесла мільёны людзей, дзiesiąткам мільёнаў прычыніла цяжкія страты. Толькі вось не чуў я і не бачыў, каб застаўшыся ў жывых гэтак падалі духам, апускалі рукі. Ты агляніся наўкола, прыглядзіся! Такіх жа, як мы, страціўшых дарагіх і блізкіх, мільёны. Яны не падаюць духам, не апускаюць рукі. А што ты думаеш, ім не шкада гэтых ахвяр? Шкада, але яны не слязамі сябе ўцяшаюць, гэтым сябе не суцешыць! Гэтыя мільёны будуюць велізарнейшы помнік гэтым ахвярам. Пабудаваць шчасце для будучага пакалення — гэта і будзе помнік для загінуўшых. Яны таксама загінулі за гэта шчасце. Прыглядзіся, як з кожным днём расце гэты помнік — растуць калгасы, растуць пасевы, руіны пакрываюцца заводамі і фабрыкамі, як бурліць жыццё! Як на гэтых руінах і папаліпчых вырастае наша шчасце! Паглядзі на ўсходы шчасця! Мы засталіся ў жывых, каб жыць за тых, хто загінуў,— за маці маю, за тваіх дзяцей. Трэба жыць, а не

гнуцца ад гора, якое ўжо мінула, ад няшчасця, якога ўжо не перайначыш.

Паўза.

А з о х а ў. Помнік, кажаш...

Д а б р а т в о р с к і. Помнік, які будзе сімвалам таго, што болей ніколі не будзе такой вайны, такіх ахвяр. (Паўза.) Дабіцца, каб на гэтым полі, дзе загінулі твае дзеці, каласілася жыта ступудовага ўраджаю ці насадзіць сад у памяць загінуўшых. Вось у чым трэба шукаць сучаснага, а не ў слязах і смутку.

А з о х а ў (шчыра). Дзякую табе, Аляксей! Вялікае дзякуй.

Д а б р а т в о р с к і. За што дзякаваць? Вось што, Фёдар Паўлавіч, нам трэба неадкладна прымаць меры ў чацвёртай брыгадзе.

А з о х а ў. Хвароба яго ведае, гэта не брыгадзір, а надзёншчык.

Д а б р а т в о р с к і. Ужо каторы дзень зрывае нам графік сяўбы.

А з о х а ў. І калгаснікі скардзяцца, што ён рэдка бывае на полі. І што ён сабе думае.

Д а б р а т в о р с к і. Думае даказаць, што ён правільна папярэджваў нас.

А з о х а ў. Аб чым?

Д а б р а т в о р с к і. Што асвоіць даваенную пасяўную плошчу нам не пад сілу.

А з о х а ў. А што ты думаеш, з яго гэта можа стаць.

Д а б р а т в о р с к і. Нездарма ж ён гэтак адстае з сяўбой.

А з о х а ў. Можа, каб праўленне склікаць?

Д а б р а т в о р с к і. Абавязкова.

За сцэнай чуваць галасы. Вася: «Дзядзька Захар, я ж толькі што хацеў распрэгчы яго, ды на хвілінку адварнуўся, а вы...» Захар: «Я цябе навучу, як за коньмі глядзець! Хадзем да старшыні». З'яўляюцца Захар і Вася.

В а с я. Ды я ж на адну хвілінку адварнуўся, дзядзька Захар...

А з о х а ў. У чым справа?

З а х а р. Так дзела не пойдзе, таварыш старшыня. Я не дазволю, каб такія, як ён, на конях працавалі! Куды ж гэта гадзіцца? А? Конь паўдня гной вазіў, аж змакрэў, у абед адначыць яму палагаецца, а ён што? Як ездзіў, так і паставіў у калёсах, нераспрэжанага. Пават церасядзель-

пiк не адпусцiў, а сам, як кпыр, па полi бегае за дзяўчатамi. *(Да Васi.)* Куды гэта гадзiцца, я цябе пытаю?!

Вася. Ды я толькi на хвiлiнку...

Захар. Табе, галубчыку, штаны скiнуць ды адсцёбаць церассядзельнiкам, тады б ты ведаў, як з канём абыходзiцца.

Азохаў. Што ты сабе думаеш, Вася? *(Вася маўчыць.)*

Захар. Я гляджу, чаго гэта конi яго баяцца, як ваўка. А яно во дзе сакрэт! Э-эх, ты-ы! Табе на бярозавым кii ездзiць, а не на конях.

Азохаў *(да Васi)*. Ну што ты маўчыш?

Вася. Ды я толькi на адну хвiлiнку...

Захар. Во, бачыш, яму хоць кол на галаве чашы, а ён сваё.

Дабратворскi. Нельга забываць, што ты камсамolec, Вася, i што канём трэба даражыць. А за дзяўчатамi будзеш бегаць вечарам.

Вася. Не беспакойцеся, я не за Галяй.

Дабратворскi. Трэба быць сур'езным, Вася!

Захар. Ххе! Сказаў! «Сур'езным»! Ды яму сур'езнасць так iдзе, як маёй кабыле бюстгальтар.

Вася. Як вам барада! *(Выбягае.)*

Захар. Бач, во ён табе! Чакай ад яго дабра! Я ўжо так скажу: калi чалавек да каня дрэнна адносiцца, то i людзям ад яго нельга дабра чакаць. Конь — ён таксама нiбы чалавек. Яго толькi, як яго, разумець трэба. Ён, браце, вельмi чулую душу мае, i калi яго хто крыўдзiць, то i чалавека такому пакрыўдзiць не за грэх. Гэта я ўжо, як яго, добра ведаю. Так што калi хочаш ведаць, што гэта за чалавек, то паглядзi, як ён да каня адносiцца... Во, во.

Чуваць гудок аўтамашыны.

Азохаў. Хто гэта да нас?

Дабратворскi. Машына, здаецца, райкомаўская.

Азохаў. Сам сакратар.

Захар. Во, а што б ён сказаў мне, каб убачыў, як гэты вертапрах з канём абыходзiцца.

Уваходзiць сакратар райкома Крыпiцын.

Крыпiцын. Здарова, гаспадары!

Захар. Добры дзень, таварыш сакратар!

Вiтаюцца.

Азохаў. Адкуль гэта вы едзеце па палявой дарозе?
Крыніцын. Праехаў па вашым полі. Цікавіўся, як вы сееце.

Азохаў. Ну і за што лаяць будзеце?

Крыніцын. А я што, сварлівая свякруха, ці што?

Азохаў. Я не к таму. Ужо прывык, калі ні прыедзеце, дык што-небудзь знойдзеце, што не так. *(Смех.)*

Захар. Добры гаспадар заўсёды прыкмеціць, дзе які непарадак.

Азохаў. На гэты раз лаяцца не будзем.

Захар. Ну і слава богу.

Крыніцын *(да Дабратворскага)*. Ну, як жывеш, таварыш Дабратворскі? Жаціць скоро будзем?

Захар. Ды ў яго яшчэ жапілка... гм... гм... прабачце.

Смех.

Ён у нас малайчына — непаладкаў таксама не любіць.

Крыніцын. Гэта добра, калі непаладкаў не любіць. Парнікі вашы мне спадабаліся. Колькі думасце прыбытку ад іх мець?

Дабратворскі. Па праўдзе сказаць — не займаўся гэтай арыфметыкай.

Крыніцын. Дрэнна, дрэнна. У гаспадарцы арыфметыкай неабходна займацца. Я думаю, тысяч сорок будзеце мець.

Дабратворскі. Каля гэтага будзе.

Крыніцын *(да Азохава)*. А чаму ж вы не жадаеце купляць другую аўтамашыну? Думаеце, яна ў вас лішняя будзе?

Азохаў. Ды яно, таварыш сакратар, не лішняя, толькі мы з той машынай у доўг залезлі. Грошай няма.

Крыніцын. Як гэта — грошай няма? Вось жа вам сорок тысяч.

Дабратворскі. Як гэта — адмаўляемся? Хто сказаў? Абавязкова возьмем. Хоць дзве давайце. У нас з цяглом такое становішча, што машыны да зарэзу патрэбны.

Крыніцын. А мне з сельскагаспадарчага аддзела казалі, што Азохаў адмовіўся ад машыны. Можна, ад касілак і жніярак таксама адмовіцца?

Азохаў. Ад гэтага не адмовімся.

Крыніцын. Неадкладна адпраўляйце людзей, хай забіраюць аўтамашыну, касілки і жніяркі. Марудзіць пельга. Зараз партыя і ўрад аказваюць вялікую дапамогу калгасам, самім толькі не трэба вароніць.

Захар. Дык, старшыня, трэба браць. А то, як яго, баяліся асіліць зямлю даваешную, а яно, бач, і здужаем пакрысе.

Крыніцын. Баяліся, кажаш?

Захар. Во, во, таварыш сакратар, баяліся. Каб вось наш парцесц (*наказвае на Дабратворскага*) не настояў, дык і не ўзяліся, пабаяліся б.

Крыніцын. І правільна зрабіў. На тое ён і «парцесц», каб добрае адстаяць.

Дабратворскі. Тады не хацелі брацца за ўсю плошчу таму, што, моў, тэхнікі няма і цягла не хапае, а зараз тэхніку даюць, і таксама не хочам браць.

Азохаў. Рахункавод мяне з панталыку збіў.

Дабратворскі. Гэты рахункавод тады крычаў, што тэхнікі нам дзяржава не дасць — «заводаў няма, фабрык няма», а зараз адмаўляецца браць.

Крыніцын. Заводаў няма? Так могуць гаварыць сляпыя і тупыя людзі, якія не хочуць бачыць далей уласнага носа. Хапіла ж у нас тэхнікі, каб перамагчы тэхніку ўсёй Еўропы ў гэтай вайне? Можна быць упэўненым, што хопіць у нас заводаў і фабрык, каб забяспечыць тэхнікай і гаспадарку. Да вайны ў вас была электрастанцыя?

Азохаў. Не, не было яшчэ.

Крыніцын. А зараз вы маглі б мець сваю электрастанцыю, калі б не з такой пагардай адносіліся да тэхнікі. Для нашага раёна даюць некалькі калгасных электрастанцый, і мы меркавалі даць адну вашаму калгасу, ды бачу, што ў вас нічога не выйдзе.

Дабратворскі. Як нічога не выйдзе?

Крыніцын. Бачу, што не любяць у вас тэхніку.

Захар. Што вы, таварыш сакратар, можа, наш рахункавод і жонкі сваёй не любіць, дык думаеце, што ўсе нашы жонкі крыўдзяцца на сваіх мужыкоў? Э-э, не, не, не!

Крыніцын. Дык масце намер і электрастанцыю ўзяць?

Дабратворскі. Таварыш сакратар, моладзь наша аб гэтым марыць. Калі я скажу, што раён нам вызначыць электрастанцыю — затапуюць ад радасці.

Крыніцын (*усміхаецца*). Ну што, скажыце, што вызначым. Толькі трэба сяўбу раней закончыць. Для электрастанцыі вам трэба падумаць пра паліва.

Захар. У нас лес зусім пад бокам.

Крыніцын. На лес не разлічвайце. Вайна і так шмат яго загубіла. Пра торф думаць трэба.

А з о х а ў. Знойдзем і торф.

Крыніцын. Я паўмысля праязджаў міма балота, якое перад вайной вы пачалі асушваць. Работы там не так ужо і многа, толькі па-баявому ўзяцца трэба. Камсамол трэба падняць.

Дабратворскі. На гэта ўжо я даю слова камуніста.

Крыніцын. Што ж, слову камуніста трэба верыць.

Захар. Ды яно, як яго, і я дапамагу. Я ў гэтым ба-лоце да вайны трохі капаў капавы і загароджваў іх, калі немцы падыходзілі.

Крыніцын. Так таму і быць. Паспееце своечасова закончыць сяўбу, атрымаеце электрастанцыю ў першую чаргу.

А з о х а ў. Калі на тое пайшло, то мы пастараемся закончыць так... да Дня Перамогі.

Крыніцын. Але глядзіце, каб не было другой край-насці — пагоніцеся за гектарамі і страціце пуды. Трэба сеяць гектары, а мець на ўвазе пуды.

А з о х а ў. А для чаго тады ў нас аграном?

Захар. Ды яно-та так. На працадні не гектары атрымліваць будзем, а пуды.

Крыніцын. У нас Пупко захапляўся гектарамі, пакуль з работы не знялі.

Дабратворскі. Знялі? Я гэта прадбачыў.

Крыніцын. За ачкаўцірацельства. Не сур'ёзны ча-лавек для загадчыка сельгасаддзела. Праўда, раскусілі мы пазнавата.

Дабратворскі. А дзе ж ён зараз?

Крыніцын. Раймеліяратарам, па спецыяльнасці.

Дабратворскі. На свой хлеб, значыць?

Крыніцын. Давайце праедзем на вашы новабудоў-лі. Я там бачыў, як дзяды тапарамі ляпаюць, але не спы-ніўся. Паглядзім, можа, і другім прыйдзеца параіць.

Выходзяць направа. У гэты час злева з'яўляюцца Кузьма, Малапня, брыгадзір Пракоп.

Кузьма. Не, не, пачакайце, пачакайце! Мы вас шу-калі. *(Крыніцын, Азохаў, Дабратворскі, Захар спыняюць-ца.)* Вось тут усё начальства. Хаіі рассудзіць, можна так болей цярпець ці не? Можна брыгадзіру такія штучкі вы-чвараць ці не?! Можна дазваляць, каб ён *(тыкае пальцам на Пракопа)* на галовах у нас ездзіў?!

Крыніцын. Ну, ну, выкладай, што здарылася?

М а л а н н я. За гэта ўдовы і мне, і ўсім праўленцам, і старшыні вочы выкалюць.

К у з ь м а. Ты пачакай! Я ўжо выкладу! Як можна цярпець такое?! Усе, ад малога да старога, ад цямна і да цямна ў полі працуюць. Удовы з малымі дзецьмі выйшлі на працу. У пітку выцягваюцца, каб калгаснае пасеяць. А ён што робіць? (*Да Пракопа.*) А ты што робіш, я цябе пытаю! А?!

М а л а н н я. Кароў сваіх аддала на полі працаваць, шклянку малака ад дзяцей адрываем, каб калгасам на погі стаць, а...

К у з ь м а (*нерабівае*). Ды цяц ты! А ён што, запрог парку коней ды свой пляц варочае. Яму на калгаснае напляваць, хоць трава не расці. Яму абы пляц засеяць, а на калгаснае глядзіць, як падзёншчык. Яму працадзень ідзе. А што на працадзень атрымаем, не яго справа, яму абы пляц. А мне працадзень трэба, не пляц! Вось што! Я даклаў, а вы пачальства — бярыце яго і наказвайце! А не накажаце, дык я ў другія дзверы стукаць буду.

К р ы н і ц ы н. Не, мы наказваць не будзем.

К у з ь м а. Як гэта — не будзем?

М а л а н н я. Чаму не будзеце?

К р ы н і ц ы н. Вы яго ставілі брыгадзірам, вы і спытайце ў яго. Збярыце праўленне, агульны сход і абгаварыце паводзіны такога брыгадзіра. Спытайце калгаснікаў, можа, яны знойдуць неабходным аштрафаваць яго, а можа, зусім прагнаць яго з брыгадзіраў. Калі ўбачыце, што перашкаджае вам, блытаецца між ног, то я вам раю: пустазелле — з поля вон. Самі гаспадары, самі і рашайце.

К у з ь м а. Дык жа душа баліць, таварыш начальнік. Толькі пачалі на дарогу ўзыходзіць пасля вайны, а ён у шкоду лезе. Як жа можна цярпець? Дык жа жыць хочацца па-людску!

К р ы н і ц ы н. Я вам і кажу (*да Азохава*), хто перашкаджае на правільнай дарозе ісці — ламайце рогі.*

Заслона.

КАРЦІНА ШОСТАЯ

Дзея адбываецца ў праўленні калгаса. Выгляд пакоя змяніўся да непазнавальнасці, відаць, тут напрацавалі камсамольцы. У пакоі два сталы і некалькі табурэтак. Каля аднаго стала на сцяне падпіс: «Рахункавод», каля другога — «Старшыня». На сцяне лозунг:

«Шырэй разгорнем сцяг сацыялістычнага спаборніцтва за павышэнне ўраджайнасці сацыялістычных палёў!» [...] Яшчэ ніжэй, з аднаго боку — «Указ Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР «Аб прысваенні звання Героя Сацыялістычнай Працы і ўзнагароджанні ордэнамі за дасягненні ў атрыманні высокіх ураджаяў», з другога боку — добра аформленая пасценгазета.

Час дзеі 8 мая.

На сцэне песімістычна настроены В а с я.

В а с я. Завяла лісце, і асыпаліся пялёсткі
Надзеі-кветкі, што расціў у сэрцы...
(Спявае.) Куды, куды, куды вы цягу далі,
Вясны маёй залатыя дні?..

Бязлітасна падсеклі корні,
Надзея-кветка засыхае...
Ад ран, ад крыўды і ад болю
Ў грудзях сардэчка замірае...
І ран нічым не загаіць,
І боль нічым не загасіць...

(Спявае.) Что день грядущий мне готовит,
Мой взор его напрасно ловит...

Каханне без надзеі, што... што сяўба без гною...

Так, пасяў я сваё каханне, ды гною пад яго не на-
лажыў.

Цьфу!! Ну і параўнанне! І ў галаве ў мяне нічога куль-
турнага не расце, а толькі зёлкі — культывацыя па-
трэбна...

(Спявае.) Но нельзя рябине к дубу перабратся,
Значит...

Уваходзіць І в а н.

І в а н. Ты чаго тут, Вася, лямантуеш?

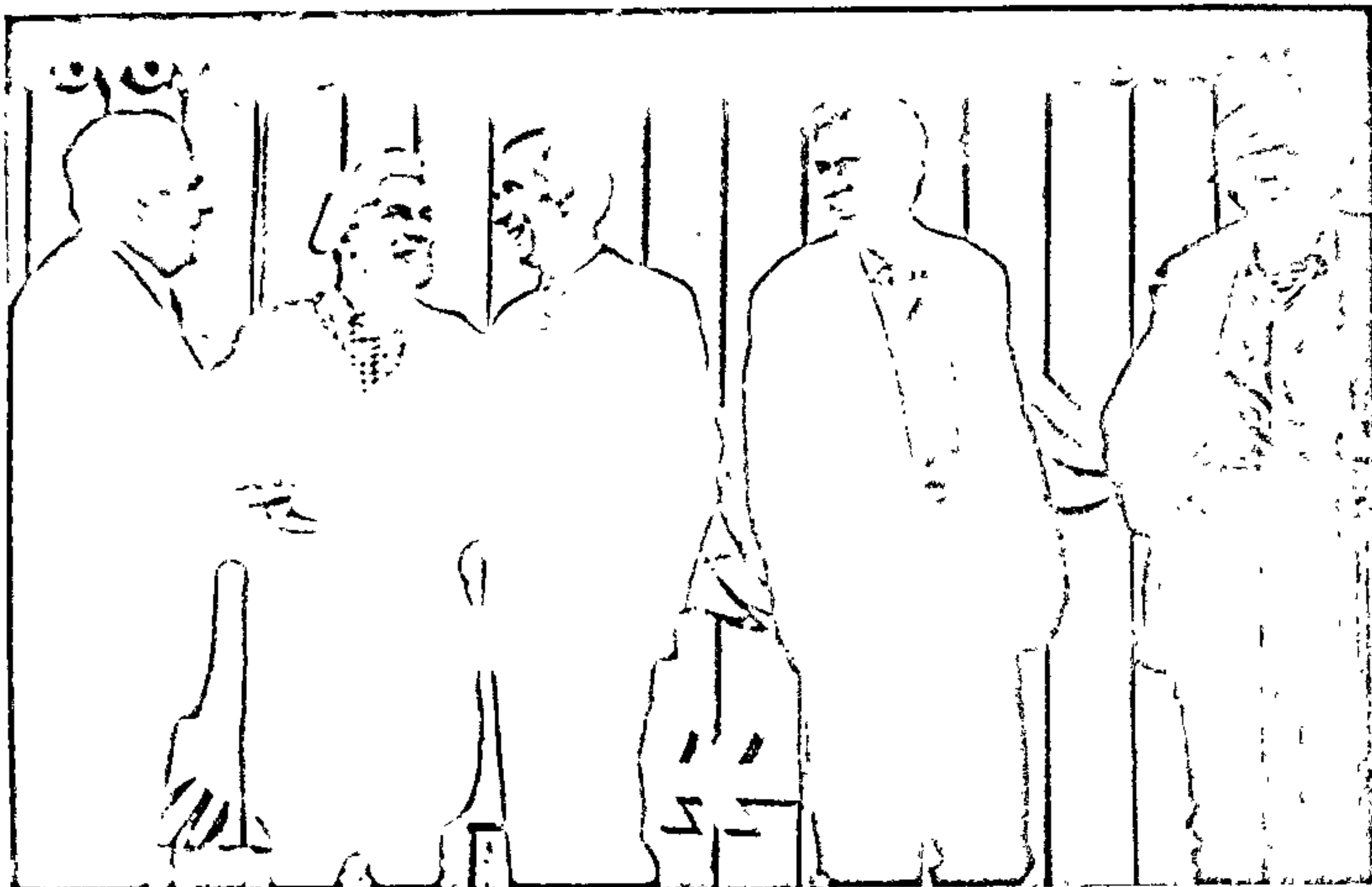
В а с я. «Мне смутна ад таго, што весела табе».

І в а н. Ну што ты, Вася!

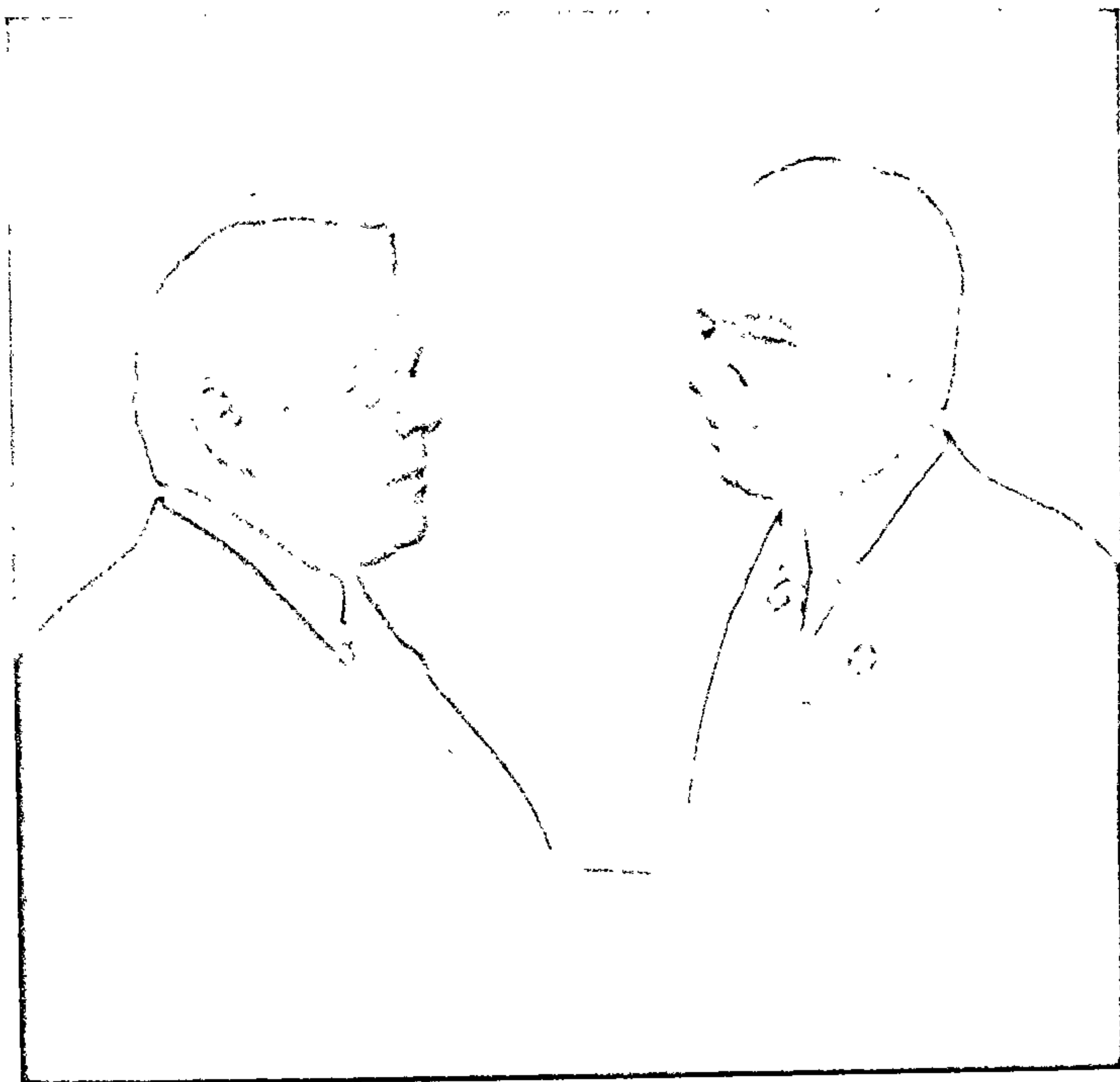
В а с я (жартоўна). Я — Вася і з некалькімі плюсамі,
і ўсё-ткі Галя мяне не любіць. Хацеў накончыць самагуб-
ствам, ды раздумаў. Усе вялікія наэты цярпелі крыху
болеі. Буду цярпець і я. Нельга так рапа губіць такі та-
лент.

І в а н. Ну, вядома, Вася! Хіба зараз гэтым займаюц-
ца? Ты адкладзі гэту аперацыю хоць на якое-небудзь ста-
годдзе. Паслязаўтра пачынаем будаваць электрастанцыю.
Усім калгасам выходзім на балота. Заўтра святкуем Дзень
Перамогі. Нават дзве перамогі. Па-першае — Дзень Пера-
могі і, па-другое — закончылі сяўбу. А вама звяно на па-
сяўной заняло другое месца. Гэта таксама для цябе свята.

Андрэй Макаёнак з артыстамі БДТ імя Янкі Купалы.
1970-я гады.

Андрэй Макаёнак і Юрый Збанацкі.
1977 год.

В а с я. Гэта не маё звяно, а звяно Фені.

І в а н. Дык і ты ў гэтым звяне.

В а с я. У тым жа і справа, што і я ў гэтым звяне...
крыху грашыў.

І в а н. Нічога, ты свае грахі асазнаў і выправіў.

В а с я. Так і быць. Адкладаю на стагоддзе.

І в а н. Цяпер я бачу, што з цябе выйдзе геніяльны паэт.

Смяюцца.

І в а н. Смех смехам, а падаць духам непрыгожа. Бадзёрасць — самая сімпатычная якасць маладога чалавека.

В а с я. Я і сам разумею, ды ніяк не магу прымірыцца... Як сказаў адзін вялікі паэт (*наказвае на сябе*):

Каб на свеце добра жыць,
Трэба аптымістам быць —
Нос не вешаць, слёз не ліць
І ад дробязей не ныць.
Слава бадзёрым!
Слава вясёлым!
Смерць песімістам
І... камарам!

І в а н. Во, во, яно самае! Ну, я пайду. Я ж адказны за ўрачысты вечар, прысвечаны Дню Перамогі. Ты вершык пра электрычнасць падрыхтаваў?

В а с я. Ёсць!

Патушыце ўсе капцілкі,
Электрычнасць запаліць!

І в а н. На сцэну выпускаем першым.

В а с я. Толькі дзядзьку Захара на заднюю лаўку пасадыце, а то пугай сцёбне. Ён на мяне вельмі злы за капя.

І в а н. Не, яму ганаровае месца. Ты не бойся.

І в а н выходзіць.

В а с я (*дэкламуе*).

Патушыце ўсе капцілкі,
Электрычнасць запаліць!
Вёска! Выкінь карасінкі,—
Па правадах святло бяжыць!
То святло святога шчасця,
Што пусціла ўжо расткі,
Што паспелі зноў закласці
Пасля цяжкае вайны.

Уваходзіць Ж а н н а.

Ж а н н а. Добры дзень!
 В а с я. Добры дзень!
 Ж а н н а. Пупко яшчэ не вярнуўся?
 В а с я. Не, яны яшчэ балота аглядаюць.
 Ж а н н а. Я думала, вы размаўляеце з кім, а вы дэкламуеце. Верш?
 В а с я. Верш. Самі пішам, самі і дэкламуем.
 Ж а н н а. Нават пішаце самі?
 В а с я. А што тут дзіўнага?
 Ж а н н а. А пра што вы пішаце?
 В а с я. Пра ўсё, што ў жыцці бывае.
 Ж а н н а. І пра каханне?
 В а с я. Здараецца і пра гэта.
 Ж а н н а. Вы прачытайце што-небудзь.
 В а с я. Настрою няма, ды і... мы яшчэ мала знаёмы, каб пра каханне вершы чытаць.
 Ж а н н а. Вы не саромцеся. Вось мы і пазнаёмімся.
 В а с я. Я не з сарамлівых, ды не прыходзіць на мяць.
 Ж а н н а. Ну што-небудзь.
 В а с я. Прысаджвайцеся.
 Ж а н н а. Дзякую.
 В а с я. Што-небудзь можна. *(Дэкламуе.)*
 Для мілой не пашкадую,
 Нават... гною воз аддам,
 Раз сказала: «Пацалую»...
 Спадабалась гэта вам?
 Ж а н н а *(смяецца)*. Вельмі. А сур'эзнае што пішаце?
 В а с я. Сур'эзнае? Не. Адзін відны крытык сказаў, што сур'эзнасць мне так ідзе, як...
 Ж а н н а. Ну...
 В а с я. Як вам барада. *(Жанна смяецца.)*
 Ж а н н а. Вам трэба вучыцца.
 В а с я. Святая ісціна.
 Ж а н н а. Літаратуру вы чытаеце?
 В а с я. Не чытаю, а паглынаю.
 Ж а н н а. А дзе вы дастаеце?
 В а с я. У-у-у!.. Дабратворскі прывёз два мяшкі і торбу. І раіць завочна вучыцца.
 Ж а н н а. А як вам падабаецца Дабратворскі?
 В а с я. Зусім добры хлопец, толькі да чужых дзяўчат ласы.*
 Ж а н н а. Ну-у?
 В а с я. Вось вам і ну.

Ж а н н а. І мае поспех?

В а с я. Як Ракасоўскі на фронце. А вы яго ведаеце?

Ж а н н а (*хмура*). Ведаю... працавалі разам у сельгасадзеле.

В а с я. Дык вы як старая знаёмая зрабіце яму заўвагу.

Ж а н н а. Дзеля вас? Зраблю. Дзе гэта яны затрыма-ліся так доўга?

В а с я. Хто?

Ж а н н а. Маё начальства.

В а с я. А-а, Пупенка.

Ж а н н а (*смяецца*). Не Пупенка, а Пупко.

В а с я. Розніца не вялікая. Пакуль жа там агледзяць балота, ды прымераюцца, ды яшчэ паспрачаюцца. Дабратворскі таксама там, а ў яго апетыты вялікія — калі ўжо рабіць, дык усё адразу. А вы што спяшаецеся?

Ж а н н а. Не вельмі, ды...

В а с я. А я хацеў запрасіць вас на вечар.

Ж а н н а. Дзякую. Калі маеце час, выйдзем на вуліцу.

В а с я. Калі ласка, надвор'е добрае для прагулкі.

Ж а н н а. І вуліцы ў вас прыгожыя. Пасадку зрабілі.

В а с я. Гады праз два разрасцецца, уся ў зелені будзе.

Ж а н н а. Самая прыгожая вёска будзе.

В а с я. Гэта ўсё Дабратворскі.

Выходзяць. Убягае Галя і цягне за сабою Зосю.

Галя. Зоська, нягодніца, я цябе тры гадзіны шукала, Зоська!

Зося. Ну што ты, што з табою сёння?

Галя. Ой, Зося, я сама не ведаю, што са мной. Зо-ся! (*Паўза.*) Аляксей...

Зося. Ну што Аляксей?

Галя. Нічога ты не разумеш.

Зося. Ну, вядома, нічога не разумею. Ты мне скажы, што гэта за дзяўчына з Васем пайшла?

Галя. Што ты ў мяне пытаеш? Ты лепш ведаеш!

Зося. Ну, што?

Галя. Ты спытай — любіць мяне Аляксей ці не?

Зося. А скуль я ведаю.

Галя. Дык я ведаю, вось глядзі. (*Дае паперку.*)

Зося. А я даўно ведала, што ён гэта зробіць.

Галя. Нічога ты не ведала. І я не ведала, і ты не ведала, і ніхто не ведаў.

Зося. А вось і ведала. Я ж табе казалася, што дурнем будзе, калі цябе не пакахае.

Г а л я. Зоська! Якая ты разумніца! *(Цалуе яе.)* А што я яму скажу, як скажу?

З о с я. А ты нічога не кажы. Ты толькі міргай вачыма ды галавою ківай, ён і зразумее ўсё.

Г а л я *(паглядзеўшы ў акно)*. Ой, Зоська, яны!.. Прыехалі...

З о с я. Хто?

Г а л я. «Хто, хто»... Уй, куды мне, Зоська?

З о с я *(паглядзела ў акно)*. Пад стол хавайся. «Куды, куды»... А ты вось тут і сядзі, а я паклічу яго.

Г а л я. Зося, ты здурэла.

З о с я. Ну, якая ты, я проста не разумею, і хочацца і колецца...

Г а л я. Ну, што я яму скажу? Як я скажу?

З о с я. А памятаеш, як ты мне на полі гаварыла. Вось так і яму скажы.

Г а л я *(заплюшчыла вочы нібы ад страху)*. У-уї! Я так не сумею.

З о с я. А што тут умець?

Г а л я. Якая ты лёгкая. Ой, ідуць, уцякайма.

З о с я. Не, не пушчу! Во, дурненькая. Ты супакойся, не хвалюйся.

Г а л я. Ты паглядзі *(бярэ яе руку і прыкладае да сэрца)*, глядзі, як стукае.

З о с я. Гэта нічога.

Г а л я. Не, пусці, я лепш вечарам.

З о с я. Не, нічога не выйдзе. Адклад не ідзе ў лад.'

Уваходзіць Д а б р а т в о р с к і.

З о с я *(мнагазначна)*. Ну, я пайду.

З о с я выходзіць. І Дабратворскі і Галя разгубіліся. Паўза.

Г а л я. Вы ўжо прыехалі?

Д а б р а т в о р с к і. Прыехалі... *(Паўза.)* Галя, вы прачыталі маю запіску?

Г а л я *(схіліла галаву)*. Прачытала.

Д а б р а т в о р с к і. Ну і...

Печакана заходзяць Ж а н н а і В а с я.

Ж а н н а. Я, здаецца, перашкодзіла вам? Прабачце. Аляксей, на цябе скардзяцца людзі. Я хацела пагаварыць з табой.

Д а б р а т в о р с к і. Калі ласка.

Ж а н н а *(з замінкаю)*. Але мне трэба адзін на адзін.

Д а б р а т в о р с к і. Галя нам не перашкодзіць. Мы з

ёй вельмі добрыя сябры. (*Жанна дапытліва, амаль строга глядзіць на Галю.*)

Галя. Не, я выйду, калі ласка...

Дабратворскі. Я вельмі прашу вас, Галя, далёка не адлучацца, мы яшчэ павінны скончыць нашу размову.

Галя выходзіць, а за ёю і Вася.

Жанна. Хто гэта такая?

Дабратворскі. Дзяўчына.

Жанна. Бачу сама, што дзяўчына, але што гэта за дзяўчына?

Дабратворскі. Вельмі добрая дзяўчына. Галя. Ну, што табе яшчэ сказаць пра яе?.. Сакратар камсамольскай арганізацыі.

Жанна. Можа, твая сімпатыя?

Дабратворскі (*усміхаецца*). Яна занадта сімпатычная, каб ёй не сімпатызаваць.

Жанна. Ну, што ж, добра... вельмі добра. (*Нялоўкая паўза.*) Толькі я не ведала, што ты здольны так хутка забываць свае словы.

Дабратворскі. Наадварот, я здольны вельмі доўга памятаць і свае і чужыя словы.

Жанна. Не прыкмячаю. Ты зусім нядаўна гаварыў, што... моцнае каханне — характэрная асаблівасць нашых людзей, нашага часу.

Дабратворскі. Калі ў аснове кахання не ляжаць эгаістычныя інтарэсы.

Жанна. Не памятаю гэтага дапаўнення.

Дабратворскі. Што ж, можа, я гэтага не разумеў. Жыццё ўносіць папраўкі.

Жанна. Значыць, я дарэмна верыла тваім словам? Ты мяне не кахаў?

Дабратворскі. Гэта яшчэ як сказаць... Але кожнаму чалавеку ўласціва памыляцца.

Жанна. Але не падманваць.

Дабратворскі. Я не падманваў, але надта позна ўбачыў, што ў нас нічога агульнага няма.

Жанна. Дзякую за шчырасць. (*Паўза.*)

Дабратворскі. Вы казалі, што на мяне хтосьці крыўдзіцца...

Жанна. Вы? Разумею... Застаецца толькі пажадаць вам усяго добрага. Гэтага трэба было чакаць... Так, на вас крыўдзяцца. Вы адбіваеце чужых дзяўчат.

Дабратворскі. Якая непрыгожая фраза. Ды справа не ў тым, да крымінальнай адказнасці мяне за гэта прыцягваць не будуць.

Жанна. Парыруеце цудоўна.

Дабратворскі. ...таму, што ні ў адным кодэксе не запісана, што правы ўласнасці распаўсюджваюцца і на дзяўчат.

Жанна (жартоўна). А як ты думаеш, мяне могуць прыцягнуць да крымінальнай адказнасці,— жонка Пупко не дазваляе яму ездзіць на раён разам са мною — раўнуе.

Дабратворскі. На жаль, не. Эх, Жанна, Жанна!..

Жанна. Што? Між намі нічога не можа быць.

Заходзяць Пупко, Азохаў, Якаў Ягоравіч, Іван.

Пупко. А-а! Во дзе вы, во дзе яны, галубкі, буркуюць. Моладзь, моладзь!.. Мы вам не перашкодзілі? Ну, як табе тут падабаецца, Жанначка?

Жанна. Як вам сказаць, Сяргей Пятровіч...

Пупко. Малайчына Дабратворскі, далібог, малайчына. Ты ведаеш, як яны цябе паважаюць? А? Проста зайздросна.

Азохаў. Ёсць за што, Сяргей Пятровіч.

Дабратворскі. А вы не заўважылі, Сяргей Пятровіч, як яны сябе паважаюць?

Пупко. Э... э...

Дабратворскі. Так, так, Сяргей Пятровіч. Вы на балоце выказалі сумненне, што не паспеем асушыць балота да ўборачнай. А я ведаю, што яны ўмеюць за сябе пастаяць, таму, што паважаюць сябе.

Пупко. Табе відней. Але прызнаюся, даражэнькі, не спадзяваўся я, што ты так завернеш справу тут.

Якаў Ягоравіч. З нашым народам справу можна яшчэ не так завярнуць.

За сцэнай чуваць песня: «Чаму ж нам не пець, чаму не гудзець...»

Пупко. Не, не, не, вы мне не кажыце, усё-ткі трэба ўмець. У мінулым годзе вы веснавую сяўбу заканчвалі ў чэрвені, а сёлета да 8 мая. А людзі адны і тыя.

Азохаў. Але ў мінулым годзе тэхнікі было менш. Сёлета мы на трыццаць працэнтаў болей пасеялі, дык жа і трактары папрацавалі не так, як у мінулым, ды дзве аўтамашыны маем.

Іван. Ды і людзі папрацавалі як трэба.

Якаў Ягоравіч. Я вам скажу адзін сакрэт. Калі народ бачыць, што тваё сэрца б'ецца ва унісон з сэрцам

народа, калі табе павераць, то народ пойдзе за табой, нават на любыя цяжкасці.

І в а н. Гэта ўжо не сакрэт, асабліва для франтавікоў, Якаў Ягоравіч.

Уваходзяць падвыпіўшыя Кузьма і Захар. Гэта яны спяваюць «Чаму ж пам не пець...».

Д а б р а т в о р с к і. О, дзядзька Кузьма ўжо авансам чарку перакуліў.

К у з ь м а. Не, брэшаш, не авансам, а па закону.

А з о х а ў. Як жа па закону? Свята толькі заўтра будзе.

К у з ь м а. А чаму і не сёння? А ў мяне, братка, і сёння свята.

І в а н. Бацька мой спяшаецца жыць.

К у з ь м а. А чаго мне спяшацца. А вось скажыце, хто першым свой план выканаў, вы ці я? *(Да Захара.)* Скажы, Захар!

З а х а р. Ды яно, як яго...

К у з ь м а. Я?

З а х а р. Во, во... што праўда, то праўда.

К у з ь м а. Ага? А хто павінен першым свята сустрэць? Скажы ім, Захар! А-а-а!! А-а!.. То-та! Сёння ў мяне пяць удоў напаселле спраўляюць. А хто ім хаты пабудаваў? Я ці не я?

А з о х а ў. Правільна, Кузьма, правільна, ты са сваёй брыгадай.

К у з ь м а. Во-о-о! Я са сваёй брыгадай. Дык авансам я чыкалдыкнуў чарку ці па закону?

Д а б р а т в о р с к і. Не-е-е, я ўжо ведаю, дзядзька Кузьма не па закону піць не будзе.

З а х а р. Во-во, братка, яно самае...

К у з ь м а. Во-о-о! Мы з Захарам і на вашу працу паглядзелі. Яшчэ зрання на поле пайшлі.

З а х а р. Паглядзелі ўжо, ах, а-ах, паглядзелі.

К у з ь м а. Во-о! Усходы паглядзелі.

Д а б р а т в о р с к і. Ну і як ўсходы?

З а х а р. У-у-у!..

К у з ь м а *(да Захара)*. Што у-у-у?! Добрыя ўсходы. Маладых хваліць нельга — сапсуюцца.

Д а б р а т в о р с к і. Правільна. Звычайныя ўсходы.

К у з ь м а *(напраўляе)*. Добрыя.

З а х а р. Э-э, не, не, не, даражэнькі. Праўду трэба сказаць. Я ўжо бачу, ведаю, век пражыў. Не проста звычайныя ўсходы, нават не проста добрыя, а... а... як яго... сі-

ла! Сі-іла-а-а! Глядзіш, дык душа радуецца. Даўно нашы палі не бачылі такіх усходаў. Гэта, братка, як яго... Усходы багатага жыцця.

Якаў Ягоравіч. Усходы шчасця.

Захар. Во-во... Усходы шчасця нашага.

Кузьма. Во-о! Чаму ж нам не піць! Як кажуць: пі і еж, пакуль рот свеж, а як у роце завяне, дык і муха не загляне.

Захар. А скажы, старшыня, коні мае добра выцягнулі вяспу?

Азохаў. Ну, што і гаварыць.

Іван. Коні класічныя.

Захар. Хай сабе класічныя... А скажы, як яго... Хто коных, я ці, як яго, ці не я?

Кузьма. Ну ты, ты. Конях, ды не конь.

Захар. А-а! То-та!

Кузьма (*цягне Захара*). Хадзем, дружэ, Маланя яшчэ запрашала на паваселле. Хай наша чарка не прападае. Хадзем!

Абняўшыся, выходзяць, спяваючы «Чаму ж нам не пець...».

Пупко. Цікавыя старыя.

Дабратворскі. Добрыя старыя.

Азохаў. Ужо калі працаваць, дык працаваць. А калі з чаркай сустрэнуцца, таксама не размінуцца. Пойдзем і мы, усё-ткі яны праўду кажуць.

Якаў Ягоравіч. Зайздрасць узяла.

Усе выходзяць, апрача Дабратворскага.

Іван (*выходзячы*). Ну а ты, Аляксей?

Дабратворскі. Я зараз прыйду.

Іван выходзіць. Аляксей чакае Галю. Падыходзіць да акна.

Дзе ж Галя?.. Няўжо не прыйдзе?.. (*Паўза.*) Няўжо ўсе мае падзеі дарэмныя?.. (*Ціха кліча.*) Галачка! (*Паўза.*) Спявае:

Гляджу я на неба Чаму я не сокал,

І думку гадаю, Чаму не лятаю...

У той час калі ён спявае, ціха заходзіць Галя.

Дабратворскі. Не можа быць! Я веру — маё шчасце прыйдзе! Галачка, ты прыйдзеш. (*Паўза.*) Калі любіць, то прыйдзе.

Галя (*хвалюецца*). Я... прыйшла!

Заслона.

Шераклады

Д. Зорын
ВЕЧНАЯ КРЫНИЦА

НАРОДНАЯ ДРАМА
У ЧАТЫРОХ АКТАХ

ДЗЕЮЧЫЯ АСОБЫ:

Ленін У. І.

Марцін Крутаяраў — 30—35 год. Памянушцы
«Дастань-верабейку».

Васіліса — яго жонка, 30 год.

Волечка — іх дачка, 12—13 год.

Гарасыч (Гарасім Гарасімавіч) — удавец,
над 40 год.

Плакун Пётр Іванавіч — 55—60 год, дзядзька
Васілісы, цесць Гарасыча.

Марфа Плаксіха — яго жонка.

Камолаў — губпрадкамісар.

Мікітка — вясковы каваль.

Сенька-Рэшка — бядняк.

Дар'я — удава, бяднячка.

Панфёр — заможны селянін.

Варвара — яго суседка, пляткарка.

Захар — серадняк.

Аніся — яго жонка, сяброўка Варвары.

Сазонава — павятовы ўпаўнаважаны.

Партработнікі, сяляне, сялянкі.

Дзея адбываецца ў цэнтральнай паласе Расіі ў 1922 го-
дзе.

АКТ ПЕРШЫ

На беразе возера, край рускай вёскі, справа хата Марціна, злева зруб з ганкам — дабудоўваецца хата Гарасыча, сядзібы раздзелены плятнём; супраць зруба бяровенні; воддаль цень ад крылляў ветранога млына; аднекуль даносіцца песня.

Свяці, свяці, сонейка,
Сонейка для нас.
Любае, харошае,
Ты адно ў нас...

На возеры жанчыны палашчуць бялізну. З шумам налятае зярністы косы дождж. Жанчыны з піскам і смехам разбягаюцца, а з акна хаты Марціна вылазіць разутая Волечка і з захапленнем скача пад дожджыкам.

Дожджык, дожджык, перастаць,
Я паеду ў Арыстань,
Богу маліцца,
Хрысту пакланіцца.
Мы ў бога сіроты,
Адчыпялі вароты
Ключыкам-замочкам,
Шоўкавым платочкам.

Чуецца разнабойны хор дзіцячых галасоў, якія недзе вітаюць дожджык той жа песняй. Хаваючыся ад дажджу, Ленін з ружжом і сумкай забягае пад карніз брамкі.

Ленін. У-ух! Вось наляцеў! Сонечны! Р-рускі.

Волечка *(да Леніна)*. Пойдзем, пабегаем!

Ленін. Дзякуй. Я ўжо пабегаўся...

Волечка. Ты ўмееш пець «Ключык»?

Ленін. Умею... *(Прыдумвае.)* Дожджык, дожджык, прыпусці, памажы мне падрасці...

Волечка. Падрасці? Вось і не так!

Ленін. А ў нас так.

Волечка. Не, відаць, ты, дзядзя, толькі што сам прыдумаў. А складна! Што складна, то складна! *(Скача.)*

Дожджык, дожджык, прыпусці, памажы мне надрасці!
Дзядзька, а як цябе завуць?

Л е н і н. Дзядзя Валодзя. А цябе?

В о л е ч к а. Нагулачкай!

Л е н і н. Як?

В о л е ч к а. Нагулачкай. Не разумеш?

Л е н і н. Не разумею.

В о л е ч к а. І я не разумею! Толькі мамка і татка мяне завуць Волечка, а ўсе — Нагулачка, Нагулачка. І вадзіцца са мной не хочуць. Кажуць, што татка і мамка да вяселля пажаніліся. А я тут пры чым? Праўда, дзядзька Валодзя? Дзіўна! Будзеш са мной вадзіцца?

Л е н і н. Буду!

В о л е ч к а. Будзеш?

Л е н і н. Буду.

В о л е ч к а. Ты, відаць, ідэйны?..

Л е н і н. Ідэйны.

В о л е ч к а. Мой татка таксама ідэйны. Ён заўсёды гаворыць, я ідэйны і за бедных... *(Паглядзіла ствол стрэльбы.)* А ў цябе не было страшнага здарэння на паляванні?

Л е н і н. Не. А што?

В о л е ч к а. А ў нас было. Адзін раз лебедзі ляцелі, ланцужком, у вырай, а наш адзін дзядзька Панфёр як стрэльне — і забіў адну лябёдку. А лебедзь адбіўся ад усіх птушак, і кружыцца, і кружыцца вось тут... *(Паказвае на неба.)* І дзень кружыцца, і ноч кружыцца, і яшчэ дзень, і яшчэ ноч! А пасля склаў крылі вось так і каменем проста на дарогу. Пер'е белае-белае з крывёю так і паляцела... Людзі прыбеглі, а ён ляжыць і вочы закрыў; відаць, яму вадзіцца не было з кім... А цётка Варвара ўзяла, засмажыла і на базар завязла. Ты не ведаеш цётку Варвару?

Л е н і н. Не, не ведаю цётку Варвару...

Дожджык перастаў. Уся вуліца заліта сонцам.

Ну, бывай, Волечка... Дожджык перастаў.

В о л е ч к а. Пачакай, дык я не пайду з табой на паляванні? А-а, ведаю... А яшчэ гаварыў — я ідэйны, вадзіцца з табой будзем...

Л е н і н. Ну, Волечка... Мяне там чакаюць другія паляўнічыя... Я табе прынясу жывую лысуху...

В о л е ч к а. Нашто мне лысуха. У мяне вунь гусяняты ёсць, мамка мне загадала пільнаваць іх на возеры...

Калі хочаш ведаць, я наша возера (*паказвае на далонь*)
вось так ведаю... І падкрадвацца ўмею...

Крычаць гусі, кружыцца цень каршуна.

Глядзі — каршун! Каршун!

Л е н і н. Ідзі, крыкні па яго, ён і паляціць!

В о л е ч к а. Які ты хітры! А ты без мяне пойдзеш!
(*Залазіць на пляцень.*) Кыш, кыш!

Л е н і н (*заўважыў каршуна і сочыць за яго палё-
там, азартна*). Чакай, чакай! Не пужай, не пужай... (*За-
ганяе патрон у ствол.*) Тут, брат, патрэбна тактыка, так-
тыка патрэбна.

Крадзецца каля плятня. З захапленнем ідзе за ім і Волечка. Бу-
ліца некаторы час пустая. Чуецца стрэл. Рэха гудка і доўга коціц-
ца пад возерам і заціхае недзе далёка ў чаратах. На выстрал адзін
за другім прыходзяць на возера сяляне. У акне зруба асцярожна
паказваецца Г а р а с ы ч і, заўважыўшы сялян, знікае.

П а п ф ё р (*углядаючыся*). Нейкі новы стралок з'я-
віўся.

З а х а р. Меткі.

С е н ь к а. Бачыў я, як ён за жураўлямі краўся... Яны
яго прыкмецілі, пераляцелі на той бок возера, а ён за імі.
Ды па купінах, ды па балоце, ды паўзком... А жураўлі і
так і сяк... Мыюцца, крылацяцца, курлычуць. А ён ужо тут
як тут. Гляджу, з гэтага боку, — прыцэліўся, так і прыліп
да стрэльбы. А то, гляджу, адвёў стрэльбу. Ну, думаю,
што-небудзь не так. Яшчэ бярэ прыцэл, прыцэліўся і зноў
адвёў, адпачыў, навёў сур'ёзна так, — у мяне вочы аняме-
лі — а ён як засмяецца! Так і пакацілася па возеры. А жу-
раўлі ад здзіўлення, пэўна, пераглянуліся, падняліся, далі
круг і паляцелі...

П а п ф ё р. Сям'ю, відаць, разарваць не хацеў. Гэта
ў паляўнічых бывае.

С е н ь к а. Дзіўны стралок. Больш па полі ходзіць.
Падымецца на курган ды ўсё ўдалячынь глядзіць, і быц-
цам аб нечым сумуе...

А н і с с я. А можа, у яго хто за морам жыве...

Д а р ' я. А можа, у яго хто без вестак прапаў...

З а х а р. Мерае зямлю пагамі. Змерае і запіша.

С е н ь к а. З намерам чалавек.

В а р в а р а. Не к дабру гэта...

П л а к у н. Э-э, ужо загалдзелі! Ці мала к нам маскоў-
скіх паляўнічых прыезджае. Селькор гэта з «Красного па-

харя» паляваць прыехаў. Сам ляспічы гаварыў. У яго спыніўся.

Даносзяцца моцныя дзіцячыя галасы: «Марцін-дастаньверабейку» ідзе!» «Верабейка, верабейка!» Усе прыслухоўваюцца. Плакун вельмі ўстрывожаны і маўклівы.

(Паглядзеў за вугал зруба, хаваючы непрыязнасць.)

Марцін сюды ідзе...

Захар *(уздыхнуўшы)*. Прыйшоў салдат і запіў...

Папфёр *(шэптам)*. Зап'еш... Нехта нават на словедзі пакаяўся...

Сенька *(спалоханы)*. Пра Васілісу... і... *(кіўнуў на зруб)* Гарасыча?..

Папфёр. Так. Нехта грэх таіў, а перад смерцю прызнаўся... Сёння бацюшка ў казані... у прытчах... з амбона...

Анісся. Свят, свят...

Паўза.

Захар *(у разгубленасці)*. Ну і справы ў Марціна... Няўжо да храма дайшло?..

Варвара. Божа, не верыш? Тады вось запытай у таварыша Плакуна, ён жа ім радня... і праведны... святы... А не, дык я сама ў яго запытаю, калі табе сорамна... *(Павярнуўшыся да Плакуна.)* Дзядзька Пятро, а праўда, што твая пляменніца пры суполцы з Гараськам, скруцілася з ім?

Плакун моўчкі адыходзіць ад яе, садзіцца на прызбу.

Дар'я. Што гэта ты, Варвара! *(Засаромейшыся, адыходзіць.)*

Варвара *(ёй услед)*. Спачуваеш? Таксама ўсё складчыну для супольнага ворыва шукаеш, удовачка...

Сенька *(з горыччу ў голасе)*. Таварыш Плакун, чаго ж ты маўчыш?

Плакун *(памаўчайшы)*. Э-э, міл-чалавек, не чужая мне Васіліска, ды што зробіш, не ўдалася, відаць! *(Падышоў да яго.)* Усё шукаеце, Сямён Ягоравіч, усё хочаце дастаць, а вераб'я ж на самай справе хіба дастанеш? Пырх-х... і няма... *(Памаўчайшы.)* Што за людзі... Савецкая ўлада ім зямлю дала, як бацьку роднага — пэч увяла, а ім усё мала, ты ім даходны кааператыўчык ладкуй, а ім усё не хапае...

Зноў адыходзіць да заваліны. Усё сумеліся. Доўга маўчыць.

В а р в а р а. Проста смехата! А асабліва з рыжага. *(Да зруба.)* Нашто яму складчына — без яе зажыў нябла-га. А праўду сказаць, чалавек ён неспакойны... удавец... Бач, нашкодзіў, са зруба баіцца выйсці... А то, бывала, усё гаварыў: «Безвыходнае становішча суседкі ўлічваю»... А яна апусціць вочы і кажа: «Мой капяка ды ў Гарасыча двое, вось вам і суполка. А то куды б я дзелася пры сваёй долі салдацкай...» *(Павярнулася на стук брамкі, шэптам.)* Вось яна сама, глядзіце!

З брамкі босая, з вёдрамі на каромысле, з'яўляецца В а с і л і с а.
Апусціўшы галаву, праходзіць да возера.

(Ёй услед.) Усё, што затанула, усплыло на ваду, і краса не памагла...

А н і с с я *(не слухаючы яе)*. Сорам які... Хоць з сяла бяжы... У мяне дзеўкі растуць...

П а н ф ё р. Вось да чаго суполка даводзіць.

П л а к у н *(замкнута, ціха)*. То-та і яно...

П а н ф ё р. Ад суполкі да камуны рукой падаць... *(Пахлопаў сябе па шыі.)* Паспрабавалі шчасця... Сяк-так вылезлі, а яны... *(Недагаворвае.)* Трэба ратаваць сялянства.

П л а к у н. То-та і яно...

З а х а р *(не слухаючы іх, засмучаны)*. Не ў час, відаць, вярнуўся Марцін...

В а р в а р а. А што яму? Ён мужык перадавы... У іх усе будуць спаць пад адной коўдрай... А то, глядзі, з самім Гараськам складзецца і ў абдымках араць паедуць.

С е п ь к а *(ускінеўшы)*. Варвара, Марцін не дасць спуску!

В а р в а р а. А што, не праўда? Хіба не ходзіць ён па сяле, не падбівае кожнага? А Захар ужо і запісваўся да яго. Праўду кажу, Захар Іванавіч?

Усе здзівіліся і павярнуліся да Захара.

А н і с с я *(пляснўшы рукамі)*. Бацюхны, куды запісаўся?!

Г а л а с ы. Куды, навошта? Ты ж у дастатку живеш?

А н і с с я. Ты глядзі на яго — нат я не ведаю! *(Скрозь злыя слёзы.)* Куды запісаўся, ірад?

Захар збяптэжана доўга маўчыць.

(Бярэцца рукі ў бокі.) Я пытаю, антыхрыст, згубіцель дзяцей сваіх, — куды запісаўся?

Захар. Пачакай ты, не кіпяціся... *(Да ўсіх.)* Пагаманілі, памеркавалі мы з ім учора... Захацелася мне пад азіміну стары дубнячок пакарчаваць ды аблогі прырэзаць... Так як-небудзь супольна, агулам... арцельна... у адзіпочку не возьмеш...

Анісія *(перапыняе)*. Ай, горачка, у нас дзеўкі на выдашні, а ён туды, і сораму не баіцца!

Варвара. Пачакай, яшчэ да тваіх цялушак дабяруцца...

Панфёр *(перабівае)*. Спазнілася, ужо зноў выдумляюць — усіх пашых курэй і кароў на адзін двор, а малачко па распісачках!

Плакуп. То-та і яно...

Анісія, уражаная, нейкі час стаіць з адкрытым ротам. Першай апамяталася Варвара.

Варвара. Божа, пізашто! Касцьмі лягу!

Анісія *(падступае да Захара)*. Ах, ты... Ах, ты... *(Не знаходзіць слоў.)*

Захар. Не вішчы ты, пачакай. Учора пагаманілі, а сёння сам бачу... *(Рашуча.)* Сёння яго агітацыю я і слушаць не буду! Няхай спачатку сваю Васілісу ад распусты суніме, а пасля і ў важакі лезе! *(Анісі.)* Пойдзем, баба!

Непадалёку, у суправаджэнні дзіцячых галасоў, чуецца голас Марціна: «Расступіся, машкара балотная! Я вам пакажу верабейку!!!»

Галасы. Вось ён! Верабейка! Верабейка!

Усе знікаюць хто куды. Толькі Сенька разгубіўся і застаўся каля бярэвенняў.

Марцін *(з'яўляецца ў чырвонай непадпяразанай кашулі)*. І тут ні душы! *(Парываецца за імі.)* Браткі!!! Захар!

Пастаяўшы, грузна апускаецца на бярвяно. Каля яго асцярожна садзіцца Сенька. Адчуваючы сябе няёмка, яны доўга маўчаць.

Сенька. Выпіў, мабыць, Марцін Рыгоровіч?

Марцін *(яшчэ намаўчайшы)*. Аб камуне сумую, Сенья...

Сенька. Зноў аб камуне?..

Марцін. Я такі чалавек, Сенья. Няма мне дарогі назад. Я ўвесь там, у камунізме... Тут мне ўсё чужое...

Сенька. Камуны ўжо даўно няма, а ты...

Марцін. А з таго часу, Сеня, як паехаў у павет дабівацца зямлі для камуны, а вы расцягалі яе, з таго часу я і кідаюся на свеце, як уджалены звер. Дзе я толькі не пабыў, калі ўзялі мяне зноў у прадатрад. І ў Сібіры жалезныя масты навешваў, і ў пясках з басмачамі ваяваў... І нідзе не мог заглушыць тугу сваю непазбыўную аб камуне маёй... Вы думалі, развалілі камуну, дык і канец усяму. Не, не дам я вам спакою...

Сенька *(думае пра сваё)*. Не ўдалася нам тады камуна... Не хочуць мужыкі жыць «по равенству и братству».

Марцін. І ты не хочаш?

Сенька. Яно ж як не хацець пры маёй беднасці... Хоць бы арцельку пакуль, ды... *(Змоўк.)*

Марцін. Дагаварвай.

Сенька *(асцярожна)*. Марцін... а можа, спачатку ў сваёй сям'і разбярэцца?..

Марцін спахмурпеў і крута апусціў галаву, доўга маўчыць.

Марцін. Так...

Сенька. Павагі да цябе... праз бабу. Ад цябе ж шарахаюцца... Ці не бачыш?.. Усё сяло кіпіць... Якая ж тут камуна, арцель... *(З горычку.)* Смяюцца... «Што яму,— гавораць,— Васіліса... Таго і глядзі, з самім Гараськам абнімецца і ў поле паедзе...» Крыўдна...

Марцін рыўком падымаецца, нервова праходзіць каля бярэвенняў і, нібы не ведаючы куды сябе дзец, зноў садзіцца.

Даруй мне, Марцін, што я ўмешваюся... Патрэбны ты нашаму брату чалавек...

Марцін. Так... *(Яшчэ падумаўшы.)* Доўга Васіліса ў салдатках была... Устаяла... Другія салдаткі на чужым полі спіну гпулі, а Васіліса сама сунолку прыдумала... Вось яна якая...

Сенька. Магчыма, магчыма, Марцін, толькі вунь пават поп казаў у царкве... *(Памаўчай і нечакана для самога сябе.)* Не лаві верабейку...

Марцін *(коратка)*. Што?.. *(Нечакана ўскочыў, закрыв твар рукамі. Рвануўся за Сенькам, які адскочыў.)* Сенька... Сволач... Язык, язык вырву! *(Спыняецца і, нібы спалохаўшыся, няёмка чапляецца за пляцень.)* Дык... вось яна якая...

Сенька *(адб'ягаючы)*. Зламаўся чалавек! От бяда якая! *(Са страхам знікае.)*

М а р ц і н. Вось яна якая!

Паўза.

Абарвалася... Лютуе... Страшна мне... страшна... Колькі разоў я начамі стаяў каля плятня... перасіліць хацеў...

З поўнымі вёдрамі на каромысле з'яўляецца В а с і л і с а. Заўважыўшы яго, спыняецца.

В а с і л і с а (*памаўчайшы*). Марцін... з арцеллю... не выходзіць?

М а р ц і н (*віхрам паварочваецца да яе*). Я да людзей надступіцца не магу праз цябе і Гараську!

Каромыслы з вёдрамі паволі спаўзаюць з яе плеч.

В а с і л і с а. Не вінавата!

М а р ц і н. Як мне вырвацца з такой ганьбы?

В а с і л і с а. Не вінавата я, Марцін, не вінавата!

М а р ц і н. А-а... ты з ім нават на полі начавала!

В а с і л і с а. Божа мой, што мне рабіць? (*Яму.*) Сумесна працавала, даводзілася і ў полі начаваць, а не вінавата...

М а р ц і н. Не, не, Васіліса... (*Памаўчайшы, раптам усумніўся ў сваім падазрэнні.*) Страшна мне...

В а с і л і с а. І мне страшна, любы...

Паўза.

М а р ц і н. Без твайго слова мне адарвацца ад цябе... Апошні раз прашу — прызнайся! Дай мне свабоду, і я — прэч з вачэй, а вы жывіце... (*Горача.*) Васіліска... Васіліска... За ўсё... За ўсё маё... Успомні, як нёс я цябе на руках з поля, калі мы працавалі ў Папфёра. Ты стамілася, а я нёс.

В а с і л і с а. Я тады не стамілася, а маленькай прыкінулася... я хацела, каб ты нёс... А ты ўспомні, як мая мама не пускала за цябе замуж, у тваю беднату, а я праз агароды сама да цябе прыйшла да вяселля...

Марцін адварнуўся, некаторы час моўчкі стаіць і глядзіць за возера.

М а р ц і н. Ты нават учора падгаварвалася ехаць з ім у поле.

В а с і л і с а (*мімаволі*). А цяпер жа ты і сам будзеш з ім ездзіць, любы, калі...

М а р ц і н (*ускіпеўшы*). Я? Я з ім?!

Васіліса. А куды ж пам дзецца з адной кульгаваі клячай, калі ў цябе з арцеллю не выйдзе... Не зноў жа ў батракі.

Марцін. Няшчасце!

У роспачы штурхае яе, яна навалілася, зарыдаўшы, абдымае зямлю; ён кідаецца прэч.

І адарвацца ад яе не магу! *(Да зруба.)* Моцна ж ты залез у душу ёй, ціхоня! Не век жа табе сядзець у зрубе!

Васіліса *(горка галосіць)*. Ой, гора маё, горачка...

Убягаюць Плаксіха і Плакун.

Плаксіха *(нахіляецца да Васілісы)*. Васіліска, дочанька! Божа, прызналася б ты, ці што, акаяннаму.

Васіліса. Я-як? Прызнацца? *(Здзіўленая і перапуджаная, ускочыла на ногі.)* Прызнацца, хоць нічога і не было?!

Плаксіха. І сазнайся! Ну і што! Бог з ім!

Васіліса *(са страхам адмахваецца ад яе)*. Што вы, што вы, цётка?..

Плакун. Цётка добра раіць. Гэта ўсё, што табе засталося, Васіліса. Што тут мучыцца...

Васіліса *(замітусілася паміж імі)*. Дзядзечка! Цётка мая родная! Што ж гэта? На што вы мяне падбіваеце? Ці крыжа на вас няма?..

Плаксіха. Ёсць крыж, толькі цябе шкода, што ж у цябе за жыццё?

Плакун. А будзе яшчэ горш. Сама ведаеш — агонь-чалавек, — накінецца на каго-небудзь і... сам не свой ходзіць...

Васіліса *(у замяшанні)*. Што мне рабіць, родныя мае? *(Некаторы час маўчыць.)* Прызнаюся, хоць і не было! *(Кідаецца за Марцінам, крычыць.)* Марцін! *(Хутка наварочваецца.)* Не магу! Ён пойдзе... пакіне.

Плаксіха. І няхай ідзе ад грэху! Відаць, доля твая!..

Плакун. Нічога з ім не здарыцца, — пойдзе, і ўсё... У горадзе яму зручней... Камісарам ці кандуктарам уладкуецца. А там, глядзі, і ты да яго паляціш...

Васіліса. Насумавалася я без яго, намучылася...

Плаксіха *(раптам грозным жэстам да варот)*. Ды табе не сёння заўтра вароты дзэгцем вымажуць!

Васіліса, глянуўшы на вароты, са страху ўскрыкнула.

А што тады з ім будзе?

Плакун. Усіх загубіць! Яго пашкадуў, Васіліса! Праломіць каму-небудзь галаву і загудзіць у Сібір!

Плакун і Плаксіха (*адначасова*). Яго ратуў! Аб ім падумаў! Аб ім!

Васіліса яшчэ горш заліваецца слязамі і, знясіленая, пакіроўваецца ў сваю хату.

Плаксіха (*узяла вёдры*). Пойдзем, пойдзем, я табе на гаспадарцы памагу. Нікому ўжо ты цяпер не дакажаш. Прымі на сябе віну, і няхай ідзе куды вочы глядзяць. Пражывём і без яго. Інакш грэху не мінуць. (*Уводзіць Васілісу ў двор.*)

Плакун з трывогай затрымліваецца каля брамкі.

Плакун. Вось кара сышла на сяло.

У акне зруба зноў асцярожна паказваецца галава Гарасыча.

(*Яму.*) Даездзіўся ў поле з салдаткай! А я ж казаў табе, — не лезь, не лезь у гэту суполку! Вось і кукуй цяпер у сваім зрубe, як асуджаны... (*Падае кавалак бервяна, Гарасыч абьякава бярэ.*) А чаго не хапала — і гаспадарку завёў добрую і павагу займеў...

Гарасыч. Хацелася каб лепей, па-суседску, арцельна...

Плакун (*усыхнуў*). Не скрытнічай перада мной! Змалку заляцаешся! Любіш жа яе?! Любіш?!!

Гарасыч цяжка ўздыхнуў, адварочваецца.

А-а, то-та!

Гарасыч. Без яе я ўсё роўна як сірата... (*Больш для самога сябе.*) Ці зразумее калі-небудзь...

Паўза.

Плакун (*раптам прынік да акна, азіраецца*). Разу-мею... Столькі гадоў удаўцом... а ў цябе гаспадарка... матка старая, сыноч малы... Тваёй суполцы нават цяжка не паспачуваць, — даруй, божа... Але... вы не вольныя. (*Памаўчайшы, з сілай.*) Разорыць ён цябе, дашчэнтку разорыць!

Паўза.

Гарасыч (*знешне спакойны*). Я і сам ведаю — нам з ім цяпер не жыццё ўдвух...

За вуглом чуецца голас Марціна: «І адарвацца адсюль не магу!»

Плакун (*адскочы і замітусіўся*). Вось ён,— ізноў сюды! Хавайся, калі пастаяць за сябе кішка тонка! Нібы вецер шугануў... Так і кружыць над тваёй галавой... (*Адбязгае да брамкі.*)

Яшчэ больш узрушаны, з'яўляецца Марцін, убачыў Гарасыча.

Марцін. От, ты-та мне і трэба! (*Выйшаў на сярэдзіну і шырока расставіў ногі.*) Выходзь, Гарас!

Гарасыч нейкі час маўчыць, набівае люльку.

Гарасыч. Яно, капечне, рана ці позна выйсці трэба. Ад цябе мне ніякага ходу, Марцін... Як ты прыехаў, усё з рук валіцца... Выйду на двор — за плятнём стаіш, засну — усё роўна перад вачыма... Дабром не паладзім...

Марцін. А якім гэта дабром ты збіраешся са мной паладзіць? Ці не хочаш ты, каб я табе Васілісу ўступіў, а сам перабраўся на другі канец?

Гарасыч. Пра Васілісу... хай сама... А рассяліцца нам... што ж, Марцін, калі па другому не выходзіць... у мяне гаспадарка, а ты чалавек вольны...

Плакун (*здалёк*). То-та і яно...

Нібы задыхнуўшыся ад крыўды, Марцін нейкі час маўчыць.

Марцін. Я рэспубліку бараніў, а ты абжываўся, і я ж павінен.

Гарасыч. А што зробіш, Марцін, калі так жыццё склалася...

Марцін. Ану выйдзі... ты сама бяда майго жыцця...

Гарасыч (*успыхнуў*). Я выйду! Усё прахам ідзе, адзін канец! (*І зноў знешне спакойны.*) Мне якраз бярвяно абчасаць трэба...

З тапаром выходзіць да бярвенняў, Марцін хутка праходзіць да зруба, адразуе яму дарогу назад.

Марцін. Цяпер я з табой не расстануся...

Плакун (*не прыбліжаецца*). Што вы задумалі! Марцін! Марцін! Ну, пагулялі яны без цябе, ну, парадаваліся, дык што з таго? Ты перадавы, зразумець павінен... (*Сам сабе.*) Спета твая песенька! (*Хаваецца за браму.*)

Марцін і Гарасыч павольна ідуць адзін на аднаго.

Марцін. За ўсё з табой разлічуся...

Гарасыч. Не паддамся... не паддамся... Адзін канец... (*Раптам узмахнуў тапаром і ўторкнуў яго ў бярвя-*

но.) Не магу пабіць чалавека! На тапор! Канчай! (*Выстаўляе грудзі.*) Канчай, душа поўгамонная! Двум не жыць!

Марцін ад нечаканасці падаўся назад, Гарасыч, пастаяўшы, вымао з кішэні люльку.

А-а можа, курнём, на старой дружбе?.. Курнём?..

Марцін. Ты яшчэ смяцца?! (*Выхапіў тапор, хапае яго за грудзі.*) Смяцца?

Са двара выбягаюць Плакун, Плаксіха і Васіліса, закрычаўшы, адступаюць да брамкі.

Колькі ты над маёй дружбай смяяўся, ціхоня! Цябе толькі ў суполку прынялі, а ты і тут напаскудзіў, уласнік! І цяпер жыццё заслапяеш!.. Ты... ты...

На шум прыходзяць ад возера Ленін і Волечка. У Волечкі ў руках забіты каршун.

Ленін (*убачыўшы Марціна з тапаром*). Што такое?!

Плаксіха (*кідаецца да яго*). Не падыходзьце, не падыходзьце, загубіць можа!

Марцін (*трасе за грудзі Гарасыча*). Праўда мне трэба, праўда...

Ленін (*падбягае ззаду, выхоплівае тапор*). Звар'яцелі, баценька!

Марцін не паварочваецца за тапаром. Ашаломлены, застывае на месцы. Гарасыч адыходзіць, падносіць люльку да рота.

(*Перадае тапор Плакуну.*) Схавайце далей гэтага спрадвечнага «міравога суддзю».)

Плакун шматзначна пакруціў у руках тапор, кідае яго ў зруб.

Гарасыч (*Леніну*). Аганьку не знойдзецца?

Ленін. Ды ідзіце ж! (*Падштурхоўвае яго да ганка.*)

Гарасыч узыходзіць на ганак і зачыняе за сабой дзверы. Марцін вяла памкнуўся за ім, але спыняецца і грузна садзіцца на бярвяно, апускае галаву. Волечка кінула каршуна і падсела каля яго, але ён не звяртае на яе ўвагі. Між тым Плаксіха, нібы толькі што апамяталася, нечакана пемым голасам кліча на дапамогу:

«Каравул, ратуйце, памажыце!»

Убягаюць некалькі сялян, сярод іх Варвара і Апісся.

«Што здарылася? Дзе? Каго?»

Плакун (*паказвае на Марціна*). У Марціна зараз тапор адабралі!

Г а л а с ы. Бацюхны! Вось вам і суполка!

П а п ф ё р. Я і кажу — трэба ратаваць сялянства!

В а р в а р а. Божа, у супольным сямействе за тапары
схапіліся! Анісся, пойдзем, пойдзем па сяле!

А н і с с я. Жыць не даюць!

А н і с с я і В а р в а р а пабеглі. З трывожным гоманам разыхо-
дзяцца і другія сяляне. Ленін глядзіць ім услед.

П л а к с і х а. Ух, да чаго ж я напалохалася!.. (*Васі-
лісе хутка.*) Ты чуеш, скажы! Цяпер за нас возьмецца.

В а с і л і с а (*туліцца да варот*). Сказаць?..

Л е н і н (*Плакуну*). Што тут робіцца?

П л а к у н. Ды вунь, Васіліса, пляменніца мая, салдат-
кай была, прыдумала суполку з зяцем маім Гарасычам.
Намер нібы неблагі, а хто цяпер паверыць ёй, што грэху
не было? Я сам першы плюну ў вочы таму, хто паве-
рыць!

Л е н і н. Так, намер неблагі, для салдаткі...

П л а к у н. Вось і пакутую са сваячкамі... У мяне там
сёння базарны дзень, а я вось тут, з імі...

В о л е ч к а (*лашчыцца*). Татачка, родненькі...

М а р ц і н (*заспакоіўся*). Дзіцятка, ясачка... Калі б ты
разумела... (*Памаўчай яшчэ, да Леніна.*) Такая справа...
Хацеў праўду выпытаць...

Л е н і н. Пагарачыўся, баценька, пагарачыўся.

М а р ц і н (*падымаецца*). Якое пагарачыўся, таварыш!
Не толькі ў сям'ю, яны ў душу залезуць: кладуся спаць
салдатам рэвалюцыі, а працнуцца баюся батраком. На ка-
рысці звар'яцелі! Не разумеюць, не спачуваюць... Сярод
сваіх людзей хаджу і чалавека не бачу. Няма чалавека!
Звярэю! Дзе, хто скажа мне праўду? (*Зайважыў Васілі-
су.*) Нават ад роднай жонкі не даб'юся...

В а с і л і с а (*перабівае*). Марцін!

М а р ц і н (*адмахваецца ад яе*). Не-е, чужая! Апошнім
чалавекам зрабіла!

П л а к с і х а (*Васілісе*). Скажы, Васіліса! Чуеш!

В а с і л і с а (*у адчаі, рашаецца*). Марцін?!

Вызваляецца ад надбегнай Волечкі, зрабіла крок насустрэч му-
жу, але язык не паварочваецца.

Я... ты...

П л а к с і х а. Не маўчы, дурная!

В а с і л і с а (*кідаецца да Плаксіхі на грудзі*). Хрос-
ная, няма сіл...

Плаксіха (*адштурхнула Васілісу*). Цьфу, размазня! Як хочаш сама! Не шкадуеш ты яго! (*Выходзіць.*)

Васіліса, згорбленая, нібы пастарэўшая, хістаючыся, выходзіць за брамку.

Марціп (*назірае за ёй*). Звар'янецць можна!

Ленін. Не, тут трэба разабрацца. Ці не пляце хто павуціну вакол вас?

Плакун (*баючыся выдаць свой страх*). Хто тут можа плесці павуціну? Любы, родны... Спрадвеку — жыццё сялянскае...

Марціп. Адыдзі, дзядзька, не рассыпай сваю мудрасць!

Плакун задзірліва стаіць на месцы.

Я прашу прабачэння, таварыш. Вы не ведаеце нашага жыцця... Дарэмна. У тупіку я... Няма мне выхаду... Усё...

Ленін (*хутка*). Ну, калі ўжо вы ўбачылі тупік... значыць, у вас ёсць выхад! Трэба агледзецца...

Марціп. Агледзецца... Выхад...

Плакун (*Леніну*). Недарэчы ўмяшаліся, грамадзянін паляўнічы. Чалавек па краі ідзе... Ды і якое ўжо тут... (*Пакасіўся на Марціпа, мелькам.*) Хіба што ў горад яму падацца, ці што...

Марціп. Ніколі не думаў, што можа быць са мной такое...

Ленін. А вы падумайце!..

Марціп. Не-е, не трэба... вось так жа яшчэ ў семнаццатым напаткаў аднаго пад Піцерам... Душу распаліў... Чалавекам сябе адчуў... Сорам і ганьбу сваёй батрацкай долі ўбачыў... Быццам на крылах вярнуўся ў падмаскоўе, поўны радасці бітвы... увесь павет так узбударажыў... Атрад вадзіў, панскую зямлю дзяліў, камуну нават стварыў, вы разумееце — камуну! Дружбы хацеў мужыкам... савецкую ўладу на сваіх руках, як святое дзіця, у сяло прынёс... А яны што са мной зрабілі... Хаджу, клічу... лес цёмны... Я ў іх педалужны... Вераб'я лаўлю... Піць пачаў... А вы кажаце...

Плакун. Я і кажу, засталася табе ў горад, ці што, падацца...

Марціп (*з горыччу*). Сям'ю апаганілі! З-за былога сябрука Васілісу абняць не магу!.. А ўсё гэты крутню заварыў (*ківае ў бок Плакуна*), святоша!

Плакун кідаецца ўбок, потым печакана з задзірыстасцю падбягае да яго.

Плакун. Дык, па-твойму, я ўгаворваў яе, ці што, ездзіць з ім у поле?

Марцін (*ледзь стрымліваецца*). Ты... ты не ўгаворваў, ты ўсё божым угоднікам прыкідваўся і рай абяцаў, а цяпер гэты гандлёвы круцень выдумаў, карыслівасцю душы апаганіў, і сумленне людзі страцілі.

Плакун разгубіўся, нейкі час маўчыць, не ведае, што сказаць.

Плакун. Чакай... чакай... Ах, вось як! На самае святое ў нашым жыцці замахнуўся? Я так і ведаў...

Ленін (*з вялікай цікавасцю*). А што такое «круцень»?

Марцін. Значыць, у абаротах таварыства зберажоныя грошы сялянскія круцяцца...

Плакун. І далей, прыбытак сялянам прыносіць!.. А ты верабейку ловіш... ды яшчэ пры чужым чалавеку нясеш усялякае... Божага ўгодніка прыплёў... (*З пагрозай.*) Ну, Марцін... ты, аказваецца, сур'ёзна незадаволены... Саветская ўлада гандаль разгортвае, а ты ганіш гэта пачынанне. Людзі стараюцца, а для цябе ўсе мужыкі — карысліўцы і бессаромныя...

Ленін (*больш для сябе*). Н-да... Цікава...

Марцін (*уважліва паглядзеў на Плакуна*). Ты баішся мяне.

Паўза.

Плакун. Я? Цябе?.. Чаму баюся? (*Успыхнуў.*) «Баішся»! «Святоша». Быццам у яго нешта за душой, а я пасынак, ці я не гаспадар у саветскай улады!.. (*З пагрозай паківаў у бок сяла.*) Ты чуеш, што на базары робіцца?

Усе прыслухоўваюцца. З цэнтра сяла чуюцца ўзбуджаныя галасы, выразна даносяцца словы: «Верабейка»... «жыць мяшаюць!» Марцін задумваецца. Ленін не спускае з яго вачэй.

Марцін (*нечакана*). Я сам зараз пайду туды...

Плакун. Пасля тапара? На базар? На млын, дзе ўсе сабраліся? Ведаеш, Марцін... (*Падняў рукі.*) Бог сведка — усё што мог зрабіў... (*Пагрозліва.*) Ідзі... там для цябе нават сходачку могуць склікаць... Давядзецца!.. (*Рашуча выходзіць*).

Марцін (*яму ўслед*). І там яшчэ паглядзім! (*Да Леніна.*) Вы, пэўна, таксама лічыце, што я толькі вераб'ёў даставальнік (*Усклікнуў.*) Разварушу! Разварушу ўсё! Я пайду да іх на базар, на млын, у двары! Я патрэбую вяр-

нуць маёмасць камуны! Калі ёсць у мяне выхад, дык толькі гэты. Я напралом да іх пайду, проста ў пекла ўласнасці... *(Выходзіць.)*

Л е н і н *(здзіўлена)*. Вось гэта салдацішча, баценька ты мой... Сапраўды, на самым краі ідзе... Не, тут трэба разабрацца да канца... *(Задумваецца.)*

З брамкі зноў з'яўляецца В а с і л і с а, зажурылася, неадрыўна глядзіць услед Марціну. Ад возера прыбягае К а м о л а ў.

К а м о л а ў *(запыхаўшыся)*. Уладзімір Ільч! З ног збіліся... Шукаем вас, а вы тут... І ў такім акружэнні...

Л е н і н. А што, гэта вас шакіруе, пан бальшавік?!

К а м о л а ў *(сумеўшыся)*. Што вы, Уладзімір Ільч... А пры чым тут «пан»?

Л е н і н. А пры тым, што гэта і ёсць жыццё народа, вечная крыніца ідэй, якіх у вас заўсёды не хапае!

К а м о л а ў *(наспіўся)*. Я меў на ўвазе... Тут за тапары ўхапіліся... Нейкая сямейная сварка...

Л е н і н. Не ведаю... З вывадамі не спяшаюся. А калі б і так,— што ж тут недатыкальнага?

В о л е ч к а *(Камолаву)*. А ты, відаць, не ідэйны! Ты па казу дзядзькі Гарасыча падобны... І не сорамна?..

З цэнтра сяла зноў чуецца трывожны гул галасоў. Ленін прыслухоўваецца.

Л е н і н *(заспяшаўся)*. Я туды! Ну, Волечка *(падае руку)*, да пабачэння... *(Васілісе.)* Бывайце!

В а с і л і с а *(думае пра сваё)*. Бывай, родны...

Л е н і н. Заўтра прыйду...

В о л е ч к а. Ты не прыйдзеш?!

Л е н і н. Абавязкова прыйду... А як жа паляванне? Мы ж дамовіліся?

В о л е ч к а. Дамовіліся? А калі ты без мяне на паляванне пойдзеш? Пакінь стрэльбу!

Л е н і н *(расмяяўся)*. Ах ты якая хітрая! Стрэльбу табе я не дам. Калі хочаш, сама раненька прыйдзі да ляснічага. Прыйдзеш?

В о л е ч к а. Прыйду!

Л е н і н. Ну і цудоўна. *(Намерыўся ісці, раптам, навярнуўшыся да Васілісы.)* Што гэта яны на вас?..

В а с і л і с а *(уздрыгнула)*. Не віпавата!

Л е н і н *(сумеўшыся)*. Я не аб тым...

В а с і л і с а. Разам працавалі, а не віпавата!

Л е н і н *(успыхнуўшы)*. Ганяць! Суполку, арцельнасць

гáняць! Невераема! Чуюць, дзе іх магіла... (*Задумаўся.*)
Н-да... Арцельнасць... (*Нечакана да Волечкі.*) Тут і твой
інтарэс (*да Васілісы*), і ваш, і мой... І наш агульны... (*Ка-
молаву.*) Так, іменна кааперацыя!

К а м о л а ў (*адскочыў*). Што кааперацыя, Уладзімір
Ільч?

Л е н і н. Я разумею, — вы зноў скажаце, што яна вы-
думаная утапістамі, што яна мепшавіцкая, эсэраўская! Ня-
хай, а нам хто забароніць ствараць такую кааперацыю,
якая нам патрэбна? Куды захочам, туды і павернем. Мы
тысячы год шукаем адзінства — асабістага і грамадскага.
А вось тут якраз яно і ёсць. А што гэта такое? Гэта тое,
без чаго не можа нарадзіцца і расці наш свабодны камуні-
стычны чалавек. Гэта ўсё, што нам трэба. Настаў час! Па-
вернем! Хутка. Бадай, заўтра! (*Хутка ідзе ў цэнтр сяла.*)

К а м о л а ў. Надзвычайна! (*Даганяе яго.*) Уладзімір
Ільч, я здзіўлены і не зусім разумею дыялектыку такога
шырокага планавання кааперацыі ў перыяд, калі мы
ўсур'ёз паглыбляем пэп, але я нічога не гаварыў пра каа-
перацыю! Чэснае слова, не гаварыў!

Л е н і н (*на хадзі, засмяўся*). Не гаварыў? Калі не га-
варыў, дык гаварылі такія ж, як вы, аўтары надуманых
вывадаў! (*Павярнуўся да Камолава.*) Так, дазвольце, а
што вы тут робіце, Камолаў? Я ў адпачынку, а вы?

К а м о л а ў. Я... я з вамі... Вы ж у нашай губерні...
І... у мяне тут важныя прадуктовыя пытанні...

Л е н і н. Світа мне не трэба! Абыдуся без апекі. Зай-
майцеся сваімі справамі. Жадаю поспеху. (*Раптам з за-
палам.*) Так павернем! (*Знікае.*)

К а м о л а ў (*разводзіць рукамі*). Прыехаў адпачыць,
а тут... Як яго аберагчы?.. От задача! (*Пайшоў на возера.*)

Васіліса прытуліла да сябе Волечку, уся ўвага яе накіравана ту-
ды, адкуль з новай сілай чуваць грозныя галасы.

Заслона.

АКТ ДРУГІ

Базарная плошча: злева грыміць кузня, побач вароты паравога
млына, чуецца гул галасоў і цяжкае пыхканне рухавіка; справа
на пярэднім плане вылучаецца багата аздоблены разьбой ганак

з пыльдай «Кооперативная многолавка», на ёй намаляваны дзве рукі, якія паціскаюць адна другую; на калоне ганка намаляваны плакат. «Внесите сбережения в оборот своего кооператива, приобретайте доходные квитанции крутенья! — это прибыльно и надежно!» Супраць магазіна кветнік і вялікі куст каліны з буйнымі грошкамі; каля куста столік і лаўка; за магазінам рады базару, але іх не відаць. Час ад часу на плошчу з базару паказваюцца самыя нечаканыя фігуры гандліроў, якія прадаюць усялякія тавары: ад гузікаў, хамутоў і атласа да таямнічага кораня. Чуюцца

заклікі і прымаўкі прадаўцоў.

На лаўцы сядзіць *Л е н і н*, палажыўшы блакіот на калена, піша, часам прыслухоўваецца.

З млына, заглушаючы шум базару, чуюцца словы: «Сораму ў іх няма! Як жа тут працаваць, калі спакою не даюць!»

Па плошчы, паміж кузняй і млыном, сноўдаюцца сяляне і сялянкі — нясуць хто мех з мукой, хто лямех, хто — пакупку.

У цэнтры плошчы *В а р в а р а* і *А н і с с я*.

В а р в а р а (*заліваецца ад смеху*). Мужыкі! Бабы! Ці чулі, што ў супольным сямействе творыцца! Пацеха! Ха-ха-ха-ха! Калі ў вас ёсць дзеўкі ці хлопцы — пасылайце хутчэй да Васілісы, — яна бясплатна навучыць і нават пакажа, як цяпер па-поваму жыць! Перадавая свабода, і ніякага сораму! Ха-ха-ха-ха! Хо-хо-хо!

А н і с с я. Што робіцца, што робіцца, любыя мае... Жыццё рушаць!

Іх хутка абкружаюць абураныя сяляне, сярод іх *П а н ф ё р* і *З а х а р*.

П а н ф ё р. Трэба ратаваць сялянства!

З а х а р. Яе праўда, у мяне дзеўкі на выданні!

З магазіна на голас выходзіць пануры і змрочны *П л а к у н*. Усе павярнуліся да яго.

Г а л а с ы. Дзядзька Пятро, што ж гэта вытвараецца ў нашым сяле? Што ні дзень, дык павіна: не камуна — дык суполка, не суполка — дык яшчэ што-небудзь душы муторыць! А ўсё Верабейчык! Галоўнае — Верабейчык. Так і баламуціць, так і калоціць сяло! А ты, дзядзька Пятро, нібы патураеш сваім сваякам... Што ж мы без бога, ці што, жывём!..

П л а к у н (*наспешліва*). Правільна. Без бога пельга. Хто-небудзь ды павінен...

Г а л а с ы. Трэба пешта рабіць! Што мы — управы не знойдзем на гэтых баламутаў! Годзе патураць ім!

П л а к у н. Бяда, дый годзе! А я што магу? (*Памаўчай.*) Тут... тут неяк трэба ўсім вобчаствам... (*Яшчэ па-*

маўчай.) Сёння ўпаўнаважаны з павета прыедзе... парамся ўсёй грамадой... калі згодны...

Г а л а с ы. Даўно б так! Нацярпеліся! Трэба ратаваць сялянства!

Абураюцца, сяляне разыходзяцца хто куды: П а н ф ё р і З а х а р ідуць на млы. Плакун азіраецца і заўважыў Леніна.

П л а к у н (да яго). От, кара нябесная! Па вуліцы новы эканамічны год ступае ў залатым ззянні, а ў нас такая смута! І гэтым не дагадзіў, хоць і начэй не сплю, для вобчаства стараюся, і той вярзе на мяне ўсялякае! А вы вот... Усяго тут наслухаецеся і мала якія чуткі ў Маскву павязеце! (Засмучаны, садзіцца побач з Леніным.)

А н і с с я (на тым жа месцы). Што робіцца, што робіцца... Заступіся, божа, за маіх дзевак... (Раптам падыходзіць да Плакуна, хрысціцца.) Блаславі, дзядзька Пятро, святым словам...

Плакун, збянтэжаны, аж падскочыў.

П л а к у н (рэзка адхіляе яе). Хай цябе поп словам бласлаўляе, а я цяпер «красным» таварам ды заможным жыццём вас павінен бласлаўляць! А ты прыстаеш!

А н і с с я, разгубленая, азіраецца і падыходзіць.
Паўза.

Л е н і н. Цяжкавата, відаць, вам, грамадзянін Плакун?

П л а к у н. Ды ўжо ж не лёгка...

Л е н і н. Вы кажаце, салдат на вас вярзе, а вы ж нібы і праўда ў іх... за святога ўгодніка?.. А?

П л а к у н. Не мая віна, паважаны грамадзянін.

Л е н і н. А чыя ж?

П л а к у н. Сам народ мяне святым прызнаў. Я з германскай з трыма Георгіеўскімі крыжамі вярнуўся цэлы і здаровы, добраахвотнікам быў — гаварылі, мяне куля не брала. З павакольных сёл прыходзілі на пакланенне. У рэвалюцыю даверылі пячатку ў старасты забіраць. І вот пакутую... (Памаўчайшы.) А можа, я і праўда святы? Як вы думаеце?

Л е н і н (усміхаецца). Гэта вы-та святы... А праўда, што вы бралі плату за тое, што чужыя грахі замольвалі?

П л а к у н (закашляўся). Плату? Крый божа! Не плату, а міласціну браў...

Л е н і н. Я разумею, маліцца за другіх час трэба, а час для гаснадара — грошы...

Плакун (*згаджаецца*). То-та і яно,— якая ж карысць мне за так маліцца? Хоць каму давялося б... Самі ж прызналі... а як жа...

Ленін (*засмяўся*). А вы што бралі за сваё маленне? Просвіркай ці жыўнасцю?

Плакун (*зноў закашляўся*). Жыўнасць — яно, канечне, зручней, у вобчам... Просвірка,— што ж, з'еў і забыўся. А парсючок ці ягнятка бегае па двары і ўвесь час папамінае, аб кім больш маліцца. А то нешта забывацца стаў...

Ленін (*зноў засмяўся*). Што ж, вы і прадвяшчаць маглі?

Плакун. Ну, вядома...

Ленін. А з чаго вы бралі?

Плакун. А як уздумаецца. Раз мяне прызнавалі святым, дык я думаў, маімі вуснамі «глаголіць усявышні»... Я ўсё сны і праявы бачыў...

Ленін. А калі шчыра, без падману?!

Плакун (*ажывіўся*). Шчыра?

Ленін. Так.

Плакун (*памайчай, хутка*). Усё падман. Толькі падман. Для заспакаення душ людскіх, на дабро ўсім!

Ленін. Вось бачыце, які вы святы!

Плакун. Яно так, я і сам не ведаю, як гэта я стаў вядомым... (*Паспешліва.*) А можа, яно не ад нас ідзе?

Ленін. А ад каго ж?

Плакун. Жыццё, асабліва пасля вайны, усё-такі шматпакутнае. У аднаго бацька загінуў, у другога сын без вестак прапаў, трэці дарогу ў жыцці згубіў... Кожны шукае ўцяшэння. От і з'яўляецца перад імі направіцель жыцця... У нашай мясцовасці ён з'явіўся, выходзіць, у маім вобразе. (*Паспешліва.*) Можа, думаю, людзям трэба святы? Што вы скажаце? Ну, святы ці там асаблівы вышэйшы чалавек, як бы чалавек, надзелены богам не так, як другія, і трапяткім шанаваннем акружаны...

Ленін. Звышчалавек, значыць? Акружаны людзьмі трапяткімі і запалоханымі. Акружаны трапяткім шанаваннем. Акружаны людзьмі, якія трымцяць ад страху перад гэтым разумнікам?

Плакун. Трошкі не так. Акружаны благагавейным трапятаннем.

Ленін. Ён усё ведае, ніколі не памыляецца, а людзі вакол яго грашаць і каюцца, каюцца і грашаць...

П л а к у н. Ісцінна так, ісцінна так!

Л е н і н. Свае мыслі ён вяшчуе як найвышэйшы закон: сказаў — пакараў, сказаў — памілаваў! А пасмее крытыкаваць хто яго абмежаванне — аддаецца анафеме, як Іуда і Каін...

П л а к у н. А як жа, яшчэ ў святым пісанні сказана: «Не рече хулы на вышнего твоего!»

Л е н і н. Карацей кажучы — ён поўны гаспадар пад людзьмі, што хоча, тое і робіць з імі, як і ўсякі гаспадар са сваёй скацінай. Дык вось, у нас быў такі разумнік, і мы яго скінулі.

П л а к у н. Каго?

Л е н і н. Цара! Ён па-зверску знішчаў рэвалюцыянераў, душыў усё смелае і таленавітае, а тыя, што благагавелі, называлі яго «збавіцелем»: ён быў катом для народа, а яго называлі бацюшкам, ды яшчэ міласэрным! (*Памаўчайшы.*) Вы зразумелі мяне?

П л а к у н (*таксама памаўчайшы*). От цемната наша мужычая, бач, як гэта можна павярнуць... А выходзіць, не вельмі ўжо... (*раптам весела, з хітрасцю.*) А ў камуністаў, даруйце, пэўна, ёсць і свае празарліўцы? Хіба не?

Л е н і н. Хто, напрыклад?

П л а к у н. Ленін... Калінін Міхайла Іваныч, а?

Л е н і н (*падняўся і тут жа зноў сеў*). Э-э, не, братка,— сіла Калініна якраз у тым і заключаецца, што ён па службе стаіць вышэй другіх, паколькі яго выбралі на пэўны тэрмін, а па прыродзе ён не лічыць сябе вышэй другіх... Па прыродзе ён звычайны працоўны чалавек, толькі лепей за іншых ведае жыццё народа і як старшыня ВЦВК правільна кіруе краінай на карысць народа. Ніякай тайны са сваёй дзяржаўнай работы не робіць, усё вырашае не за зачыненымі дзвярамі, а адкрыта. Адсюль народная любоў да нашага Каліныча. Камуніст, які ўявіў сябе пад народам, становіцца небяспечным і перастае быць камуністам. Такіх мапьякаў і авантурыстаў, па-мойму, трэба выкрываць і бязлітасна ўбіраць з дарогі. Кім бы яны ні былі, чым бы ні прыкрываліся...

П л а к у н. Не, не, усё-такі нехта ж павінен быць... Трэба!.. Ды, папраўдзе, ёсць нешта для простага розуму не даступнае... Адзіп чалавек — ні богу свечка ні бабе карга, а другі па самога бога падобны... Нельга такое адмаўляць...

Л е н і н (*засмяўся*). Дазвольце... Ваша знатнасць закончылася? Ці яшчэ не?

П л а к у н. Ды якая там была знатнасць... Мяне палічылі, кажу, святым, а я і паверыў... Было і прайшло... Цяпер другое... Цяпер такое прасвятленне ў мяне па карысць вобчаству, дзе там святому ўдзяшэнню, аж сам дзіўлюся, міл-чалавек! (*Таямніча ківае на магазін.*) Там кожнаму будзе...

Л е н і н (*з вялікай цікавасцю*). Матэрыяльна зацікавіў?

П л а к у н. Не буду маніць — усімі душамі завалодаў!

Л е н і н. Вось як! А чым гапдлюеце?

П л а к у н. Ад сапраўднага марозаўскага паркалю да парыжскага блакітнага атласу!

На млыне нарастае шум.

Калі ласка, пацікаўцеся, а я схаджу ў млын, чуеце, ізноў там нешта здарылася! (*Пабег у млын.*)

Ленін нешта запісвае. З-за кузні засмучаны і запепакоены асцярожна паказваецца Г а р а с ы ч. Ён некага шукае.

Г а р а с ы ч (*заўважае Леніна*). Вось ён... той, гарадскі...

Л е н і н (*не заўважае Гарасыча*). Пацікаўлюся. (*Пайшоў у магазін.*)

Гарасыч ідзе следам. Падымаецца на ганак, але, заўважыўшы Васілісу, здзіўлены, спыняецца: «Васіліса!» Бяжыць за дальні вугал кузні. У чорнай хустцы з'яўляецца В а с і л і с а. З трывогай прыслухоўваецца да галасоў у млыне, спыняецца каля другой сцяны кузні. Гарасыч, абышоўшы кузню, падыходзіць да яе ззаду.

Г а р а с ы ч (*ціха*). Васёна...

Васіліса спалохана паварочваецца да яго.

Дарэмна прыйшла сюды...

В а с і л і с а. За Марціна баюся... Адыдзі, Гарас...

Г а р а с ы ч (*раптам горача, хутка*). Ды ты толькі паглядзі на сяло, усе будууюцца, багацеюць! А ён па ражон лезе за камупу! Ды каму яна трэба!

В а с і л і с а. Якая ўжо там камупа, хаця б арцель...

Г а р а с ы ч. Загубіць ён тваё дарагое жыццё! Пашкадуй мяне!

В а с і л і с а (*спалохана*). Адыдзі, Гарас, адыдзі!

Г а р а с ы ч (*не слухае*). Яшчэ дзясвочыя ўборы посіш, а ты ў атласах хадзіць павінна! Суполкай будзем праца-

ваць, новы дом табе паставім, радасць у жыцці пазнаеш!
А людзі пакрычаць, пакрычаць ды перастануць! Дай мне
шчасця, Васіліса!

Васіліса. Дзякуй табе за суполку, а таму не бываць!
Я кахаю Марціна! Ідзі! Закрычу!

Гарасыч. Не адступлюся ад цябе!

Васіліса (аж затрымцела). Закрычу!!!

Гарасыч адскочыў, знікае за вуглом. Разгарачапая, заліваецца
ад смеху, ізноў паказваецца Варвара. З ёй і Анісся.

Варвара. А галоўнае, кума, не бойся! (У акно куз-
ні.) Эй, пячыстыя,— чулі? Ужо чулі? Пацеха!

Заўважылі Васілісу. Здзіўленыя, нейкі час маўчаць.

Анісся. Сама!

Варвара. Памыямі абліць яе, сцерву!

Васіліса, закрыўшы твар рукамі, адходзіць. Яны моўчкі гля-
дзяць ёй услед.

А, дастукаліся... А ведаеш, кума, табе магу такое сказаць,
што нават і ты не чула!.. (Ціха.) У Верабейкі нелады
яшчэ і за савецкай уладай!..

Анісся. Бацюхны! А, а не брэшаш? Ён жа парцей-
ны...

Варвара. Мне не верыш,— памерці трэба? Сам
дзядзька Плакун гаварыў: розныя парцейныя бываюць —
адны за камуну, другія за вольны гандаль і за Леніна.

Анісся. А і праўда ж... Ага... (Убачылі Марціна.)
Глядзі, з кнігай... Проста пісар...

Хутка падыходзіць Марцін з папкай. Анісся стала «рукі ў бокі».

Варвара. Гаспадар пісарам, ці што, паняўся?

Марцін (разгарнуў кнігу). Племянны жарабец Буян
у цябе?

Анісся і Варвара насцярожыліся.

Варвара (намаўчайшы). У... у мяне... Ён мне да-
стаўся...

Марцін (Анісся). А конная малатарня ў вас?

Анісся (мімаволі). Ай... А табе што? Яна нам на тры
двары выпала...

Марцін. Гэта непадзельная ўласнасць камуны...
(Склаў папку, хутка пайшоў у двор млына.)

Анісся. Ой... што гэта ён?..

В а р в а р а. Не разумею... Няўжо дабро камуны ўлічвае?.. І кніга ў яго яшчэ тая!.. У пісара, пэўна, узяў...

А н і с с я (*з трывогай*). Вось табе і целады... Я ж кажу, парцейны ён...

В а р в а р а. Няўжо назад... у камунію... Божа! Я ўсё жыццё хацела, каб мяне Гарас замуж узяў,— не ўзяў! З бервяном жыву! Я ўсё жыццё думала на ўласным рысорным хаду ездзіць... І вось у мяне Буян ёсць... Дык каб я цяпер, ай, божачка, бяжым, кума, бяжым! Дзе Панфёр, Захар, дзядзька Плакун!!!

А н і с с я. Бацюхны!

Кідаюцца па базары: «Улічваюць — усё начыста перапісваюць». З боку базару выбягае перапалоханы гандляр: «Каго ўлічваюць?! Якая камуна?! А вольны гандаль як жа?» Тут жа хавае ткаціну за пазуху, знікае. З млына ў той жа час чуюцца словы: «Які ўлік?» — «Па якому праву?» — «Не дазволім!» Адтуль выбягае П л а к у н. З магазіна яму насустрач — гэтак жа ўсхваляваная П л а к с і х а.

П л а к у н (*кіўнуў на млын*). На што адважыўся?.. Не верыцца! Так і кліча, так і кліча на сябе бяду...

П л а к с і х а. А што, калі праўда адбяруць млын і... (*Кіўнула на магазін.*) Нашы капіталы ў абароце...

П л а к у н. Рукі кароткія! Сёння пакончым... Супроць савецкага ўстоя пайшоў! Не адыходзь з магазіна!

З-за кузні з'яўляецца Г а р а с ы ч.

Г а р а с ы ч. Цвікоў нідзе не знайду...

П л а к с і х а (*ціха*). Якія табе цвікі,— не чуеш?.. Улічвае! А ў цябе бяровенні для хаты... пасля камуны... (*Ідзе ў магазін.*) Пойдзем у краму, знайду цвікі.

Г а р а с ы ч, яшчэ больш занепакоены, ідзе з ёй у магазін. З кузні, на шум млына, выходзяць Мікіта і Сенька. Да іх далучаецца вельмі ўсхваляваная Д а р ' я.

С е н ь к а (*трыеожна*). Глядзі, базар разбежся!

М і к і т к а (*ім, ціха*). Не ў час пачаў Марцін... Куды тут да камуны, нам бы арцель, пакуль...

Яшчэ больш узбуджапыя ўбягаюць В а р в а р а і А н і с с я з крыкамі: «Высвятляе, цяпер ужо ўсё да нітачкі перапісвае». — «А дзе ж нашы мужыкі? Бяжым на млын!» Насустрач ім з шумам, нібы пад напорам, насцеж расчыняюцца вароты млына. З гомапам выходзяць Марцін і ўзрушаныя, запыленыя мукой сяляне, сярод якіх П л а к у н, П а н ф ё р, З а х а р. «Ты замучыў нас!» — «Даволі!» — «Нацярпеліся!» — «Вон адсюль!» — «Вон!»

Марцін. Ну, пібы на розных мовах гаворым!

Мікітка і Сенька адводзяць Марціна да кузні, аб печым трывожна гавораць. З магазіна выходзіць Лепіц, а за ім Гарасыч. Гарасыч заўважыў Марціна, спыніўся.

Лепіц (*бярэ яго за локаць*). Нічога... нічога... Вас на бацьку, здаецца, Гарасімавіч?

Гарасыч. Так. Ці мае ён законнае права ўлічваць, калі народ супраць? Гаспадарка ў мяне, таварыш... а тут спакою пяма...

Ленін зноў падыходзіць да лавы. З ім садзіцца і Гарасыч. Прыходзіць з партфелем павятовы ўпаўнаважаны Сазонава.

Сазонава. Старшыня!

Плакун. А-а, камісарша! Даўно чакаў! (*Кіўнуў на столік.*) Калі ласка, прысядзьце! (*Марціну.*) Цяпер крыўдуй на сябе! (*Рэзка павярнуўся да млына.*) Мужыкі, грамадзяне! Хадзіце сюды!

Сазонава (*да Леніна*). Пасуньцеся, таварыш.

Ленін (*адсоўваецца*). Калі ласка.

Сазонава (*раскладае партфель на стале*). Вы тутэйшы?

Ленін. Тутэйшы. А вы хто?

Сазонава. Няўжо не бачыце? Упаўнаважаны.

Ленін. Па якіх справах?

Сазонава. З устаноўкай на каап і дзяржпядоімкі. Ясна?

Ленін. Каап і дзярж... Ясна!

Сазонава (*Плакуну*). Старшыня, дакладвай, што табе перашкаджае, ці ёсць пядоімшчыкі, ды карацей! Мне яшчэ трыццаць сёл абскакаць!

Плакун урачыста падыходзіць да стала.

Плакун. Рады б далажыць паспяховасць, ды што зробіш, пяўстойлівыя ёсць! (*Рэзка наказвае на Марціна, які стаіць воддаль.*) Вось ад каго нам спакою пяма, ён жыць не дае!

Усе з шумам паварочваюцца да яго.

Марцін (*з запалам*). Так, так, я віноўнік вашых турбот, таму што не магу спакойна прайсці міма вашага бессаромнага ўласніцкага жыцця!

Галасы (*выбухам*). Як ты смеш? Чаго ты прычапіўся да нас! Міліцыю сюды! Міліцыю!

Захар (у агульным хоры). Звязаць яго!!!

Марцін нечакана кінуўся да яго, спыніўся перад ім. Усе змоўклі.

Марцін. Каго вязаць?! Нашто міліцыю?! (Памаўчайшы.) За пажыткі свае спалохаўся? Эх ты, дзіця!

Захар (выставіў вялікую лапатападобную бараду і адступіў). Я д-дзіця?..

Марцін. А хто ты, калі не дзіця? Яго мамка на рукі бярэ, пялёнкі хоча перамяніць, а ён крычыць, а ён заходзіцца, слова не дае сказаць — уа-а, у-а, не хачу, міліцыю сюды, міліцыю... А па каго міліцыю? Каго вязаць? Свайго былога камаўдзіра? Камунара? (Абвёў беглым позіркам злосна насцярожаных сялян.) Паглядзіце на сябе! Бач, прытаіліся... А раптам трахане маю скарбонку... А раптам зачэпіць маё зберажэнне! На пажыве звар'яцелі! Прыехаў дамоў, а тут гляжу на вас і нікога не пазнаю... Быццам пезнаёмыя мне... нібы няправільныя... За што... ваявалі, кроў пралівалі? Няўжо за вашы скарбонкі і рукі заграбушчыя! Не-е, трэба рубіць старое пад самы корашь!

Лепіпін. Н-да...

Папфёр. Браткі, ды да якіх жа пор ён будзе заглядаць у нашы кішэні!

Захар. Даволі яго слухаць! Трэба канчаць з ім!

Плакун. Пачакайце вы! (Злосна да Марціна.) Помні — ты гаворыш сваё апошняе слова... Якое яно — скажы!

Усе чакаюць, што скажа Марцін.

Марцін (памаўчайшы). Звязіце асноўную маёмасць камуны. Па статуце яна педзялімая. Вось маё апошняе слова.

Паўза.

Плакун (са страхам). Па-па статуце... (Знайшоўся.) Статут сход прынімаў, сход і скасаваў!

Галасы. Правільна! Скасавалі!

Марцін. Статут пельга сходам адмяніць, ён зацверджаны ў губвыканкоме! Была камуна, ёсць і будзе! З вамі не згаваруся, у Маскву паеду!

Сазонава (пры поўнай цішыні). Не разумею, аб чым ён гаворыць?

Анісся (разгублена). Вось табе раз... Няўжо і праўда вяртацца... у камунію?

Плакун (хутка). Гэта ад вас будзе залежыць! Мы сапраўды накапленнем і аднаўленнем заклапочаны, а ён

ізноў са сваёй камунай стаў пад душой... бог сведка — рады няма... Выхад ёсць толькі адзін...

П а н ф ё р (з нагоўну). Трэба ратаваць сялянства...

П л а к у н (смялей). Праз немагчымасць пражывання з ім у адным сяле... (З рашучасцю.) Адлучыць яго ад вобчаства! Або давайце звозіць маёмасць...

На міг зноў наступіла маўчанне. Гарасыч, спалохапы, ускочыў на ногі і потым зноў сеў. Мікітка ўвесь падасца ўперад. Дар'я ўсклікнула.

Вы ўпікаеце мяне за патуранне сваякам... цяпер рашайце!

Г а л а с ы (выбухам). Правільна! Адлучыць! Высе-ліць! Даўно пара! Правільна, таварыш Плакун! Ён шкодзіць нам! Супроць народа пайшоў! Вон з сяла! Давай прыговор! Галасуй! Галасуй!

М а р ц і н (здзіўлены і разгублены да Мікіткі). Ты толькі паглядзі на іх...

М і к і т к а (выходзіць наперад). Стойце, чакайце... (Да Плакуна.) Што гэта ты? Ачмурэў? Відаць, тонкая твая святая праўда, калі ты свайго супраціўніка выжыць хочаш... Такое ўчыняць пры савецкай уладзе... Спрэчкі спрэч-камі, а такога яшчэ не бывала. Бач, які святы... Ды што гэта такое?!

П л а к у н (падбег да яго). А ты як сакратар камячэй-кі ведаеш, што яго двор нават не ўвесь прадналог заплаціў? Ці ваша камячэйка гэта геройствам лічыць?

Мікітка мімаволі сумеўся.

А-а, то-та! (Вяртаецца на сваё месца.)

Г а л а с ы. Галасуй! Галасуй! Канчай з ім!

С а з о н а в а. Ах, вось у чым справа,— ён, аказваецца, пядоімшчык! Ай-яй-яй...

В а р в а р а (у агульным хоры). А самагонку ж пера-давым людзям трэба купляць за што-небудзь? Як вы ду-маеце?

Д а р ' я (ціха). А можа, яму плаціць няма чым...

Л е н і н (Плакуну). А хіба ў вас пры кааператыве фон-ду ўзаемадапамогі няма?

П л а к у н (з нафасам). Адгаласнулі! У другіх ёсць, а мы наперад пайшлі. Залатыя рублі ў нас на іншую спра-ву знадобіліся: залатымі рублямі ранылі фундамент ка-мунізму выкласці.

Л е н і н. Фонд узаемадапамогі ў цяжкую хвіліну ча-

лавека на погі ставіць, да серадняка падцягвае... рапа яшчэ адмяняць яго.

Д а р ' я. Ды каму не давялося, асабліва калі пры ўдоўжай долі...

С а з о н а в а. А я аб тым не ведала! Я катэгарычна стаўлю пытаньне!

П л а к у н (*рэзка*). Не ведала! Трэба знаць! (*Да Ле-ніна.*) Любы, дарагі, а мы, можа, новае царствіе пачынаем... Я ўжо казаў вам! Мы, можа, з працэнтамі знаёмы!

Усе заціхлі, прыслухоўваюцца.

Л е н і н. Што ж гэта за «царствіе»? Цікава.

П л а к у н. Як жа не цікава! Мы і рахункавода займелі. А як пачалося, перш чым рашыць з Марцінам, раскажу. Калі ў савецкай улады камунізм не атрымаўся і пачалася новая эканамічная, — у мужыкоў грошыкі завяліся. А каб яны бабам панчохі не праціралі, я падгаварыў пусціць іх у абарот — пяхай круцяцца! А каб зацікаўленаць была — кожнаму долю прыдумаў... працэнцікі.

Л е н і н (*сам сабе*). А гэта ж Форд... Сапраўдны Форд!

Г а л а с ы (*горача*). Даходнае жыццё пачалося, толькі гэты Верабейка шкодзіць! Зберажэнні круцяцца — вось у чым сэнс.

З а х а р. Прыбыткі вабяць...

М а р ц і н (*сам сабе*). Вось чым ён абкруціў вас!

А н і с с я (*радасна*). Са скуры лезеш — барышы вабяць!

Г а р а с ы ч (*туліцца да Леніна*). Чаго там! Нічога не шкада для вобчага круценя!

П л а к с і х а (*не падумаўшы*). Я, можа, тры тысячы залатых аддала па гэта!

Л е н і н (*торопка*). А?!

П л а к у н (*рэзка*). Баба! Твая справа — ідзі, варажы, а не, дык за косы напамню!

Г а р а с ы ч (*усё больш ажыўляецца*). А галоўнае, тут справа палюбоўная, — круцень!

П л а к у н. А за што ж мяне сялянская газетка так хваліла? За гэта самае. Калі і вы часам чыркнеце, дык і пішыце: гаспадарлівасць, кемлівасць, без адукацыі чалавек, з-пад сахі выкруціўся, пі ў каго граматы не пазычаў, — сваім розумам і сэрцам мужычым, шматпакутным шлях для сялянства новы адкрыў; я, карыстаючыся прагнасцю, тым самым вызваляю чалавека ад прагнасці! Таму што немагчыма адразу скочыць у раўнапраўе. Ніхто не перас-

тупіць гнілога рва, піхто не міне абходнай дарогі. Не такія, як Марцін, ламалі сабе галаву. Іпакш і быць не можа: толькі дзіця цераз дзевяць месяцаў нараджаецца, а чалавеку трэба стагоддзі, вечнасць...

Л е н і н (*сам сабе*). Дамарошчаны фортаўскі сацыялізм. Дзе там Форду? У гэтага ж філасофія!

П л а к у н. А што такое наш круцень? Нікому крыўды!

Г а р а с ы ч. Ды што ж — тут кожны сам сабе кум каралю!

Л е н і н (*успыхнуў*). Добра! Які ў вас прыбытак?

П л а к у н. Двухгрывенны на руб!

Л е н і н. Ого! Колькі ў вас у абароце? Здаецца, тры тысячы?

П л а к у н. Гэта ў нас тайнасць, таварыш!

Л е н і н. Дапусцім, тры тысячы? Н-да... Тры тысячы, кажаце? Цікава! А ў вас, Гарасім Гарасімавіч, колькі?

Г а р а с ы ч. Каб не збрахаць, соценька круціцца...

Л е н і н. Сотня і тры тысячы пры дваццаці працэнтах гадавых? Што гэта значыць? Гэта значыць вы, Гарасім Гарасімавіч, на сваю сотню атрымаеце дваццаць рублёў, а ваш старшыня шэсцьсот. Быццам бы так выходзіць? А?

Ажыўлепне. Адны здзіўлены, другія ўражаны, трэція напалоханы.

Г а л а с ы. Вось гэта да-а... Прываліла таварышу Плакуну... Няўжо і праўда ў яго такі капітал круціцца?! Дык як жа гэта атрымліваецца... Хіба ён не для вобчай выгады стараецца?

Г а р а с ы ч (*хаваючы трывогу*). Што ж благога — у другі год і я ўнясу больш... Пацягаемся!

Л е н і н. Не паспееце! У наступны год на свае сто дваццаць рублёў вы атрымаеце дваццаць чатыры рублі, а ён, давераны старшыня, ужо семсот дваццаць. Па-мойму, так! Падлічыце!

Г а л а с ы. Сем соценных! Дык хто ж яго дагопіць, пры такіх капіталах! От табе і святы!.. На бога, як кажучь, спадзявайся, а сам не зывай...

З а х а р. А я думаў, багацей за ўсіх буду... Не-е, так не пройдзе... Які ж гэта ўзаемны круцень атрымліваецца?

Л е н і н (*хутка*). А такі — праз некалькі гадкоў, таго і глядзі, уся ваша гаспадарка — жывёла і двары будуць ужо не вашы! (*Іранічна.*) Круцень, кажаце, «тайнасць»?.. Зручна яму тайнасць!

Плакун. Дазвольце, грамадзяне! Што ж я, па-ваша-му, бяздушны які?

Гарасыч. Браткі!.. Оспадзі Ісусе... А круцень жа, і праўда, таго... Кожны ўпотаікі хацеў багацей за ўсіх быць, а на справе гэта дваяка аказалася... Рабунак нібы... Куды мы залезлі? (*Ускочыў.*) Гэта ж хоць гвалт крычы! Кара-вул!

На яго месца побач з Леніным садзіцца Марцін. Ён не зводзіць вачэй з Леніна.

Марцін. Вось гэта дык круцень з працэнтамі...

Мікітка (*Плакуну*). Куды завёў? Ды што такое! (*Зрывае плакат з калоны.*)

Плакун (*забегаў ля Леніна*). Любы, дарагі, кінь народ баламуціць! Данясенне пашлю! (*Да ўсіх.*) Ну, што ўсхадзіліся? Ці да гэтага грамадзяніна не было вядома, што ў некага больш круціцца, у некага менш! Па справядлівасці! Я ж таксама чалавек!

Захар. Вядома, ды мы цябе, дзядзька Пятро, святым угоднікам лічылі! А ў цябе вунь якія капіталы... Не па-боску!

Галасы. Ашуканства! Для сябе стараўся! Каму ж цяпер верыць? Прасвятая дзева!..

Сазонава. Ціха! Па парадку! Я не даю слова. І табе не даю! Цьфу ты! Ну і спякота! (*Гвалт яшчэ павялічыўся.*) (*З віскам.*) Сціхніце! Кіньце сварку!

Плакун (*пагражае*). Вы, грамадзянін, не ведаеце нашай сялянскай гаротнасці! Леней не прыдумаць!

Ленін (*хутка*). А мне вась таварышы скажуць! (*Да ўсіх.*) Таварышы сяляне, што такое нядоля?

Усе змоўклі.

Гарасыч (*з адчаем*). Ды дзе ўжо там, за што ні возьмешся — там і нядоля! На золаку ўстанеш — адной рукой арэш, другой — лапці пляцеш, а ў галаве гнілыя калоды варочаш — ні два, ні паўтара! А тут яшчэ... (*Да Плакуна.*) Шарамыжнік ты, баця! Ашуканец! А я цябе змагаром за народ лічыў!

Ленін. Добра сказаў, маляўніча. Вось гэта і ёсць у глыбокім сэнсе ваш тупік, безвыходная нядоля аднаасобніка! Толькі раздзяленне працы прывядзе сялянства да небывалай прадукцыйнасці! (*З запалам.*) У сотні, у тысячы, у мільёны разоў эканомней будзе ваша праца. Адзін

арэ, другі лапці пляце. Ну, не, тады не будзе лапцей, і ў паміне не будзе!..

Плакун (*перапыняе*). Гэта наконт камуніі пад'ехалі? Наконт справядлівага размеркавання на едакоў? Мужыкі! Чуеце! Ха-ха-ха!

Усе змоўклі, пасцярожыліся, а Плакун раптам знік у магазіне і зараз жа вяртаецца на ганак з партрэтам Леніна.

Мужыкі! Грамадзяне! Апошніяе слова кажу! Страшнае слова! (*Выстаўляе партрэт перад сабой і паказвае на Леніна.*) Гэты чалавек супроць Леніна!

Усе адхіснуліся ўбок.

Усім вядома, Ленін да зацікаўленасці вядзе, а гэты ў камунію!

Захар. Оспадзі Ісусе!

Анісся. Свят, свят!

Мікітка (*выступае*). Вось што, грамадзяне! У нашым сяле нельга супроць Леніна. Я, каваль Мікітка, чулі?

Гарасыч (*выбягае ўперад і прыглядаецца то да партрэта, то да Леніна*). А гэта ж... гэта... здаецца... гэта... гэта... (*раптам з захапленнем і здзіўленнем*) і ёсць Ленін! Вось вам Хрыстос, Ленін! Наш Ільч! Эх вы, «круцені»!

Дар'я (*успляснула рукамі*). Ох!..

Усе рушылі да Леніна, усе зпімаюць шапкі. Плакун спыняецца на ганку, падае на калені.

Гарасыч (*радуецца*). Сярод нас Ленін! Сярод нас ходзіць Ленін, і нікому няўцям...

Галасы. «Глядзіце, Ільч». — «Ленін! Ленін!» — «Сярод нас Ленін». — «Ленін з намі». — «Я адразу яго пазнаў». — «А я яшчэ раней падумаў, ды мяне круцень з пацталыку збіў!»

Марцін (*разводзіць рукамі*). Уладзімір Ільч, а? Уладзімір Ільч!

Гарасыч (*адступае*). А з гэтым круцёнем мы сапраўды далі маху, але і наконт камуны, Уладзімір Ільч, яшчэ справа цёмная. Салодкае языком пазнаеш, руно вобмацкам...

Плакун. Не вінаваты, не вінаваты, таварыш Ленін, — тайнасць у нас статутам устаноўлена...

Ленін. Разумею, шукаеце цёнленькае месцейка для эксплуататара ў сацыялізме?! За партрэцік Леніна хава-

сцеся? Пад нашай шылдай сваё «царствіе»? Вось вам і царствіе!

П л а к у н, адступаючы, знікае ў магазіне.

(Павярнуўся да Гарасыча.) А з вамі, Гарасім Гарасімавіч, я згодзен: гаспадар без разліку — кепскі гаспадар. Не трэба нам такога гаспадара!

Гарасыч падб'ягае да Леніна.

Г а р а с ы ч. А багацець можна?

Ленін задумваецца. Заклаўшы рукі за спіну, павольна праходзіць па сцэне. Усе сяляне з цікавасцю сочаць за кожным яго рухам.
Гарасыч чакае.

Л е н і н (успыхнуў). Можна! Абавязкова — багацець! Толькі не за кошт чужой працы (засмяяўся) — не раю...

Г а р а с ы ч. Значыць, усё ж такі можна?!

Л е н і н (не слухаючы яго, да Марціна). А з вамі, баценька, я не згодзен! Вы палохаеце сваёй камунай, у той час калі трэба нашага добрага гаспадара зацікавіць камунізмам! Так, не згодзен!

М а р ц і н (уражаны). Як?.. Уладзімір Ільіч... (Раптам ускіпеў і ў бок сялян.) Я шчасця ім хачу?

Л е н і н (хутка). А яны не хочуць?

М а р ц і н. Не хочуць!

Л е н і н. Ды хто ж, баценька, шчасця не хоча! Адны нябожчыкі шчасця не хочуць!..

Марцін паволі апускаецца на лаўку. Ленін не зводзіць з яго вачэй.

М а р ц і н. Дзе ўжо мне... Гімназій не капчаў...

С а з о н а в а. Не разумею — будзе яго двор плаціць нядоімку ці не будзе?

Л е н і н. Хто вы па спецыяльнасці?

С а з о н а в а (зазяла). Сама я капялюшніца. У капялюшняй справе я проста тэнар. Паколькі я пралетарскага паходжання, мяне паставілі на адказную пасаду і пасылаюць упаўнаважаным.

Л е н і н. А рабіць прыгожыя капялюшыкі таксама адказная пасада. Ясна?

С а з о н а в а. Ясна.

Л е н і н (Марціну). Наскокам, загонам хочаце ў камунізм загнаць. Жыццё паказала, што мы памыліліся, і мы адступілі! А вы чаму не хочаце адступіць? Якія ў вас

данья? Статут камуны скасаваны жыццём? Лепей, баценька, пачынаць з маленькага, ды лепш!

М а р ц і н *(падняўся)*. Добра, Уладзімір Ільіч, няхай няма камуны, ладна, хай няма... Тады ў нас арцель можа быць... І нават... ужо ёсць арцель!

Г а л а с ы. Якая арцель?.. Што ён пляце!..

М а р ц і н. Мікітка, скажы ім...

М і к і т к а, С е н ь к а і Д а р ' я *(адначасова, нібы толькі таго і чакалі)*. Ёсць арцель... маленькая пакуль, але ёсць!.. А зямлі для нашай арцелі давядзецца ад агульнай прырэзаць... раз камуны не хочаце...

Паўза.

В а р в а р а. Божа, яшчэ не лепш!

М і к і т к а. Нам без арцелі ніяк сельга. Мы даўно дамовіліся, — калі не выйдзе з камунай, паедзем на поле ўсёй ячэйкай, арцельна. Адным словам, заўтра ў поле выязджаць, а зямля членаў арцелі параскідана на асобных надзелах. *(Праводзіць рукой па горле.)* Вось так, Уладзімір Ільіч, трэба арцелі асобны нарэз зямлі...

Сяляне ўражаны, злоспа насцярожыліся. Нейкі час маўчаць.

В а р в а р а. Ну, да чаго неспакойныя людзі гэтыя ячэечнікі — жыцця ад іх няма!

Г а л а с ы. Жывіце, як усе жывуць, тады і зямельны нарэз не трэба! Не дамо! Не будзем для вас свае ўзарапыя палосы кроіць! Не будзем!

Г а р а с ы ч *(выступіў наперад)*. Яно, канечне, Уладзімір Ільіч, добрай зямлі ў нас мала, а дрэнную яны не возьмуць.

М а р ц і н. Вось тут і паспрабуй... Выходзіць, Уладзімір Ільіч, проста ў вочы скажу — не толькі я, але і ўлада вінавата...

Л е н і н. А гэта яшчэ чаму? У губерпскі выканком пісалі?

Марцін, апусціўшы галаву, садзіцца.

М і к і т к а. Даўно ўжо пісалі... Адтуль пераслалі на вырашэнне зямельнага таварыства...

Г а р а с ы ч. Яны-та пісалі, ды савецкая ўлада не можа для некалькіх двароў супраць большасці народа пайсці... У нас у надмаскоўі кожны вяроцок улічаны... Не абяздольце, Уладзімір Ільіч...

Г а л а с ы. Не абяздольце...

Д а р ' я. Ім што? А ў мяне трое на лаўках бегаюць...
(Заплакала.) Добра было ў камуне... Калі ўжо і галадалі,
дык усе...

Л е н і н. Цікава... Вось загвоздачка! Як жа быць?

Заслона.

АКТ ТРЭЦІ

З аднаго боку — зялёны курган, з другога — цвіце вялікі куст чартапалоху. Далей ідзе поле, падзеленае папалам, справа за курганом ралля, злева — аблога, заросшая травой. Міма кургана і чартапалоху праходзіць міжпалосіца. На ёй ляжыць тоўстае трухлявае бервяно. Відаць задок воза, бочка з вадой і слуп з дошчачкай — «Стан арцелі».

Блішчыць на сонцы раса, высока ў небе спявае жаўранак. З-за кургана чуецца песня і голас паганятых: «Эй, пайшлі, пайшлі!»

М і к і т к а (за курганом). Стой! Тпру-у!

Выходзіць Мікітка, потым Сенька. Падыходзяць да бочкі, чэрпаюць ваду каўшом, п'юць.

Ну і зарасло ж тваё поле пырнікам, Сенька...

С е н ь к а. Былое маё...

М і к і т к а. Проста з пог коні валяцца, ды і самі. Так і звініць пад бараной...

С е н ь к а. Як жа яно не зарасце, калі сахой араў...

М і к і т к а. Гэта не папрок... Ці паспеем сёння забарапаваць і засеяць хоць тваю палоску... Заўтра маю трэба... перасохне... (Схамянуўся.) Фу ты! Зноў «тваё», «маё»... (Раздражнёна.) Вот будзем цяпер поўзаць з палоскі на палоску паміж аднаасобных надзелаў. Якая гэта праца! (Падымаецца на курган, з-пад далоні з трывогай углядаецца ў бок аблогі.) Знайшоў яго Марцін ці не... нешта не відно... (Сыходзіць да воза.) Няўжо ўсё-такі Уладзімір Ільіч не дапаможа нам адваяваць асобны парэз? А?

С е н ь к а (асцярожна). Не адны мы ў савецкай улады... каго пакрыўдзіш... (Памаўчай.) Мікітка, ці адолеем?..

М і к і т к а (уважліва паглядзеў на яго). Адолеем. Галоўнае, апроч парэзу коней бы нам спраўнейшых, ды

пабольш, а рук у нас хопіць. *(Паказвае на курган.)* Арцельнасць — яна, братка, сілу людзям дае небывалую. Паглядзі на дзевак... Як стараюцца, як поле расчэсваюць!.. Ды чым? Граблямі... Гэтак людзі толькі градкі лашчаць, а не поле пад азімыя... Пад'елі яны сёння ці не, а расчэсваюць і спяваюць, спіны не разгінаючы, расчэсваюць і спяваюць... Проста дзіва!

Сенька. А ўсё Васіліса. І ўродзіцца такое добрае сэрца ў чалавека... Так і вабіць цябе да яе, так і вабіць.

Мікітка *(спяхмурнеў)*. Праз яе-та і не ідуць да нас гаспадары з добрымі коньмі. І не прыйдуць, пакуль яна ў арцелі... Хоць жылы надарві.

Сенька *(зажурьўся)*. Не ідуць — не толькі яе віна... А ўсё ж трэба пешта рабіць... Няўжо Васілісай прыйдзецца ахвяраваць? Ці, можа, так абыдзецца...

Мікітка. Не, не абыдзецца. Галоўны ўстой крапулі. Мужыкі ўзбунтаваліся супраць Васілісы. Не могуць дараваць ёй.

Сенька. Вот кара!

У святочнай хустцы з ахапкам выбаранак прыходзіць Васіліса. Кінула на аблогу пустазелле і зноў ідзе на раллю.

Мікітка. Як у вас там, Васіліса Лукінішна?

Васіліса *(затрымаўшыся)*. А скажыце, Мікіта Іванавіч, калі што не так...

Мікіта. Ды не, усё робіце ладна. Коней бы нам... Не ідуць да нас з коньмі... А той-сёй, можа, і хацеў бы пайсці, ды... *(Адыходзіць.)*

Сенька. Нібы і добра ўсё, Васіліса... І дзеўкі каля цябе, як пчолы, а... *(Недагаворвае, адыходзіць.)*

Васіліса *(адна)*. Пра мяне думаюць...

Таксама ідзе на раллю за курган. Азіраючыся, з-за чартапалоху, з пугай паказваецца Варвара. З другога боку міжпалосся з трывогай выглядваюць, а потым паказваюцца Апісся і Захар з сажнем. Захар хутка ўзыходзіць на курган, з неспакоем углядаецца ў бок аблогі.

Апісся. Столькі хваляванняў, кума, столькі хваляванняў цераз гэтых ячэчпікаў!

Варвара. Адна пацеха з вас! Не хочаш, ды скажаш, — вось паскачыце цяпер... *(Паказала навокал.)* Бач — усё сяло зыркае сюды са сваіх загонаў... А то ўчора ўсім вам дзядзька Пятро не даспадобы быў...

Апісся. Не дзядзька Плакун, кума, а круцень. Круцень, кума, усё ж такі пязвыкляя штукавіна, рызыкоўная...

В а р в а р а. А калі зямлю адцяпаюць — гэта по рызыка...

З а х а р. Цішэй вы! (*Шэптам.*) Вунь... роў пераехалі ўжо...

А н і с с я (*трывожна*). Верабейка з ім?

З а х а р. Цэлае ранне лавіў — перацяў усё ж такі...

А н і с с я. А што, калі таварыш Ленін вырашыць не так...

З а х а р (*збягае з кургана*). Ільіч не павінен бы пайсці супраць нашага анцірэсу...

А н і с с я. Ой, а што, калі... найвышэйшая ўлада... паскардзішся.

В а р в а р а. Пабачыце, яшчэ не раз успомнім дзядзьку Плакуна...

З а х а р. Ды не ныйце — з учарашняга дня ўсю душу выматалі! Без вас аж страх бярэ!.. (*Зайважыў, што падыходзіць Ленін.*) Вось яны...

Хутка выходзіць. На краі аблогі паволі ідуць Ленін, Марцін і Волечка. Ленін ідзе, схіліўшыся, задумаўшыся, рукі назад, часам жмурыцца, падымае твар к сонцу. Марцін, як і раней, у чырвонай касаваротцы, але цяпер ён падпяразаны блакітным поясам з кутасамі. Твар Марціна чыста паголены, у руках сажань.

Волечка босая, праз плячо стрэльба.

Л е н і н. Ваш паравы млын трэба паказаць абавязкова вопытнаму інжынеру. Ці не можна ўжо цяпер даць сялянам электрычнасць... Н-да... цікава... а якую зямлю вам яны прапануюць?

М а р ц і н (*наспешліва*). Сутлінак, Уладзімір Ільіч...

Л е н і н. Д-да... а інжынера можна выклікаць з Масквы... (*Спыняецца каля раллі.*) А што гэта вы цяпер робіце?

М а р ц і н. Барануем палоску яшчэ аднаасобна ўзарапую. Засеем гэту, пераедзем на другую. Так будзем пераяздаць... Цяжка нам будзе, Уладзімір Ільіч, без нарэзу...

Л е н і н. Н-да...

В о л е ч к а (*паказвае на курган*). А вунь Іванкава магілка.

М а р ц і н. Кажуць, што тут пахаваны Іванка... Асілак пейкі...

Л е н і н. Падобны на вас?

М а р ц і н. Насміхаецца, Уладзімір Ільіч... Які я асілак. Я расту не выйшаў, а той, кажучь, неба падпіраў, змея загубіў: ведаеце, змей той на захад ляцеў, хацеў сопца соннае злавідць... Сонца ратаваў, а сам памёр дзіўна:

спатыкнуўся вась аб такое бярвяно, а ён жа доўгі быў,— упаў і разбіўся.

Л е н і н (*радасна засмяўся*). Так, ён жа высокі быў! Між тым «аб такое бярвяно» і вы можаце сябе пакалечыць. Дык вась,— новую гаспадарку трэба будаваць упарта, дзелавіта і без удзелу міраедаў...

М а р ц і н (*раптам нечакана падняў руку з сажнем*). Э-эх! Мне б на каня ды тапор у рукі! (*Схамянуўся*). Даруйце...

Л е н і н. Э-э, вась вы і зноў разбойнік... Чуркін... так і выпірае з вас гэтая тапорная рэвалюцыя! (*Успыхнуў.*) На кані, баценька, заваяваць можна, але кіраваць народам, а тым больш будаваць, гарцуючы на кані,— нельга! (*Памаўчайшы.*) Уявіце сабе, што вы недзе падняліся да кіраўніцтва, і ўмацаваліся, і пачалі махаць тапаром над народам... Ведаеце, што гэта будзе пры самых добрых намерах? Там ад савецкай улады і следу не застанецца. (*Нахіліўся на воз, з трывогай глядзіць удалячынь.*) Так у вас многа яшчэ гэтага віхру... Загвоздачка... Вась вам і загвоздачка...

М а р ц і н. Аб дзяржаве клапачуся...

Л е н і н (*хутка павярнуўся*). Так... (*Павольна праходзіць па мяжы, заклаўшы рукі за спіну.*)

М а р ц і н. Плакун... да, хіба ён адзін завёўся... колькі іх, пад рознай маркай прысмакталіся к нашай трудовай казне... таго і глядзі, беспрацоўным рабацям зрабцяць...

Ленін задумаўся, напявае рэвалюцыйную песню. З-за кургана падглядвае Гарасыч. Паслізнуўся ў новых лапцях, ледзь не ўпаў і аказаўся каля Леніна, але прыкінуўся, што не заўважае яго, не разгубіўся.

Г а р а с ы ч. Кыз-кыз-кыз! Куды яна прапала?.. (*Нібы толькі што заўважыў Леніна.*) Уладзімір Ільіч! Памагай бог, Уладзімір Ільіч! (*Кланяецца.*)

Л е н і н. Добры дзень, Гарасім Гарасімавіч! (*Падае руку.*)

Марцін і Волечка збянтэжана адыходзяць. Васіліса з граблям ідзе ад раллі, але, убачыўшы Гарасыча, спалохана спыняецца і ідзе назад, нікім не заўважаная.

Г а р а с ы ч. Тут у мяне каза некуды збегла... Не бачылі выпадкам, Уладзімір Ільіч? Такая, бачок белы, задок шэры і на лобе плямачка...

Л е н і н (*спагадліва*). Не, нешта не заўважаў...

Г а р а с ы ч. Вось беспабатная! (*Кліча.*) Кзю-кзю-кзю!

Л е н і н. Ну дык як, Гарасім Гарасімавіч, салодкае языком, кажаце, пазнаеш?

Г а р а с ы ч (*наспешліва*). А як жа! (*Закурый люльку і косіца на Марціна.*) А пагул, калі разабрацца, гуляючы, з надзеяй жывём! Хлеб пасля адмены прадразвёрсткі завёўся...

Л е н і н. Да новага хопіць?

Г а р а с ы ч. Ну! Нават адбавіць можна... хаця яно... канечне... другі і пашкадуе...

М а р ц і н (*сам сабе*). Хітруе...

Л е н і н (*Гарасычу*). Прадналог, выходзіць, лепш за прадразвёрстку?

Г а р а с ы ч. Слоў няма, Уладзімір Ільіч! Прадразвёрстка — што мятла бяздушная, а прадналог — інтарэс ёсць: ары, сей — сабе выгадна і савецкай улады стол вясельны, нібы для нявесты! Наш інтарэс нельга забываць... Без інтарэсу ўсё прахам пойдзе... Не вылезем з беднаты...

Л е н і н. Правільна! Вот між тым... (*Шукае вачыма Марціна.*) Марцін Рыгоравіч, дзе ж вы?

М а р ц і н (*стаіць адварнуўшыся*). Я палын разглядаю... Парода нейкая дробная.

В о л е ч к а. А горкая...

Л е н і н (*усміхаючыся*). Вось табе раз!

М а р ц і н. Я, можа, пайду?..

Л е н і н. Не, вы мне трэба.

Г а р а с ы ч (*сам сабе, злосна*). Пагаварыць не дае, Верабейка няшчасны... (*Уголас.*) Я казу шукаю... А ваапчэ, кажу, з надзеяй жывём...

Л е н і н. Прыемна ведаць. Да пабачэння, Гарасім Гарасімавіч!

Г а р а с ы ч. Да пабачэння, Уладзімір Ільіч! (*Выходзіць.*) Кыз-кыз-кыз!

Л е н і н (*Марціну*). Вось у кім цяпер галоўнае. Салодкае языком пазнаецца. Давядзіце, што гэта не так! Гарасыч гаворыць дакладна. Соладка будзе — прыму, горка — не хачу. Горка — галаву зламаю, соладка — у пояс пакланюся. Ён без разліку не пойдзе, гэта нам трэба зразумець. А значыць, пайсці яму на ўступку. А «ваабчэ» ён шукае казу, ён хоча прыйсці. Толькі спачатку ён хоча пакаштаваць: яму прыклад трэба, і мы павінны паказаць яму гэты прыклад. Вы прасілі растлумачыць вам нашу ідэю? Вось гэта і ёсць у даным выпадку: крок назад, два наперад.

Аснова нашай палітыкі — прыклад, прыклад і яшчэ раз прыклад. Прыклад, баценька, як плуг зямлю, жыццё пераварочвае і ўкладвае па-новаму. *(Памаўчайшы.)* Ну! *(Смяецца.)* Бывае, што падштурхнуць не шкодзіць!

Марцін усхвалявацца ходзіць. Ленін сочыць за ім.

М а р ц і н. Якое слова... Прыклад... Разумею, Уладзімір Ільіч, толькі цяпер, здаецца, разумею.

Волечка падышла да слупка з дошкай, задумалася, а потым да слоў «Стан арцелі» вуглем, вялікімі друкаванымі літарамі прыпісвае слова — «прыклад». Ніхто не заўважае гэтага.

Яно кліча адважыцца на вялікі пачын... на вялікі...
Л е н і н. Так, яно выяўляе думу савецкай улады... *(Падышоў к Марціну.)* Гарасыч — разумны...

В о л е ч к а. Дзядзька Гарасыч? Ён добры... *(Заўважае бліснуўшы позірк Марціна.)* Таксама хітры!

Л е н і н *(рашуча)*. Ён гаспадар!

Марцін адступіў назад к бервяну і амаль не паваліўся, сеў на бервяно.

(Засмяяўся.) Вось бачыце, вы можаце ўпасці іменна цераз гэтае бервяно!

М а р ц і н *(схапіўся за галаву)*. Не, Уладзімір Ільіч, не, я, Уладзімір Ільіч, усё магу, а на гэта сіл няма... Васіліса...

Л е н і н *(перапыняе)*. Ганяць вашу Васілісу? Вось бясплоднае палена ніхто не кратае, а палкай кідаюць у тое дрэва, на якім спеюць свежыя плады!

Паказваецца В а с і л і с а з граблямі ў руках, падыходзіць да бочкі з вадой.

В а с і л і с а *(кланяецца)*. Добры дзень, дарагі наш Уладзімір Ільіч!

Л е н і н. А-а, добры дзень, Васіліса Лукінішна! *(Падыходзіць да яе.)* Як працуецца?

В а с і л і с а. Праца — радасць. *(Печакана задумваецца пра сваё.)* Калі б толькі праца... *(Глядзіць удалячынь.)* Нічога... не я, відаць, першая, не я апошняя. Цяпер і ў другім сяле не прападзеш...

Л е н і н. Я разумею, вакол нас савецкая ўлада. І ўсё ж трэба змагацца за сваё шчасце.

В а с і л і с а *(памаўчайшы)*. Як жа можна супроць усіх?..

Ленін. А калі трэба — і супроць усіх! (*Крыху на-майчайшы.*) Вы, здаецца, граблямі барануеце? Пагляджу, калі дазволіце...

Васіліса. Калі ласка, Уладзімір Ільч...

Ленін і Васіліса ідуць на раллю. Волечка таксама зрабіла два крокі за імі, але, зірнуўшы на Марціна, спынілася. Марцін па-рапейшаму сядзіць, абхапіўшы рукамі галаву.

Волечка (*падсела і лашчыцца*). Татачка, родненькі!.. Што ты... Ну?..

Марцін (*не слухае яе*). Нам не сёння заўтра вароты дзёгцем вымажуць, а я, выходзіць, да яго на паклон...

Волечка. Татачка, а мы давай зловім мазальшчыка!

З другога боку кургана выбягаюць Сенька і Мікітка.

Сенька і Мікітка (*адначасова*). Ну як? Што Ільч думае пра нашу зямлю?..

Марцін. Не ведаю. Дый ці да зямлі тут... Віхор я яшчэ... Разбойнік...

Волечка. Што ты, татачка... ты харошы!

Сенька (*спалохана*). Оспадзі Ісусе... Што ж мы цяпер будзем рабіць?..

Мікітка. То-та ж цябе губпрадкамісар у сельсавет выклікаў... (*Глянуўшы на мяжу.*) Вось ён, сам на дрожках!

Мікітка і Сенька хутка адыходзяць к бочцы, чэрпаюць ваду. Выціраючы твар насоўкай, уваходзіць Камолаў.

Камолаў (*азіраючыся*). Ён тут?

Марцін (*не ўстае і не падымае галавы*). На полі.

Камолаў. Не, гэта нецярпіма! (*Сядае.*) Правадыр міжнароднага пралетарыята ад такіх спраў вырваўся па два-тры дні адпачыць, а ты... Карацей кажучы, я ўпаўнаважаны губкома аберагчы таварыша Леніна ад розных дамаганняў. Папярэджваю... і... наогул раіў бы табе, як камуністу, рашуча перабудавацца ў плане ўстановак.

Марцін (*падняў галаву*). А? Што? Леніна адабраць у нас?

Паўза.

Камолаў. Ну, гэта... гэта ты кінь...

Волечка. Бач, які! Дзядзя Валодзя яшчэ і вадзіцца з табой не хоча.

К а м о л а ў (*раздражнена*). Ну і Ленін з-за вас не будзе пэп адмяняць!

Л е н і н (*нечакана, хутка выходзіць з-за кургана*). Не будзе і не можа, але Ленін ніколі не адракаўся ад камунізму!!!

Камолаў ускочыў на ногі. Падняўся і Марцін. Волечка надбегла да Леніна, нібы баропячы яго ад некага.

К а м о л а ў (*ледзь вымаўляе*). Д-добры дзень, Уладзімір Ільіч!

Л е н і н. Добры дзень, дыялектык! У вас у губкоме любяць малоць языкамі пра дыялектыку гістарычнага працэсу,— а зразумець не могуць, што некалькі тысяч арцелей і камун, астраўкамі рассеяных па акіяне аднаасобніцкай Расіі, наперакор пэпу, існуюць і нават, як бачыце, новыя нараджаюцца. І сэнс гэтай супярэчнасці якраз і заключаецца ў тым, што, іменна дзякуючы арцелям і камунам ва ўмовах пэпа, унутры самога пэпа павінен выспець і ўжо сее і накапляецца бяспрыкладны вопыт новага ладу! А гэта і ёсць, калі хочаце, аб'ектыўны закон нашага развіцця! Расія пэпаўская будзе Расіяй сацыялістычнай.

Усе ўражаны. Ленін, абняўшы Волечку, усхвалявана праходзіць па міжпалосіцы. Марцін пастаяў і кінуўся да арцельцаў, усклікнуў: «Вось яно!.. Вось!»

К а м о л а ў. Уф-ф... Быццам гара з плеч... Невераема... Вось ён дзе, камандны пункт раўнавагі... І так проста.

Л е н і н (*не слухае іх, наказвае на арцельцаў*). Таварышы рашылі жыць па-новаму, а большасць, спасылаючыся на розныя меркаванні, ім гаворыць: «Жывіце, як усе жывуць». Як нам быць? Забараніць ім жыць па-новаму?

К а м о л а ў (*шчыра хвалючыся*). Уладзімір Ільіч... Мы... Вы не ўяўляеце... Нават сумна рабілася... Выбачайце... Не кожнаму можна за цякучкай убачыць патаемны ход нашай рэвалюцыі. Мы толькі паслухмяныя салдаты. А што тычыцца асобнага парэзу для арцелі...

Л е н і н (*перапыняе*). Так, новае парадзілася, хай старое паціснецца! Арцелі трэба неадкладна парэзаць зямлі! (*Жэст за курган.*) Паглядзіце, як яны зямлю апрацоўваюць! Гэта подзвіг перакананых людзей!

М а р ц і н (*усклікнуў*). Вось яно!.. Ёсць у нас зямля!

Сенька, Мікітка і Волечка (адначасова). Зямля, зямля...

Марцін (ім). Бяжыце, узрадуйце нашых.

Сенька і Мікітка пабеглі.

(Павярнуўшыся да Леніна.) Эх, Уладзімір Ільіч, да гэтай зямлі ды далі б нам трохі цягла і машыны на льготных умовах, вядома... Тады б мы паказалі прыклад!

Ленін (весела). Ого! Вось гэта па-дзелавому! Падумаем, але пры адной умове — не замыкацца ад серадняка! З адной беднатою справу не пасупеш! (Павярнуўся да Камолы.) Зараз жа вам трэба паехаць у губком і перадаць, што я рашуча пастойваю перагледзець пастанову аб зямлі. Майце на ўвазе — заўтра праверу.

Камола ў (кідаецца з месца). Еду! Гарачы будзе разгаворчык! (На хаду Марціну, інтымна.) Ну, дружа, мы з табой на кані! Мне, так сказаць, з пункту гледжання губпрадкама нават зручней мець справу з адным старшынёй арцелі, чым з масай аднаасобнікаў. Вы не думаеце!.. (Выходзіць.)

Волечка (яму ўслед, ціха). Ме-ке-ке!

Марцін (строга). Волька! Усё маленькай прыкідваешся! (Заўважыў новы надпіс на дошчачцы.) А хто ж гэта размаляваў так?

Волечка. Я! Прыклад — гэта значыць самы лепшы!

Ленін. Цудоўна! Лепш не прыдумаеш! (Абдымае Волечку.) Ах ты мой верабейка! Лёгка з вамі гаварыць, прыемна. Адчуваеш, што семя кладзецца ў добрую зямлю, слова не ў пустую галаву. Эх! Расія, што чакае цябе? Я люблю сваю зямлю, Марцін Рыгоровіч! Так бы і абняў, як маці родную! Не абдымеш! Шырачэзная, багатырская!

Марцін. Вы ўжо абнялі яе, Уладзімір Ільіч!

Ленін. Так, а мы яшчэ нарэз хацелі змераць?..

Марцін. Няма каморніка.

Ленін. Нічога, я за каморніка.

Марцін (паказвае на курган). З Іванкавага кургана ўсё відаць.

Ленін лёгка ўзбег па курган. Яго пераганяе Волечка. Марцін падумаецца паволі. Як толькі яны падняліся на курган, свіст і крыкі аратых чуюцца асабліва ясна: «Эй, пайплі, пайплі!» Бліжэй усіх чуецца голас Сенькі: «Но, Сіўка!»

Ленін. Сахой арэ? У яго плуга няма?

Марцін. Плуг ёсць у яго, коць адзін.

Л е н і н. Шкада...

М а р ц і н. Гэта ж наш Сенька-Рэшка — мяжу завор-
вас. І не чалавек гэта, а пюдача нейкая. Калі жапіцца
собраўся, порткі перад самым вяселлем укралі; калі па-
рэшце жапіўся, — баба дзесяць гадоў не хацела радзіць.
Не ведаю, чаму так не шанцуе чалавеку.

Л е н і н. Харошы ён, напэўна, гэты Сенька-Рэшка?
Падатлівы?

М а р ц і н. Так.

Л е н і н. Вось таму і не шанцуе!

М а р ц і н (з запалам). Уладзімір Ільіч! Няўжо я не
дастапу гэтага самага «верабейку»?

В о л е ч к а. А я ведаю, як дастаць!

Абодва са здзіўленнем глядзяць па яе.

Збудаваць шпакоўню — ён сам прыляціць!

Л е н і н. Ах ты мой верабейка! Так і свеціцца заўтраш-
нім днём! (Марціну.) Вось іменна збудаваць! А вы кажа-
це — «дражняць».

М а р ц і н. Празвалі.

Л е н і н. Ну, мяне, баценька, таксама празвалі.

В о л е ч к а. «Дастань-верабейкам?»

Л е н і н (весела). Амаль так. Мяне некаторыя празва-
лі фантазёрам. А ведаеце, за што? А за тое, што я хачу
вунь таго селяніна з клячы перасадзіць на аўтамашыну, а
Сеньку-Рэшку на трактар. Ім здаецца, што ў нашых умо-
вах — нязбыўная мара. Дзівакі! Ды калі б нам зараз сто
тысяч трактароў, мы рушылі б з такой хуткасцю, якая ка-
піталістам і не снілася. Яны здзіўляюцца, як гэта мы,
сёрбаючы лапцем боршч, думаем свет перабудаваць, а не
бачаць, што апроч ланця і сахі ў нас ёсць рускі рэвалю-
цыйны размах плюс моцная дзелавая хватка. Ухопімся —
ужо не выпусцім. Рэвалюцыю выцягнулі? Выцягнулі, як
ніхто. У якасці трафея, перад намі, — вось яна — неаб-
сяжная зямля. І яшчэ больш шырокая свабода, свая ўла-
да. І ў нас будзе сто тысяч трактароў, у нас будзе больш, у
сто разоў больш! Або мы загінем і назаўсёды застанёмся
ў хвасце, або мы, не шкадуючы сіл, за дзесяць — дваццаць
гадоў павінны прабегчы ўсю вялізную адлегласць, якая
аддзяляе нас ад перадавога капіталізму, і перагнаць яго.
І мы яго перагонім. Як піць даць перагонім. І капіталізм
тады — Міцкам звалі! Снаборніцтва з намі яны не вытры-
маюць! Ану-ка, дайце мне сажань!

М а р ц і н *(перадае сажань, з хваляваннем)*. А адкуль мераць будзем, Уладзімір Ільч?

Л е н і н *(задумаўшыся)*. Адкуль... Прыйдзецца сялян пазваць...

М а р ц і н. Волечка, бяжы кліч.

Л е н і н *(наспешліва)*. Чакайце! *(Углядаецца ўдалачынь.)* А што, калі зусім не чапаць сялянскую зямлю... *(Памаўчай і раптам рэзка, нібы разразаючы нешта, узмахнуў рукою.)* А разануць вось па гэтай?

М а р ц і н *(здзіўлена)*. Аблогу?! Што вы, Уладзімір Ільч? Гэта дзяржаўны фонд. Сена для арміі косяць.

Л е н і н *(не слухаючы)*. У губпрадкоме і другіх высокіх інстанцыях, канечне, гвалт падымуць... Н-да... А скажыце, хіба разумна ў Падмаскоўі трымаць такую зямлю пад сенажаць, нават і для Чырвонай Арміі?.. Хіба няма ў нас для гэтага зямель у Сібіры ці заліўных лугоў на поўначы?

М а р ц і н. Канечне, Уладзімір Ільч, не па-гаспадарску гэта. Я даўно думаў, ды не пасмеў загаварыць аб гэтым.

Л е н і н *(памаўчайшы)*. Усю адказнасць бяру на сябе! Заўтра ж абмяркуем на Саўнаркоме, — упэўнены, што ніхто пярэчыць не будзе! Не, ужо каб зацікавіць серадняка, дык трэба рашуча і без аглядкі! Будзем мераць адсюль і да самага берага! Да самага! Пойдзем!

Хутка ідзе на той бок кургана. Волечка ідзе разам з ім. Марцін нібы анямеў, нейкі час стаіць моўчкі на кургане.

М а р ц і н. Якое багацце прываліла!.. *(Падняў рукі.)* Ну, цяпер паглядзім: хто каго!

Стап нейкі час пустуе. З-за кургана чуваць усхваляваныя галасы арцельцаў: «Ды не можа быць!», «Няўжо?». Чуецца голас Гарасыча: «Кыз-кыз-кыз»... Да бочкі выходзіць Мікітка.

М і к і т к а. Вось гэта нарэз!

Г а р а с ы ч *(падыходзячы)*. Ну, куды яна прапала!.. *(Да Мікіткі.)* А што гэта вы мераеце?

М і к і т к а. Што такое, — ці ты яшчэ не ведаеш? Нарэз для арцелі!

Г а р а с ы ч. Праз усю казённую аблогу?

М і к і т к а. Да самага берага!

Г а р а с ы ч. Ух ты! Лепшую зямлю захапілі... Разбагацееш тут!

М і к і т к а. А як жа? І ў нас павінна быць зацікаўле-

пасць... *(Таямніча.)* Яшчэ копі і машыны абяцаў. Вось як, братка!

Г а р а с ы ч *(раззлаваўся)*. Вось збродлівая! Ну, калі злаўлю — зарэжу, акаянную! *(Адыходзіць, не спускаючы вачэй з нарэзу.)* Кыз-кыз-кыз!..

М і к і т к а. Заела. Вось гэта зацікавіў Уладзімір Ільч!

Па міжпалосіцы чуваць галасы незадаволеных сялян.

І яны сюды збягаюцца.

П а н ф ё р. Што гэта вы аблогу прыразаеце?

М і к і т к а. Ды вунь, — да самага берага!!!

Г а л а с ы. Стойце! Спыніце! Не давайце ім!

П а н ф ё р *(у агульным хоры)*. Трэба ратаваць сялянства!

А н і с с я *(падыходзіць)*. Давайце Леніну прашэнне напішам! Увесь народ супроць!

М і к і т к а. Адмовім...

З а х а р. Па якому праву?

М і к і т к а. Сам Ільч сказаў, і ў нас павінна быць зацікаўленасць.

Паўза.

З а х а р *(чухае патыліцу)*. Калі так памеркаваць, яно, канечне, па справядлівасці... І для іх ёсць нарэз, і нашу зямлю не зачпалі... Праўда, мы тут выпасамі карысталіся пасля ўкосу...

Г а л а с ы. У тым жа і справа! А цяпер паспрабуй пакарыстайся ў Верабейкі! Знайшлі справядлівасць!

В а р в а р а. Успомніце, кажу, не раз успомніце дзядзьку Плакуна... *(Засмяялася.)* Смехата! Добрыя гаспадары не бяруцца за аблогу, а гэтыя... Жылы надарвуць, і ўсё!

Г а р а с ы ч *(здалёк)*. Кыз-кыз-кыз...

В а р в а р а. Глядзіце, а Гарас так і круціцца каля Васіліскі. *(Павярнуўшыся да раллі.)* Што гэта? Верабейка на сабе барануе! Лямкі цераз плячо і прэ! Божа!

Усе сяляне са страхам паглядзелі на раллю і з выкрыкамі: «Бацюхны!» — «Чур мне!» — «Божа!» — хутка разыходзяцца.

Пачакайце, яшчэ не тое будзе! Ха-ха-ха! Супольнікі пакажуць прыклад камунізму! *(Знікае.)*

Зноў прыходзіць Гарас і кліча: «Кыз-кыз-кыз...» Ён кружыць каля раллі, азіраецца і мацае зямлю.

Сенька (блізка за курганом). Стой! Тпру-ру! Адначнице, родныя, сеяць будзем!

Гарасыч, пачуўшы яго, хутка знікае. Прыходзяць Сенька, Мікіта і Васіліса. Ва ўсіх урачысты настрой. Раскрываюць полаг на возе, рыхтуюць насенне, насыпаюць у лубкі.

Значыць, пачынаем! Аж не верыцца...

Мікітка. Пачнём з былой тваёй аднаасобліцкай паласы...

Васіліса. Дай пам бог!..

Сенька (заўважыў Марціна). Вунь перамяніўся нават пасля гэтага барапавання на сабе...

Марцін (цяжка абанёрся на воз). Так... (Перадыхнуў.) Падумаць толькі — ізпоў пачынаем!

З другога боку кургана паказваюцца Ленін і Волечка.

Ленін. Кіньце гэтыя жарты, баценька. Нават ад радасці не трэба на сабе барану цягаць. Вось вам план нарэзу!

Марцін (бярэ паперу). Дзякуй, Уладзімір Ільіч... (Падымае лубок з насеннем.) У нас да вас яшчэ просьба...

Ленін. Слухаю...

Марцін (хваляецца). Па звычаі старэйшы ў сям'і першым пачынае сеяць...

Ленін (таксама хваляецца). Разумею... разумею... Паспрабую... (Бярэ ад Марціна лубок з насеннем.) У Сібіры, у сяле Шушанскім, мне даводзілася... Не вельмі ўжо сучасная тэхніка, але нічога, будуць мець і сапраўдную.

Волечка. Сеяць?..

Сенька. Зямля ў самы раз для азімых...

Волечка (ухвалявана скача). Сеяць, сеяць, рассяваць!..

Ленін з лубком выходзіць на край раллі.

Марцін, Васіліса і Мікітка (амаль адначасова). У добры час!

Сенька. Госпадзі, блаславі!

Ленін сее, паступова аддаляецца за курган. Сенька ідзе за ім.

Волечка (радуецца, скача).

Сеем, сеем, рассяваем,

Ураджая заклікаем.

Ты ўзыдзі, ўзыдзі, ўзыдзі

Вышэй мяне, гусцей травы,

Урадзі ды ўрадзі
Караваі-пірагі,
Караваі-пірагі,
Каб багаты мы былі!
Сеем, сеем, рассяваем,
Як нявесту сустракаем,
Сустракаем і вянчаем
Зямлю з ураджаем.

Услед за Леніным і Сенькам Волечка паступова аддаляецца на раллі за курган. Марцін, Мікітка і Васіліса радасна глядзяць ім услед.

Васіліса. Якая радасць, любыя мае...

Мікітка. Дзе яна толькі прымаўку падхапіла...
(Памаўчайшы.) Эх-х, калі б нам яшчэ Гарасыча сюды...
Умелец!

Марцін уздрыгнуў, рэзка павярнуўся і са страхам, варожа глядзіць на яго. Васіліса, апусціўшы галаву, адыходзіць да воза.
Здалёк чуецца пастойлівы кліч Гарасыча: «Кыз-кыз-кыз!»

Заслона.

АКТ ЧАЦВЁРТЫ

Дзея адбываецца там жа. Позняя восень, дзе была ралля — ярка зелянеюць азімыя. Бліжняя частка поля нядаўна ўзарапа, а далей, улева, як і раней — аблога. На кургане чырвоны сцяжок. На слупку новая дошчачка: «Участак арцелі «Прыклад». Злева відаць павець, пад ёй розны інвентар і бочка з вадой.
Як і раней, чуваць галасы аратых. На міжпалосіцы спаткаліся
Варвара і Анісся.

Варвара. Чула? Васіліса з Верабейкам ужо лапці ўрозь.

Анісся. Няўжо праўда?

Варвара. Не сысці мне з гэтага месца!

Анісся. А не... (Недагаворвае.)

Варвара. Мне не верыш?! Пацеха! Гарас жа адкрыта сысціся хоча!..

Анісся. З кім?

Варвара. Як з кім? З Васілісай-красуняй!..

А н і с с я. Бацюхны! А як жа Верабейка?

В а р в а р а. З арцелі выжываюць. Хто-небудзь, кажуць, адзін павінен застацца... Там такое творыцца, — не дай бог! Пакуль старое поле баранавалі, яшчэ цярпелі, а як залезлі ў гэтую аблогу, дык і вылезці не могуць. Абяцалі ім коней, а іх да гэтага часу і заваду няма. Адным словам, гамон гэтай арцелі. А што з цёткай Плаксіхай робіцца, пры смерці ходзіць, — асабліва за зяцька Гарасыча ўбіваецца. На вечны пост зарок дала... Вось яна.

З посахам паяўляецца П л а к с і х а. Усім сваім відам яна цяпер нагадвае ігуменню ці прарочыцу.

П л а к с і х а. Ад прычасця іду. Канец мой прыходзіць...

А н і с с я *(са слязамі)*. Што робіцца... Грэшнікі бессаромныя. *(Кланяецца.)* Блаславі, цётка... Памаліся за маіх дзевак!

П л а к с і х а. Бог блаславіць... а пра дзевак... скарыся; усяму скарыся, галубіца. На ўсё воля боская. Не прагані, калі ён прыйдзе табе кляймо ставіць. А ён прыйдзе... *(Рэзкі жэст да мяжы.)* Паглядзіце на любага зяцька Гараську, — нячысцік ужо ўсяліўся ў яго! Бачыце, бачыце, як корчыць яго...

А н і с с я *(са страхам азіраецца, да Варвары)*. Хадзем...

Выходзяць. Плаксіха накіроўваецца на поле. З другога боку ўваходзіць П л а к у н з пугай.

П л а к у н. Ты куды, Марфа?

П л а к с і х а. Васілісу праведаць...

П л а к у н. Няма часу на адведкі. Для іх смертны час пастае. Апошнія канякі ад натугі абязножылі... *(Паказвае на курган.)* І самі ў баразне ад ветру хістаюцца. Трэба нам зрабіць, каб другім непанадна было і каб сам Ленін ад іх адварнуўся!

П л а к с і х а *(спалохана)*. Што гэта ты?!

П л а к у н. Ленін харош, калі ён за нас, пойдзем...

Выходзяць. Яшчэ больш збянтэжаны, схудпелы, зарослы рыжай барадой, паяўляецца Г а р а с ы ч. Падыходзіць да свежай раллі.

Г а р а с ы ч *(узяў ком скібы і кінуў яго на зямлю)*. Зямлю псуюць! Якую зямлю!

З-за кургана выбягае В о л е ч к а з маленькімі граблямі.

Волечка. Што ты раскрычаўся, дзядзька Пятро! Быў бы ў арцелі, тады б і крычаў!

Гарасыч (*настаяў, падыходзіць да Волечкі*). Чыстая маць... (*Праводзіць рукой па яе галаве.*) Такой Васёна была...

Волечка. Дзядзька Гарасыч, з табой, відаць, ніхто не водзіцца? Так? А ты прасіся ў арцель, у нас весела!

Гарасыч (*ударыў шапкой аб зямлю*). А можа, я і хачу ўступіць! (*Шібы жартуючы з ёй.*) Давай руку!

Волечка (*успыхнула*). На!

Гарасыч (*б'е*). Уступаю!

Волечка (*б'е*). Прымаю!

Гарасыч (*вырывае руку*). Не, чакай, у мяне ўгавор, коней і кароў я пакіну Міколку, а да вас уступаю, як і вы, — чыстым пралетарам, — з адной любімай скацінкой...

Волечка. Гэта што ме-ке-ке крычыць? (*Памаўчайшы.*) Трымай руку! (*Б'е.*) Надбаўляй цану, дзядзька Гарасыч!

Змрочны, паяўляецца на курган Марцін з чысцікам.

Марцін. Волька! Ці не арцеллю ты так заўзята гандлюеш?

Волечка (*разгубілася*). Я... мы... мы жартавалі...

Гарасыч (*задзірліва*). А па-твойму, інакш?! Па-твойму, цяп-ляп, і ў клетку Гарасыча, вольнага гаспадара?!

На яго крык збягаюцца арцельцы.

Марцін. Каму ты трэба! Цэлы месяц, як груган, кружышся вакол нас, перад усім сяслом на вачах. Прэч адсюль! Я не ручаюся за сябе...

Гарасыч (*аж падскочыў*). Не баюся! Цяпер ты мне не ўказ! Мяне сам Ільч разумным гаспадаром велічае, а ты па сямейнай прычыне ў пятлю гоніш! Васіліса Васілісай, мы тут з табой адзін на адзін, а справа справай! Нібы ў святой вадзе выкупаў мяне Уладзімір Ільч. Я не хачу жыццё марна пражыць! Не агледзеўшыся, у вір галавой не буду кідацца! Я разабрацца хачу! (*Да арцельцаў.*) Браткі! Ды што гэта, па сямейнай прычыне?!

Марцін. Прэч.

Гарасыч (*адступіўся*). Браткі! Не для вас адных такі парэз далі! Думаць не магу! Спакой страціў! На гэтай зямлі не толькі хлеб, я сад пасадзіў бы, ды такі, што самому Адаму ў раі не спілася! (*Кідаецца да Сенькі.*) Сенья!

Сенька адварочваецца ад яго.

Мікітка! Мікіта Іванавіч!

Мікітка адхіляе яго.

Разабрацца хачу... (*Насустрэч Васілісе.*) Васіліса!

Васіліса з жахам адступіла.

Вось табе на... (*Адступае.*) Са сваякамі пелады... Усё ся-
ло адварнулася.. Адзін... Злітуйцеся... (*Паўза.*) Злітуйце-
ся... Я скардзіцца буду... Я Ільічу раскажу... (*Адступае,
знікае.*)

Доўгае пялоўкае маўчанне.

Д а р ' я (*уздыхнула*). Ох-хо-хо-хо...

С е н ь к а (*памаўчайшы*). У тым і справа... Далей не
вытрымаем... Копі надарваліся...

Д а р ' я (*не стараецца глядзець на Васілісу*). А з ім
і другія сераднячкі пацягнуліся б... ды як жа яго пры-
меш...

М і к і т к а. Усё ясна, цераз каго і чаму... Ды што та-
кое,— хіба незразумела?

В а с і л і с а (*уздрыгнула*). Пра мяне думаюць! Я за-
мінаю...

В а р в а р а (*за курганом, нікім не заўважаная*). А, а,
прыпакло...

Марцін рыўком садзіцца на бервяно.

М а р ц і н. Змовіліся? Бяжыце, даганяйце!

С е н ь к а (*кідаецца ўслед*). Я мігам! А галоўнае, Га-
рас зямлю разумее!

М а р ц і н (*яму ўслед*). А я з арцелі прэч!

Сенька спыняецца.

М і к і т к а. Ільіч вельмі раіў аб серадняках, а тут
праз сямейныя пелады арцель у небяспецы... (*Ва ўпор,
Марціну.*) Што ты на гэта скажаш, Марцін?

Марцін падняўся з бервяна, маўчыць, усе чакаюць.

М а р ц і н (*знешне спакойны*). Волечка! Бяжы ў сяло,
цікуй дзядзьку паштальёна. Павінна ж быць дэпеша ад
камісара Камолава аб конях. Упэўнен, будзе!..

В о л е ч к а (*зрываецца з месца*). Адной нагой тут, дру-
гой там!

М а р ц і н. Ды захапі з сабой стрэльбу Уладзіміра
Ільіча,— у каморцы яна. Вечарам схаджу на паляванне

для варыва... (*Раптам да Мікіткі.*) А гошар у нас з табоі ёсць? Што на сяле скажуць, калі да мяне і Васілісы яго далучыць?

Дар'я. Ужо гавораць,— у арцельцаў хутка сабачае вяселле будзе!

Паўза.

Васіліса (*пра сабе*). Бяжы куды вочы глядзяць... (*Выступіла, услых.*) Я...

Дар'я (*падхапіла*). Яно вядома, што грэху таіць!

Сенька (*падханіў*). Яно б так, ды толькі куды ты дзенешся?..

Васіліса. У другое сяло ці яшчэ куды... Толькі б вам лягчэй было!..

Сенька. Святая ты, Васіліса!

Марцін (*спалохана*). Гэта што яшчэ? Не, ды што вы прыдумалі?!

Васіліса (*кланяецца*). Не памінайце ліхам...

Марцін (*да Васілісы*). Не пушчу!!!

Васіліса (*адхіляе яго*). Не трымай мяне, Марцін... Не застаўся... Нікому ўжо цяпер я не дакажу, хоць і не вінаватая... Адно будуць гаварыць... Замінаю... Не застаўся... Бывайце... (*Пайшла па міжпалосіцы ў бок кургана.*)

Марцін кідаецца за ёй.

Мікітка (*яму ўслед*). Марцін! На цябе народ глядзіць!

Марцін спыняецца. Не павярнуўшыся, спыняецца і Васіліса. Усе з трывогаю глядзяць на яе.

Васіліса (*нібы пераконваючы сябе*). Не застаўся... не застаўся...

Дар'я (*скрозь слёзы*). Што ўжо... ідзі... будзь храбрай. Спаткаецца, калі ўсё ўціхамірыцца...

Мікітка. Калі ўціхамірыцца... вернешся...

Марцін. Таварышы, што вы робіце!..

Васіліса (*паўтарае*). Не застаўся... не застаўся...

Сенька. Пра Волечку падумаі...

Васіліса (*схамянулася*). Волечка! (*Павярнулася, абвела позіркам усіх і, не ўбачыўшы Волечкі, хутка ідзе.*)

Варвара (*тут жа ёй насустрач, з-за кургана не сваім голасам*). Ха-ха-ха-ха! Глядзіце, глядзіце,— арцельшчыкі сваю распусніцу выганяюць!

Васіліса на міг зноў спыняецца.

А п і с с я. Спадніцу ёй на галаву завязаць і пусціць па свеце! Даўно б мужыкам расправіцца з ёй!

В а р в а р а (*узбегла на курган*). Сабак па яе пацкаваць! (*Бяжыць з кургана.*) Ату яе, ату!

Свіст, смех, брэшуць сабакі.

М а р ц і п (*выханіў з воза тапор*). Пасяку гадаў!

М і к і т к а (*падскочыў да яго*). Ірады, толькі і чакаюць твайго бунту! Арцель загубіш!

Марцін спалохана паварочваецца да яго.

Д а р ' я (*замітусілася, кідаецца*). Сенька, Мікітка, правядзіце яе! Ці не бачыце, што робіцца!

Сенька і Мікітка бягуць да Васілісы. Васіліса раптам зрывае з сябе хустку, віхрам павярнулася ім насустрач. Твар яе нельга пазнаць, так ён змяніўся.

В а с і л і с а. Нікуды я не пайду!!

Усе адхіснуліся.

В а р в а р а. Глядзіце, глядзіце,— вярнулася! Аж у галаве закружылася!

В а с і л і с а. Я думала, яны супакояцца, а яны яшчэ горш! Ну і хай смяюцца, хай улюлюкаюць, а я насуперак! Не помню дня, калі б я не пакутавала, ад крыўды слязой не залівалася. За знявагу ў пояс кланялася. А бяда ўсё адварот не ішла. А ці ж я не была ціхай... ці ж я не саступала дарогу малому і старому ў сваёй беспрасветнай батрацкай долі... Хопіць! Пакорліvasць, відаць, не карміліца, а лямка на бабскай шыі! Да чаго дайшла... Сабакамі цкуюць... Сабакамі... (*Плача.*) Хопіць! Даволі!.. Больш цярэпец не буду! Сам таварыш Ленін мне сказаў: «Змагайся!» І я буду змагацца! Першы раз падымаю галаву! Я прыгожая! (*З выклікам.*) Дзівуйцеся! Прыгожая! Я не баюся, што спадніцу завяжуць на галаву і пусцяць па свеце!

С е н ь к а. Оспадзі Ісусе... Ашалела...

В а с і л і с а. Што, спужаліся? Арцельцы. «Прыклад». Яны рэвалюцыю паказваюць... Яны пачын лепшага жыцця пачынаюць... Паршывыя авечкі вы, а не прыкладаўцы. Свіней вам пасвіць, а не прыклад паказваць. Бабылі вы пакорныя!

Агульны гоман.

А што, другая Васіліса? Загаварыла? Спадніцу завяжуць!

Хай! Не сорамна, а пра вас слава пойдзе. Не мяне цкуюць сабакамі, а вас! Ату іх, няшчасных, ату!

Мікітка. Васіліса!!!

Васіліса. Што, не праўда? Ці не тваю дачку-салдатку да чорнай пятлі давялі? Ды якую дачку... А ты вывеў на сходку Варвару-паклёпніцу ды вырваў ёй язык?

Марцін. Не ў сваім розуме! Супакойся, Васіліска, супакойся! Не пайшла, і добра...

Васіліса. А ты як бараніў сваю Васілісу? За парцейны гонар свой спалохаўся? Проста красная дзевіца, а не мужык! Эй, Варвара! Дай яму спадніцу! Спадніцу яму! Спадніцу! *(Плача.)*

Марцін *(кідаецца да Васілісы)*. Васіліска! Пакутніца! Не дадумаўся я... даруй мне...

Васіліса. Не падыходзь! Табе гонар, а ім пацеха!

Дар'я. Так-та яно, так, Васіліса, намучыліся мы ўсе, а народ бунтуе,— на споведзі нехта сказаў пра цябе!..

Васіліса. А з таго часу і заскакалі вакол мяне паклёпнікі. Вось і кружыцца з тых пор над маёй галавой змей стогаловы,— люты нагавор! Усіх пераплёў, па руках і пагах звязаў,— ну, хай лютуе! Я вырвалася!

Аніся *(выглядае)*. Ух, яна якая... У ціхім балоце чэрці водзяцца...

Васіліса. Вырвалася! Заставайцеся харошымі ды пакорнымі. У мяне свая арцель будзе! Таварышы, у каго сэрца смелае,— пераходзь да мяне! Хто на мой бок?.. Нікога няма? Спалохаліся?!

Гарасыч *(прабіваецца цераз натоўп)*. Як гэта — нікога? Як нікога? *(Перайшоў на бок Васілісы і тупнуў нагой.)* Я!

Васіліса *(падалася назад)*. Ты?!

Гарасыч. Мы з табой новую арцель створым!

Варвара *(з натоўпу)*. Гусцее Васіліскіна каша!

Паступае цішыня. Марцін, затаіўшы дыханне, са страхам і здзіўленнем глядзіць на Гарасыча і Васілісу.

Васіліса. Адыдзі, Гарас. Дарэмнай мукай сваёй ты толькі людзей збіваеш. Я даўно табе сказала,— паважаю цябе як чалавека і добрага гаспадара, а таму ніколі не бываць...

Гарасыч. Эх, бабачка!.. Не зразумела ты ўсё-такі...

Апусціў галаву, адыходзіць.

Васіліса. Забудзь усё гэта, мне лягчэй будзе... Я ўсё-такі кахаю Марціна...

Марцін *(выдыхнуў)*. Дзякуй...

З н а т о ў п у. Глядзіце, глядзіце, сама цётка Плаксіха ідзе!

В а р в а р а. А-а, цётка! Вось дарэчы! *(Да Васілісы.)* Спачатку глянь у вочы роднай хроснай, пяхай спачатку яна плюне табе ў бессаромныя вочы, а потым ужо ўсёй грамадой мы пацешымся!

З н а т о ў п у. Нагулачка вядзе цётку!

Натоўп расступіўся. Уваходзіць Плаксіха з дзягцяркай і пазмазком у руках. За Плаксіхай са стрэльбай Волечка. Усе ўражаны.

А н і с с я *(ускрыкнула)*. Бацюхны!!!

В о л е ч к а *(Плаксісе)*. Стой! Павярніся тварам да ўсіх! Павярніся! Сорамна, бабуся! А мазаць пам вароты не сорамна? Табе кажу, ведзьма касматая! Ну! Лічу да трох: адзін раз, два раз...

Плаксіха павольна паварочваецца тварам да ўсіх. Парод, ахнуўшы, адступіў.

В о л е ч к а *(не адрываецца ад стрэльбы.)* Ма... Та... Я прыкінулася, быццам сплю, а сама не сплю...

В а р в а р а. Застрэліць, вырадак! *(Кідаецца да Волечкі.)*

В о л е ч к а *(наводзіць на яе стрэльбу.)* І ў цябе пальну, цётка Варвара! Адступіцеся! Я вам ужо не маленькая і не дурнічка! Раз!

Варвара адскоквае. Плаксіха хацела выхапіць стрэльбу ў Волечкі.

Назад, бабуся! Расказвай, навошта хацела вароты мазаць?..

П л а к с і х а. Нячысцік падбіў...

В о л е ч к а. Раз... два... *(Лянае затворам.)*

П л а к с і х а. Усё раскажу! Адвядзі стрэльбу!

В о л е ч к а. Гавары!

П л а к с і х а *(выпрасталася)*. Я... Усё я... «Во имя отца светого» сяляпскае жыццё ратую... Хай усе ведаюць, — бог апраўдае.

В а с і л і с а. А на споведзі нагаварыла таксама ў імя бога?

П л а к с і х а *(памаўчайшы)*. Саграшыла...

А н і с с я *(ускрыкнула з жахам)*. Клятвапарушальніца!..

М і к і т к а. Якое ліхадзейства...

А н і с с я *(з тым жа жахам)*. Душагубка! *(Павярну-*

лася да Васілісы, уголас.) Васіліса, пакутніца нявінная, даруй ці пракляні... у мяне дзеўкі растуць... (Валіцца ў ногі Васілісы.)

Васіліса. Устань, Анісся, не віню цябе.

Анісся, зарыдаўшы, выходзіць.

Марцін (да Волечкі). Верабейка ты мой... Якое шчасце ты нам прынесла...

Волечка. Пачакай! Я вартавы!

Марцін. Кінь яе! Цяпер не ўцячэ!

Плаксіха (адыходзіць і забірае дзягцярку). Авось спатрэбіцца! (Ідзе проста на народ, усе з апаскай расступваюцца.) Цяпер ужо не слязамі, а крывёю абмыю крыўду сваю...

Галасы (ёй услед). Яшчэ пагражае! Пад суд яе! І самога Плакуна туды ж! Плакуна!

З-за кургана печакана з клупкам за плячыма выбягае Плакун.
Усе мімаволі падаюцца назад.

Плакун. Хто мяне клікаў? Я тут! Баба-дурніца за сваё адказчык, а я нават дапамагчы магу! Новы старшыня мне толькі што вярнуў з кааператыва мае грошы! (Дастае з-за пазухі скураны кашалёк і суче яго то аднаму, то другому арцельцу.) Калі ласка! Колькі вам? Вашы коні ледзь ногі цягаюць? Голымі рукамі аблогу калупаеце? Не выходзіць?.. Калі ласка! Я хацеў краму адкрыць, а цяпер зразумеў, што не грошы, а пасада — трон цяперашняга жыцця! Пакуль ёсць пасада, і для мяне ёсць месца на плане дзе сацыялізма. Іду ў горад, шукаць пасаду... А можа, арцельку якую... саматужную скалачу...

Марцін. Што табе трэба ў нас?!

Плакун (з выклікам). Куды вы ўшчымяецеся! Не аблогу ўздываеце, а магілу для ідэй «братства і равенства» капаеце! Голымі рукамі і барапананнем на сабе — прыклад светлага жыцця паказваеце!

Гарасыч (горача). Выбірайцеся, пакуль цэлы! Мы тут свой лёс вырашам.

Плакун. Ну, вырашайце, рашайце, а я прыеду паплакаць на вашай магілцы... (З рогатам выбягае.) Ха-ха-ха!

Марцін (кінуўся за ім). Ах, ты!

Васіліса (яму). Марцін!

Марцін сумеўся, спыняецца.

М а р ц і н. Ну, пачакай... Дабрадзей... К сацыялізму прымазвасца. Ну, ды ў горадзе без яго такіх многа... Быў ханала, ханалам і застаўся...

Доўгая паўза. Аднаасобнікі моўчкі разыходзяцца на свае палоскі.

М і к і т к а *(аглядваецца на іх)*. Не зрываіся, Марцін...

М а р ц і н. Ясна... *(Стараецца адцягнуць увагу.)* Я вось не нарадуюся на нашу Волечку... *(Падышоў да Васілісы.)* Васіліска, ты яшчэ піколі не была для мяне такой дарагой...

В а с і л і с а *(прыпала да яго грудзей, памаўчайшы)*. Любы... цяпер усё будзе добра... толькі вер, як самому сабе...

С е н ь к а *(адварочваецца ад іх)*. Малайчына, Волечка! Век не забудзем...

З усіх бакоў чуюцца радасныя галасы арцельцаў, кожны стараецца прылашчыць Волечку. «Сапраўдны арцелец!» — «Сябе ў крыўду не дасць!» — «На лад пойдучь справы ў нас!» Засмучаны, адзінокі стаіць Гарасыч.

М а р ц і н *(падышоўшы да Гарасыча)*. Ну, цяпер і я магу табе сказаць, Гарас, тваё каханне каханнем, а справа справай. *(Хоча абняць яго.)* Насумаваўся я па табе, чорт рыжы!

Гарасыч *(адхіляе яго)*. А ты пачакай абдымацца. Яшчэ не ўсё скончылася.

Усе пасцярожыліся.

Я чалавек з інтарэсам. *(Паварочваецца да аблогі.)* Клад ляжыць... Скарб... у адзіночку не возьмеш... *(Памаўчай.)* А што, калі спачатку папрацаваць вялікай складчынай?

М а р ц і н. Не будзем мы парэз дзяліць... Яго для арцельнай справы далі.

Г а р а с ы ч. А калі з вашай арцеллю без гаспадаркі застанешся і дзецца не будзе куды? Ты чуў пра такую загвоздачку?..

М а р ц і н. Такого не здарыцца... Сама дзяржава нам дапаможа... Коней і машыны дае... *(Да Волечкі.)* Дзядзьку паштальёна бачыла?..

В о л е ч к а. Ай, а я забыла! *(Асцярожна.)* Пісьма... пісьма няма!

М а р ц і н. Як жа гэта няма... павінна быць.

В о л е ч к а. Праўда, татачка! Дзядзька, што на казу надобны, на млын прыехаў, а пісьма няма...

М а р ц і н *(радасна)*. Губірадкамісар Камолаў! Ды што ж ты маўчала! Мы яго і чакаем! *(Да ўсіх.)* Чулі? Калі ўжо сам з'явіўся, не з пустымі рукамі. Ды вуць ён на сваіх дрожках!

Г а л а с ы. Ну, хвала богу! Зажывём цяпер! Радасць на радасць!

Марцін ідзе насустрач Камолаву.

К а м о л а ў *(падыходзіць)*. Добры дзень, таварышы! Г а л а с ы. Добры дзень, добры дзень! Рады бачыць, таварыш камісар!

К а м о л а ў *(заўважыў Гарасыча)*. А, любімец Ільіча... *(Марціну.)* Вось што... гм... *(Мелькам зірнуў на натоўп арцельцаў, змаўкае.)*

В а с і л і с а *(зразумеўшы яго позірк)*. Таварышы, пойдзем грабліць...

Усе, апрача Марціна, Камолава і Гарасыча, выходзяць.

М а р ц і н *(Гарасычу)*. Аставайся... Я хачу, каб ты сам усё бачыў і сам аб усім мог меркаваць... *(Камолаву.)* Сядайце, таварыш Камолаў...

К а м о л а ў *(садзіцца на бярэню)*. Садзіцца няма калі,— аб'язджаю саўгасы, каапгасы, млыны... Улічваю свае рэсурсы. Прыходзіцца.

М а р ц і н *(нецярыліва)*. Ну, а нам што?..

К а м о л а ў. Як абяцаў,— дзесяць коней...

М а р ц і н *(ускочыў)*. Дзе яны?

К а м о л а ў. Сёння к вечару прыгоняць з Разацкага ваенгаса...

М а р ц і н *(узбег на курган)*. Сенька, Мікітка, Васіліса! Дзесяць коней! Да вечара будуць!

За курганом радасны шум.

К а м о л а ў. Гэта, канечне, кропля ў моры для такога нарэзу... Але... самі разумсеце... і гэта ўжо з кроўю прыйшлося адрываць...

М а р ц і н і Г а р а с ы ч *(адначасова)*. Разумеем, разумеем...

К а м о л а ў. Дзямі занаражу вам дзве ссялкі і мала-тарню...

М а р ц і н. Дзякуем, таварыш Камолаў...

Г а р а с ы ч. А гэта ўжо пептачка... У мяне сеялка, ды гэтыя вось, ужо і тры...

К а м о л а ў (*падымаецца*). Ну, а цяпер вернемся да асноўнага пытання.

Г а р а с ы ч. Якога?

К а м о л а ў. Да дзяржаўнага, таварыш... (*Запнуўся.*)

Г а р а с ы ч. Сын Іваноў.

К а м о л а ў. Да дзяржаўнага, таварыш Іваноў. Вы цяпер людзі, так сказаць, дзяржаўныя... Не тое што аднаасобнікі... З вамі размова карацей... (*Ціха, Марціну.*) Таварыш беспартыйны?

М а р ц і н. Так, але...

К а м о л а ў. Спадзяюся, спачуваючы... наш... (*Уголос.*) Адным словам, вам на ўсю плошчу арцелі запланавана сеяць авёс і проса.

М а р ц і н і Г а р а с ы ч (*адначасова*). Чаму? Як запланавана?

К а м о л а ў. Гэтага патрабуюць інтарэсы губерні і камунізму. Я лічу, далейшых тлумачэнняў не патрабуецца...

Марцін і Гарасыч пераглянуліся, нейкі час маўчаць.

Г а р а с ы ч. На гэтай зямлі сеяць авёс і проса нявыгадна, таварыш камісар...

К а м о л а ў. Што значыць «нявыгадна»? Трэба.

Г а р а с ы ч. А ў мяне, выбачайце, канечне, таварыш камісар,— другі план быў... Я вось тут хадзіў вакол парэзу і вачэй не мог адвесці, на ўсё забыўся... сон страціў... І што ж я ўбачыў? Вуць там, на ўзгорку, наш падмаскоўны лянок просіцца... проста крычыць: пасейце мяне, дзівакі, пасейце! Я вам дам нітачку танчэй шоўку... Правей, на прышэку, вішнёвы сад... А ніжэй — пшанічка-матухна, у рост чалавека, колас да коласа... Жыта, зялёны гарошак... Ля берага — капуста, моркаўка, укропчык, гурок і ўсякая сталовая прыкраса... А вось тут усе сорок дзесяцін бульбачка!

К а м о л а ў. Не разумею, пра што вы гаворыце...

Г а р а с ы ч (*не слухаючы*). Гэта бульбачка корміць у нас сто свіней з парасяткамі і дзвесце халмагорак... Тут вам і масельца маскоўскаму пралетарыю,— тут жа ўсяго сто вёрст,— і сальца, і зялёны шурум-бурумчык... І сабе выгадна, і пралетарскаму класу стол царскі!

М а р ц і н (*з захапленнем слухае*). Малайчына, Гарасыч! У мяне таксама ёсць плап, але твой лепшы! Аж дух заняло...

К а м о л а ў. Пра што вы гаворыце... мне патрэбен авёс і проса... Я вам іх і плачую.

Г а р а с ы ч. А вы купіце на рынку.

К а м о л а ў. Мне ўжо як-небудзь ласей ведаць, таварыш, што мне рабіць. *(Да Марціна.)* Я не магу залежаць ад кан'юнктуры прыватнага сектара...

М а р ц і н. Не, тут пейкае непаразуменне, таварыш Камолаў... Чэснае слова...

К а м о л а ў. Ніякага непаразумення. Губвыканком вынес рашэнне *(азіраецца)* стварыць гарантыйны фонд губпрадкома. І я яго ствару. *(Дастае з партфеля карандаш і паперу.)* Адным словам, па, трымай. *(Падае карандаш і на партфелі, як на падносе, паперу.)* Падпісвай хутчэй і не прыкідвайся найўным...

М а р ц і н *(аўтаматычна ўзяў карандаш і разгублена глядзіць на паперу)*. Што гэта?

К а м о л а ў. Абавязацельства. Ды падай гэта арцельнай масе на высокім узроўні, як ганаровае дзяржаўнае мерапрыемства! І каб ні аднаго пуда не расплылося на засеках. Як толькі змалоціце, зараз жа на элеватар.

Марцін не падпісвае, не разумеючы, са страхам глядзіць на Камолава. Гарасыч падняўся, адступаецца. Затым ізноў падбягае да Камолава.

Г а р а с ы ч. Як гэта, дазвольце, а што ж вы для арцелі пакідаеце?

К а м о л а ў. На едакоў арцелі хопіць нормы ўжо засеяных азімых. Ну, а калі не хопіць, дапаможам з губфонду.

Г а р а с ы ч. Дазвольце, гэта ж ізноў як бы прадразвёрстка, мяцёлачка бяздушная? А-а, як жа, даруйце, па-конт вольнага гандлю? Адмяпяецца? Змычку далоў!

К а м о л а ў. Ну, гэта ўжо асноўнай ідэі датычыцца. І наогул, не крыўдуй, Іваноў, але нам там як-небудзь больш вядома, як будаваць камунізм. А коратка скажу, гапдаль гапдлем, мы ўступілі прыватніцкім настроям серадняка, — але ж вы цяпер ужо і не прыватнікі, вы-та ўжо свядомыя...

Г а р а с ы ч *(з жахам)*. Зразумела... *(Пізка кланяецца.)* Бывайце здаровенькі, грамадзянін камісар... Дзякуй вам за вашы тлумачэнні...

К а м о л а ў *(між іншым)*. Усяго добрага. *(Павярнуўся да Марціна.)*

Г а р а с ы ч *(падышоў да раллі, уражаны)*. Хвала бо-

гу, я яшчэ вольны... не, трэба ўцякаць адсюль, пакуль не
позна! Уцякаць!

Усхваляваныя, падыходзяць да яго Васіліса, Дар'я і іншыя.
Наперабой ціха пытаюць: «Што здарылася?» — «У чым справа?»
Гарасыч нікому не адказвае, стаіць маўклівы і варожы.

К а м о л а ў (*Марціну*). Падпісвай, Крутаяраў. Каран-
даш хімічны. Ды не затрымлівай мяне!

М а р ц і н (*адніхвае ад сябе партфель*). Не падпішу...
не! (*Апусціў галаву, усхваляваны, машынальна вырваў з
бервяна тапор, праходзіць па міжпалосіцы.*) Не падпішу...

К а м о л а ў. Ты што гэта, Крутаяраў? Сабатаж губко-
маўскіх устаноўак?

М а р ц і н (*узмахнуў тапаром і па самае тапарышча за-
гнаў яго ў бервяно*). Вупь яны пайшлі, адна з дзягцяркай,
другі з мяшком грошай, яны ворагі, а ты што робіш? Я не
згодзен з такой устаноўкай! Можаце выключачь мяне з
партыі, але я сёння ж напішу скаргу Леніну!

К а м о л а ў. Не гарачыся, Крутаяраў. Ка мне ж і пры-
шлюць тваю скаргу... Ды і не да цябе цяпер Уладзіміру
Ільічу... (*Памаўчайшы.*) У яго са здароўем сур'ёзныя пе-
прыемнасці...

М а р ц і н (*спалохана падб'ягае да яго*). Што?

К а м о л а ў (*памаўчайшы*). Так. Сур'ёзна... Можа зда-
рыцца, што нам без яго давядзецца... Доктары апасаюцца...

М а р ц і н (*пастаяў і раптам кідаецца то ў адзін, то ў
другі бок*). Сенька! Мікітка! Васіліса! Сірацею.

В а с і л і с а (*кідаецца да яго*). Што ты, Марцін! Я з
табой, таварышы з табой! (*Павярнуўшыся да Камолава.*)
Што вам трэба ад яго, грамадзянін камісар, скажыце нам
усім!

К а м о л а ў (*не звяртае на яе ўвагі*). Не панікуй, Кру-
таяраў, і не бунтуй народ!.. Каму трэба такая арцель?..

Цяжкая паўза.

Г а л а с ы. Ах, вось як, арцель яму наша не трэба?!

Арцель хоча разарыць?!

М а р ц і н (*арцельцам*). Не бойцеся. Я зараз жа еду
ў Цэнтральны Камітэт партыі. (*Павярнуўся да Камолава
і рэзка ўзмахнуў рукой.*) Выбірайцеся адсюль, ці я цябе
закіну вунь у той роў! Бачыш, рукі дрыжаць.

К а м о л а ў (*адступаючы*). Рукі дрыжаць? Прадстаў-
ніка савецкай улады забіваць? Я прадрабятнік, адзін не
езджу... (*Крычыць.*) Міліцыянер! Міліцыянер!

Сенька (падбег да Марціна). Што ты нарабіў?!
Волечка (выбягае з-за кургана). Татачка, прыехалі!

Чуваць шум аўтамабільнага матора.

Сенька. Вунь прыехалі!

Васіліса (загароджвае Марціна). Не дам! Арцельцы! Станем усе як адзін за сваю волю! Ленін з намі!

На кургане з'яўляецца Ленін, затым партработнік.

Камолаў. Міліцыянер! (Заўважыўшы Леніна, здзіўлены, асекся.) Міліц...

Волечка (узбегла на курган). Дзядзя Валодзя, я мазальшчыка злавіла!

Ленін. Злавіла? Малайчына! Я так і ведаў! (Да ўсіх.) Прагульваўся, вось і заглянуў на знаёмыя мясціны...

Галасы. Ленін! Ільч зноў прыехаў!

Сенька (разводзіць рукамі). Не верыцца!

Васіліса. У такую хвіліну!

Ленін (сходзіць з кургана). А, і дыялектык зноў тут.

Гарасыч. Уладзімір Ільч, выходзіць, вы з імі ў згодзе? А мой інтарэс забылі? (Раптам падскочыў.) Я жыццё Расіі спыню, — калі без майго інтарэсу!

Ленін абводзіць усіх хуткім данытлівым позіркам.

Камолаў (памаўчайшы). Мяне тут ледзь у роў пе скінулі.

Ленін. І скінуць! Усіх скінуць, хто таго заслужыў! Вы, як відаць, абрушылі на галовы нашых арцельцаў свае рашэнні зверху, у той час калі трэба, каб яны самі рашалі.

Камолаў. У мяне ж вострае дзяржпытанне...

Ленін. Прадуктовае? Для баязліўца ўсе дзяржаўныя пытанні вострыя, таму што ён стараецца рашыць іх пры зачыненых дзвярах.

Камолаў. Справа не ў баязлівасці, Уладзімір Ільч, а ў тым, што мы падыходзім з пункту гледжання сусветнага камунізму, а яны з асабістых інтарэсаў...

Ленін (успыхнуў). Хто гэта «мы»?! Адкуль у вас столькі гэтага «комчванства»?! Вось начытаюцца рознай архісвінскай ерасі і ўяўляюць сябе прыказчыкамі ад камунізму! (Памаўчайшы.) Камуніст, які забывае сённяшні інтарэс мас, забягае, зарываецца назадта наперад, — ды гэта ж пудзіла, а не камуніст! Што вы тут натварылі?

Г а р а с ы ч (*стаіць наводшыбе, суровы і злы*). Ён прывёз арцелі прадразвёрстку, вы, кажа, цяпер свядомыя і без зацікаўленасці абыдзецеся...

М а р ц і н. Мы для нашай дзяржавы самога жыцця не пашкадуем, а ён... (*Камолаву.*) Пакажыце Уладзіміру Ільічу «Абавязацельства».

Л е н і н. Пакажыце.

Камолаў пакорнаўся ў партфелі, падае Леніну дакумент. Ленін са здзіўленнем, амаль са страхам, чытае яго.

К а м о л а ў. Як бачыце, Уладзімір Ільіч, я ім запланаванаў авёс і проса і абавязваў гэта выканаць... Гэта неабходна...

Л е н і н (*прачытаў дакумент, намаўчайшы*). Абалваніць хочаце нашых наватараў?

К а м о л а ў (*адступаючы*). Што вы, Уладзімір Ільіч?.. Я не адзін год у партыі... Я п-пратэстую!..

Л е н і н. А на якой падставе вы ставіце арцельшчыкаў у горшыя ўмовы ў параўнанні з умовамі аднаасобнікаў? Які ж гэта сацыялізм, калі людзі пры сацыялізме будуць марыць аб аднаасобным жыцці? Вы пры сваім розуме? Дзе перавага калектыўнай гаспадаркі? Дзе асабістая зацікаўленасць членаў арцелі? Ды без асабістай матэрыяльнай зацікаўленасці з месца не скранецеся і ўсё разваліце! Толькі безнадзейны бюракрат мыслі, каб лягчэй кіраваць, можа прыдумаць такое, каб заглушыць ініцыятыву мас і паставіць іх па ранжыру,— калі ўжо пэп — дык кулацкі, калі сацыялізм — дык дэспатычны! Куды хачу, туды і варачу! А ці ведаеце вы, што гэта нічога агульнага не мае з дыктатурай пралетарыяту, сагрэтай класавым саюзам рабочых і сялян!

К а м о л а ў. Я п-пратэстую! Можа, крыху і перагнуў, але нашто ж вы гэта... тут... перад усімі... перад...

Л е н і н (*здзіўлены, намаўчайшы*). Выбачайце, Ваша Бюракратычная Вялікасць! (*Прайшоўся і правёў па галаве далоняй, ціха, амаль з сумам.*) Пакіньце мяне, Камолаў... Вы дэспат па натуры... Я буду прасіць ЦК пазбавіць вас права займаць кіраўнічыя пасады і перавесці да станка...

К а м о л а ў (*адступаючы*). Уладзімір Ільіч... Пратэстую... Ды што вы... Як жа гэта?.. Як жа гэта магло здарыцца... (*Адступае назад і знікае.*)

Ленін яшчэ раз прайшоўся, паволі апускаецца на бярвяно. Устрыжаныя арцельцы абкружаюць яго.

Марцін. Што з вамі, Уладзімір Ільіч? Вам не добра?
Ленін *(стомлена)*. Не, не, нічога... *(Задумаўся.)* Адкуль гэта ў яго?.. Сын гарадскога рымара... мешчанін... *(Паказвае Марціну ў бок пайшоўшага Камолава.)* Вось вам урок... За вамі таксама іншы раз заўважалася... імкненне павязаць свае погляды... будаваць сацыялізм па камандзе. Калі хочаце быць камуністамі, ні на хвіліну не забывайце нашу першую заповедзь *(раздзельна)* САВЕТ. *(Памаўчайшы.)* Павучыцца б вам... *(Да ўсіх.)* А што, калі праз некаторы час пашлём Марціна Рыгоравіча вучыцца, каго старшынёй выберам?

Мікітка. А каго ж, Васілісу Лукінішну!

Ленін. Ого! *(Да Васілісы.)* Здолееш?

Васіліса *(сумелася)*. Я... я вучыцца буду...

Волечка. Мы з мамкай разам — вучыцца!..

Ленін. Правільна. Усім трэба вучыцца, і ў прыватнасці Гарасіму Гарасімавічу.

Гарасыч. А мне навошта?

Ленін. Вы вось добры гаспадар, а вароты вашага двара адчыняюцца на ветраны бок.

Гарасыч. Заўважыў!

Уваходзіць партработнік.

Партработнік *(на хадзі, усхвалявана)*. Уладзімір Ільіч, вам тэлеграма ад таварыша Калініна з Петраграда.

Ленін. Чытайце! Чытайце хутчэй!

Партработнік. Трактар гатоў.

Ленін *(хутка падняўся на ногі, радасна)*. Зрабілі? Здолелі?!

Партработнік *(Марціну)*. Па асабістай просьбе Уладзіміра Ільіча пуділаўцы зрабілі для вас першы трактар...

Галасы. Трактар! Машына!

Гарасыч *(уражаны)*. Вось гэта пралетарскі клас...

Марцін *(скрозь слёзы)*. Уладзімір Ільіч, ды я ж у маторах разумею — у Чырвонай гвардыі на браневіку служыў!

Ленін *(партработніку)*. Перадайце пуділаўцам маё шчырае сардэчнае дзякуй. Хаця не, пачакайце! Я сам з імі сёння буду гаварыць па прамым провадзе. А вы, калі ласка, падрыхтуйце. *(Павярнуўся да ўсіх.)* Скончылася аднакопная Расія! З трактарным плугам цябе, рэвалюцыя!

Паўза.

(Гарасычу, весела кіўнуў на ўсіх.) Шу, дык як, Гарасім Гарасімавіч, разам?

Г а р а с ы ч (падумаў і рашуча). Рызыкшу!

Г а л а с ы (радасна). Разам, разам!

Л е н і н (Васілісе). А вы што скажаце, Васіліса Лукінішна?

В а с і л і с а. Цяпер ужо ўсё відаць, Уладзімір Ільіч... Вось узаром мы сваю зямлю ад краю і да краю, здымем з яе стары кажух, абмыем яе твар дажджамі, прыедзеце вы зноў да нас, таварыш Ленін, падымемся мы ўсе, пасля многіх нягод і бед, вось па гэты курган і засмяёмся. А перад намі, у паласатым шаўковым ўборы, жывая калышацца зямля...

Л е н і н (з захваленнем). Вось яна, наша зямля! Якое шчасце змагацца за гэтую зямлю! Усім шчасцям — шчасце! (Партработніку.) А вы кажаце, я перагружаюся.

М а р ц і н. Вам яшчэ гару, гару несці, Уладзімір Ільіч...

Л е н і н. Ну, гэтую гару мы цяпер ужо ўсе разам нясём! І ў тым маё шчасце... Няма гарантыі, што народ яшчэ не напаткаюць бядоты і пакуты... Так, няма гарантыі... Але ў краіне цяпер ужо знойдуцца сілы, каб вытрымаць любыя выпрабаванні. Кожнага скінем, хто замахнецца на гонар і волю працоўнага чалавека. І ў гэтым, баценька, паша шчасце! Я аддам гэтаму шчасцю ўсё маё жыццё, да апошняй іскры ў маёй свядомасці, гэта значыць, я нават памру ад шчасця. Выходзіць — я дажыў да шчасця!

Заслона.

Н. Думбадзе, Г. Лордкипанидзе

**Я, БАБУСЯ,
ІЛІКО І ЛАРЫВОН**

ЛІРЫЧНАЯ КАМЕДЫЯ
У ДЗВІОХ ДЗЕЯХ

ДЗЕЮЧЫЯ АСОБЫ:

Зурыко. Ларывон.
Бабуся. Мэры.
Іліко.

У ЭПІЗОДАХ:

Сельскі ўрач.	Бландзін.
Георг Вашакідзе — агі- татар.	Першы пасажыр.
Настаўнік.	Другі пасажыр.
Рамул.	Дзяўчына.
Амбако.	Праваднік.
Тоўсты пасажыр.	Вучні — у школе.
Пасажыр з кнігай.	Пасажыры — у поездзе.

ДЗЕЯ ПЕРШАЯ

ПРАЛОГ

Павольна раскрываецца заслона. Перад намі панарама сельскага двара ў Грузіі. Каля плятня сядзіць х л а п е ц. Ён звяртаецца да залы.

З у р ы к о. Добры вечар! Добры вечар, людзі добрыя! Мяне завуць Зурыко. Зурыко Вашаламідзе. Я жыву ў Грузіі, у далёкім горным сяле. Гэта мой калгас, маё роднае сяло. За нашым сялом быстрая горная рэчка працякае. Цераз рэчку масток перакінуты. І што цікава! Кожную вясну рэчка з берагоў выходзіць і мост зносіць у мора. А калгаснікі яго ізноў будуюць. Кожную вясну, колькі сябе памятаю, адно і тое ж. (*Чуваць звон.*) Гэта звон майго сяла. Ён звоніць кожную рапіцу — апавяшчае, што хутка пачнуцца заняткі ў школе. А калі звоніць вечарам — то так і знай — або пажар, або агульны сход калгаснікаў.

Маё сяло... Маё сяло — самае прыгожае, самае вясёлае на ўсю Грузію. Колькі ёсць на свеце сёл, а сваё я люблю больш за ўсіх. Таму што нідзе не можа быць такога сяла, дзе б жылі Я, Бабуся, Іліко і Ларывон. У гэтай хаце мы жывём, а ў гэтых — насупраць — Іліко і Ларывон. Як кажуць, акно ў акно жывём. Яны абодва за мяне гатовы душу аддаць. І я іх таксама вельмі люблю. Бабуся мая — Вольга — мудрая жанчына. Вечна дзяўбе адно і тое ж — «Вучыся, кажа, Зурыкела!» (Зурыкела — гэта я. Мяне так бабуся, Іліко і Ларывон называюць.) «Вучыся, а то, кажа, астанешся дурнем!» Зараз вы самі ўбачыце, як гэта бывае. Што вам яшчэ пра сябе сказаць? Я нарадзіўся і вырас у гэтым сяле. У мяне адны штаны і па дзве пераэкзаменоўкі на кожную восень. Мая бабуся часты госць у нашай школе. Можна смела сказаць, што дзесяцігодку мы канчаем разам. Я думаю, што гэта — не першы і не апошні выпадак у гісторыі чалавецтва.

КАРЦІНА ПЕРШАЯ

Пакой Зурыко.

Зурыко ходзіць з кніжкай. Бабуся ўвіхаецца каля гаспадаркі.

Зурыко (*зубрыць на падручніку.*) «Подлежащее обычно выражается именем существительным или местоимением в именительном падеже. Например...»

Бабуся. Ну, вывучыў парэшце?

Зурыко. Не, не вывучыў парэшце. «Подлежащее обычно выражается именем...»

Бабуся. Усе дзеці як дзеці — раз прачытаюць і знаюць. А ён што? Ён проста вучыцца не хоча, — вось што. Ах, не хоча?! Ну і хай расце ёлупам, каб ён згарэў!

Зурыко. Ох-ме, бабуся... (*Лёг на тахту.*)

Бабуся. Што мне, штодня ў школу хадзіць, а? Ты выстаўляеш на пасмешышча старую жанчыну — сваю бабусяю, перад усім светам ганьбіш.

Зурыко. «Подлежащее обычно выражается именем существительным».

Бабуся. Каменем ты вісіш на маёй шыі, каб табе ні разу ў жыцці не ўбачыць сонца!..

Зурыко. «...именем существительным или местоимением в именительном падеже...»

Бабуся. «В именительном падеже»? Я кажу, каменем ты вісіш у мяне на шыі «в винительном падеже...».

Зурыко. «Например...»

Бабуся. «Например», каб у цябе вочы павылазілі...

Зурыко. «Утро было прекрасным...»

Бабуся. Каб у тое «прекрасное утро» дзеці твае адзін другому хаўтуры спраўлялі...

Зурыко. «Солнце сияло...»

Бабуся. Каб гэта сонца пабачыла, як святы бог справядлівы цябе за валасы ў брацкую магілу валачэ, і каб табе на тым свеце так мучыцца...

Зурыко. Як ты са мной усё жыццё мучышся!

Бабуся. Во, во, во, во! Як я ўсё жыццё з табою накутую. І каб усемагутны божа язык у цябе адабраў. (*Выходзячы.*) Паршывец, лайдак ты няшчасны, каб ты памёр на руках у сваёй бабусі. (*Выходзіць.*)

Зурыко. Між іншым, ва ўсёй Грузіі, а можа, і ў цэлым свеце не знайсці жанчыну, якая ўмела б праклінаць лепей за маю бабусяю. Але я вам скажу па сакрэту: я ніколка не баюся яе праклёпаў. Дый сама яна аднойчы

прагаварылася: калі язык мой кляне цябе, сышок, сэрца —
бласлаўляе.

Б а б у с я. Ну, што, вывучыў, парэшце, пясчасны?

З у р ы к о. Не, не вывучыў яшчэ, парэшце!

Б а б у с я. Няўжо так трудна навучыцца па-руску?
Уся Расія па-руску гаворыць. А твой дзед. Усяго толькі
сем гадоў у Сібіры на катарзе пражыў. Дык начальнік
пошты Іван нашто ўжо рускі, але і ён так не гаварыў па-
руску, як твой дзед.

З у р ы к о. Не можа такога быць! Ха-ха-ха...

Б а б у с я. Во-во, смейся, смейся. Цэлых дзве гадзіны
запар твой дзед гаварыў з Іванам па-руску. Гаворыць, а
сам рукамі махае, быццам на барабане грае. Цэлых дзве
гадзіны слухаў Іван твайго дзеда, рот разявіўшы, а потым
развёў рукамі і кажа: «Нічога не разумею... Такой,— ка-
жа,— рускай мовы ніколі ў жыцці не чуў».

З у р ы к о. Не магу паверыць!

Б а б у с я. Ізноў смяешся? Каб табе ў жыцці шчасця
не бачыць! І ў каго ты ўдаўся? Гора ты маё! Ну, скажы,
хто з нашага роду быў невукам? Скажы, хто?

З у р ы к о (*ускіпеў*). Што табе трэба ад мяне? Скажы
мне, што?

Б а б у с я. Ах, што мне трэба? Ты не ведаеш?

З у р ы к о. Не! Не ведаю!

Б а б у с я. Смерць... твая мне трэба! Вось што. Не хо-
чаш вучыцца, тупіца, хоць па гаспадарцы памагай. Ідзі
зараз жа казу перавяжы ў другое месца, а то я табе нос
расплюшчу ў ляпёшку.

З у р ы к о. Мне няма часу валаводзіцца з тваёй казой
смярдзючай.

Б а б у с я. А малако, што ты п'еш ад гэтай казы,— так-
сама смярдзючае! Каб яно табе ў горле засела, акаянны!
Ідзі!

З у р ы к о. Не пайду!

Б а б у с я. Ідзі, кажу,— а то горай будзе.

З у р ы к о. Заўтра ў школе ты за мяне ўрок раскажаш?

Б а б у с я. Калі так, не толькі заўтра, а цэлы тыдзень
у школу хадзіць не будзеш.

З у р ы к о. Вэ! А чаму?

Б а б у с я. Сам ведаеш чаму. Ад твайго вучэння ўсё
роўна толку няма, а кукуруза пустазеллем зарасла, палоць
трэба.

З у р ы к о. Э-э-э! Яшчэ чаго не хапала!

Б а б у с я. Заўтра ў поле пойдзем. (*Паўза.*) Ану, раз-

дзявайся, лезь у пасцель. Зараз Іліко папрашу — хай доктара прывядзе. Без спраўкі не абыдзешся. Лажыся, кажу табе, каб табе ўсё жыццё ў дзіравай труне ляжаць! Чуеш ці не? Не дай бог на пагах цябе ўбачыць доктар. Каму я сказала, лажыся!

Бабуся выходзіць. Чуваць яе крык: «Іліко! Іліко!»

Зурыко *(адзін)*. Не так ужо я і рвуся ў школу, каб спрачацца з бабусяй. Пакаруся. *(Кладзецца на ложка, павязвае галаву ручніком.)*

Голас Ларывона. Зурыкела! Зурыко!

Зурыко. Заходзь, заходзь, Ларывон. Можа, яшчэ застанеш мяне жывым.

Ларывон *(уваходзіць)*. Што з табой? Чаму ты абвязаў галаву, як Алі-Паша?

Зурыко. Доктара чакаю. Спраўка трэба.

Ларывон. Навошта табе спраўка, пясчасны?

Зурыко. Пустазелле заглушыла нашу кукурузу. Рагаваць трэба. Заўтра з бабусяй у поле пойдзем.

Ларывон. Школу нельга прапускаць. Я памагу бабусі пакапанічыць ваш участак. А будзеш наводзіць сябе як след — у наступны выхадны на паляванне вазьму. Я сёння за рэчкай быў. На калгасным полі ўсё соевае лісце пагрызлі зайцы. Сляды ёсць.

Зурыко. Ты і мінулы раз гаварыў. А след аказаўся не заячы, а казліны.

Ларывон. На гэты раз — заячы! Я памёт бачыў.

Зурыко. Добра. Толькі баюся, каб гэты заячы памёт не ператварыўся ў каровіну ляпёшку.

Ларывон. Сапляк ты! У цябе яшчэ малако на губах не абсохла, а ты вучыш мяне!.. Зурыкела, толькі глядзі, Іліко ні слова, а то ізноў якую-небудзь кавярзу падстроіць.

Зурыко. Што ты, Ларывон! *(Смяецца.)* Я ж памятаю, што мы той раз нарабілі...

Ларывон. Ну, ты...

Уваходзіць бабуся.

Бабуся. Лажыся, лажыся, Зурыкела! Ану, хутчэй! Іліко доктара прывёў.

Зурыко прыкінуўся паўмёртвым. Уваходзіць Іліко, за ім сельскі ўрач.

Іліко. Доктар ідзе!

У р а ч. Дзепь добры! (*Садзіцца.*) Ну, што з табой, Зурыкела?

З у р ы к о. Паміраю, доктар!

У р а ч. Што ў цябе баліць?

Б а б у с я. Усё-ўсё ў яго баліць.

Л а р ы в о н. Нешта апошнім часам слабасць я ў яго заўважаю...

У р а ч. Што іменна заўважаеш?

Л а р ы в о н. Іменна? Апетыт ён страціў. Учора да мяне зайшоў і кавалачка ў рот не ўзяў, акрамя адной кукурузнай ляпёшкі і трох місак лобію.

У р а ч. Што ты кажаш?

Л а р ы в о н. Клянуся табой! Раней, бывала, ён і галоўку сыру яшчэ з'ядаў, а тут упёрся: «не хачу, і не хачу!.. Дома, кажа, абедая».

У р а ч. Зурыкела! Гэта ўсё праўда?

З у р ы к о. Так, доктар, як убачу ежу, мяне муціць пачынае.

У р а ч. І ты б зараз адмовіўся ад смажанай курачкі з часночнай падлівай, ці ад маладога падсмажанага сыру, ці ад халоднай парасяцінкі, ці ад стронгі ў арэховым соусе? А яшчэ смачней — малады барашак на верцяле!..

Зурыко жаласліва стогне.

Б а б у с я. Жаласці ён, пракляты, к хлопцу не мае. Бедны, аж заходзіцца.

У р а ч. Дзе яшчэ ў яго баліць?

Л а р ы в о н. Чыхае ён.

У р а ч. Чыхае? Скажы, а!

З у р ы к о. А-а...

У р а ч. Якая ў яго мача?

Л а р ы в о н. Іліко, якая ў яго мача?

І л і к о. Нешта не падабаецца мне яго апошняя мача.

У р а ч. А раней якая была ў яго мача?

І л і к о. Самая раскошная.

У р а ч. На што яшчэ жаліцца?

І л і к о. У яго вось тут... не ўсё... (*Пастукаў пальцам у лоб.*) Толькі на гэта ўжо мы болей не жалімся.

У р а ч. Так! Падніміце хворага. Зурыкела, глядзі сюды. Уверх. Уніз. Так! (*Паказаў пяць пальцаў.*) Колькі тут?

З у р ы к о. Сем.

У р а ч. Правільна.

Б а б у с я. Вуй-ме...

У р а ч. Блізкіх сваякоў пазнаеш?

Л а р ы в о н. Не заўсёды.

У р а ч. Добра. Ідзі сюды, Ларывон. (*Паказаў на Ларывона.*) Хто гэты чалавек?

З у р ы к о. Бабуся.

Б а б у с я. Вай...

У р а ч. Так. (*Паказвае на Іліко.*) А гэта хто?

Зурыко круціць галавой.

І л і к о. Зурыко! Сыпок! Мяне не пазнаеш? Я ж твой Іліко. Дзядзя Іліко! Не пазнае!

Зурыко круціць галавой.

Б а б у с я. Вай-ме... Вай-ме...

У р а ч. Усё ясна. Чым лячылі хворага?

Б а б у с я. Націрала чачай, сынок.

У р а ч. Прынясіце сюды гэтую самую чачу.

Бабуся прыносіць бутэльку.

Дайце мне, калі ласка, чайную шклянку. Ларывон, налівай! (*Прыгубіў шклянку.*) Становішча гэтага дзіцёнка вельмі сур'ёзнае. Магчыма, да раніцы не дажыве. Трэба неадкладна завезці яго ў бальніцу і тэрмінова зрабіць аперацыю.

З у р ы к о (*перастае стагнаць і прыпаднімаецца*). Якую аперацыю, доктар?!

У р а ч. Трэпанацыю чэрапа.

З у р ы к о. Што? Што?

У р а ч. Будзем разразаць тваю чарапную каробку. Згодны?

Б а б у с я. Вуй-ме. Разразаць чарапную каробку! Гэта ж галава, а не гарбуз. Пакуль жывая — не дам! Уставай, сынок, ён, здаецца, сур'ёзна лічыць цябе хворым. (*Да ўрача.*) Нашто яму аперацыя, пакарай мяне бог! Дзіцёнак здаровы! (*Да Зурыко.*) Які ты хворы? Радасць мая, шчасце ты бабусіна!

У р а ч. Іліко! Ларывон! (*Смех.*) Ну дык дай бог здароўя. І хай мінуюць вас усе беды! Шчасця вам і радасці! Вам і вашаму дому! І каб у гэтым доме ніколі хворых не было! (*Перакуліў у рот шклянку чачы.*)

Заслона.

ІНТЭРМЕДЫЯ

З у р ы к о (*адзін.*) Здаралася ў нас з бабусяй, Іліко і Ларывонам і такос... Такос, пра што потым доўга яшчэ са смехам расказвалі адзін другому людзі... Без ніякай думкі аб будучым, весела і бесклапотна жыў я з роднымі мне бабусяй, Іліко і Ларывонам. І здавалася — дзяцінству майму канца не будзе. А ў нядзелю Ларывон, як і абяцаў, узяў мяне з сабой па паляванне. Разам з намі пабег мой лепшы друг Мурада. (*Свішча.*)

Заслона.

Мурада! (*Свішча.*) Мурада — сядзець! Чакай нас тут!

КАРЦІНА ДРУГАЯ

Узлесак.

Л а р ы в о н і сабака Мурада. Ларывон цэліцца. Сабака брэша.

Л а р ы в о н. Цішэй! (*Прыцэліўся. Сабака брэша.*) Гэты сабака сапсуе мне паляванне. (*Цэліцца. Сабака зноў брэша.*) Зурыко! (*Уваходзіць Зурыко.*) Скажы ты яму, каб ён памаўчаў!

З у р ы к о. Мурада, тш-ш!

Л а р ы в о н. Направа, Зурыко!

З у р ы к о. Ды там жа няма зайца.

Л а р ы в о н. Ціха ты, гарлапап! Не крычы! І не вучы мяне, як паляваць, сучкін ты сын! Ідзі за мной. Ды асцярожней ты са сваёй пушкай! А то ты яшчэ застрэліш мяне. Я тады табе вушы абарву. (*Мурада брэша.*) Гэты паршывы сабака нас за зайцоў прымае, ці што! Чаго ён скуголіць? Чаго ён хоча? Скажы яму, каб бег паперад!

З у р ы к о. Мурада, уперад! (*Мурада пазяхае.*)

Л а р ы в о н. Ён што, смяецца з нас?

З у р ы к о. Ён пазяхае. Стаміўся!

Л а р ы в о н. А-а, стаміўся! З сіл выбіўся. Можа, і нам адпачыць?

З у р ы к о. Даўно пара, дзядзя Ларывон.

Л а р ы в о н. Адпачнём. (*З мяшка дастаў дзве шклянкі, бутэльку, хлеб, цыбулю.*) Ну? Па першай... (*П'е.*) І-ох-ме! (*Мурада брэша.*) Дзе ты адкапаў гэтага бяздомнага сабаку? Дварак без роду, без племені?

З у р ы к о. Што значыць — без роду, без племені? Ды я за яго дзве галоўкі сыру мельніку Сімонэ аддаў!

Л а р ы в о н. Купіў пап сучку, а гаўкаць сам будзе.
(Налівае ў шклянку.) Па другой! (П'е.) В-ах-ме!

З у р ы к о. Тваё здароўе, дзядзя Ларывон! (П'е.) Ауф!
(Паўза.) Прама ў пячонку б'е.

Л а р ы в о н. Натое і чача! (Брэх. Аглянуўся на Мураду.) На, Мурада, на! Што гэта ў яго з губой!

З у р ы к о. Учора кукурузную ляпёшку з ачага сцягнуў... Пысай у гарачы прысак ткнуўся.

Л а р ы в о н. Эх, хапуга недапечаны! (Брэх. Да Мурады.) Запомні. Красці нехарашо. Чэсна зарабі сабе акраец хлеба, і ён будзе самы салодкі! (Мурада брэша.) Не згодзен! Ну, па трэцяй...

З у р ы к о. Будзь здароў, дзядзя Ларывон! Ты самы лепшы чалавек на свеце! Такого, як ты, няма! У цябе самы большы нос, але тваё добрае сэрца яшчэ большае.

Л а р ы в о н. А цяпер слухай, што я пра цябе думаю. Я павінен сказаць табе шчыра: такога чалавека, як ты, зямля яшчэ не раджала. (Зурыко патупіўся.) Гэта я табе кажу. Я старэй за цябе на сорок год, але сорок гадоў назад я ж быў такім, як ты?

З у р ы к о. Быў.

Л а р ы в о н. Значыць, сорок гадоў назад я быў тваім равеснікам?

З у р ы к о. Быў.

Л а р ы в о н. Значыць, праз сорок гадоў і ты будзеш маім равеснікам.

З у р ы к о. Буду!

Л а р ы в о н. Тады якая між памі розніца!

З у р ы к о. Ніякай.

Л а р ы в о н. Ты мне друг?

З у р ы к о. Друг.

Л а р ы в о н. На ўсё жыццё?

З у р ы к о. На ўсё жыццё!

Л а р ы в о н. Ты толькі скажы, хто цябе крыўдзіць? Хто? У школе цябе крыўдзяць? Дык я бензінам абалью школу і надпалю яе. Хай гарыць!

З у р ы к о. Хай гарыць! Толькі ніхто мяне не крыўдзіць.

Л а р ы в о н. Ну, тады за наша з табой здароўе, Зурыко!

З у р ы к о. За наша з табой, Ларывон!

Спяваюць.

Калі знаёмы к табе зайшоў,

Цалікауры пастаў на стол.

Калі ты, выпіўшы, нос апусціў,

Ты не мужчына, ты не грузін.

Цалікауры кіпіць у крыві,
Будзем гуляць мы да зары!

Л а р ы в о н. Вып'ем!

З у р ы к о. Вып'ем! (П'юць.)

Л а р ы в о н. Ну, а цяпер і падыміць можна...

З у р ы к о. Вазьмі ў мяне папярсы, тытунь стамбульскі.

Л а р ы в о н. Адкуль у цябе папярсы, паршывец?

З у р ы к о. Адзін чалавек падарыў. Спецыяльна для мяне набіваў і прасіў абавязкова і цябе пачаставаць.

Л а р ы в о н. Стамбульскі?

З у р ы к о. Стамбульскі.

Л а р ы в о н. Пакаштуем, паспытаем. Хораша пахне.

З у р ы к о. Стамбульскі.

Абодва закурваюць і, закліпнуўшыся, валяцца на траву. Чхаюць.
Сабака брэша. Нарэшце ачухаліся.

Л а р ы в о н. Стамбульскі... Здохнуць можна ад такіх папярос!..

З у р ы к о. Што ў гэтым праклятым тытуні, Ларывон?

Л а р ы в о н. Перац падмешаны! Перац, во што!

Абодва выпілі. Ларывон чхае.

Л а р ы в о н. Паслухай, які прахадзімец, які нягоднік, які мязотнік падсунуў табе гэтыя папярсы і яшчэ прасіў мяне пачаставаць?

З у р ы к о. Іліко Чыгагідзе...

Л а р ы в о н. Іліко? Дай бог убачыць мне Іліко Чыгагідзе, калі ён насмокчацца гэтага стамбульскага тытуно, і каб наблізу ніводнай жывой душы, апроч мяне, не аказалася.

З у р ы к о. Нічога, дзядзя Ларывон, Іліко мы яшчэ сустрэнем на вузкай дарозе!

Л а р ы в о н. Сустрэнем! Абавязкова! Немінуча сустрэнем!

Мурада залівіста брэша.

Л а р ы в о н. Што? Што там такое, Зурыкела? Заяц?!

З у р ы к о. Дзе? Заяц?

Л а р ы в о н. Не бачыш? Ну-тка, Зурыкела, заходзь зверху, а я — знізу. Мурада, ззаду! Акружай яго! Акружай! (Выбягае.)

З у р ы к о. Мурада! За мной!

Зурыко схапіў сабаку і панёс яго. Чуваць галасы.

Г о л а с Л а р ы в о н а. О-го-го-го...

Г о л а с З у р ы к о. Э-ге-ге-ге... Ларывон, не вынусці!

Здвоены стрэл. Віск сабакі. Паўза. Крык Зурыко: «Мурада! Вай-ме! Мурада-а-да!» Уваходзяць панурыя Ларывон і Зурыко.

Л а р ы в о н. Хай будзе яму зямля пухам.

З у р ы к о. Хай будзе...

Л а р ы в о н. Чаму рука мая не адсохла, вочы не аслеплі.

З у р ы к о. Што ты, Ларывон. Ты не віпаваты. Ты ж ведаеш сваю стрэльбу. Стралянеш у казла, а нападаеш у асла... Добра яшчэ — у мяне не пацэліў. (Паўза.) Вай-ме! Мурада!.. Вай-ме... (Плача.)

Л а р ы в о н. Зурыко, хлопчык, не плач, вазьмі сябе ў рукі! Сёння з нашых радоў выбыў наш любімы друг і таварыш Мурада. Светлая памяць аб ім вечна будзе жыць у нашых сэрцах... Вечная памяць нябожчыку, дарагі мой Зурыко! (Пе.)

З у р ы к о. Дзякуй, дзядзя Ларывон! Вечная памяць майму Мурадзе.

Паўза.

Л а р ы в о н. Слухай, Зурыко, а ты нікому не раскажаш? На ўсё сяло ганьба будзе, сораму не абярэшся.

З у р ы к о. Што ты, Ларывон? За каго ты мяне лічыш?

Паўза. Здалёк чуваць скавытанне, брэх і выццё сабак.

Л а р ы в о н. Глядзі, Зурыкела. Аплакваць прыйшлі. Усе родзічы збегліся, ды, відаць, падысці саромеюцца.

З у р ы к о (прыглядаецца). Так, гэта мельніка Сімонэ сабака, матка майго Мурады.

Л а р ы в о н (узрушаны.) Звар'янецць можна!

З у р ы к о. А ты што думаў? Маці!

Л а р ы в о н. Другі бакал за здароўе блізкіх нябожчыка. Хай гэтай трагічнай стратай і скончацца іх беды і няшчасці. (Пе.)

З у р ы к о. Дзякую, Ларывон.

Г о л а с Р а м у л а. Дзядзя Ларывон! Дзядзя Ларывон!

Р а м у л (прыбягае). Дзядзя Ларывон!

Л а р ы в о н. Я тут, сыноч. Што здарылася?

Р а м у л. Табе тэлеграма. Табе і Зурыко.

Л а р ы в о н. Тэлеграма? (Чытае.) «Маланка. Прахвосту Зурыкела і Ларывону насатаму. Сначуваю вашаму гору з прычыны зладзейскага забойства дарагога Мурады. Ра-

зам з вамі горка плачу на пябожчыку. Калі яшчэ раз пойдзеце паляваць на сабак, прашу захапіць і мяне з сабой. Моцна цалую вашы цвёрдыя лбы. Астаюся ў жалобе — ваш друг». Без подпісу.

З у р ы к о. Але почырк яго?

Л а р ы в о н. Хадзі сюды, сыноч. Бліжэй, бліжэй, не бойся. (*Схваніў Рамула за вуха.*) Хто табе гэта даў?

Р а м у л. Ён мяне заб'е, калі скажу.

Л а р ы в о н. А калі не скажаш, я цябе заб'ю. Не ўсё роўна? Ну, гавары!

Р а м у л. Ён мне дваццаць капеек даў, каб маўчаў. Як жа я магу сказаць? А-а! Іліко Чыгагідзе!

Л а р ы в о н. Дык, значыць, Іліко? (*Ларывон адпускае Рамула. Той уцякае.*) Божа ўсявышні, хіба справядліва, што Іліко называецца чалавекам, а наш пяшчасны Мурада — сабакам? Ну, пачакай, Іліко Чыгагідзе! Не буду я Ларывонам Шавернадзе, калі не адпомшчу табе.

ІНТЭРМЕДЫЯ

З у р ы к о (*адзін*). Пасля такога палявання на зайца і тэлеграмы Іліко нам з Ларывонам сорамна было паказацца на вуліцу. Увесь калгас упокат ляжаў ад смеху. З таго дня мы з Ларывонам марылі толькі аб адным: як адпомсціць аднавокаму Іліко. Але не было яшчэ чалавека, які б здолеў аб'ягорыць Іліко. Недарма агульны сход і выбраў яго аднагалосна калгасным сторажам. Ён ужо даўно аслеп на адно вока. Але вельмі добра бачыў усё другім, здаровым, вокам. У яго быў здаровы погляд на жыццё.

Заслона.

КАРЦІНА ТРЭЦЯЯ

Двор Зурыко.

З у р ы к о сеў на лавачку. Заходзіць Іліко.

І л і к о. О-о, здароў, дарагі Зурыко!

З у р ы к о. Здароў, дзядзя Іліко!

І л і к о. Зурыкела...

З у р ы к о. Што?

І л і к о. Прашу цябе, схадзі к Ларывону.

З у р ы к о. Чаго?

І л і к о. Ты ж ведаеш, ні ў кога на сяле няма такога

вина, як у нашата дарагога Ларывона. Папрасі ў яго літраў трыццаць, каб ён мне прадаў ці пазычыў.

З у р ы к о. Папрасі ў бабусі.

І л і к о. На чорта мне яе воцат. Я ж не збіраюся гуркі марынаваць. Ад пляменніка майго з горада пісьмо прыйшло. Хлопец піша: здаю экзамены, тэрмінова прыйшлі віно.

З у р ы к о. А павошта яму віно на экзаменах?

І л і к о. Гэтага табе не зразумець, пакуль сам не станеш студэнтам. Прашу цябе, схадзі к Ларывону.

З у р ы к о. Каму трэба віно? Табе? Табе! Дык ты сам і ідзі!

І л і к о. Вах, Зурыкела! Пачакай... Я перад табой вінаваты... Але не трэба мяне караць, дапамажы мне. Схадзі папрасі! А то ён пасля той тэлеграмы і знаць мяне не хоча!

З у р ы к о. Сам папрасі!

І л і к о. Табе ён не адмовіць, ён цябе, ведаеш, як павважае! А калі не дасць...

З у р ы к о. Што — «калі не дасць».

І л і к о. Тады распытай у яго, дзе закапаны самы вялікі чан цалікауры, і зрабі якую-небудзь меціну. Я яму такі фокус падстрою, што ўсё сяло лопне ад смеху.

З у р ы к о. Які фокус? Што за фокус?

І л і к о. Магіла?

З у р ы к о. Магіла!

І л і к о. Пасля паўночы цалікауры з Ларывонавага чана ф'юць... і... апынецца ў горадзе Тыбілісі на вуліцы байкапісца Крылова, дом 4 у вялікіх аптэкарскіх бутлях, што стаяць у ваннай прафесара, які вучыць майго пляменніка...

З у р ы к о. Ты што? Пры сваім розуме?

І л і к о. Тш-ш... Павер, Зурыкела, мне гэта віно во як *(правёў рукой па шыі)* трэба. Хлопцу дапамагчы. Свае дзеці будуць — зразумееш. Што хочаш прасі — нічога не пашкадую.

З у р ы к о *(падумаўшы)*. Нічога не пашкадуеш? Аддасі чучала савы, што вісіць над тахтой, і пяць пачак табакі.

І л і к о. Чучала — добра. А павошта табе столькі табакі? Ты сабе лёгкія папсуеш. Глядзі, як у мяне ўжо свіцяцца. Гэта ад курэння. Давай так — чучала без табакі і пораху на пяць зарадаў. Дамовіліся?

З у р ы к о. Чучала і пораху з гільзамі на дзесяць зарадаў.

І л і к о. На шэсць!

З у р ы к о. Дзесяць!

І л і к о. Ну, добра, на восем.

З у р ы к о. Дзесяць!

І л і к о. І нашто табе столькі?

З у р ы к о. Хіба гэта многа?

І л і к о. Вельмі многа. Падумаі — пораху на дзесяць зарадаў і яшчэ гільзы патрабуеш. А чучала? Такого чучала пават у Тбілісі ў самым галоўным музеі пяма!

З у р ы к о. Не хочаш, тады мне нічога не трэба. Пайду і ўсё раскажу Ларывону.

І л і к о. Ну, добра! Згодзен. Як толькі я атрымаю віно, ты атрымаеш чучала, порах з гільзамі на дзевяць зарадаў, як дамовіліся. Ідзі к Ларывону. Толькі запомні, хто здрадзіць Іліко Чыгагідве — той здрадзіць Радзіме!

І л і к о пайшоў. Праз нейкі момант заходзіць Л а р ы в о н.

Л а р ы в о н (*падазрона*). Што тут рабіў гэты аднавокі чорт?

З у р ы к о. Нічога! Яму пісьмо пляменнік прыслаў.

Л а р ы в о н. І што піша гэты вырадак свайму дзядзьку?

З у р ы к о. Экзамены будзе здаваць...

Л а р ы в о н. Столькі гадоў вучыцца — ніяк экзаменаў здаць не можа.

З у р ы к о. Прышлі, піша, віна. Дзядзя Іліко просіць у цябе літраў трыццаць.

Л а р ы в о н. Віна яму?

З у р ы к о. Ага.

Л а р ы в о н. Трыццаць літраў?

З у р ы к о. Так.

Л а р ы в о н. Атруты яму не трэба?

З у р ы к о. Атруты ён не прасіў.

Л а р ы в о н. Ну, а майго віна яму і не нюхаць. І канец!

З у р ы к о. Яму для хлопчыка, для дзіцяці... каб паднесці экзаменатарам.

Л а р ы в о н. Цікава, на чыё імя тады дыплом выпішучь? На маё ці на яго недапоска?

З у р ы к о. Не ведаю.

Л а р ы в о н. Не ведаеш? Схадзі спытай, а потым ужо прыйдзеш да мяне! Усё! І канец размове! (*Паўза.*)

З у р ы к о. Шкада яго...

Л а р ы в о н. А нас ён пашкадаваў, калі мы ледзь не надушыліся яго стамбульскай табакай з перцам? Калі ён сваю тэлеграму пасылаў, пашкадаваў?

З у р ы к о. Што праўда, то праўда.

Л а р ы в о н. Ну, дык і не прасі! І слухаць не хачу!
(Паўза. Зурыко смяецца.) Што яшчэ?

З у р ы к о. А ведаеш, што ён сказаў?.. Ён сказаў, калі Ларывон не дасць, каб я тычку паставіў... па тым месцы, дзе ты закапаў самы вялікі чап цалікауры. А сёння, пасля паўночы, з гэтага чана віно... ф'юць...

Л а р ы в о н. Значыць... ф'юць...

З у р ы к о. Ага.

Л а р ы в о н. Сёння, пасля паўночы?

З у р ы к о. Ага! Такі, кажа, яму фокус падстрою, што ўсё сяло ад смеху лопне!

Л а р ы в о н. Віно свісне, а ўсё сяло з мяне смяецца будзе? Зурыкела! Ты мне друг, і ты мне паможаш! Я табе скажу, што трэба зрабіць! (Шэпча нешта на вуха Зурыко.) О!!! Ну, трымайся, Іліко аднавокі!

Заслона.

КАРЦІПА ЧАЦВЕРТАЯ

Двор Ларывона.

З у р ы к о. Апоўначы Іліко і я падкраліся па двор Ларывона, да яго чанаў з віном.

За плятнём паказаліся Зурыко і Іліко, яны лезуць цераз пляцень, Зурыко з шумам падае.

І л і к о. Тш-ш! Каб ты больш не вырас! (Пэралезлі.) Не! Ён мяне ў магілу загоніць!

З у р ы к о. А чап з цалікауры — вось тут. Самы вялікі. Куды глядзіш? Бачыш — тычка стаіць...

І л і к о. Ну, пачнём! На штурм!.. Адкрывай, Зурыкела!

Іліко і Зурыко адкопваюць чап. Брэх сабак.

І л і к о. Здымай накрыўку! (Паўза.) Ды ён жа пусты!

З у р ы к о. Тш-ш-ш! Што ты? Там яшчэ многа! Ты нагнуся ды заглянь туды...

І л і к о. Пуста.

З у р ы к о. Ніжэй, ніжэй спусціся!

Іліко лезе ў чап. Зурыко трымае яго за ногі. З-за хаты выходзіць Ларывон са стрэльбай, ставіць каля дома збан.

Л а р ы в о н. Стой! Хто там? Стой, я сказаў! Застрэлю па месцы! Стой! Хто такія? (Стрэл.)

З у р ы к о. Ратуйся! Бяжым!

Адпускае ногі Іліко, і той падае ў чап.

Л а р ы в о н. Стой! А то зараз жа прыкончу абодвух!

З у р ы к о. Гэта я, дзядзя Ларывон... Я! Не страляй!

Л а р ы в о н. А дзе другі? Гавары, шэльма!

З у р ы к о. Не ведаю.

Л а р ы в о н. Гавары, страляць буду! *(Стрэл.)*

З у р ы к о. Не ведаю, дзядзя Ларывон...

Л а р ы в о н. Як гэта не ведаеш, калі вы разам былі?
Зараз жа закрый чан!

З у р ы к о. Але, дзядзя Ларывон...

Л а р ы в о н. Зараз жа закрый! Ты адкрываў, ты і закрывай! А не, развітайся з жыццём! *(Аплявуха.)*

З у р ы к о. Добра, добра, я зараз, дзядзя Ларывон!

Паклаў пакрыўку і пачыпае засыпаць чан зямлёю.

І л і к о *(з чана)*. О, божа літасцівы, пакарай усіх круцялёў і ашуканцаў! Перуном і маланкай разбі галовы Ларывону Шаварнадзе і Зурыко Вашаламідзе за тое, што так абдурылі мяне!

Ларывон апускае дула стрэльбы ў чан.

Л а р ы в о н. Хто там? Прызнавайся! А то мазгаўню размалачу!

І л і к о. Гэта я, Іліко! Іліко — аднавокі! Забяры стрэльбу! Не дай бог заб'еш. Не бяры грэх на душу.

Л а р ы в о н. Не, ты не Іліко — падонак ты! Ты што там згубіў на дне майго чана? А? *(Закрывае чан.)*

І л і к о *(скідае пакрыўку)*. Жыўцом пахаваць хочаш, Ларывон! Ты што робіш?!

Л а р ы в о н. Зурыкела, ідзі-тка пакліч сюды ўсё сяло. Няхай усе паглядзяць, які тут у мяне аднавокі барсук сядзіць.

І л і к о. Зурыкела, пачакай! Вах! Ларывон Шаварнадзе! Не рабі з мяне пасмешышча на ўсё сяло! Ну, хопіць! Пажартавалі! *(Спрабуе вылезці з чана.)* Падсоб вылезці!

Л а р ы в о н. Не! Куды?! Лезь пазад!

І л і к о. Прадаў ты мяне, Зурыкела! Як паршываю авечку прадаў, а?

З у р ы к о. А калі ты мне стамбульскую табаку з перцам падсунуў, па наляванне тэлеграму пасылаў, пам прыёмна было? Цяпер сядзі і задыхайся там.

І л і к о *(спявае.)* Тэлеграма... Тэлеграма... *(Закрылі пакрыўку.)*

Л а р ы в о н. Што ён, звар'яцеў?

І л і к о. Выпусці мяне, Ларывон!

Л а р ы в о н. Жывым не выпушчу, я сказаў!

І л і к о (*жаласліва.*) Зурыкела, выручай.

З у р ы к е л а. Ларывон, выпусцім яго, шкада.

Л а р ы в о н. Няхай капітуліруе! Хай палец сагне!

З у р ы к о. Здавайся! Вах! Палец сагни!

І л і к о. Здаюся, здаюся... Вось і палец сагнуў!

Л а р ы в о н. Не! Хай крыкне: «Асліная я галава!»

З у р ы к о. Тры разы крыкні: «Асліная я галава!» Згодзен?

І л і к о (*ціха*). Асліная я галава.

З у р ы к о. Мацней!

І л і к о. Асліная я галава!..

Л а р ы в о н. Тры разы!..

І л і к о. Ух-хе-хе! Асліная я галава! Асліная я галава!
Асліная я галава! Асліная я галава!..

Л а р ы в о н. Даволі! Ну, так і быць! Вылазь! Падсоб яму, Зурыко!

Выцягваюць Іліко з чапа. Ён увесь запэцканы ў пыл і цвіль.

І л і к о. Асліная я галава!

Л а р ы в о н. Што, адпавокі чорт, не ўдалося табе абдурыць мяне?

І л і к о. Ох-ох-ох-ме...

Л а р ы в о н. Э-э-э! Чакай, чакай, куды ты? А падзяка твая дзе?

І л і к о. А-а, пу, дзякуй! Вялікае вам дзякуй! Век не забуду!

Л а р ы в о н. На чорта нам твой «дзякуй»? Зурыкела! Падай збанок! Вып'ем! (*Зурыко ўзяў збан, што стаяў каля плятня.*)

І л і к о. Адчапіся ад мяне!

Л а р ы в о н. Не злуйся, мой дарагі Іліко!

Ларывон і Зурыко смяюцца.

І л і к о. Ну што? Ну што тут смешнага?

З у р ы к о. Асліная я галава! (*Смех.*)

Спяваюць.

Калі знаёмы к табе зайшоў,

Цалікауры пастаў на стол.

Калі ты, выпіўшы, пос апусціў,

Ты не мужчына, ты не грузін.

Цалікауры кініць у крыві,

Будзем гуляць мы да зары.

} 2 разы

Іліко вышіў.

Шу-тка, мой дружка, віна палей,
Шу-тка, заздраўную весялей!
Калі ты, выніўшы, нос апусціў,
Ты не мужчына, ты не грузіц.

Цалікауры кініць у крыві,
Будзем гуляць мы, віно піць } 2 разы
да зары.

Прытанцоўваючы, выходзяць.

Заслона.

ІНТЭРМЕДЫЯ

З у р ы к о (*адзін*). У доме Ларывона да трэціх пеўняў звінелі заздраўныя тосты, застольныя песні і звапкія пацалункі. І ўжо калі нагрузіліся па самыя поздры, мы выкаціліся на вуліцу разам з сонейкам. Сын Ларывона — Кукура і я вялі дзядзю Іліко, перастаўляючы яму ногі рукамі. Хісталіся цераз усю вуліцу ад правага плота да левага. Мы ішлі не з пустымі рукамі. Мы неслі дань службыцелю навукі — цэлы бурдзюк віна для прафесара, які жыве ў горадзе Тбілісі на вуліцы байкапісца Крывлова, дом 4...

Гучыць звап.

Аднойчы раніцай маё сяло пакінулі мір, спакой і шчасце... Хаўтурны звап унёс з сабой смех і радасць. У сэрцы пешта абарвалася: сум і жалоба ахінулі маё роднае сяло. І дні сталі падобныя адзін на другога, як кукурузныя ляпёшкі бабусі. Калгас наш апусцеў. Пайшоў на фронт і сын нашага Ларывона — Кукура. І толькі мы — дзеці, жанчыны і старыя — асталіся чакаць. Ох, як марудна цягнуўся час! Доўга ж мы чакалі... Гэта быў 1941 год.

КАРЦІНА ПЯТАЯ

Пакой Зурько.

На сцэпе бабуся і Зурько. Заходзяць Іліко і Ларывон з лыжамі.

Л а р ы в о н. Шчасце дому вашаму! Зурькела, хадзі сюды. Па, вазьмі!

З у р ы к о. Лыжы? Уй-ме, лыжы, дзядзя Ларывон!

Л а р ы в о н. А ты што, заўтра не думаеш у школу ісці? За поч па вушы снегу намяце.

З у р ы к о. Лыжы, сапраўдныя лыжы, Іліко!

І л і к о. Ён цэлы дзень майстраваў іх.

З у р ы к о. Дзякуй табе, дзядзя Ларывон! Дзякуй!

Л а р ы в о н. Ну, добра, добра... пасі на здароўе.

Старыя прыселі каля ачага. Зурыко ў кутку заняўся лыжамі.
Бабуся прыпосіць гарэлку і садавіну.

Л а р ы в о н. Нашто ты, Вольга? Не трэба. Лішняе гэта.

Б а б у с я. Бог ты мой, лішняе — дык я занясу назад.

І л і к о. Што ты, што ты? Ён жартуе. Пастаў, Вольга!

Л а р ы в о н (наіўна). Хіба ты п'еш чачу?

І л і к о. У такі холад не тое што чачу — тэрмометр можна праглынуць, абы толькі градусы былі...

Л а р ы в о н. Суровая сёлета зіма. У Грузіі даўно такой не было. Будзем здаровы!

П'юць. Паўза. Сядзяць задуменыя.

«Бабуся Вольга!» — чуваць са двара, і ў пакой заходзіць сельскі агітатар Георг Вашакідзе.

Б а б у с я. О!.. О!..

Г е о р г. Камарджоба! Маё шанаванне, бабуся.

І л і к о. Здароў, агітатар!

Б а б у с я. Сядай да цяпла, сыноч! Скідай шынель.

Г е о р г. Ды не, я непадоўга.

Л а р ы в о н. Скідай, скідай.

Георг распрануўся, падыходзіць к цяплу.

Б а б у с я. Выпі з холаду.

Г е о р г. Мір і шчасце гэтаму дому! Маё шанаванне, бабуся. Будзь здароў, Іліко. Тваё здароўе, Ларывон! Расці, Зурыкела! (Ш'е.) А-у-х-э! Проста агонь!

Л а р ы в о н. Ну што новага? Як там на фронце?

Г е о р г. Наступленне праціўніка затрымалі! Гітлераўскі плац бліцкрыгу праваліўся!..

Л а р ы в о н. Э-э-э! Гэта мы яшчэ месяц назад у газетах читалі. Ты што-небудзь новае скажы!

Г е о р г. Я на важнай справе да вас зайшоў. Слухайце мяне ўважліва.

Л а р ы в о н. Ну, ну, слухаем.

Г е о р г. Таварышы! Наша сацыялістычная Радзіма ў небяспецы. Вераломны вораг сваімі кривавымі лапамі ўчапіўся ў нашу свяшчэнную зямлю! Наша гераічная Чырвоная Армія атакуе брудную фашысцкую зграю!

І л і к о. Пачакай, пачакай! Ну чаму ты з памі гаворыш, як быццам газету чытаеш, пяшчасны? Ты ж камуніст, партбілет маеш. Скажы проста — які ў цябе клопат.

Л а р ы в о н. Ну, капечне.

Г е о р г. Ды... разумееце... мы падарункі сабіраем для нашых байцоў. Можа, і вы паможаце, а?

Б а б у с я. Так бы адразу і сказаў, сыноч.

Л а р ы в о н. Пачакай, Вольга. А скажы, Георг, якія трэба падарункі?

Г е о р г. Розныя... Садавіна, рукавіцы цёплыя і іншыя рэчы. Сёння ў нас чацвер? Дык вось, у панядзелак цэлы вагон падарункаў ад нашай вёскі пойдзе прама на фронт. Калі што надумаеце, прысяце сюды. А пашы хлопцы зойдуць да бабусі і забяруць. Ну, бывайце здаровы. (*Георг пайшоў. Паўза.*)

І л і к о. Агітатары агіціруюць. Ну якое ў мяне дабро? Ніякага. Хіба што бурка? Яна там за дзвярыма вісіць. Зуррыкела, ну-ка прынясі яе сюды! Што ты на мяне вочы вылупіў? Я сказаў — прынясі! Свет не перавернецца, калі такі стары хрыч, як я, будзе хадзіць без буркі. Я магу і так перазімаваць, ды і вясна ўжо блізка. Я сказаў...

Зуррыко выходзіць і прыносіць новую бурку.

І л і к о. Прыйдучь, аддай ім, Вольга.

Л а р ы в о н. Ох-ох-ох! Іліко Чыггідзе добрай душы чалавек. Бурку падарыў. (*Выходзіць.*)

З у р ы к о. Знаю, куды пайшоў.

Б а б у с я. Куды?

З у р ы к о. Дамоў. У яго новыя боты, для Кукуры купіў. Ён зараз іх прынясе. Вось убачыце — прынясе.

І л і к о. Сёння да мяне паштальён зайшоў. Пахаронную прышэс. Забілі Кукуру. Адзінага сына Ларывона.

Б а б у с я. Што ты мелеш? Вай-ме, як у цябе язык павярнуўся.

І л і к о (*дастаў з кішэні паведамленне і палажыў на тумбачку.*) Хітры паштальён. Не магу, кажа, перадаць такое паведамленне Ларывону, аддай ты.

Б а б у с я. Вай, Кукура, сыночак! Якое пяшчасце! Такі малады! Хай бы ўсе твае беды ды на маю сіваю галаву...

І л і к о. Пад Керчу загінуў.

Б а б у с я. О-о-ох! Што будзе з Ларывонам! Што будзе з Ларывонам!

І л і к о. Гэта ўжо сёмы з нашага сяла. Сёмы!

Б а б у с я. О, божа літасцівы, за якія грахі ты ка-
раеш яго!

І л і к о. А Ларывон чакае. Дні лічыць, калі сын вер-
нецца. А цяпер піякай надзеі. Дазнаецца: кончыўся
яго род.

Б а б у с я. О, божа, божа, пакарай гэтага Гітлера! Па-
карай гэтага паскуднага чорнага забойцу! Знішчы ўвесь,
увесь род яго да сёмага калена! Нашлі на згубіцеля наша-
га смерць лютую, каб не засталася пасля яго ні дзяцей, ні
ўнукаў, каб вецер развеяў прах семя яго!.. Колькі ж я
клянну яго — і як толькі ў ім душа трымаецца! Ой, сыно-
чак, Кукура, сыночак... *(Плача.)*

І л і к о. А што, калі там памыліліся, а ён жывы? І так
бывае... А калі не: усё роўна хай бацька чакае сына. Ча-
лавек надзеяй жыве. *(Спаліў наведамленне.)* Глядзі, Зу-
рыкела, не прагаварыся.

Заходзіць Л а р ы в о н, ставіць побач з буркай Іліко новыя боты.

Л а р ы в о н. Не, Іліко аднавокі... Ганьба таму богу, які
зрабіў цябе аднавокім! Бурку аддаў! А? Я знаў, што ў цябе
добрае сэрца, але я не ведаў, што ў гэтых маленькіх чах-
лых грудзях... проста чыстае золата! Падымайся, стары!
Не тут жа начаваць будзем! *(Заспяваў.)*

Калі знаёмы к табе зайшоў,
Цалікауры пастаў на стол.

С т а р ы я выходзяць.

Б а б у с я. Лажыся, Зурыко, сыноч. Заўтра рана ўста-
ваць.

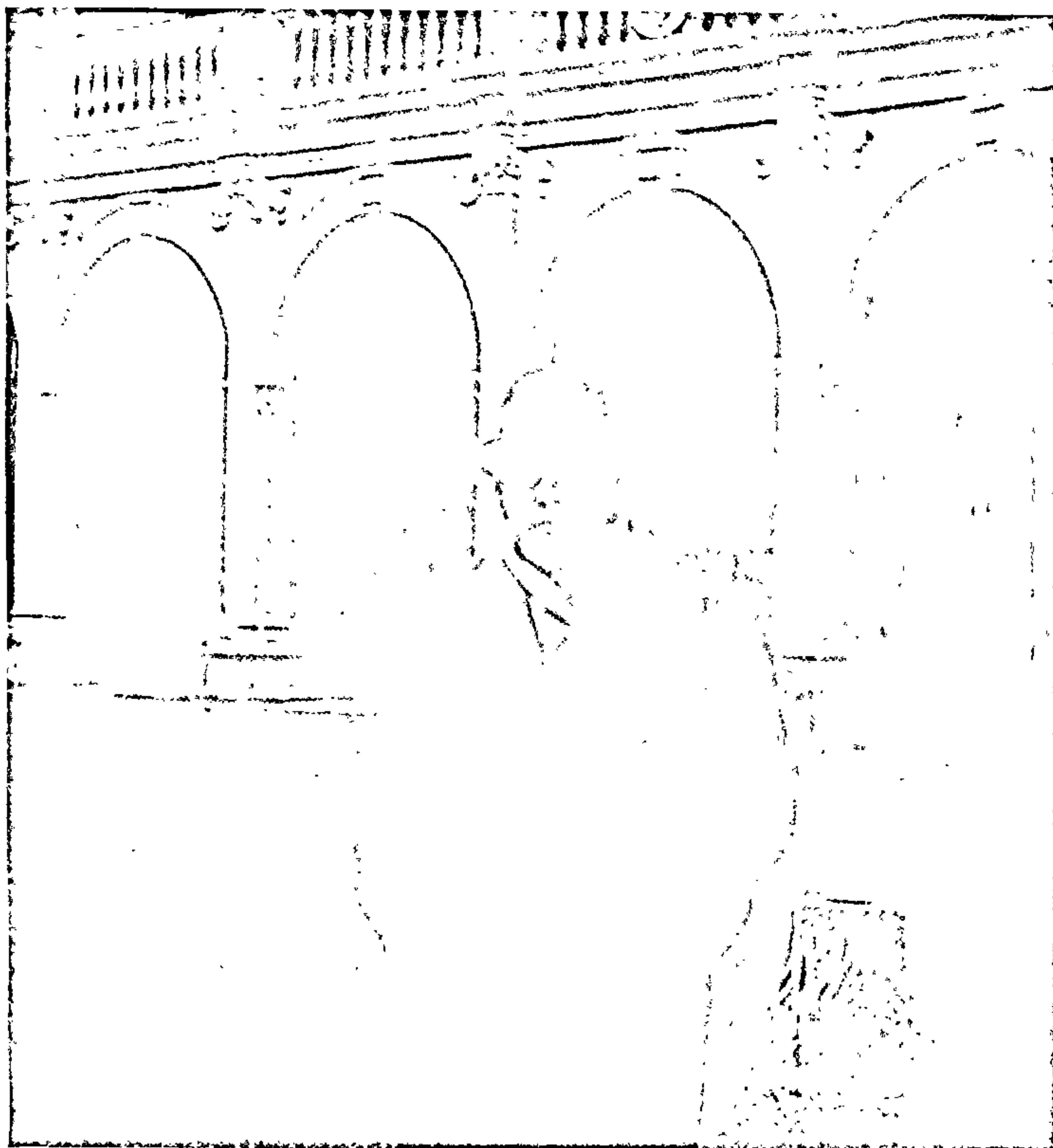
Бабуся корпаецца з пражай.

З у р ы к о *(адзін.)* Доўга, доўга не спала бабуся ў гэтую
халодную зімовую поч... Яна вязала рукавіцы для далёка-
га пезнаёмага ёй салдата, што ваяваў зараз на заснежа-
ных палях Расіі.

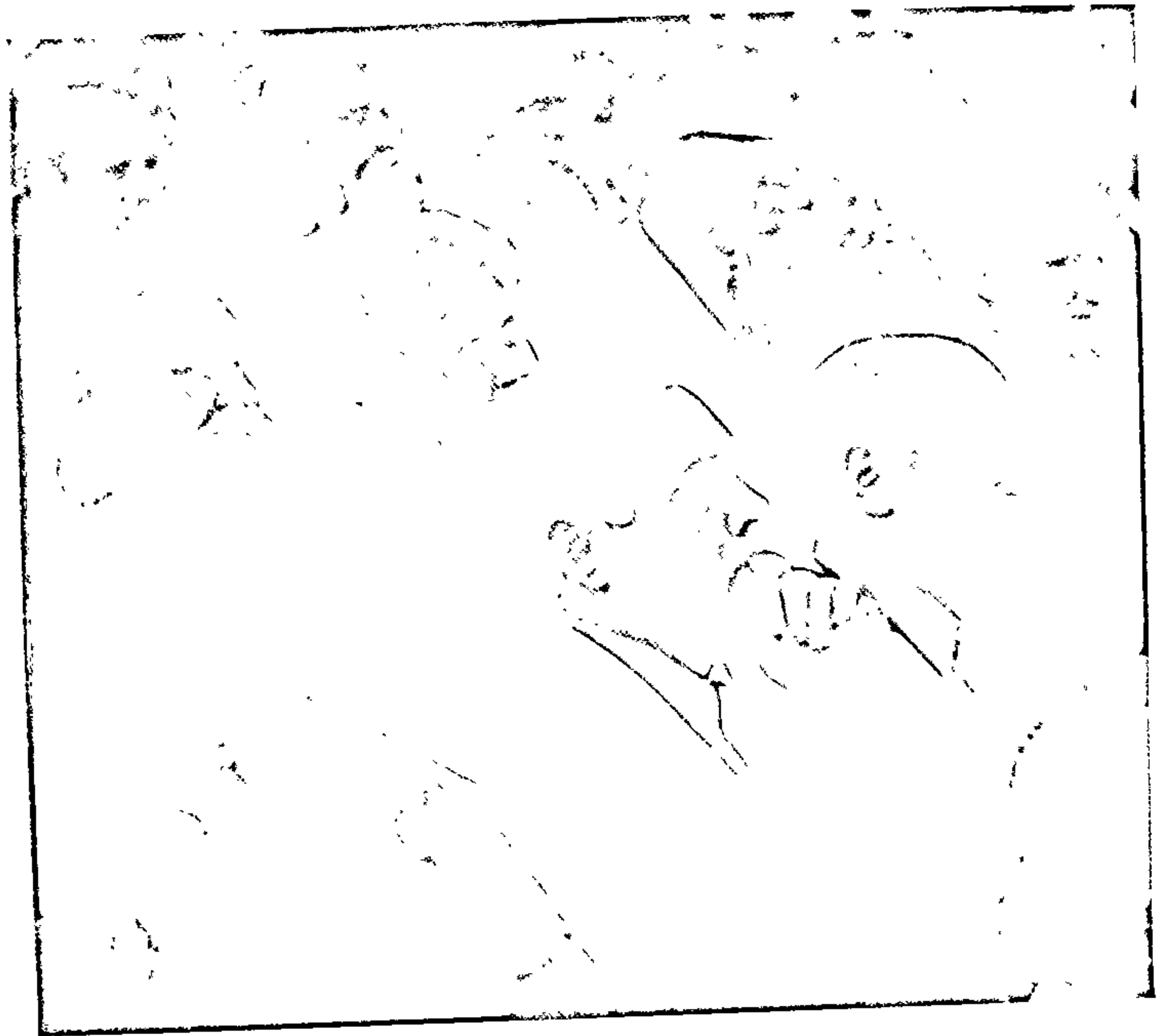
ІНТЭРМЕДЫЯ

Тую поч не спаў Іліко. Тую ноч не снаў і я. У самае сэрца
ўдарыла нас вестка аб смерці Кукуры. І толькі Ларывон,
наш дарагі вясёлы Ларывон, снаў мірным спакойным сном.
Ён не ведаў аб смерці сына. Так, праўду сказаў Іліко,—
чалавек жыве надзеяй...

Андрэй Макаёнак у час паездкі па Іспаніі.
1974 год.

У глядзельнай зале.
1978 год.

КАРЦІНА ШОСТАЯ

Школа.

Ідзе ўрок. Вучні пішуць пісьмовую кантрольную работу. Настаўніца ходзіць паміж партамі і дыктуе, заглядаючы ў сшытак.

Настаўніца (*дыктуе*). ...І где яшчэ в жыцці... запятая... уйдзіш ты красату такую?.. Знак пытання. Гогічашвілі!.. красату такую... Пытанне! Гогічашвілі!.. Нідзе! Знак выклікання!.. Нідзе! Выкліканне... Небо темнеет по краям... Точка с запятой... Абдаладзе! Абдаладзе!

Абдаладзе. Прашу прабачэння.

Настаўніца. Пішы, пішы, Абдаладзе. (*Паўтарае*.) Небо темнеет по краям — точка с запятой... Далей... Зноў пышет неподвижный, напоенный ароматом лесов воздух... Точка. Ромул Калападзе, чаму не пишеш?

Рамул. Халодна, Заблопа Сілібістраўна!

Настаўніца. Пішы.

Рамул (*бурчыць*).

Настаўніца. Ромул Калападзе!

Рамул. Пішу, пішу.

Зурыко. Рамул, генацвале! Чаму так доўга няма звадка? Можа, стораж заснуў?

Рамул. Чорт яго ведае. Ніякага ратунку не відаць.

Настаўніца. Зураб Вашаломідзе! Встань!

Зурыко. Стаю.

Настаўніца. Т-и-ш-е! Сядзь! Ромул Калападзе! Встань — повтори последние слова...

Рамул (*няўпэўнена*). Зноў пышет неподвижный...

Настаўніца. Я сказала — «пышет»! Зноў пышет. Як пишется «пышет»? Калападзе? (*Маўчанне*.) Я гаворю, як пишется «пышет»?

Рамул. Пи-шет.

Настаўніца. Пышет пишется — пиш е т!

Рамул (*узрадавана*). І я кажу — «пи-шет»!

Настаўніца. «Пышет» пишется через «ы». Сядзь. Двойка, Калападзе.

Рамул. Чаму двойка, Заблопа Сілібістраўна?

Настаўніца. Мозги пабэкренъ потому что... Понял? (*Рамул паціснуў плячыма*.) Не понял? Сядзь. Единица. Теперь понял?

Рамул. Зразумеў.

Настаўніца. Не зря вас на парту отстающих поса-

дили. Диктую дальше! Дальше — «неподвижный, папоепный ароматом лесов воздух»...

Званок. Настаўніца ляскае лінейкай па сталe.

На стол! Раз, два! Тетради на стол, сказала!

Вучні здаюць сшыткі і выходзяць з класа. Настаўніца, сабраўшы сшыткі, таксама выходзіць. У класе толькі Зурыко і Мэры. Зурыко бянтэжыцца, падыходзіць да Мэры, ніяк не адважыцца сказаць.

Зурыко. Мэры, ведаеш што...

Мэры. Што, Зурыко?

Зурыко. Мэры... я хацеў сказаць...

Мэры. Ну скажы...

З-за парты выглядвае Рамул, смяецца. Мэры выбягае з класа.

Рамул. Не перашкодзіў?

Зурыко. Каму?

Рамул. Табе. Думаеш, я не бачу, што ты закахаўся?

Зурыко. У каго?

Рамул. У Заблону Сілібістраўну.

Зурыко. Сціхні! Каб табе ўсё жыццё ў дзіравай труне ляжаць, каб ты памёр на руках у сваёй бабусі!

Рамул. У мяне няма бабусі.

Зурыко. Каб твае дзеці не спраўляліся адзін другога на могілкі вазіць!

Рамул. У мяне пяма дзяцей!

Зурыко. Сціхні! Я табе вушы адкручу, язык з корнем вырву!

Ганяюцца адзін за другім.

Рамул. Увесь клас пра гэта ведае.

Зурыко. А вам што?

Рамул. А чаго ты злуешся? Хочаш, я ёй скажу, што ты ў яе закахаўся?

Зурыко. Пайшоў ты к чорту! Трэба будзе — сам скажу.

Рамул. Э-э! Прызнацца ў каханні — гэта табе не ўрок адказаць. Тут без пісьма не абыдзешся.

Зурыко. Якога пісьма?

Рамул. Закаханы павінен напісаць дзяўчыне пісьмо. Што, што, а гэта ўжо я знаю!

Зурыко. А ты што, пісаў ужо?

Рамул. Ох-э! Яшчэ колькі!

Зурыко. І што? Памагло?

Р а м у л. Ох-о! Што ты пытаеш?

З у р ы к о. Слухай, Рамул, павошта мне таіць ад цябе, ты мне брат. Я люблю яе і не ведаю, што рабіць. Выручы мяне!

Р а м у л. Ага, значыць, любіш... Тады — бяруся! Сядай, пішы!

Зурыко дастае паперу.

З у р ы к о. Чакай, чакай...

Р а м у л. Ну, давай хутчэй, а то перапынак кончыцца. *(Дыктуе.)* Дарагая мая, найсаладзейшая ўцеха душы мае! З таго часу, як я ўбачыў цябе першы раз, я прыняў як абсалютную ісціну існаванне пябеснага характа, я спазнаў анагей душэўных пакут і анафеоз эстэтычнай аса-лоды...

З у р ы к о. Рамул, адкуль ты словы такія ведаеш?

Р а м у л. Сястры з Тбілісі прыходзілі пісьмы. Адзін студэнт пісаў. А я завучыў на памяць.

З у р ы к о. Ну і што? Сястра выходзіць за яго замуж?

Р а м у л. Хацела. Ды ён таго... звiхнуўся. *(Пакруціў пальцам у лоб.)* Пішы. *(Дыктуе.)* Не магу таіць, што люблю цябе, як сваё жыццё. Я страціў розум і спакой, бо твае вочы, твае бровы, твая талія... А ты не страціў?

З у р ы к о. Страціў.

Р а м у л. Тады пішы: ...талія... жэмчуг тваіх зубоў, каралавыя вусны...

З у р ы к о. Якія?

Р а м у л. Каралавыя... не даюць заснуць мне. Я хачу разам з табой служыць чалавецтву. Я загіну, памру без цябе. І не згодзен з Шэкспірам, калі ён пісаў: «О, жанчына, — нікчэмнасць вам імя!» Ну як?

З у р ы к о. Усё-такі пашанцавала тваёй сястры.

Р а м у л. На гэтым канчаю. Да пабачэння.

З у р ы к о. Падпісаць?

Р а м у л. Не трэба. Сама здагадаецца. Дарагая мая... О, жанчыны, — нікчэмнасць вам імя! Так! Ад гэтага пісьма і камень праслязіцца.

З у р ы к о *(спалохана)*. Рамул! А можа, не трэба?

Р а м у л *(наклаў пісьмо ў партфель Мэры)*. *(Званок.)* Усё бяру на сябе. За ўсё ручаюся.

У клас прыбягаюць вучні. Заходзіць настаўнік.

Н а с т а ў н і к. Апчхі! Ох-хо-хо...

Вучні (*хорам*). Будзьце здаровы, Іраклій Нікан-
дравіч!

Настаўнік. Дзякую. Добры дзень.

Вучні. Добры дзень.

Настаўнік. Сядайце. (*Да Зурько і Рамула.*) Зноў
на парце адстаючых? (*Выклікае вучняў па журналу.*) Аб-
даладзе!

Вучань. Тут я!

Настаўнік. Вашаламідзе.

Зурько. Тут я, вучыцель.

Настаўнік. Гогічайнашвілі.

Вучань. Я...

Настаўнік. Гордалідзе!

Вучань. Тут, вучыцель.

Настаўнік. Сядай! Сіхарулідзе.

Мэры. Тут.

Настаўнік (*усміхаецца.*) Сядай, ластаўка. Катры-
кадзе!

Рамул (*ускочыў*). Катрыкадзе захварэў і пайшоў да-
моў, а Цэнтрадзе, Бурчуладзе, Карыдзе, Чколія, Нікідзе,
і Глоіці пайшлі яго праводзіць.

Настаўнік. Як гэта вы не здагадаліся ўсім класам
пайсці?

Рамул. Мы хацелі, ды на ім не хапіла месца. Не бы-
ло за што ўчапіцца. (*Смех.*)

Настаўнік. Вельмі дасціпна. Каля дошкі ты не та-
кі кемлівы. Сядай. Вашаламідзе! Ва-ша-ла-мі-дзе!

Зурько (*падскочыў*). Я тут!

Настаўнік. Ты тут, але гэта ўсё роўна што цябе
няма. (*Рамул смяецца.*) Рамук Каланадзе, вон з класа!

Рамул. Там жа холадна.

Настаўнік. Што я сказаў? Вазьмі сваю долю дроў
і выбірайся!

Рамул. Калі ласка. (*Выходзіць.*)

Настаўнік. Вашаламідзе, да дошкі! Дык што пам
было задана на сёння? (*Клас дружна падказвае.*) Ну, ну,
зашыпелі, як гусі. Пачынай, Вашаламідзе!

Зурько марудзіць, прыслухоўваецца да падказак.

Зурько. Сода, яе здабыванне і выкарыстанне.

Настаўнік. Так... Раскажы пра соду, яе здабыван-
не і выкарыстанне ў прамысловасці.

Зурько. Сода выкарыстоўваецца ў гаспадарцы і
прамысловасці. Існуе многа спосабаў выкарыстання соды.

Н а с т а ў н і к. Напрыклад?

З у р ы к о. Напрыклад. Вы ведаеце, Іраклій Нікандравіч, мой дзядзя Іліко бярэ трэшкі соды на кончык языка і проста так глытае.

Н а с т а ў н і к. Проста так?

З у р ы к о. Проста так! А Ларывон бярэ адну чайную лыжку соды на стакан вады, размешвае яе і выпівае.

Н а с т а ў н і к. З пахмелля?

З у р ы к о. Ага, з пахмелля, ад пякоткі. А мая бабуся Вольга...

Н а с т а ў н і к. Ну, хопіць, бабуся... шмабуся. Вон з класа!

Г о г і ч а й н а ш в і л і (*услых марыць*). Шанцуе ж людзям...

Н а с т а ў н і к. Гогічайнашвілі, ты што сказаў?

Г о г і ч а й н а ш в і л і. Я сказаў: «Шанцуе ж людзям».

Н а с т а ў н і к. Гогічайнашвілі, вон з класа!

Г о г і ч а й н а ш в і л і. Калі ласка.

Ц ы н ц а д з е (*ціха*). А яго за што?

Н а с т а ў н і к. Цынцадзе, што ты сказаў? Вон з класа!

Ц ы н ц а д з е. Калі ласка! (*Выходзіць*.)

Н а с т а ў н і к. Вашаламідзе! Што я сказаў?

З у р ы к о. Я, канечне, магу пайсці, але хто ж тады ў класе застанецца?

Н а с т а ў н і к. Не твой клопат. Хто жыве з ім па-суседску?

М э р ы. Я.

Н а с т а ў н і к. Сядай, ластавачка.

Мэры села. Настаўнік піша. Зурыко корпаецца з дрывамі.

Н а с т а ў н і к. Вашаламідзе! Я што сказаў?

З у р ы к о. Іду, іду.

Н а с т а ў н і к. Сіхарулідзе, занясеш гэту запіску бабусі гэтага нягодніка.

М э р ы. Ён добры хлопчык, Іраклій Нікандравіч.

Н а с т а ў н і к. Я сам ведаю, хто добры, хто благі.

М э р ы (*узьяла запіску і паклала яе ў кнігу*). Да пабачэння, Іраклій Нікандравіч.

Н а с т а ў н і к. Да пабачэння, ластавачка! Варсаладзе! Знайдзі ў падручніку 81 старонку.

В у ч а н ь. Знайшоў.

Н а с т а ў н і к. Чытай.

В у ч а н ь. Вытворчасць сернай кіслаты.

ІНТЭРМЕДЫЯ

Іліко і Ларывон.

Л а р ы в о н. Ну, песенька Гітлера спета. Цяпер яму капут. Завяз Гітлер пад Масквой і ні з месца.

І л і к о. Ну, а як там з другім фронтам?

Л а р ы в о н. А куды ім спяшацца. Ох і хітрая бестыя, гэтая Англія...

І л і к о. О-хо-о!

Л а р ы в о н. Просіць Амерыку: кінь ты гэты свой Са-
вецкі Саюз, лепей мне памажы.

І л і к о. А Амерыка што?

Л а р ы в о н. Не твая, кажа, справа. *(Паўза.)* А-а, а яшчэ вось што! Германія гаворыць Турцыі і Японіі: як толькі я дайду да Волгі — вы адразу і ўдарыце.

І л і к о. Ох-эх! Нешта мне не падабаюцца паводзіны Турцыі за апошні час.

Л а р ы в о н. Ты што, Турцыі не знаеш? Як толькі ўба-
чыць, што Германію прыціснулі, сама на яе вайной пойдзе.

І л і к о. Ды што ты?

Л а р ы в о н. Во табе я, во табе Германія. Абрэж мне гэты вус, калі будзе не так.

І л і к о. А Японія?

Л а р ы в о н. А што Японія? Германія ёй кажа: пачы-
най вайну, што глядзіш? А Японія ёй: а ты чаго завязла
на Волзе? Калі я пачну, мне толькі ў мора адступаць.

І л і к о. А Германія на гэта?

Л а р ы в о н. Тры разы перадавала па радыё, што Вол-
гу пераплыла. Брэша. Ды хіба Японію абдурьш? Яна так-
сама — не дура! Не! Песенька Гітлера спета!

І л і к о. Ну і хвала богу.

Л а р ы в о н. Ясна, як дзень.

КАРЦІНА СЕМАЯ

Пакой Зурько.

З у р ы к о *(нечакана)*. Я верш напісаў!

І л і к о. А? Што ты напісаў?

З у р ы к о. Верш.

Л а р ы в о н. Ану-ка, зрабі ласку, раскажы.

І л і к о. Праўда, раскажы.

З у р ы к о *(саромеяцца.)* Пра любоў.

І л і к о. Пра любоў? Апу-ка, пу-ка!

Л а р ы в о н. Ох-э! Цікава. Раскажы.

І л і к о. Давай, давай, не саромейся. Цяпер ужо ўсё роўна.

Л а р ы в о н. Ну, гавары, гавары, Зурыкела, мы цябе слухаем!

З у р ы к о. Ноч і зоркі, снег і вецер...

Я па вуліцы блукаю...

Як на небе ясны месяц,

Радасць я сваю шукаю.

Свет і цемра ў бітву рвуцца,

А ад шчасця слёзы льюцца.

І не спаў я, і не еў я,

І ад суму ашалеў я...

Л а р ы в о н. Ох-о! Ну, што ты скажаш?

І л і к о. Апошні радок вельмі добры: «І ад суму ашалеў я». Відаць, гэтыя словы проста ад сэрца ідуць.

Л а р ы в о н. Пачакай... Ты сказаў, верш пра любоў. А тут пра любоў ні слова.

І л і к о. Ну як ты не разумееш, саромеецца чалавек!

Л а р ы в о н. Калі верш пра любоў, трэба хоць упам'януць пра гэтую любоў.

З у р ы к о. Чалавеку не спіцца!.. Ён блукае начамі, ашалеў зусім... Што гэта тады, калі не любоў?

Л а р ы в о н. Ну, дарагі мой. Іліко ўсё сваё жыццё, як ненармальны, блукае больш начамі, чым днём... Можна, і ён закаханы? Як ты думаеш?

І л і к о. Эй, ты, стары корч, языку волі не давай! Хлапчук накрэмзаў нейкую чапуху, а я тут пры чым?

Л а р ы в о н. Пастой, пастой. У вершы трэба разабрацца. Спачатку ты гаворыш — ноч, зоркі. Потым — снег і вецер... Гэта як жа? Усё адразу?

І л і к о. Слухай, генацвале, калі табе не спіцца, калі снег і вецер, калі цэлы свет рушыцца, дык чаму ў цябе слёзы льюцца ад шчасця? Чаму ты, дурань, радуешся?

З у р ы к о. А-а-а! Што вы разумееце ў вершах? Цемпата!

Іліко і Ларывон смяюцца.

Л а р ы в о н. Я ведаю, калі чалавек пачынае вершы складаць. І са мной, калі я быў такі, як ён, гэта было. Помніш, Іліко? Калі я рускую дзяўчыну пакахаў.

Без яе я жыць не буду!

Застралюся! Дзе патроны?

Ад любві я ўвесь згараю.
Свет нямілы без Матроны!

І ліко. А як жа, помню. Я тады думаў, што ты звіхнуўся. А пасля аказалася — не зусім.

Ларывон. А твая бабуся ведае, што ты пачаў вершы складаць?

Зурыко. Не.

Ларывон. І не кажы ёй, сыноч. Ёй і без таго пясоладка жывецца.

І ліко. Нічога, сыноч, не бойся! Пішы на здароўе свае вершы, калі ўжо так табе прыспічыла.

Ларывон. Калі дзяўчына, у якую ты закахаўся, такая ж недарэка, як ты, ёй абавязкова спадабаюцца твае вершы.

І ліко. А не спадабаюцца, не бядуі. Значыць, яна не дура.

Абодва рагочуць. З запіскай у руках уваходзіць бабуся.

Бабуся. Цішэй вы! Зурыкела, сыноч, колькі гадоў твайму настаўніку па хіміі?

Зурыко. Пяцьдзесят, пяцьдзесят пяць. А што?

Бабуся. У што тут усе клёпкі цэлыя?

І ліко. З такімі вучнямі, як наш Зурыкела, хіба будуць клёпкі цэлыя?

Бабуся. Ларывон, хрыстом-богам прашу, паглядзі, што ён мне піша?

Ларывон (*доўга чытае пісьмо*). Хто табе гэта прынес, Вольга?

Бабуся. Мэры Сіхарулідзе. Суседава дачка. Настаўнік па хіміі, Іраклій Нікандравіч, прасіў мне перадаць.

Ларывон (*чытае*). «Мая дарагая, найсаладзейшая ўцеха душы мае...»

І ліко. Гэта ён табе піша, Вольга?

Бабуся. Мне, мне.

Ларывон (*чытае*). «З таго часу, як я ўбачыў цябе першы раз...»

Бабуся. Калі ж гэта ён мяне ўбачыў, пракляты?

І ліко. Кожны дзень у школу ходзіш, а яшчэ пытаеш?

Ларывон (*чытае*). ...«Я прыняў як абсалютную ісціну існаванне нябеснага характа, я спазнаў апагей душэўных пакут і апафеоз эстэтычнай асалоды...»

Бабуся. Вось гэтае месца я пешта не разумею.

Ларывон. Эх-э! Вольга, у любві сам чорт не разбя-

рэдца. *(Чытае.)*... «Не магу таіць, што люблю цябе, як сваё жыццё. Я страціў розум і пакой, бо твае вочы...»

Б а б у с я. Вай-ме! Мае вочы, о, божа!

І л і к о. Падумаць толькі, а?

Л а р ы в о н *(чытае)*. «...твае бровы, твая талія, жэмчуг тваіх зубоў...»

Б а б у с я. Дзе ў мяне тыя зубы, трасца яму ў бок!

Л а р ы в о н. Так, тут ён хапіў лішняе.

І л і к о. Ці ж можна так чалавека з тропу зводзіць?

Л а р ы в о н *(чытае)*. «Каралавыя вусны... не даюць заснуць мне. Я хачу разам з табой служыць чалавецтву. Я загіну, памру без цябе. І не згодзен з Шэкспірам, калі ён пісаў: «О, жанчыны,— пікчэмнасць вам імя!» На гэтым канчаю. Да пабачэння».

І л і к о *(задыхаючыся ад смеху)*. Даволі! Хопіць! Прашу богам, хопіць! Не магу больш... Паміраю!..

Л а р ы в о н. Зурыкела! Калі будзеш выдаваць бабусяю замуж, не забудзь і нас на вяселле пазваць.

З двара чуваць голас Мэры: «Бабуся Вольга!»

Б а б у с я. Заходзь, дачушка! Што гэта за пісьмо ты прынесла?

М э р ы. Настаўнік перадаў вам запіску. Вось яна. А пісьмо... Я не ведаю, адкуль яно ўзялося. *(Выходзіць.)*

Б а б у с я. О, божа справядлівы, яшчэ адно пісьмо! Ну-ка, Ларывон, прачытай.

Л а р ы в о н. Э-э? А-ха. *(Чытае.)* «Прашу вас прыйсці ў школу...»

Б а б у с я. Спатканне прызначае.

Л а р ы в о н *(чытае)*. «...у сувязі з кепскімі наводзінамі вашага ўнука».

Б а б у с я. Ах ты, нягоднік! Лодар паршывы! Што мне, кожны дзень у школу хадзіць, а? Галаву яго тупую адарваць мала! Выбірайся зараз жа з дому на ўсе чатыры бакі. Выбірайся куды хочаш!

І л і к о *(смяецца)*. Так яго, Вольга, так яго!

ІНТЭРМЕДЫЯ

З у р ы к о. Быў снег белы, быў вецер, былі зоркі і мясячык... і сонца было... і любоў... і многа, многа снегу. Ох, дарэмна смяяўся Іліко, калі казаў: «Кругом снег і вецер, і рушыцца цэлы свет, таму ты, дурань, радуешся...» Усё

было! І снег і вецер, і зоркі і сонца, і рушыўся цэлы свет, а я быў шчаслівы! Якімі суровымі ні былі тыя вясныя зімы, але мінуліся і яны... Прыйшла вясна.

КАРЦІНА ВОСЬМАЯ

Узлесак.

Зурыко і Мэры сядзяць на прыгорку.

Зурыко *(чытае)*.

Я земной шар
Чуть не весь обошел.
И жизнь хороша!
И жить хорошо!

Мэры. Маякоўскі!

Зурыко. Правільна, Маякоўскі. Цяпер ты.

Мэры. Чтоб дружбу обнаружить, есть три способа у нас:

Не желать разлуки с другом, быть с ним вместе — это раз.

Не жалеть, дарить от сердца, а не только на показ.

В-третьих, ринуться на помощь издалека в нужный час.

Зурыко. Шата Руставелі. Ану-ка?

Прибежали в пзбу дети,
Второпях зовут отца:
Папа, папа, наши сети
Притащили мертвеца...

Мэры. Тятя, тятя!..

Зурыко. Гэта ж тое самае.
Врите, врите, бесенята,
Заворчал на них отец...

Мэры. Хопіць, Пушкін!

Зурыко. Ох, уж эти мне ребята,
Вот и будет вам мертвец...

Правільна, Пушкін.

Ларывон. Ты што, ізноў вершы складаеш?

Зурыко. Гэта не я, гэта Пушкін. Мы да экзаменаў рыхтуемся.

Ларывон. А-а! Ну, малайцы. Добры дзень, Мэры.

Мэры. Добры дзень, дзядзя Ларывон.

Ларывон. Самы важны экзамен у жыцці ў вас яшчэ наперадзе. Кумекаеце, пра што я кажу? *(Зурыко і Мэры)*

маўчаць.) Калі мы вуць той млын збудаваці, сілы ў ракі не хапала кола накруціць... Мы пракапалі канал — дзве ракі разам злучылі. Вада паднялася! Кола закруцілася! Дзве ракі разам — сіла! Чуеце?..

З у р ы к о. Чуем...

Л а р ы в о н. І ты, дачка, у Тбілісі збіраешся?

М э р ы. Не, дзядзя Ларывон, я тут застаюся.

Л а р ы в о н. Ох-о! Тады ўсё ў парадку. Значыць, ён ад нас далёка не збяжыць.

Усе трое смяюцца. Здалёк чуваць голас: «Дзядзя Ларывон! Дзядзя Ларывон!» Прыбягае Р а м у л, той, што прыносіў тэлеграму ад Іліко.

Р а м у л. Дзядзя Ларывон!

Л а р ы в о н. Я тут, сыноч! Што здарылася?

Р а м у л. Дзядзя Ларывон! Вайна скончылася! Зурыкела, Мэры!

Л а р ы в о н. Што ты сказаў?

Р а м у л. Вайна скончылася! Што вы стаіце?

Л а р ы в о н. Падыдзі сюды, сыноч. Падыдзі, падыдзі, не бойся... (*Рамул падыходзіць. Ларывон хапае яго за вуха.*) Гэта Іліко аднавокі цябе падаслаў, каб кепікі строіць? Ну, прызнавайся!..

Гучыць зван. Урачыстая мелодыя.

Р а м у л. Чуеце?!

Канец 1-й дзеі.

ДЗЕЯ ДРУГАЯ

ІНТЭРМЕДЫЯ

З у р ы к о. Наша чайная — духан — у асобных выпадках замяняла калгасны клуб. І там пры самай урачыстай абстаноўцы ўручалі пам атэстаты сталасці. З раёна прывезлі музыкантаў... якіх звычайна запрашалі на паніхіды ці хаўтуры. Перад уручэннем атэстатаў аркестр сыграў «Вы жертваю палі...». А калі мне ўручылі атэстат і прачыталі маю характарыстыку, музыканты забылі, што яны не на паніхидзе, і зайгралі «Плач Маро» з оперы «Дачісі». Але схамянуліся і грывнулі туш!..

КАРЦІНА ДЗЕВЯТАЯ

Пакой Зурыко.

У пакоі Іліко і Ларывон гуляюць у карты.

Зурыко (*прыбег*). Бабуся, бабуся!

Ларывон. Што такое? Зноў адмачыў нейкую штуку?

Зурыко. Я атэстат сталасці прынёс!

Бабуся недаверліва бярэ атэстат у Зурыко, перадае яго Іліко і Ларывону.

Бабуся. Паглядзіце, напразмілы бог, ці праўду ён сказаў! А можа, як летась прывалок чужую пахвальную грамату?

Іліко і Ларывон доўга разглядваюць атэстат з усіх бакоў, правяраюць на святло і вяртаюць яго бабусі.

Іліко. Яго атэстат!

Бабуся. Няўжо праўда?

Іліко. Аказваецца — праўда. Па-першае, бланк атэстата ён нідзе не мог сцягнуць. Другое — пятчатка сапраўдная! Трэцяе, на атэстаце з другога боку напісана па-руску, а сам ён зроду не мог бы гэтага зрабіць. Чацвёртае, атэстат напханы толькі тройкамі, ніводнай чацвёркі! Яго атэстат, і не сумнявайцеся!

Бабуся з палёгкай уздыхнула.

Бабуся. Дай табе бог здароўя, Іліко. Мой дарагі Зурыко. Хвала табе, божа! І пятчатка... Маленькі мой сыночак!

Ларывон. «Ат-тес-тат зре-лос-ти». Спеласці, значыць. Ды разбі мяне гром, калі ён не зялёны!

Іліко. Нічога, памідоры ў горад вязуць недаспелымі. На дарозе даспяваюць. Так і з ім.

Ларывон. Зурыкела, на каго ты далей думаеш вучыцца?

Бабуся. І думаць не трэба! Мой унук стане доктарам. Толькі доктарам. Няхай палечыць мяне пад старасць.

Іліко. Табе, Вольга, вельмі хочацца ад яго рукі памерці?

Зурыко. Тады ўжо лепей па гістарычны. У нас самыя высокія пасады гісторыкам даюць.

Іліко. А па-мойму, па суддзю. Напрыклад, наш суддзя... Прыехаў сюды ў парваных галёшах, а цяпер ты яго

бачыў, які стаў! Хромавае паліто, фэтравы капялюш і боты бліскучыя...

Бабуся. А ці няма такіх курсаў, дзе б гатовых прафэсараў выпускалі?

Ларывон (*узрадавана*). А як жа, Вольга, ёсць! Такія курсы паш Іліко прайшоў.

Іліко. Ну і аса! Зноў сваё джала выпусціў.

Ларывон (*Зурыко*). А сам ты куды збіраешся, цэпуцёвы, а?

Зурыко. Не ведаю, дзядзя Ларывон... можа, мне ў артысты падацца?

Мёртвая цішыня.

Бабуся. Вай-ме! Вай-ме! Мнагажэнцам хочаш быць!

Ларывон. Што ты яшчэ выдумаеш, няшчасны?

Іліко. І не заікайся.

Бабуся. Барані нас божа! І слухаць не хачу! А цяпер хадзі, Зурыко, я табе падарункі дам... Хадзі! Дачакалася і я гэтага светлага дня. (*Бабуся выводзіць Зурыко ў другі пакой.*)

Іліко. Ну, стары, вось і выпырхнуў ад нас гэты паршывец.

Ларывон. Калі без жартачкаў, Іліко, я думаю, на агранома яму трэба вучыцца. Нашаму калгасу аграном трэба.

Іліко. Ёсць жа у нас аграном!

Ларывон. Які ён аграном! Пакуль у акадэміі не пабыў, яшчэ пешта ведаў, а як прыехаў з дыпломам — не разбярэ: дзе груша, дзе сліва.

Іліко. Бадай што, твая праўда, Ларывон... Але як, па-твойму, ён у горад такім галадранцам паедзе? У горадзе ж яму трэба педзе жыць.

Ларывон. Трэба.

Іліко. Адзець яго трэба?

Ларывон. Трэба.

Іліко. Есці яму трэба?

Ларывон. Трэба.

Іліко. А на ўсё гэта «трэба» — грошы трэба. Вось і прыдумай.

Ларывон. А што тут думаць... Мой Кукура з вайны не вярнуўся, у мяне, апроч гэтага жэўжыка, нікога па свеце няма. Усё аддам, не пашкадую, хай вучыцца.

Іліко. Глядзі ты, якая шчодрасць у гэтага Ларывона насатага... Не думай, і я тварам у гразь не ўдару.

Л а р ы в о н. Ну добра, добра, Іліко ты мой аднавокі.

Уваходзяць бабуся і Зурыко. Зурыко ў вялікай каракулевай напасе, шырокіх аксамітных галіфэ, каўказскай рубашцы на самыя калені і вялізных ботах.

Б а б у с я. Во, сыноч, пасі на здароўе. Каму, як не табе, пасіць дзедава дабро. Ніхто ў горадзе не будзе адзеты лепш за яго.

Іліко і Ларывон смяюцца.

І л і к о. Чорт мяне вазьмі! Ды гэта ж выліты віцязь у тыгравай скуры!

КАРЦІНА ДЗЕСЯТАЯ

Каля пезда.

Заходзяць: бабуся, Зурыко, Іліко, Ларывон і Мэры.

Б а б у с я. Зурыкела, сыноч, будзь разумным. Глядзі, каб усё было як след.

Л а р ы в о н. Не забывай есці часнок. Каб не набрацца ў горадзе ўсякай заразы.

Б а б у с я. Як толькі прыедзеш, зараз жа пісьмо напішы. Чуеш?

Л а р ы в о н. Правільна. З гарадскімі не звязвайся, глядзі, а то і часнок не паможа.

І л і к о. Не будзь разявай! У пездзе многа жулікаў. А калі трэба будзе віно... Зразумеў? Не саромейся — пішы!

М э р ы (*развітваецца*). Вазьмі на памяць.

З у р ы к о. Да хуткага спаткання, Мэры. Помніш Мураду — ён вельмі любіў цябе, вельмі. Ён мне часта гаварыў: Мэры харошая дзяўчынка. Такой, як Мэры, ва ўсім свеце няма. І такіх вачэй, як у Мэры, пі ў кога няма. А якая яна разумная і добрая, Мэры... Мурада вельмі, вельмі любіў цябе, як мяне, нават больш. На мяне ён іншы раз гыркаў, а на цябе — ніколі. Ты ж таксама любіла майго Мураду?

М э р ы. Вельмі любіла, Зурыко.

З у р ы к о. Да спаткання.

Б а б у с я. Не забывай бабусю.

З у р ы к о. Да спаткання, бабуся, Іліко, Ларывон, Мэры!..

КАРЦІНА АДЗІНАЦАТАЯ

У вагоне.

На ніжніх паліцах сядзяць: першы п а с а ж ы р, п а с а ж ы р з гітарай і трэці п а с а ж ы р. На адной верхняй паліцы ляжыць — б л а н д з і н, на другую паліцу лезе ж а н ч ы н а.

1-ш ы п а с а ж ы р (*жанчыне*). Прымі нагу!

Шум. П а с а ж ы р ы штурмуюць вагон. Уваходзіць то ў ст ы п а с а ж ы р з вялікім чамаданам. Запчаміўся ў дзвярах, кінуў чамадан і пайшоў. Уваходзяць 2-гі п а с а ж ы р, З у р ы к о, п а с а ж ы р, А м б а к о і п а с а ж ы р з кнігай.

1-ш ы п а с а ж ы р (*жанчыне*). Слухай, прымі нагу!

Ж а н ч ы н а. Нічога. У мяне ногі чыстыя.

1-ш ы п а с а ж ы р (*падняўся*). Ну, тады абедзве на галаву мне пастаў. Што за жыццё? Што за народ? (*Сеў.*)

Купэ перапоўнена, душна, усюды навалепы рэчы. З у р ы к о шукае месца.

3-ц і п а с а ж ы р (*Зурыко*). Эй, ты, з часнаком! Няма тут месца, няма...

Дзяўчына паказвае Зурыко на трэцюю паліцу. Зурыко ўладкоўваецца на версе.

1-ш ы п а с а ж ы р. Якая нахабная моладзь цяпер!

2-гі п а с а ж ы р. Ох-хо! Проста дыхаць няма чым. (*Да трэцяга пасажыра.*) Паслухай, адчыні акно, будзь чалавекам!

3-ц і п а с а ж ы р. Не адчыняецца.

Б л а н д з і н. Дыхайце па чарзе! А то да Тбілісі нам гэтага кіслароду не хопіць.

Паўза. Музыка пезда. Поезд ідзе. Пасажыры хістаюцца.

А м б а к о. Слухайце! Чый гэта чамадан? (*Пхнуў нагой.*) Чый чамадан, прызнавайся? Няма гаспадара? Тады выкіну ў акно!

Т о ў ст ы п а с а ж ы р (*спакойна.*) Выкінеш — і сам следам паляціш. Гэты чамадан, разявіўшы раты, ждучь не даждуцца ў Тбілісі чацвёрта маіх галчанят!

А м б а к о. Галчаняты вашы, а ногі ў мяне свае. Колькі так сядзець можна? Ногі здрацвелі. Ты чуеш? Забяры — а то выкіну!

Пасажыры падтрымліваюць Амбако.

П а с а ж ы р з к н і г а й. Пажылы чалавек, яму няёмка так сядзець.

Т о ў с т ы (*Зурыко*). Слухай, ты, хлопец, прыйдзеца табе ўпіз спусціцца...

З у р ы к о. Мне?

Т о ў с т ы. Табе. Што ты там разлѣгся, як князь Баграціён Мухранскі. Там месца для чамаданаў.

З у р ы к о. А што, ваш чамадан шчаслівей за мяне?

Т о ў с т ы. Зараз жа злезь!

З у р ы к о. Ого! Не злезу. У мяне дома таксама ёсць чамадан. Я ж яго ў Тбілісі з сабой не цягну. Чамадан павінен пад лаўкай стаяць.

Т о ў с т ы. Ты як са мной гаворыш? У мяне сын такі!

А м б а к о. А каб твайго сына так праганялі, ты б радаваўся?

Т о ў с т ы. Калі ласка! Хай стаіць у цябе на нагах. Мне не муліць.

Паўза. Музыка поезда. Усе хістаюцца.

А м б а к о. Не! Я ўжо не магу так сядзець! (*Зурыко.*) Эй, слухай, спускайся зверху!

З у р ы к о. Не злезу!

А м б а к о. Як не злезеш? Як не злезеш?.. Бачыш, як сяджу? Злезь, а то правадніка пазаву.

З у р ы к о. Заві!

Шум абурэння.

Т о ў с т ы. Праваднік! Праваднік!

П р а в а д н і к (*уваходзіць*). Ціха! (*Канец музыкі. Усе прыціхлі.*) Што такое? Што здарылася?

Усе тлумачаць. Шум.

П р а в а д н і к. Ці-ха! (*Усе прыціхлі.*)

П а с а ж ы р з к н і г а й. Гэты нахабнік залез наверх.

П р а в а д н і к. Калі не хапае месца — там сядзець дазваляецца.

Зурыко расшпільвае штаны.

П р а в а д н і к. Ты што, хлопец, здурэў?

З у р ы к о. Білет хачу табе паказаць.

П р а в а д н і к. Дык для гэтага трэба пры людзях штаны здымаць? Тут жапчына едзе.

З у р ы к о. Мне бабуся кішэнь знутры прышыла.

Усе смяюцца.

П р а в а д н і к. Не здымай штаны, я веру табе на слова.

З у р ы к о. Дзякую, дзядзечка!

П р а в а д н і к. Зараз перавал праязджаць будзем.
(*Выходзіць.*)

Музыка. Паўза. У купэ пачынаюць чыхаць і кашляць. «Будзьце здаровы!» — крыкнуў нехта.

П а с а ж ы р з к н і г а й (*раскрыў парасон*). Які скразняк! Чорт ведае што! За што толькі грошы бяруць?

А м б а к о. Не, гэта пікуды не варта! Пакуль нас не працяла прастуда, пакуль мы не схапілі запаленне лёгкіх і на наш вагон не паставілі чырвонага крыжа, трэба сагрэцца.

Б л а н д з і н. Таварышы! У мяне цэлы бачонак віна!

А м б а к о. Дарагі, давай сюды. Ану-ка стаўце сюды чамадан! А ў мяне чача.

Імправіруюць стол. Амбако ставіць бутэль чачы.

3-ці п а с а ж ы р. А ў мяне курыца!

1-шы п а с а ж ы р. А ў мяне каўбаса!

А м б а к о. Прашу к сталу, генацвале!

П а с а ж ы р з к н і г а й. Гэту катлетку мая цешча згатавала. Прашу вас, паспытайце!

А м б а к о. І вы... бліжэй, давайце, давайце бліжэй... і вы... і вы...

Усе, апроч тоўстага і Зурыко, каля «стала».

А м б а к о (*у ролі тамады*). Та-ак!.. За што вып'ем? За наш поезд!

1-шы п а с а ж ы р. За здароўе пезда!

У с е. За поезд.

Усе п'юць. Гітара.

А м б а к о. Калі на зямлі абсалютна нікога не было,— бог стварыў чалавека. Людзі хадзілі па пустой зямлі голыя і валасатыя, як звяры. Яны ненавідзелі адзін другога. Потым чалавек загаварыў. Працягнуў руку другому чалавеку. І першымі яго словамі было: «Будзь здароў!» Потым выразаў лясы, пабудаваў дамы і пад канец прыдумаў поезд. Мы цяпер едзем на ім і адзін другога вітаем.

Т о ў с т ы (*жартуе*). Я тут нікога асабіста не вітаў.

А м б а к о. Такое ўжо выхаванне! (*Смех.*) І так, за добры прывет! За наш поезд.

П а с а ж ы р з к н і г а й. Як дзіўна... наш поезд?
1-шы п а с а ж ы р. Цудоўны тост! За добры прывет!
У с е. За добры прывет!

Усе п'юць. Пачынаюць спяваць.

Парень, богатырь молодой,
За руку красотку ведет.
Он идет с подругой-женой,
А подруга песню поет:
Ты так нежно любишь меня,
Так легко мне рядом идти.
Мы с тобой, защита моя,
Долго, долго будем еще цвести.

Б л а н д з і н (*Зурыко*). Слухай, ты, князь Мухранскі!
Ты чаму не п'еш?

З у р ы к о. Не павучыўся яшчэ.

Б л а н д з і н (*падае чарку*). За добры прывет! За по-
езд!

З у р ы к о (*не бярэ*). Не хачу.

Б л а н д з і н. Не п'е. Не хочаш!

А м б а к о. Слухай, князь Мухранскі, злазь! Ану, сваё
слова скажы!

Гоман. Шумава я паўза.

З у р ы к о (*злез, далучыўся да кампаніі*). Што тут
сказаць?

А м б а к о. Ну? Скажы сваё слова.

З у р ы к о. Я, таварышы, першы раз на поездзе еду.
Мяне Іліко і Ларывон пацярэдзілі: асцерагайся, у поездзе
многа ўсякіх жулікаў. Не будзь разявай! Вось, напрыклад,
вы, дзядзя, як вас завуць?

А м б а к о. Амбако.

З у р ы к о. Як толькі я ўбачыў Амбако, падумаў пра
сябе, што за тып? Куды едзе? Чаго? Каму грушы вязе?
А вас як зваць?

Т о ў с т ы. Мяне Антонам завуць.

З у р ы к о. А Антона я за разбойніка прыняў.

Усе смяюцца. Тоўсты падсеў да кампаніі. П'е.

З у р ы к о. А цяпер што? Няпраўда гэта! (*Падняўся.*)
Вы... мяне... Добрага вам здароўя, людзі... (*П'е. Выцірае
слёзы.*)

А м б а к о. Кацо, што з табой?

З у р ы к о. Нешта ў вока трапіла.

А м б а к о. А хораша ты сказаў, як мудры тамада сказаў!

Усе п'юць. Песня.

Поселилось счастье у них.
В доме и покой и уют.
В колыбели мальчик утих,
А они все песню поют.
Разгорайся, паш огонек,
Ты скорей, родимый, расти.
Мы с тобой, кровинка моя, сынок,
Долго, долго будем цвести, а-а-а...
На-пи-на-нина, на-ни-на.
На-ни-на, родной, на-нина.
Мы с тобой, кровинка-сынок,
Долго, долго будем цвести.

Гучыць гітара. Пасажыры засыпаюць, прытуліўшыся дзе хто мог. Паступова песня сціхае. Не спяць толькі Зурыко і Амбако. Зурыко кладзе галаву на плячо Амбако.

А м б а к о. Я трохі апасаюся за тваю ікотку.

З у р ы к о (*кладзе галаву на плячо суседу*). Я ў Тбілісі еду вучыцца. У мяне атэстат сталасці!

А м б а к о. Толькі штаны расшпільваць не трэба. Я табе і так веру.

З у р ы к о. А ты яго маеш? Не! Ты яшчэ не ведаеш, што такое для маёй бабусі атэстат сталасці.

А м б а к о. Як цябе завуць, сынок?

З у р ы к о. Зурыко. Зурыкела.

А м б а к о. Зурыко? І майго меншага таксама звалі Зурыко, толькі не вярнуўся ён з вайны...

З у р ы к о. А помніш, Ларывон?

А м б а к о. Амбако мяне завуць.

З у р ы к о. Не, цябе завуць Іліко!

А м б а к о. Амбако я, Амбако!

З у р ы к о. А я кажу — ты Іліко! А дзе ты ўзяў другое вока?

А м б а к о. Чорт з табой! Хай буду я Іліко, а калі праспішся, заві мяне Амбако.

З у р ы к о. Помніш, Ларывон, як мы згубілі Мураду...

А м б а к о. Як не помніць? Помню. Хорошая такая была Мурада.

З у р ы к о. Помніш, што ты тады сказаў?

А м б а к о. Напомні, сынок, што я тады сказаў.

З у р ы к о. Ты сказаў, не плач, сыноч Сурыксла, вазьмі сябе ў рукі. Помніш?

А м б а к о. Так, я тады сказаў: «Вазьмі сябе ў рукі».

З у р ы к о. А табаку Іліко — помніш?

А м б а к о. Як жа можна забыць! Такая араматыная табака ў Іліко.

З у р ы к о. Ды не. З перцам табака! З перцам!

А м б а к о. І з перцам таксама добра... Спі, сыноч, спі...

Ціхая музыка. Зурыко ўлёгся галавой на калені Амбако.

З у р ы к о. Ты ж ведаеш, Іліко і ты для мяне самыя дарагія людзі на свеце.

А м б а к о. Як я магу не знаць. І мы цябе вельмі любім. Спі, дарагі.

З у р ы к о. А бабуся, відаць, цяпер спіць...

А м б а к о. Не, не спіць... пра цябе думае. Спі!

Музыка мацнее. Шум пезда. Усе хістаюцца.

Заслона.

ІНТЭРМЕДЫЯ

З у р ы к о. Ну, вось я і ў Тбілісі. Вучуся я ў Грузінскім дзяржаўным ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга сельскагаспадарчым інстытуце.

Я вам казаў, што маё сяло самае прыгожае сяло, самае вясёлае на ўсёй Грузіі. І гэта праўда. А Тбілісі — самы прыгожы, самы вясёлы горад на ўсім свеце. Тут вы бачыце толькі куточак горада. Але паверце мне на слова:

Тбилиси — нет в мире большей красоты.

Тбилиси — в стихах и песнях ты! Ты!

Расцветай, цветы под солнцем город-сад! Сад!

Самая шчаслівая пара ў жыцці чалавека — студэнцкія гады. Хто не быў студэнтам, той ніколі не зразумее, якая смачная хлебная скарыпка, нацёртая часнаком, не зразумее радасці за тройку, што атрымаў на экзаменах па загадзя выкрадзенаму білету. Хто не быў студэнтам, не ведае цаны другу і болю расстання з ім. А пачуццё ўласнай годнасці! На лекцыі сядзіш, як мыш пад венікам, як маленькая нікчэмнасць, нейкі там Зурыко Вашаламідзе, а як толькі выйдзеш на вуліцы Тбілісі — становішся самай важнай персонай у гэтым цудоўным горадзе — студэнтам сельскагаспадарчага інстытута.

Як я трапіў у інстытут, як здаў уступныя экзамены,

як стаў студэнтам — гэты цуд яшчэ доўга будзе заставацца пераскрытай тайнай. А тое, што я на ўсёй нашай плацеце самы таленавіты чалавек сучаснасці і што ні на якім марскім дне не валялася такой жамчужыны, як я, — бабуся мая ведае гэтак жа цвёрда, як тое, што на рудэ ў яе пяць пальцаў, а не шэсць.

КАРЦІНА ДВАНАЦЦАТАЯ

Пакой Зурыко ў Тбілісі.

Зурыко. Усявышні божа. Аіцец пябесны... Сёння мае імяніны, а я грызу граніт навукі. Няўжо мая бабуся праўду казала, што ты мяне пакараў, даў такі непаваротлівы язык. Трэці раз прадмет здаю — двух слоў звязаць не магу. Заўтра ў дзевяць гадзін раніцы ізноў гэты пракляты экзамен! Калі ты сапраўды ўсемагутны... — выручы! Будзь чалавекам! Не дапусці правалу!

Уваходзіць **Ларывон.**

...А то што я скажу Іліко і Ларывону? Як пакажуся на вочы бабусі? Чуеш мяне, божа! Толькі не гавары, калі ласка, як Ларывон, што ў маім узросце ў цябе былі адны пяцёркі. Няпраўда — ніхто табе не паверыць! Старыя заўсёды так гавораць. Можа, і я буду гаварыць так сваім дзецям. Калі ты бог, памажы мне здаць экзамен. Табе ж гэта не цяжка! Колькі троек там у цябе ў запасе для такіх, як я! Дык скінь мне адну троечку! Зрабі падарунак на мае імяніны. Ну што, шкада? Бо-о-жа, ты чуеш мяне, выручы!

Ларывон. Божа, дапамажы ты яму ўжо! Ці ты не чуеш, як дзіця просіць цябе.

Зурыко. Ларывон, дарагі!

Ларывон. Іліко і твая бабуся прысталі: у хлопца імяніны, завязі яму што-небудзь. Хай радуецца.

Зурыко. А як вы там усе?

Ларывон. Ды нішто сабе! Табе бабуся пісьмо перадае.

Зурыко (чытае). «Сыночак, ты цяпер вучоны чалавек. Вялікі аўтарытэт у цябе ў Тбілісі. Прышло ў школу нашу пісьмо з інстытута. «Каго, пішучь, вы нам прыслалі, дзіва нейкае, другога такога ва ўсім свеце не знайсці!» Малайчына, сыноч, знала я, што ты праславіш нашу Грузію. Твая бабуся нічога не пашкадуе, абы ты быў шчаслівы.

Табе хутка дваццаць. Цераз год знайду табе нявесту. Хто ж, як не я, будзе калыхаць твайго сына? А ў Ларывона, сыночак, гора — жаліцца ён на вока. Пакутуе бедны...» Што ў цябе з вокам, Ларывон?

Л а р ы в о н. Не ведаю. Нешта баліць і баліць... Наш доктар сказаў: тэрмінова ў Тбілісі ехаць трэба...

З у р ы к о. Заўтра ж пойдзем к доктару. (Чытае.) «...Сабяры прафесараў і дапамажы яму, сыночак. І яшчэ павіна: у нашым калгасе новага старшыню выбралі. Рамула Каланідзе, што з табой у адным класе сядзеў. Нядаўна спаткаў ён мяне і кажа: «Калі ж прыедзе наш Зурыкела, ён нам да зарэзу трэба». Паклон табе ад Мэры і ад усіх. Цалую цябе, твая бабуся Вольга». Заўтра ж раненька пойдзем к доктару, Ларывон. Заходзь, дарагі, адпачні з дарогі...

Ларывон выходзіць.

ІНТЭРМЕДЫЯ

З у р ы к о. Цэлюю ноч не спаў Ларывон, так балела яго вока. На што цярылівы чалавек, а тут не вытрываў, сам папрасіў выклікаць «хуткую дапамогу». Забралі майго Ларывона, а праз два тыдні, пасля аперацыі, выпісалі яго з бальніцы з адным толькі вокам. Ніяк нельга было аднаго яго адпусціць дадому. Вельмі мутарна было на душы ў Ларывона ад аднае думкі, як яго сустрэне Іліко. Ён жа ўсё жыццё дражніў Іліко аднавокім. Як яны спаткаюцца? Як цяпер ён паглядзіць яму ў твар.

Я ледзь вымаліў у дэкана два дні, каб паехаць разам з Ларывонам.

КАРЦІНА ТРЫНАЦЦАТАЯ

Пакой Зурыко.

У пакоі бабуся, уваходзяць Зурыко і Ларывон.

З у р ы к о. Бабуся! Бабуся!

Б а б у с я. Зурыкела, сыночак! Прыехаў! Ну як табе не сорампа, забыў ты сваю бабусяю. А божачка, худы які! Як сушаная сліва!

З у р ы к о. Як ты тут, бабуся?

Б а б у с я. Сыночак, Зурыкела! Хлопчык мой прыехаў! Ну, хвала табе божа, скончыў!

З у р ы к о. Што ты, бабуся! Мне яшчэ тры гады вучыцца!

Б а б у с я. Ой-ме! Бедная твая бабуся! Ты што, павінен вучыцца адзін за ўсіх? Што там у цябе за вучыцелі-мучыцелі? Каб іх чорт узяў! Што гэта за ірады! Скажы ім, што ў мяне бабуся хвора, нельга ёй адной так доўга. Можна, тады яны цябе хутчэй навучаць.

З у р ы к о (*смяецца*). Добра, бабуся, скажу.

Б а б у с я. Звар'яцелі яны! Цэлых тры гады!

Л а р ы в о н. Вольга, а чаму ты са мной не здароўкаешся?

Б а б у с я. Ох-ме! Даруй мне, Ларывон. Праз гэтага жэўжыка я цябе нават і не заўважыла. Ну, як ты, дарагі? Раскажы, як тваё вока. Цяпер не баліць?

Л а р ы в о н. Як яно можа баліць? Няма ў мяне вока!

Б а б у с я. Што ты мелеш?! Ты думаеш, я ўжо аслепла, ці што? А гэта што, хіба не вока?

Л а р ы в о н. Такое ж, як у коршуна, што вісіць у Іліко па сцяпе. Хіба гэта вока?

Б а б у с я. Вай-ме! А бо-ожачкі... што ты гаворыш, пяўжо шкляное?

Л а р ы в о н. Чыстае шкло.

Б а б у с я. Хто б мог падумаць? Ну і што! Галоўнае — ты жывы і здаровы! І мы ўсе тут разам з табой. Ты і адным вокам убачыш болей, чым як іншы двума. Ну, сядай, сядай за стол, Ларывон!

Л а р ы в о н. Ды не, стаміўся я...

Б а б у с я. Нічога, нічога... Пастаў чамадан тут. Зурыкела, памажы. Пасядзім, пагамонім...

Здалёк чуваць голас Іліко: «Вольга!»

З у р ы к о. Іліко ідзе!

Л а р ы в о н. Тут ужо! Прышесла яго...

З у р ы к о (*да бабусі*). Пра вока яму ні слова.

Л а р ы в о н. Прашу цябе, Вольга. Здзекавацца будзе.

Б а б у с я. Божа барані!

Л а р ы в о н. Не, не такі ўжо дураць Іліко, каб не адрозніць шкляное вока ад жывога.

Б а б у с я. Нічога, нічога, Ларывон, ён жа і сам аднавокі.

Б а б у с я выводзіць Л а р ы в о н а ў суседні пакой. Уваходзіць Іліко.

І л і к о. Зурыкела!

З у р ы к о. Дзядзя Іліко!

Іліко. О-о-ой-э! Прафесар, маё шапананне! Ну, як справы? Глядзі ты, якім стаў!

Зурыко. А што? Якім?

Іліко. Як звер! А то ж быў проста цяля! Ах ты, дарагі мой... Думаю, што ўсе тбіліскія прафесары розум страцілі. Вуй-ме! Вусы!.. (Скубануў Зурыко за вусы.) Сапраўдныя?

Зурыко. А як жа!

Іліко. Брэшаш, каб ты згарэў! (Рагочуць, цалуюцца.)
А дзе Ларывон?

Зурыко. Ён тут... у бабусі.

Іліко. Ларывон! Паглядзі на яго.

Уваходзіць Ларывон.

О-хо! Ларывон Шаварнадзе! Падыдзі сюды.

Ларывон. Здароў, Іліко, брат...

Іліко. Здароў, Ларывон. Ніводнага пісьма не прыслаў, як не сорамна! (Доўга цалуюцца.) Ну, сядай, раскажвай, як там Тбілісі? Што новага (Да Зурыко.) Слухай, ты мне гэту... рускую воблу прывёз?

Зурыко. Даруй, забыў.

Іліко. Аб чым ты думаў, сукін сын!

Зурыко. Экзамены, дзядзя Іліко.

Іліко. Ларывон, што ён там у Тбілісі робіць? Ён хоць вучыцца чаму-небудзь?

Ларывон. Кніжкі ў яго руках я нешта не бачыў.

Іліко. Канечне, ён без кніжак усё на памяць ведае. Ну... вып'ем, сябры мае, за ваш прыезд, за дружбу, жывіце, радуйцеся... У вас ністолечкі няма сумлення. Думаў, прыедзеце, навіны мне раскажаце. А вы? Як ваўкі, мяне сустрэлі! Адзін адварнуўся, другі воблу не прывёз. Хіба сябры так робяць? Ну, ад гэтага насатага я іншага не чакаў. А ты што — шалапут? Сапляк!

Зурыко. Дзядзя Іліко, не крыўдуй. Давай лепей вып'ем.

Іліко. Я так узрадаваўся, што вы прыехалі. Бег, аж спатыкаўся. Дык вы думаеце, я прыйшоў да вас, каб піць гэтую кісяціцу?

Ларывон. Знаем, знаем, чаго ты прыйшоў...

Іліко. Ну, скажы, чаго я, па-твойму, прыйшоў, паршывы твой язык?

Ларывон. І-э-ме! Ну што ж, Іліко аднавокі, давай выкладвай. Цяпер я ў тваіх руках! Ну, пачынай, еж мяце, еж мае ваптрыбы!

Іліко. Бог ты мой! Звар'яцеў! Проста ашалеў! Чым ты

яго там апаіў? Залатога чалавека пасылаў к табе ў Тбілісі, а ты мне каго прывёз? Нейкага пенармальнага! К чорту! Нагі маёй тут не будзе!

З у р ы к о. Дзядзя Іліко! Супакойся, не трэба. (*Ціха Ларывону.*) Ён нічога не заўважыў.

Л а р ы в о н. Ты думаеш?

З у р ы к о. Клянуся табе! (*Голасна.*) Давайце вып'ем за наш прыезд, за нашу сустрэчу!

І л і к о. Ох-э! Даўно б так! А то зусім напалохаў аднавокага Іліко. І не шкада вам мяне? Ну за ваш прыезд, за нашу дружбу! Будзем здаровы і шчаслівы, дарагія мае.

Л а р ы в о н. Будзь здароў, Іліко! Будзь здароў, Зурыкела! (*Спявае.*)

Калі праходы к табе зайшоў,
Цалікаурны пастаў на стол!

І л і к о. Не, я табе!

С гор высокіх ветер дует,
Значит, осень впереди.
Погоди, тяжелый ветер,—
Хоть немного погоди.

Я еще не очень старый,
Хоть уже не молодой —
Могу выпить литров тридцать,
Хоть совсем уже седой!

П р и п е в:
Наливай вино, и выпьем,
Выпьем, чтоб оно пропало!

Л а р ы в о н. Іліко, дарагі мой, ты ж ведаеш, як я цябе люблю.

І л і к о. Знаю, знаю, Ларывон. Я табе даражэй, чым тваё вока.

Ларывон насцярожыўся.

І л і к о (*спявае.*)

Молоко на вид красивей,
Но вино зато вкусней,
В молоке большая сила,
А вино еще сильнее.

Мой Гигола крепкий парень,
Может рельсу он согнуть,

Но совсем как свечка тает,
Если ему подмигнуть.

П р и п е в :

Наливай вино, и выпьем,
Выпьем, чтоб оно пропало!

Ларывон ізноў пасцярожыўся.

За Ларывона насатага! За Зурькелу басталковага!
Л а р ы в о н. За здароўе, Іліко!
І л і к о (*спявае*).

Ох, любовь, ты злая сила,
Что мне делать, как мне жить?
Для тебя готов всегда я
Свою голову сложить.

Если б я на ней женился,
Был гостей бы миллион,
Я б берег ее и пежил,
Как стеклянный медальон!

П р и п е в :

Наливай вино, и выпьем,
Выпьем, чтоб оно пропало!

Ларывон паволі падымаецца.

Если б был я помоложе
И на месте был бы глаз,
Был бы самый знаменитый
Я певец на весь Кавказ.

На меня смотрите, люди,
Вот он я во всей красе,
На меня кто косо взглянет,
Тот ослепнет пусть совсем.

П р и п е в :

Наливай вино, и выпьем,
Выпьем, чтоб оно пропало!

Усяго вам найлепшага. Стаміўся я крыху. Паіду спаць.
Спакойнай ночы. (*Выходзіць*.)

З у р ы к о. Я што казаў? Пават не заўважыў!
Г о л а с І л і к о. Ларывон!

Л а р ы в о н. Што табе, чорт аднавокі?

І л і к о (*вяртаецца ў пакой*). Калі будзеш класціся спаць, не забудзь на поч сваё новае вока ў кубак з вадой апусціць.

Л а р ы в о н. Што?

І л і к о. Нічога! Ану, надміргні, надміргні мне сваім новым вокам!

Л а р ы в о н. Іліко Чыгагідзе!

І л і к о. Так, так, часцей паўтарай маё імя, а то забудзеш. А паогул табе пашанцавала. Ты ж любіш на паляванне хадзіць. Цяпер табе не трэба зажмурваць другое вока. Страляй сабе на здароўе! Бі сабак! Перабі ўсіх сабак! Глядзі, ніводнага не прапусці!

Л а р ы в о н. Іліко Чыгагідзе, не даводзь мяне да грэху!

І л і к о. Ларывон Шаварнадзе, не падыходзь. А то разаб'ю тваю фару! А потым лаві мяне за хвост!

Б а б у с я. Вы што, здзяцінелі пад старасць? Непуцёвыя!

Ларывон моўчкі сеў. Іліко асцярожна наблізіўся да яго і з апаскай прысеў поруч. Падае Ларывону кісет.

І л і к о. Бяры! Ну, бяры, табе кажуць... (*Абодва закурылі.*) Я ледзь не памёр ад гора, калі пачуў пра тваю бяду. Аслепнуць мне і на другое вока, калі я няпраўду сказаў. Твая бяда — гэта мая бяда. А твая слепата — гэта мая слепата. А ён пакрыўдзіўся, дзівак гэты. Не думаў я, што ты так... Ты ж мяне даўно завеш аднавокім, і я не крыўдую. Кутузаў таксама быў аднавокі і таксама з Ларывонаў, а зямлю наскрозь бачыў. Падумаеш, гора — адно вока. Калі нават і два страцім, і тады не прападзём. Возьмемся за рукі і пойдзем па нашай радзімай зямельцы. Самі не зможам, гэты паршывец павядзе. А ты свой вялікі нос апусціў. Эх ты!..

Л а р ы в о н (*падышоў да хурджына, выняў воблу, падаў Іліко*). На, вазьмі. Гэта вобла руская. З віном і мамалыгай — смаката!

І л і к о. Я так люблю яе.

Л а р ы в о н. Гэта я табе прывёз.

І л і к о. Я ведаў, што ты прывязеш.

Ларывон узяў чамадац і хурджын і ідзе да дзвярэй.

І л і к о. Чакай, стары, нам па дарозе.

Абодва выходзяць.

Бабуся (*ім услед*). О, божа літасцівы, не абыдзі іх сваёй дабратай. Сынок, з'еў бы чаго-небудзь. Нябось прагаладаўся з дарогі.

Зурыко. Дзякую, бабуся.

Голас Мэры. Бабуся Вольга!

Бабуся. Хадзі, хадзі сюды, дачушка. (*Зурыко.*) Мэры прыйшла.

У пакой прыбягае Мэры.

Мэры. Добры дзень, Зурыко!

Зурыко. Добры дзень, Мэры!

Мэры. Бабуся Вольга, пазычце нам, калі ласка, сіта.

Бабуся. Ідзі, вазьмі, ты ж ведаеш, дзе яно вісіць.

Мэры ўзяла сіта.

Бабуся. Прысядзь, дачушка. Пасядзіце, пагаманіце, дзеткі...

Мэры. Я вельмі спяшаюся.

Бабуся. Правядзі яе, сынок.

Мэры. Ну што вы, мяне праводзіць не трэба.

Бабуся. Табе не трэба, яму — трэба. Што я сказала?

Правядзі яе, Зурыко!

Мэры. Не, не! Не трэба! (*Выбегла.*)

Зурыко. Сіта забыла.

Бабуся. Вельмі ёй трэба было гэта сіта. Ты знаеш, як яна цябе чакала? І не сорамна? Ні слова не напісаў ёй з горада. Ну, што ты стаіш, няшчасны? Бяры сіта, бяжы — даганяй! А то як дам па бесталковай тваёй галаве! (*Зурыко выбягае.*) Мэры! Мэры!

Заслона.

ІНТЭРМЕДЫЯ

Зурыко (*адзін*). І я дагнаў яе. Прайшло тры гады. Цяпер я ўжо не які-небудзь Зурыко, а чалавек з вышэйшай адукацыяй. Прайшоў час. Узяўся і я, нарэшце, за розум. Вучыцца пачаў як след. Проста вырас, відаць, дарослым стаў. У маім дыплеме «з адзнакай» чорным па белым напісана, што я, Зураб Уладзіміравіч Вашаламідзе — аграном і што мой дыплом сапраўдны ва ўсіх краях, абласцях і раёнах Саюза Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік. З удзячнасцю ўспамінаю я сваіх сяброў, настаўнікаў і нашу школу — непрыкметную вясковую школу. І вось я зноў

вярнуўся ў сваё роднае сяло — самае прыгожае ў Грузіі, — і цяпер ужо пазаўсёды. Тут мяне чакалі бабуся, Іліко, Ларывон і Мэры.

Схілы гор вакол сяла прыбярэ я вінаграднікамі, а ўсё сяло зраблю квітнеючым садам.

КАРЦІНА ЧАТЫРНАЦЦАТАЯ

Дом Зурыко.

Сядзяць Іліко і Ларывон. Бабуся ляжыць хвора. Прыбягае Зурыко.

Зурыко. Вось і я. Добры дзень.

Ларывон (*адводзіць вочы*). Здароў.

Іліко. Здароў.

Зурыко. Што здарылася?

Ларывон. Учора ёй кепска стала. Думалі, не дажыве да раніцы. Ты тэлеграму атрымаў?

Зурыко. Якую тэлеграму?

Іліко. Мы паслалі. Вельмі яна ўжо слабая была ўчора.

Зурыко. Бабуся!..

Ларывон. Не разбудзі... Яна заснула толькі што...

Бабуся. Ларывон, я праўда чую голас майго хлопчыка ці мне здалося?

Зурыко (*падыходзіць да яе*). Гэта я, бабуся.

Бабуся. Мой дарагі сыночак. Родны ты мой, прыехаў. Сэрца тваё пачула.

Зурыко. Што ты, бабуся!

Бабуся. А ты што думаў, твая бабуся вечна будзе жыць? Ну што ты трасеш падбародкам, паршывец мой родны? Прыйшоў мой час, сыночак. Не падняцца больш тваёй бабусі.

Ларывон. Што ты, Вольга? Ты яшчэ дзесятак такіх, як мы, перажывеш.

Бабуся. Ларывон Шаварпадзе, спачатку вытры слязу, а потым... жартуй. Інстытут скончыў, сыночак?

Зурыко. Скончыў, бабуся. (*Вымае дыплом і падае яго бабусі*.)

Бабуся. Ларывон, прачытай.

Ларывон (*чытае*). «Прад'яўнік гэтага...»

Бабуся. Чытай мацней.

Ларывон (*чытае*). «Прад'яўнік гэтага Вашаламідзе Зураб Уладзіміравіч скончыў поўны курс Ордэна Працоў-

нага Чырвонага Сцяга Грузінскага сельскагаспадарчага інстытута па спецыяльнасці агранома па вінаградарстве і садаводстве. Дыплом сапраўдны ва ўсіх краях, абласцях і раёнах Саюза Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік».

Б а б у с я. Хвала табе, божа. А цяпер слухай мяне, сыночак... Да заўтра я не дажыву... Я дзякую богу, што ты ў мяне такі... *(Зурыко плача.)* А як ты хацеў? Бабусю, якая цябе карміла, паіла, на той свет адправіць без слёз? Не! Так не бывае, хлопчык мой... Паплач, паплач, сыночк. Мёртвая я ўсё роўна нічога не пачую. Ну і даволі... цяпер хоціць... А гэтых двух бачыш, Іліко і Ларывона? Слухайся іх ва ўсім. За тое дабро, што яны для цябе зрабілі, ты ніколі не зможаш ім адплаціць... і не абядай. Проста любі іх, як яны цябе любяць. Іліко, Ларывон, выйдзіце, калі ласка, пакіньце мяне з маім Зурыко.

Іліко і Ларывон адыходзяць у кут і плачуць.

Вы што там? Дзе ж гэта чулі, каб жывога чалавека аплак-ваць. Выйдзіце, я сказала! *(Іліко і Ларывон выходзяць.)* А цяпер, сыночк, я цябе пацалую. *(Цалуе Зурыко.)* Хлопчык ты мой родны. Зурыкела, дай мне віна. *(Зурыкела падае бабусі віно.)* З песнямі і вяселлем пахавай мяне, сыночк. Усе свае справы на зямлі я ўладкавала. Ну, а цяпер ідзі, ідзі, Зурыкела! Пакінь мяне адну. Пагасі лампу і выйдзі.

ЭПІЛОГ

З у р ы к о. Калі я вярнуўся ў пакой, следам за мною прыйшла Мэры. Прыйшла, каб болей ніколі адсюль не выходзіць. Каб ніколі не пакідаць мяне, Іліко і Ларывона і... Я вазьму да сябе Іліко і Ларывона, і мы зажывём усе разам. Я, Іліко, Ларывон і Мэры. У нас будзе дом, новы сабачка Мурада і дваццаць чалавек дзяцей. Адзінаццаць хлопчыкаў і адна дачка. І я назаву яе Вольгай. Потым нас будзе ўсё болей, і болей, і болей. І ўвесь свет гэта будзем мы — наша Савецкая Краіна. І мы ніколі не знікнем, і не будзе нам канца.

Заслона.

У. Іванаў
БЛАКАДА

П'ЕСА
У ЧАТЫРОХ ДЗЕЯХ

ПРАЛОГ

Над каналам калышацца туман, рышць уключыны і чуваць
песня Рубцова.

Товарищ, товарищ, болят мои раны,
Болят мои раны вглубоке.

Одна заживает, другая парывает,
А третья во внутреннем боке!

Товарищ, товарищ, вообще погибаю...

Туман паволі радзее, і ўжо відаць недзе ўдалечыні агні порта і вялікае акно скорадрукарні. На акне — цені людзей. Лодка прычальвае, звініць лапцуг, і чуваць перазборлівы голас Рубцова. З перавулка, хістаючыся ад голаду і страху, паказваюцца туманныя спадарожнікі Рубцова: А да дура ў, Цю ф я к і н. Туман радзее. Гудзе сірэна. Спадарожнікі Рубцова палюхаюцца, спыняюцца. Выходзіць Домна-Разанда Прэкрасная. Яна ў падраных чаравіках, а на галаве ў яе персідская керманшаль. Абняўшы Домну-Разанду за плечы, велічна і нахабна гайдаецца Рубцоў.

Домна-Разанда (*радасна*). Канец камунізму!

Спадарожнікі кідаюцца да Рубцова. Ён іх спыняе жэстам рукі.

Рубцоў. Хопіць! Апускаю якар! Стоп, машынка! Не паеду я ў Самарскую губернію мяшочнічаць! Не падыходзь, не раздражняй!

Яблачкін. Каму ж ехаць па хлеб, таварыш Рубцоў?

А да дура ў. Мы вам і парцьеры, мы вам і мэблю сваю аблупілі.

Цю ф я к і н. Друкарню нашу захапілі; і чуеце, парад яшчэ па наша няшчасце...

Вые сірэна «Дракона».

Рубцоў. Няшчасці вашы для мяне — як леташні снег. (*Падыходзіць да акна.*) Бач, які гомаи! Рукамі ма-

хаюць, непакояцца. Пра краіштацкія справы пачулі? Сямёп Аладзын на маім баку, чулі?

А да ду ра ў *(нясмела)*. Поезд можа пайсці, таварыш Рубцоў.

Цю ф я к і н. Нам вельмі голадна. Хлеб трэба.

А да ду ра ў. У крайнім выпадку я яшчэ прапаную вам залаты гадзіннік з партрэтам жалезпага канцлера Бісмарка.

Р у б ц о ў. Адхлынь! Рэвалюцыяпер я ці не рэвалюцыянер? Патрэбны мне камуністы ці не патрэбны? Спраўлюся я з Расіяй без камуністаў.

К і с е л ь *(з мяшэчкам пад пахай выходзіць ціха з дзвярэй друкарні)*. А я, Рубцоў, не што іншае, як вандроўнік пры скорадрукарні «Трох вятроў». Вандроўнік, які спыніўся. У друкарні вэрхал, вандроўніку сумна, Дзяніска Аладзын ходзіць нібы дамавік, сцібрыць вандроўніку, выходзіць, цяжка, і ўсё ж *(апускае клунак)* я сцібрыў. Рубцоў, літары на кулі бандытам прадасі, адменныя кулі бандытам прадасі, адменныя кулі можна выплавіць з літар.

Р у б ц о ў. А ў друкарні гамоняць, Кісель?

К і с е л ь. Гамоняць, Рубцоў.

Р у б ц о ў. Пра што гамоняць, вандроўная твая душачка?

К і с е л ь. Пачалі сумнявацца, матроскае тваё горлачка!

Р у б ц о ў. Амба! Аб'яўляю: свабодны гапдаль, закрываю камунізм, а друкарню, калі са мной не згодзіцца, — я яе ў металалом здаю. Шаланда мая! Бераг мой! Друкарня мая! Пецярбург мой! Я цяпер — пірат!

Цю ф я к і н *(Ададураву)*. Калі ён сапраўды пірат, не прывязе ён хлеба.

Р у б ц о ў. Пяць фунтаў хлеба за бярвяно, сухое бярвенне, вытрыманае...

Паўза.

Д о м н а - Р а з а н д а. Хто ж палена за пяць фунтаў прадае, рабаўнік? Мне сорамна за цябе. Ты ведаеш, як мне дастаюцца гэтыя пяць фунтаў? Вазьмі два!

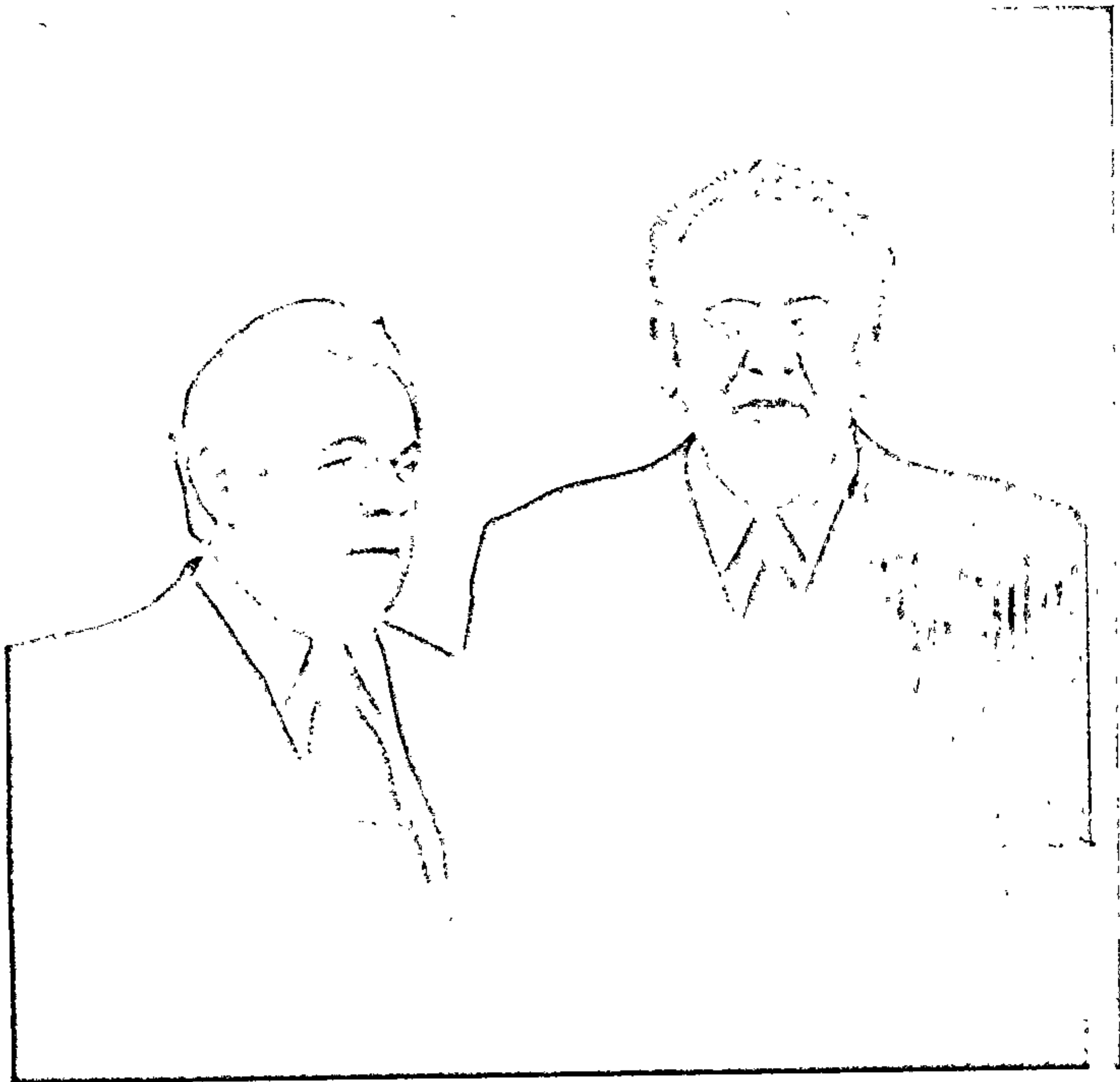
Р у б ц о ў. Не таргуйся з піратамі, бяры, пакуль не раскупілі. Табе аддаю за чатыры фунты і адну поч, Домна-Разан-душка, курва...

К і с е л ь. Дык ты не едзеш у Самарскую, Рубцоў?

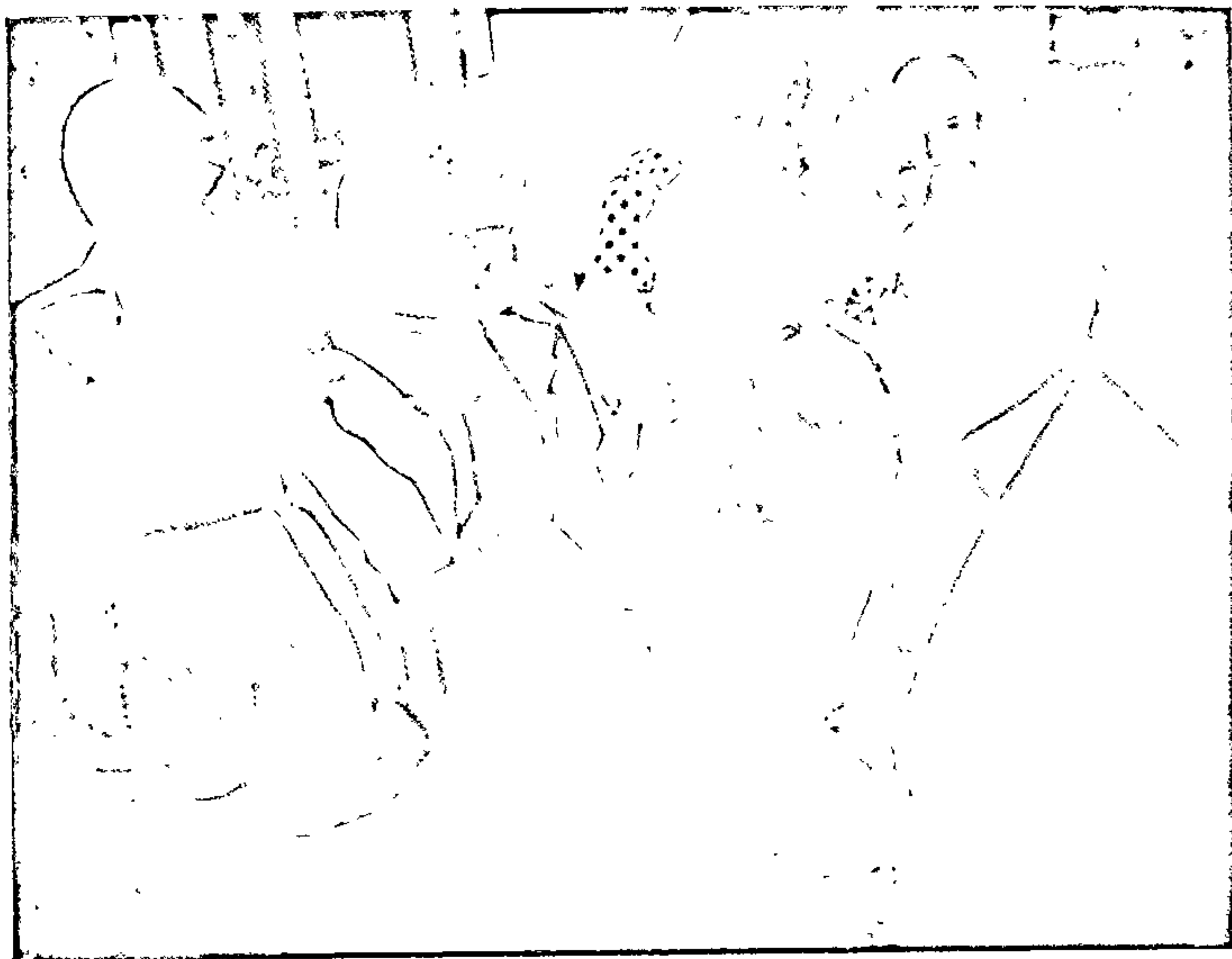
Р у б ц о ў. Пяць фунтаў, пяць фунтаў за бярвяно. Набліжаецца сырасць, купляйце...

К і с е л ь. Не едзеш? *(Торанка развязвае клунак, вы-*

Андрэй Макаёпак і Янка Брыль.
1978 год.

Андрэй Макаёнак з піянерамі.
1978 год.

мае адтуль матроскую цяльняшку і бушлат, хутка апранаецца і становіцца поруч з Рубцовым.) Пяць фунтаў за бервяно, апроч таго, прадаецца шрыфт, літары, годныя для рыбалавецкіх грузіл і куль.

Ц ю ф я к і п. Наш жа шрыфт нам жа на кулі прадаюць, мяшэчнік ператвараецца ў пірата, вандроўнік — у рэвалюцыйнага матроса, а ў тумане лямантуе параход. Божа ты мой!

Чуваць шыпенне пары, кароткія світкі, глухія словы каманды.

Р у б ц о ў. Стой, карабель! Стой, карыта!

Г о л а с Д э л а г а р д з і з туману: «Гэта Пецярбург есць?»

Р у б ц о ў. Вось і прэш ты, курва, на Пецярбург!

Г о л а с Д э л а г а р д з і: «Вы есць на льдзіне?»

Р у б ц о ў. Мы есць на беразе, сукіп ты сын!

Г о л а с Д э л а г а р д з і: «Як па беразе? О, механік, ціхі ход назад!»

Р у б ц о ў. Куды ж ты прэшся? Куды? Не даві людзей! Тут бервяно тырчыць з маёй шаланды. Стой!

Чуваць крыкі, трэск дошак, сірэна сціхае. На шаландзе застаецца Рубцоў. Усе іншыя ўцякаюць.

Ну вось і напароўся на кол! Куды цяпер якарам на мяне, аслеп? Не бачыш: чалавек, Рубцоў! Паднімі якар!

Туман знікае. Спачатку відзеп іржавы, аблытаны водараслямі, якар, які ўпёрся ў грудзі Рубцову, затым паказваецца ўвесь корпус парахода. На палубе парахода скрынкі з таварамі, на скрынках з біноклем у руках Дэлагардзі, мурзаты, абарваны.

Д э л а г а р д з і (са страхам глядзіць на Рубцова). У параход улезла ваша бервяно, пан?

Р у б ц о ў. А чаму яму не ўлезці?

К і с е л ь (развяза ідзе на шаланду). Наша бервяно ў любое памяшканне ўлезе.

Д э л а г а р д з і (усё тым жа атарapelым голасам). Гэта Пецярбург есць?

Р у б ц о ў (дзелавіта). Адкуль карабель?

Д э л а г а р д з і. О, мы пакуль што з Стакгольма! Мы гандляры. Ваша краіна — загадкавая краіна. Мы прыязджалі сюды многа разоў, і кожны раз яна мела другі выгляд. Ваш лоцман абсалютна п'яны і не цікавіцца рулём, а цікавіцца рэвалюцыяй у Стакгольме. З вашым лоцманам папіўся наш механік і, папіўшыся, стаў цікавіцца рэвалюцыяй у Пецярбурзе. Каманда рэвалюцыйна прапела і

пакіпула карабель. І мы апынуліся адны ў тумане. Вы есць прадстаўнік урада?

Рубцоў. Я есць пірат і, акрамя таго, магу агпявыя прамовы гаварыць.

Дэлагардзі (у здзіўленні). О-о-о!.. Ваша краіна — загадкавая краіна.

Тым часам на набярэжную сыходзяцца запалоханыя і галодныя абывацелі з мяшкамі, кошыкамі, каляскамі. Яны баязліва шымаюць каля сцен, пазбягаючы сустрэчы з Рубцовым.

Домна-Разанда. Чужаземец! Пачастуй папяроскай. Колькі часу я цябе чакала!

Галасы абывацеляў:

— Тут! Сюды!

— Тут чужаземцы будуць белыя булкі раскідаць?

— Не чуў.

— Уу-у, скнара! А яшчэ інтэлігент!

— Мы будзем ірваць і хапаць булкі, а нас здымаць.

— Для замежнага кіно!

— Галодных і няшчасных жыхароў Пецярбурга!

Дэлагардзі паглядае на абывацеляў з жахам. Слаба адмахваецца рукамі і ад сваіх думак, і ад ашалелых, бадай звар'яцелых людзей.

Дэлагардзі. Пан Гетэрац, чаму вы не выходзіце?

Голас Гетэраца: Я пераапрачаюся для прадстаўніцтва.

Галасы абывацеляў:

— Здымайце, калі ласка, хутчэй!

— Здымайце, пакуль увесь народ не збяжыцца!

Будзе таўкатня, запэўняю вас!

— Ім таўкатню цікавей здымаць, але нам будзе балець, чужаземцы. Мы галодныя і хворыя.

— Кідайце, калі ласка, хутчэй белыя булкі!

— Белыя булкі!

— Кідайце хутчэй белыя булкі!

Дэлагардзі. Мы ў блакаду возім і прадаём прадукты харчавання, дзе яго няма. Вось гаспадар карабля «Дракон».

Уваходзіць Гетэрац, у смокінгу і кацялку.

Галасы:

— Навошта тады хваліліся, што будзеце здымаць?

— А для чаго ў вас фатаграфічны апарат?

— Кідайце булкі!

— Булкі! Белыя булкі!

— Дайце нам булкі!

Г е т э е р а ц. Мы прыехалі гандляваць, а не раскідаць булкі. Мы не кінааператары і не пастары. Мы прывезлі ў Расію харчы, а за яго бяром жалеза, медны і чыгуны лом!

Р у б ц о ў. Маю лом! Ідзі сюды!

К і с е л ь. Ніхто табе такога не падкажа, як Рубцоў!
(Крычыць.) Рубцоў, ёсць, зроблена, калі ласка!

Рубцоў падыходзіць да Гетэераца. Дэлагардзі абкружылі абывацелі.

Р у б ц о ў. Друкарню купіш? Машыны бярэш?

Г е т э е р а ц. Сумленне не дазваляе нам купляць машыны без іх гаспадароў. Мы бяром толькі лом.

Р у б ц о ў. Будзе лом. Ёсць і гаспадары. Бервяно маё? Маё. Выняць яго трэба? Выну. І цесляроў прывяду і механікаў. І наладзяць і друкарню разбяруць. Вось і ўся гаворка. (Ідзе ў шаланду.)

К і с е л ь. Хто так з пакупнікамі размаўляе. (Падыходзіць упрытык да Гетэераца.) Нашы прапановы — мая, значыць, і Рубцова (наказвае на былых гаспадароў), а гэтыя... так... для фармальнасці. Ты купляеш гэту друкарню як лом?

Г е т э е р а ц. Хто ж прадае спраўную друкарню на лом?

К і с е л ь. Калі я гавару, значыць — маю паўнамоцтвы. Мы, можа, табе ўсе Расію на злом здадзім. Не засланяйце мне свет! Дайце мне прастору для перагавораў. Цяпер на Пецярбург імгла напаўзае, і Кранштат, таго і глядзі, скрозь, як Рубцоў, устане. А супраць Кранштата ніхто, апроч камуністаў, не пойдзе. Зразумеў? Грабілаўка і бітвы на вуліцах.

Д о м н а - Р а з а н д а. Чужаземцы! Уцякайце, Дзяніска бяжыць!

Г а л а с ы:

— Кідайце булкі, пакуль не прыбег Дзяніска!

— Кідайце булкі!

— Дайце нам булкі!

— Падманшчыкі! Чаго стаіце?

— Навошта абяцалі здымаць?

Р у б ц о ў. Пойдзем, заграпіца, скорадрукарню пакажу. На злом. А Дзяніска... Хто такі Дзяніска? Я любому Дзяніску ў морду дам, і заплюсне ён навекі свае вочы!

Д о м н а - Р а з а н д а. Закрый яму вочы, Рубцоў!
Спыні Дзяніску! Абрыдлі мне Аладзыны!..

Р у б ц о ў. І закрыю.

Натоўп шарахаецца. Прыбгае Дзяніска. Натоўп раптам ператварыўся ў маленькую кучку людзей.

Д з я н і с к а. А чаму тут без справы столькі людзей? Параходчыкі, панове параходчыкі! Ёсць у вас дазвол апускаць якар каля нашай скорадрукарні?

К і с е л ь. Чужаземцы наехалі на бярвяно з шаланды. Значыцца, у гэтым ёсць сэнс і дазвол, Дзяніс Арцёмавіч.

Д з я н і с к а. Кісель, не вучы! Калі чужаземец — у порт павінен зайсці. Мы друкарню павінны ў ход пусціць, а гэтая заграпіца толькі перашкаджае, народ збірае.

Паволі клубіцца туман.

Г а л а с ы (*ціха, цераз усю сцэну*):

Туман! Ізноў туман!

— Фатограф! Здымай, пакуль туман не апусціўся!

— Кідайце булкі!

— Дайце булку, мы хочам есці!

Д з я н і с к а. Учора бочку фарбы сперлі, а сёння гарт, літары...

К і с е л ь. Можа, сам украў, а цяпер плявузгаеш.

Д з я н і с к а. Літары прапалі з зялёнай скрыні. Усю гаспадарку расцягнеце! Кісель, сцэрва, і той у матросы падаўся. Скорадрукарня стала. Току няма. Мне ток трэба.

Кісель рагоча.

Д э л а г а р д з і. Мы не можам адчаліць. У нашым караблі бярвяно.

Р у б ц о ў. Гэта маё бярвяно.

Д з я н і с к а. Сячы бярвяно і адыходзь у порт. Мне працаваць трэба. Я камендант скорадрукарні «Трох вятроў», і я ад імя камуны апошні раз пытаюся...

Д э л а г а р д з і. Я ж вам праўду сказаў, пап камендант. Мы ў тумане зайшлі ў канал і патыкнуліся на шаланду.

Р у б ц о ў. Хопіць, пагаварылі. Не чапай маіх знаёмых. Яны з-за грапіцы над маю руку прыехалі.

Д з я н і с к а. А-а, загаварыў!.. То-та вы, абаронцы, на Пецярбурзе клёшыкі распусцілі, а на Кранштаце языкі... Не перашкаджай працаваць! Марш на свой ка-

рабель, клёш! Чужаземцы — у порт! Таварышы рабочыя...

Рубцоў (перапыняе яго, спакойна абывацелям).
Чужаземцы пачалі кідаць белыя булкі, грамадзяне!

Натоўп рынуўся, адціснуў Дзяніску, Кісель і Рубцоў іржуць.

Дзяніска. А ты, Кісель, што там робіш у тумане?

Рубцоў. Магілу табе робіць, Дзяніска.

Дзяніска. Ой, зашпакуюю я табе свінцом. Кісель, павандраваў ты па белым свеце... Не варушыся, гад!

Контурсы парахода знікаюць у тумане.

Кісель. Бабахні ў туман, Дзяніска, бабахні! У тумане над Пецярбургам матрос. Ён ду-у-мае!

Дзяніска. Зараз бабахну! Падыдзі бліжэй! Станавісь сюды! Разабрацца хачу!

Рубцоў. У Няве разбярэшся, бывай! Няхай жыве Крашштат! Няхай жыве...

Дзяніска. Выходзь!

У тумане стрэл, тупат, перапалох. Параход на нейкі міг асвятляецца агнямі, і пачынае гудзец сірэна.

Домна-Разанда (лямантуе). Канец камунізму!

Заслона.

ДЗЕЯ ПЕРШАЯ

Вуліца перад скорадрукарняй «Трох вятроў». Далёкі гул гармат. Курсанты выкатваюць бліндзіраваную будку для кулямётаў.

За вокнамі друкарні гомап.

Курсанты: Мясной, Лыкаў, Паўлюк.

Мясной. Каці яе на сярэдзіну вуліцы. (Падыходзіць да дзвярэй.) Эй! Тульскія, хто там яшчэ, падмагніце!

З дзвярэй скорадрукарні выходзяць Андропаў і Паўлюк.

Андропаў (абураны). Таварышы, як жа так: мы будкі супраць крашштатцаў, а ў друкарні рабочыя вырашаюць пытанне: паслаць ім на беспартыйную канферэнцыю ў Крашштат дэлегатаў ці не пасылаць!

Мясной. Цішэй! Каці будку!

А н д р о п а ў. Маскоўскія курсы, ёсць чуткі, адмовіліся ісці на крапштатцаў, а чырвонаармейцы і зусім. Хай, кажучь, камуністычныя юнкеры ідуць, гэта пра нас так, пра курсантаў...

П а ў л ю к. Шаснаццатая дывізія, Расія-матухна — разгаворная рака.

Узмацняецца гоман у друкарні. Курсанты слухаюць. Размаўляюць: «А мы будкі... і калючы дрот...»

А н д р о п а ў. Толькі адны камуністы ідуць, кажучь, на Крапштат.

М я с н о й. Сціхні! Яны (*паказаў на вокны*) хто? Пралетарыят? Пралетарыят. Ён у зацямпенні? У зацямпенні. Ён аслабеў? Аслабеў. І загадана нам: зброю не прымяняць супраць яго. Ясна? Страляць мы ў іх не можам. Ціха! З імі трэба ўсё па дамоўленасці. Такое маё палітычнае тлумачэнне. Я ўсё сказаў. Каці будку. Цягні дрот.

Уваходзіць Ж ы х а р к а.

Ж ы х а р к а (*пахмурны, стомлены*). Курсанты, чырвоныя юнкеры, супраць каго будка? Супраць каго калючы дрот?

М я с н о й. Ціха, таварышы, каці!

Ж ы х а р к а. Пуцілаўскі завод забастоўку аб'явіў. Неўскі таксама. Маскоўскія курсы адмовіліся выступаць. Чырвоныя курсанты! Супраць каго кулямёты?

М я с н о й. Ціха! Пераходзь і ты, Жыхарка, у Крапштат.

Ж ы х а р к а. А ў Крапштаце хто? Афіцэры? К афіцэрам піцерскія рабочыя дэлегатаў наслалі. Як ты думаеш?

Л ы к а ў. Паўлюк, адкажы яму, нешта мне сумна з ім спрачацца.

П а ў л ю к. Зіноўеў збяжыць, крапштацкія матросы на Неўскім вылезуць, вось тут і глядзі — афіцэры з'являцца. Тут як тут.

М я с н о й. Ціха, чорт вас дзяры! (*Відаць, ён ледзь стрымлівае злосць.*)

А н д р о п а ў. А ты, грамадзянін Жыхарка, адыдзі. Ідзі ў памяшканне абурацца, не перанкаджай камуністам працаваць.

Жыхарка не кратаецца.

М я с н о й (*стрымліваючы злосць*). Адыдзі!

Жыхарка. Не найду. Бі мяне, галоднага і ашука-нага, бі!

Мясной *(парываецца да яго з паднятым кулаком, але тут жа адступае назад)*. Эх ты! *(Люта.)* Х-харошы ты чалавек! Су... сучкаваты ты... с-с... сноп! Не можам мы біць пралетарыят! А каб хоць кропля была ў цябе буржуйскай крыві, я б з табой с-с... суседзе, пагаманіў...

Андропаў. Камуністы, ціха!

Падыходзіць Ганна Мацвееўна, Вольга, рабочыя. Ганна Мацвееўна — хударлявая строгая жанчына. Яна з усімі гаворыць спакойна, стрымана. Яна добра ведае сапраўднае жыццё, пазнала яго ісціны, але думае, што лепш не раскрываць перад чалавекам гэтыя ісціны. Яна з клункам у руках падыходзіць да ганка скорадрукарні. У дзвярах Вольга.

Ганна. А гарматы грукочуць.

Вольга. Ганна Мацвееўна, праўда, што Арцём з Харкава прыехаў?

Ганна *(спакойна глядзіць на яе і гаворыць задумліва)*. З вакзала толькі што гаварыў. У машыну, кажа, і да вас. Да мяне, значыць, у свой дом, дзеванька.

Вольга. У свой дом?

Жыхарка *(Вользе)*. Чуў я, што ён не мяне, а другіх, маладзейшых, у прыяцелі сабе выбраў. Вольга, ідзі ў друкарню.

Вольга. Мне не сорамна, тата. Ён каго захацеў, таго і выбраў сабе ў прыяцелі. Выбраў і прыяцеляў і ворагаў. *(Ганне Мацвееўне.)* Едзе Арцём Восіпавіч?

Ганна. А чаму ж яму не прыехаць?

Вольга *(падыходзіць да Жыхаркі)*. Я ведаю, тата, табе няёмка будзе сказаць, а ўсё-ткі перадай яму, Арцёму,— хай бы ён лепш спыніўся ў камуністычным інтэрнаце ў «Асторыі».

Жыхарка. І мне, Вольга, і табе гаворыць з ім няёмка. Бачу, бачу... *(Ён ходзіць і перуецца, нібы прадчувае нешта нядобрае.)* Табе забараняюць пасылаць дэлегатаў у Кранштат. Табе твая партыя, дачка, забарапяе...

Вольга. Якая партыя?

Жыхарка *(злосна)*. Арцёмаўская партыя... *(Адвярнуўся.)*

Вольга бярэ яго за плячо і працягвае да яго руку.

Нашто мне твая рука, калі ты сэрца на ганьбу і на смех пусціш. Я не скарджуся, дачка, а са злосцю адмаўляюся ад сяброў, ад друкарні, ад рэвалюцыі... і ад сябе... І Ар-

цём твой — воўк шалёны, хітры, гоніць ён нас... А ты можаш радавацца — ты з партыяй засталася!

В о л ь г а. У мяне ўжо пяма партыі, тата. Дзесяць мінут таму была... *(Раскрывае рукі.)* Бачыш?

Ж ы х а р к а. Ну-у...

В о л ь г а. Шматкі... ад партыйнага білета. *(Кідае шматкі на зямлю, пад ногі курсантам.)* Вось што засталася ад маёй партыі. Каго хочаце дэлегатам выбраць?

Ж ы х а р к а. Лук'яна. Назло Арцёму пашлём яго сына ў Кранштат.

В о л ь г а *(усхвалявана)*. Лук'яна?.. Слухай, бацька...

Ж ы х а р к а. Слухаю, дачка.

В о л ь г а. Ты паглядзі на мае ногі. Што на іх?

Ж ы х а р к а. Туфлі на назе.

В о л ь г а. А калі я туфлі надзела? Месяц назад. А да таго — тры гады ў ботах. Пяць фунтаў вагі ў ботах. Па ўсіх франтах. Я простага і вернага каханія хачу, бацька. Зразумеў?

Ж ы х а р к а. Шкада мне цябе, Вольга. Цяжка табе.

В о л ь г а. Вернага каханія і каб душа адначыла. Лук'ян зараз на Краснай Горцы. А Красная Горка першая будзе страляць на Кранштату... Не дам я вам Лук'яна ў Кранштат. Пасылайце каго хочаце. Не трэба мне ні Кранштат, ні камуністы.

Ж ы х а р к а. Лук'ян хаця і чырвоны камандзір, а паборшчык. Раён выбера, і паедзе твой Лук'ян у Кранштат. Цяжка табе, дачка? І мне не соладка.

В о л ь г а. Абрыдла мне кроў. Загадайце камісару Арцёму вярнуцца назад. *(Выходзіць.)*

Р а б о ч ы *(наказваецца ў дзвярах)*. Перапынак скончыўся. Зараз кандыдатуру абмяркоўваць.

Прыбягае Дзяніска.

Д з я н і с к а. А вы ўсё звоніце тут накопт Кранштата. Я ўсе базары абшнырыў, гарт шукаў. А тут забег у паліграф... выдалі пам шрыфты...

Ж ы х а р к а. Навошта табе, Дзяніска, шрыфты? Што ты гэтым шрыфтам набіраць будзеш?

Д з я н і с к а. Я набяру. Здыхаць буду, а набяру. Я сёння ўвесь дзень бегаў і думаў: жыць трэба ямчэй, каб паміраць з прыемнасцю. Значыць, трэба рабіць, каб лёгкую смерць зарабіць. Вось мы і навінны...

Ж ы х а р к а. Ад голаду, Дзяніска, раней здохнеш, пакуль дачакаешся ёмкага жыцця.

Дзяніска. Я ж не здохну. А калі буду здыхаць, дык гэтым шрыфтам набяру сабе ленту на вянок: «Дарагому і вясёламу Дзянісу Арцёмавічу Аладзыну ад удзячных таварышаў на службе».

Жыхарка. Блажэнны ён пейкі. Блажэнным толькі ў Расіі жыць. *(Выходзіць.)*

Вольга. Ганна Мацвееўна, дэлегатам у Крашштат хочуць выбраць Лук'яна.

Ганна. Няма майго дазволу Лук'яну ехаць. І Арцём Восіпавіч не дазволіць. Душу маю хочаце па пакуты аддаць? Я цябе, Вольга Сяргееўна, разумею.

Вольга *(заўважыла Восіпа)*. Ды гэта ж, здаецца, дзед прыехаў.

Павольна, азіраючыся, уваходзіць Восіп Міронавіч.

Ганна Мацвееўна. Гэтага, гэтага з якога краю прынесла? Нам толькі яго і не ставала.

Курсанты з цікавасцю разглядаюць старога.

Восіп Міронавіч. Мяне, нявестка, проста з Туркестана. Сем гадоў бадзяўся я па розных краінах. Засумаваў.

Ганна. Калі прыехалі, Восіп Міронавіч, то ўжо ідзіце ў хату, адпачніце. А мы Арцёма Восіпавіча чакаем.

Восіп Міронавіч. Арцюшку? Даўно я яго не лаяў.

Ганна. Ідзіце ў пакоі.

Восіп Міронавіч. Пайду, пайду. Усё як і сем гадоў таму. Хіба толькі Крашштат тады не бунтаваў і мяне ў такое дзела не ўблыталі. *(Чытае шылду.)* Скорадрукарня «Трох вятроў». Прыгожа, нічога не скажаш. *(Курсанту.)* Не асмелілася Савецкая ўлада такую прыгожую назву перамяніць? Гаспадарамі тут раней былі пісьменнікі, паэты. Царства ім нябеснае.

Вольга. Жывыя яны!

Восіп Міронавіч. Бач, сволачы, уцалелі! Ну і жывучыя! Скорадрукарня «Трох вятроў». А якіх? Невядома.

Ганна. Гаспадары былі, дык працу шанавалі. Восіпу Міронавічу да саракагоддзя работы наборшчыкам...

Восіп Міронавіч *(перапыняе)*. Дом дазволілі ў горадзе паставіць, далібог, вунь там. Ды пешта не відно яго. І дом! Глядзець агідна. Аднапавярховы, драўляны. *(З насмешкаю.)* Варта было сорок гадоў працаваць...

Г а н н а. Унукі твае ў доме жывуць, і ты, дзед, будзеш жыць. Я берагу дом.

В о с і п М і р о н а в і ч. Ну і добра! Я вясёлым стаў, проста надзіва. Адпачну. Мне даўно пара адпачыць. Рыбку палаўлю. *(Курсантам.)* У мяне, курсанцікі-рабяткі, тры жонкі было, палюбоўніц у мяне восем было, а колькі дзевак са мною пераспалі — і-і-і самому Ламамосаву не злічыць.

Г а н н а. Знайшоў чым хваліцца па старасці год!

В о с і п М і р о н а в і ч. Я жыць хачу смірна. Мне абрыдла ўжо бадзяцца. А ты, дзеўка, адкуль узялася? Можна, і ты — унучка?

В о л ь г а *(тужліва)*. Я — Вольга, Жыхаркі-друкара дачка.

В о с і п М і р о н а в і ч. Ці не Лук'ян твой хахаль? На мой век любоўных прыгод даволі. Не хачу! Ганна Мацвееўна, ідзі самавар стаў. Я з гераічным сынам маім, Арцёмам, чай піць хачу... Ты, дзеўка, не курыш?

В о л ь г а. Не.

В о с і п М і р о н а в і ч. Што? Парцейная?

В о л ь г а. Не, ужо не парцейная, дзед. З гэтай мінуты.

В о с і п М і р о н а в і ч *(строга)*. Твая справа, твая. Цяпер многія сумняваюцца ў партыі. Цэлы Кранштат нават. Іхняя справа. *(Курсанту Андронаву.)* Дай, курсант, прыкурыць.

В о л ь г а *(рашуча)*. Я табе, Ганна Мацвееўна, скажу проста: я павінна Лук'яна зберагчы пры сабе. Ты яго ўгавары не ехаць у Кранштат. А я табе, Ганна Мацвееўна, адкрыюся і аб Арцёму і аб Лук'яну.

Г а н н а *(з недаверам)*. Любіш Лук'яна?

В о л ь г а. Люблю.

Г а н н а *(спакойна)*. Дзе табе, Вольга, любіць Лук'яна? Душа ў цябе ваенная. У парахавой копаці твая душа, Вольга Сяргееўна.

В о л ь г а *(успыхнула)*. Ты мне не верыш. Дык я табе скажу, па кім я на франтах пакутавала...

Г а н н а *(строга)*. Што ты мне скажаш?

В о л ь г а *(адварнула)*. Не ўзяла ты маіх слоў, Ганна Мацвееўна. Ну што ж, крыўдуй на сябе. *(Адыходзіць.)*

В о с і п М і р о н а в і ч *(прыкурыўшы ў курсанта)*. А ты мае грудзі бачыў? Хочаш, от расхінуся, дык ты аслепнеш ад ордэнаў. У мяне іх, можна, шэсць іх, ордэнаў Чырвонага Сцяга і яшчэ іншых.

М я с н о й. Мы і так з пралетарыятам, дзед, ціхія.

Восіп Міронавіч. А ты — ці не Мясной? Ой, Ванька, які з цябе бугай вырас!

Гапна (*поркаецца ў салазках Восіпа Міронавіча*). Трэба было соль прывезці, а не урук.

Прыбягае Дзяніска.

Дзяніска. Звапіў! Бацька зараз прыедзе, Арцём Восіпавіч.

Вольга. Прыедзе, прыедзе. Вось што, Дзяніс...

Дзяніска. Галасаваць зараз пачнуць. Вольга, пойдзем на ячэйку. Нам трэба абмеркаваць. Лук'яна хочучь наслаць.

Вольга. Я не ў партыі ўжо, Дзяніс!

Дзяніска. Ты за Кранштат?

Вольга. Я за сябе!

Дзяніска. Ну і раёнчык! Ну і людзі! Забастоўкі, мітынгі, армія не хоча выступаць супраць Кранштата.

Жыхарка. Вольга, блазнуеш?

Вольга. Гэта вы блазнуеце, тры дні вырашаеце, далучацца вам да кранштатцаў ці не. Згарыце вы ўсе...

Дзяніска. Да ты што? З глузду з'ехала?

Восіп Міронавіч. Дайце перадыхнуць — не бачыце — задыхалася дзеўка.

Вольга. Зараз я за Рубцовым, мала таго, за Сямёнам Аладзыйным пайду. (*Просіць Дзяніску*.) Можа, ты скажаш камісару Арцёму, каб ён у гасцініцу вярнуўся. Сорамна яму сюды ехаць!

Дзяніска. Ты што гародзіш? Каціся... за Рубцовым! Сорамна! Сорамна бацьку са мной жыць?

Восіп Міронавіч. Меркаваў, што ў доблесным Пецярбурзе спакойна адпачну.

Вольга (*бацьку*). Хадзем у друкарню.

Жыхарка (*вяла*). Даволі табе пыхаць.

Вольга. А ты патух ужо?

Жыхарка. Шкада мне цябе. Ну, хадзем.

Гудзе машына.

Арцём прыехаў. Прывітаюся.

Вольга. Зразумей ты, не трэба табе сустракацца з Арцёмам.

Прыходзіць Арцём Аладзыйн.

Мясной (*ціха*). Жывей, хлопцы, камісар прыехаў. Ён зараз пагамоніць. Ён ім пакажа, як тры дні бузіць.

Арцём (імкліва ўсходзіць на ганак. Прыслухоўваецца да гаманы ў друкарні). Гудуць? Гамоцяць? Вось, мепшавічкі? А-а, Вольга! Баця! Здаровы! А мне перадавалі, што ў Піцер перакінулі. Ты па якім з'ездзе быў?

Восіп Міропавіч (паціва). У нас не з'езд, а так — нарада. Дзеля гонару мяне больш паказвалі.

Арцём. Скромнічаеш?

Мяспой (таксама паціва). На з'ездзе партыі, вядома.

Арцём. З'езд партыі прыняў рэзалюцыю па краштацкім пытанні... рашыў снарадамі па краштацкія фарты... (Прыслухоўваецца.) Гу-дудуць! Фарты бумажныя! І Сямён, кажуць, тут?

Дзяніска. Яшчэ няма, але чакаюць!

Ганна. На чаёк, калі ласка, Арцём Восіпавіч!

Арцём. А, жонка! Ну што ж? Чаёк — добра! А ты ўсё каля дома корпаешся, Ганна?

Ганна. І корпаюся. Берагу. Усё ў доме. Ты ж от харчоў не прывёз.

Восіп Міропавіч. Не да таго яму.

Вольга. Без харчоў цябе, камісар, сустрануць не радасна. Міравую рэвалюцыю абяцаеш, а людзям трэба жратва і ціхае жыццё, Арцём Восіпавіч.

Восіп Міропавіч. А я вудачкі захапіў, адпачыць. Рыбкі ў канале налаўлю, юшку якую зварганім.

Арцём (суха). Ну, ну, давай, баця! А мне, відаць, пад ільдом давядзецца лавіць. І на вуліцах лавушкі — кулямёты. Булкай пахне, дзед, белаі булкай. (Раптам са злосцю.) У мяне камуну на белую булку не выменяюць. Мепшавічкі ў вас раён. Дрэнна змагаецца!

Ганна. Ты, Арцёмка, солі б прывёз.

Арцём. Няма ў Харкаве солі, баба! Ваявалі, мала думалі пра соль.

Вольга. А за вас тут другія думалі, і не мала. Вось і атрымайце Краштат.

Арцём. Вольга Сяргеёўна, нешта ты на-іншаму загаварыла? То-та я гляджу... іду я па нашым завулку, гляджу я на сваю шаблю, дарованую, гапаровую, а яна нібы туманам пакрылася, слязоі нібы. Не к дабру гэта. Відаць, па блізкага некага падпіму яе. І падпіму, не збаюся. Белаі булкай з Краштата пахне. Гляджу я на сваю родную друкарню, а на ёй шылда: «Скорадрукарня «Трох вятроў». Гэта якіх такіх вятроў, баця? З Краштата — адзін. Родны братухна Сямён пяс... Другі знутры, ад базараў...

Трэці вецер — блакады. Былыя гаспадары і чужаземныя караблі. І яшчэ — старыя пачуцці: кахашце, туга...

Вольга. Гэта ўжо — чацвёрты. А тут — тры вятры.

Арцём *(рэзка)*. Хто на сходзе? Дружкаў я даўно не бачыў. Засумаваў. Добрыя хлопцы, ды цёмныя ў іх мыслі. Жыхарка...

Вольга. Ёсць, як жа. Чакас цябе, ідзі.

Арцём. Магін ёсць?

Вольга. А лепей бы табе павярнуць адсюль.

Арцём. Як твой бацька, Вольга? *(Насцярожана глядзіць на Жыхарку.)*

Вольга. Во ён каля цябе стаіць, пацалуйся. І магу прывесці табе новага дружка, Рубцова. З ім яшчэ пагамані. Хадзем, тата.

Жыхарка. Дай на яго паглядзець.

Арцём *(курсантам)*. Таварышы камуністы, паўтараю: Кранштат галантарэяй таргаваць не будзе. Мы гэтага не ўбачым. Мы пад лёд лепей. Пад лёд!

Мясной. Так точно, таварыш камісар!

Арцём *(узвышае голас)*. Няхай нас гоняць кранштацкія гарматы пад лёд, але матроса Сямёна Аладзына з белай булкай...

Ганна. А як жа самавар, Арцём Восіпавіч?

Арцём. Белую булку ім! *(Бяжыць у друкарню.)*

Восіп Міронавіч. Вялікія ў мяне ўнукі і грозныя ў мяне сыны. Пойдзем, бабы, чай піць... з урукам... *(Выходзіць.)*

Вольга. Рубцоў, Рубцоў! Сямён! Сямён! *(Бяжыць па завулку.)*

Дзяніска. Вольга, куды цябе панясло? *(Глядзіць ёй услед.)* Вольга, вярніся! Вярніся ты, пакамечаная твая душа! Эх!..

Уваходзіць Лук'ян. Глядзіць услед Вользе.

Лук'ян. Здароў, брат!

Дзяніска. Ты, Лук'ян, у Піцер? Красная Горка хіба да Кранштата далучылася?

Лук'ян. Не.

Дзяніска. Тады, брат, адпраўляйся назад.

Лук'ян. Не паеду назад.

Дзяніска. Лукашок, любенькі, едзь назад, каб я не падумаў пра цябе дрэннага.

Лук'ян. Думай пра мяне дрэннае.

Дзяніска. Бацька наш пра цябе што надумае, Лукашок!

Лук'ян. Хай думае, што хоча. Не паеду назад. Краіштатцы дэлегатаў да нас прыслалі. Камісар наш дэлегатаў прагнаў. Нам загадана страляць па Краіштаце. Я ў Краіштаце тры гады вучыўся, Дзяніска. Мне там усё родным стала. Смірноў там, Грышка, і Ягораў, Асіпчук, усе там... І дзядзька Сямён Аладзын таксама там!..

Дзяніска. Лупі па родных, Лук'ян!

Лук'ян. Я друкарам раскажу, што гэта правакацыя. Я растлумачу, чаму мы адмаўляемся страляць па Краіштаце.

Дзяніска. Глядзі сам. А я, ведаеш, што табе нараю: едзь назад. Не муці! У нас і так вада мутная.

Лук'ян. Не паеду я назад. Мы з хлопцамі абмяркуем.

Дзяніска. У друкарні Арцём.

Паўза.

Лук'ян. Прыехаў? А дзе Вольга? З ім?

Паўза.

Дзяніска. Прыехаў. Ідзі ў друкарню.

Паўза.

Лук'ян. Не пайду я ў друкарню.

Дзяніска. Спалохаўся. З бацькам баішся гаварыць?

Лук'ян. Я зараз хацеў бы счэзнуць. Не хачу я бацьку слухаць. Мне трудна яго слухаць.

Дзяніска. Зайздросна?

Лук'ян. Не хачу я... аб'едкаў у каханні. Я сваё жыццё за народ таксама ахвяраваць магу. І смялей, як ён. Мне камісар на Краснай Горцы сказаў: «Гайда ў крайнюю батарэю, бі, Лук'ян! Мы табе верым! У цябе бацька — Арцём Аладзын». А ён за саўнаркомаўскія пайкі, Арцём. Я цябе люблю, Дзяніс, ты другім не перашкаджаеш. (Сыходзіць з ганка.)

Дзяніска. А навошта мне перашкаджаць? Кожны дзівак па-свойму робіць.

Уваходзіць Арцём.

Арцём. Здароў, Лук'ян!

Лук'ян маўчыць.

А мне гаварылі, ты з Краснай Горкі Кранштат абстраляў. А можа, здалі Красную Горку? Ці мо на іх бок перайшлі? Ці не з'явіўся ты нас агітаваць? Ідзі ў наборную, прапануй!

Лук'ян. Не пайду!

Арцём. Ідзі, сыноч, запрашай, я Чэка зваць не буду. Дрэйфіш?

Лук'ян. Я дрэйфлю? Я?..

Арцём. Ідзі, калі не дрэйфіш, ідзі, пагамані.

Лук'ян. І пайду. Я тваіх слоў не баюся, я сам магу словы гаварыць. Мне дрэйфіць? (*Ускочыў на ганак.*)

Арцём (*адчыняе дзверы*). Праходзь, сыноч. Дзяніс, ты пачакай тут хвілінку. Кранштацкія дэлегаты ідуць.

Прыходзяць Рубцоў, Сямён Аладзьін, за імі ідуць пераапраануты Кісель, потым Вольга. Прышлі, маўчаць.

Сямён. Я — рэвалюцыянер, свабодны чалавек і матрос свабоднага Кранштата. Што тут за мура? Курсанты! Далоў камісараў! Рабочыя, далоў лубяншчыкаў з аўтамабіляў! (*Адкрычаўся. Паўза.*)

Арцём (*Рубцову*). А ты хто такі? Што табе трэба?

Рубцоў. Я за свабодныя Саветы. Без камуністаў. Я прадстаўнік...

Кісель выходзіць з-за яго спіны.

Кісель. Мы прадстаўнікі!..

Сямён (*працягвае руку да дзвярэй*). Брат! Прапусці!

Арцём (*вымае рэвальвер*). І ты, Кісель... прадстаўнік? Дык вам хочацца выгнаць мяне на лёд, прадстаўнікі?

Рубцоў. Прапусці!

Арцём. Пачакай хвілінку, Рубцоў.

Вольга (*наказвае на рэвальвер у Арцёма*). Вось вам лубянскія метады ўгавораў.

Сямён. Думаеш, баюся тваёй кулі?

Арцём. Ведаю, што не баішся. Адыдзі, Сёма! У нас друкарскія клопаты. Ступай на свой карабель.

Сямён. Мой карабель тут. Таварышы! Бі чэкістаў!

Бягуць на Арцёма. Арцём страляе. Сямён упаў як мёртвы.

Восіп Міронавіч (*разгублена, Ганне Мацвееўне*). Што ж гэта творыцца, Ганна Мацвееўна? Што тут творыцца?

Г а п н а (*атарансла, спалохалася*). Не перашкаджай Арцёму Восіпавічу... гаварыць...

Уваходзіць Л у к ' я н.

Л у к ' я н. Перамог, Арцём Восіпавіч, радуйся. Паставілі дэлегата ў Кранштат не пасылаць.

А р ц ё м (*хавае рэвальвер*). Увесь раён?

Л у к ' я н. Аднагалосна.

Паўза. З друкарні выходзяць р а б о ч ы я.

А р ц ё м. Правільна! А табе, Рубцоў, што цяпер тут рабіць? Ідзі!

Р у б ц о ў (*Жыхарку*). І ты, Жыхарка, галасаваў супраць мяне?

Ж ы х а р к а. Раён аднагалосна, а я куды супраць раёна...

Р у б ц о ў. Та-ак... (*Вользе.*) Бойкі гэты «жалезны» камісарчык, бойкі!

А р ц ё м. Ну, хопіць! Пагаманілі. Бывай, Рубцоў! (*Паказаў на труп Сямёна.*) Брата хаваць трэба — і мяне судзіць. Бывай!

Р у б ц о ў. А ты б стрэльнуў і ў мяне. Ты пайком заткнуў ім глотку, а мне б таксама — куляй.

Д з я н і с к а. Ідзі, Рубцоў!

Р у б ц о ў. На голадзе, сабака, спекулюеш. Курсантам паёк павялічыў. (*Рабочым.*) Таварышы, Арцём друкарню чужаземцам прадае. Ён прыехаў глядзець друкарню.

Д з я н і с к а. Брэшаш, брэшаш!

Р у б ц о ў. А заўтра камісія прыедзе. Ubачыш — ці брахаў я. Праз тры дні чужаземцы друкарню заграбуць...

Д з я н і с к а (*абураны*). Мясной, ты бліжэй, удар!

Мясной б'е Рубцова па твары.

В о л ь г а (*бяжыць у друкарню*). Таварышы, кранштатцаў б'юць. Друкарню прадаюць чужаземцам! Арцём брата забіў. Кулямёты супраць вас! Сюды!

Выбягаюць усхваляваныя р а б о ч ы я.

Р а б о ч ы я:

— Каму друкарню?

— Чужаземцам!

— Нас на Кранштат, а друкарню на пракорм курсантам.

А р ц ё м. Таварышы! Гэта паклёп!

В о л ь г а . Ён гаварыў: бі, бі Рубцова, курсант!

Д з я н і с к а . Вольга!

М я с н о й (разгубіўся). Я яму толькі зубы... Ён мне, клёш гэты...

Р у б ц о ў . Так, я клёш, а ты, курсант, пад лёд ідзеш. Ты мне зубы... (Ледзь прыпаднімаецца.) Камісары мне зубы. Я магу і без зубоў. Я за свабодныя Саветы! Я за свабодны гандаль! Я магу і без зубоў гаварыць. (Жыхарку.) Забаяліся паёк страціць? Сёння ён вас за хлеб купіў, за паёк, а заўтра вас па Кранштат, а друкарню — за граціцу. На злом! Усіх вас, к чарцям, у лом! Ён брата прыкончыў, а цяпер чарга за вамі, таварышы!

Убачылі труп Сямёна.

Г о л а с з п а т о ў ц у . Далоў Арцёма!

Д р у г і г о л а с . Выбірай дэлегатаў!

Р у б ц о ў (Жыхарку). А ты спалохаўся, што камісар з тваёй дачкой спаць не будзе? Ды не турбуйся, пераспіць. Не пагрэбуе пасля сына. Пасля Лук'яна.

Л у к ' я н . Цыц, сучка! Што ты гаворыш! Пры чым тут Вольга?

Р у б ц о ў . Пры целе, а можа, і пры душы. Ты на бацьку свайго цыкай, а не на мяне. За мяне тут... таварышы. Верна?

Г а л а с ы :

— Верна!..

— Верна!.. Апастылелі!..

Ж ы х а р к а (усхапіўся). Таварышы! Камісар нам замарочыў галаву. Трэба паслаць яго да ўсіх д'яблаў і выбраць дэлегатаў у Кранштат.

Р у б ц о ў . Таварышы! Жыхарка мае рацыю. Выбірайце Жыхарку дэлегатам. А Лук'ян будзе бацьку пільнаваць.

А р ц ё м . Таварышы! Вы ўжо прынялі рашэнне. Я прашу слова!

Р у б ц о ў . Ніякага табе слова няма! Я цяпер прыдсядаць. Я не даю табе, Арцём Аладзын, слова! Я за свабодны гандаль! Страляй у мяне! (Паказвае на плячо.) Тут у мяне германская куля... (Стукае ў грудзі.) Вось тут беллагвардзейская. (Паказвае на скроню.) А вось тут твая будзе, камісар. Пуляй! Што? Кішка тонкая! Не асмеліся ты стрэліць у мяне!

Арцём хоча гаварыць, але яму не даюць. Поруч з Рубцовым становіцца Кісель.

Хто за тое, каб паслаць дэлегатаў у Кранштат?

Паднімаюцца рукі.

Жыхарку! Хто за Жыхарку? Хто супраць?

Некалькі чалавек: Ганна, Восіп Міронавіч і Дзяніска падымаюць рукі.

(Глядзіць на іх і рагоча.) Аднагалосна! Пішы мандат! Жыхарка едзе дэлегатам ад рэвалюцыйнага Петраграда. Няхай жыве рэвалюцыйны Кранштат! Далоў пародных камісараў! За свабодны гандаль! За...

Г а л а с ы: Ура-а!..

Д о м н а - Р а з а н д а (прыбягае). А я пазнаёмілася з інастранцамі! Канец камунізму!

Р у б ц о ў. Цыц, курва!..

Заслона.

ДЗЕЯ ДРУГАЯ

Друкарня. У цемнаце можна разлічыць захутаныя ў рагожу машыны. Вялізная люстра звісае са столі. Яна асвятляецца тонкай васковай свечкай. Свечка мігае. Восіп Міронавіч кідае ў печку папяровыя абрэзкі. У глыбіні сцэны відаць шырокая лесвіца па другі паверх, з пляцоўкамі і нізкімі балясамі. На другім паверсе — інтэрнат для рабочых. Там жа раскватараваны і курсанты.

У пачатку дзеі з вуліцы ўсходзяць па гэтай лесвіцы па адным курсанты; яны нясуць белыя халаты. Насустрач спускаецца Жыхарка.

Г а н н а. Можна на стол збіраць, Арцём Восіпавіч? Печ мы горача патапілі.

А р ц ё м (холадна). Збірай. (Жыхарку.) Ідзеш? Даўно я па-харошаму, за чаем, з вамі не гутарыў, а, Сяргей? (Жыхарка маўчыць.) Ты, Сяргей, не крыўдуй. Трэба было ўстараніць матроса. Наш раён важны. Друкарня забастуе, могуць і яшчэ заводы далучыцца. Дзе Грушнікаў?

Жыхарка. Грушнікаў сказаў: «Я камісарскі чай піць не пайду».

А р ц ё м (сумна). Аднаму мне, выходзіць, піць чай?

Жыхарка (*зларадна*). Відаць, аднаму. Нешта ты ў дружбу гуляць пачынаеш, камісар.

Арцём. Адпілі мы чай з Грушнікавым. (*Задумліва.*) Юсупаў таксама не прыйдзе.

Жыхарка. І Юсупаў.

Арцём. І Магін?

Жыхарка. І Магін.

Арцём. Мала ў мяне сяброў засталася. Адшугнуў. І ты, Жыхарка, са мною чай піць не будзеш?

Жыхарка маўчыць.

Мала ў мяне сяброў. Мала засталася.

Жыхарка. Мала, камісар.

Уваходзіць Лук'ян.

Арцём. Лук'ян, кліч сюды Дзяніску.

Лук'ян (*са злосцю*). Сам пакліч! Крыкні! Ён і прыйдзе. Ты крычаць умееш. На пяць паверхаў горла хоціць. Мне сорамна па цябе глядзець, шалёны.

Арцём. Ідзі, прывядзі яго сюды. (*Задумліва.*) Мала ў мяне сыноў.

Паўза.

Лук'ян. Мала.

Арцём (*цвёрда, раздзельна*). Прывядзі, кажу, Дзяніса, Лук'ян!

Лук'ян. Навошта табе Дзяніс?

Вольга. Не вядзі, Лук'ян. Не слухайся!

Лук'ян (*падыходзіць да яе*). Матрос праўду сказаў? Спала?

Вольга. З Домнай-Разандай і то так не размаўляюць. Абразаў сваёй мяне не здзівіш. Пусці!

Лук'ян (*адводзіць яе і таропка гаворыць*). Зараз курсанты цюкі белых халатаў наверх прынеслі. Маскіровачныя. А я знаю, што ты падумала. Ты думаеш — гэта саваны для камуністаў. Думаеш, што дошак на дамавіны не хапае, дык беспартыйная Расія спускае камуністаў пад лёд, у мора.

Вольга. Ты, здаецца, таксама камуніст, Лук'ян?

Лук'ян. Ты пра Арцёма думаць не можаш — гэта я дарэмна крычаў. Ты і размовы з ім забыла.

Вольга. Забываю.

Лук'ян. Ты ў Кранштат ідзеш таму, што зняверылася ў камунізме. У блакадзе мы жыць не можам больш.

В о л ь г а. Твая праўда. Цяжка жыць у блакадзе.

Л у к ' я н. Ты думаеш, што і Рубцоў — нішто сабе хлопец... у іх, у крапштатцаў, ёсць вера...

В о л ь г а (*зацікаўлена*). Значыць, ты са мной пойдзеш? (*Глядзіць на Лук'яна задумліва*.) Якая ж цвёрдасць ёсць у цябе, Лук'ян? Хацела б я ведаць.

Л у к ' я н. Гэта я пра цябе і твае думкі.

В о л ь г а. А... толькі пра мае думкі?

Арцём падыходзіць да Лук'яна і нахіляецца да яго.

Арцём. Холадна тут чакаць, Лук'ян Арцёмавіч. (*Лук'ян нехаця выходзіць!*) Чаго ж ты чакаеш, Сяргей Іванавіч? Ідзі ў Крапштат, а то нашы гарматы пачалі крышыць лёд, у палонку трапіш... Ідзі.

Жы х а р к а. Што ж ты адказаў на матроскія словы, Арцём Восіпавіч?

Арцём. Прамаўчаў.

Жы х а р к а. І часта табе даводзіцца гэтак маўчаць?

Арцём. Рэдка, Сяргей Іванавіч.

Жы х а р к а. Вось і еду дэлегатам, Арцём Восіпавіч.

Арцём. Відаць, трэба ехаць.

Жы х а р к а. А там, глядзіш, і на лёдзе сустрэнемся, Арцём Восіпавіч.

Арцём. І не размінёмся.

Жы х а р к а (*спускаецца з лесвіцы*). Ты застаешся, Вольга?

В о л ь г а. Я?.. Так. Я даганю цябе.

Жы х а р к а. Цяжкі ў цябе характар, Арцём Восіпавіч. Я ніколі не думаў, што прыйдзецца табе сказаць такое... А скажу...

Арцём (*перапыняе*). Цяжкі, так. Гавары, ну!..

Жы х а р к а. Бывай, кажу. Бывай, сабака.

Арцём. Бывай! Па рабочых мы не страляем.

Жы х а р к а выходзіць.

Восіп Міронавіч (*ніяк не можа зразумець сына, гаворыць павольна*). Я з прыяцелямі рэдка сварыўся, а тут жа — з маленства. А дзеля цішыні, я мяркую, часам трэба і з прыяцелем разысціся.

Арцём. Ніколі не мірыся, калі пасварыліся, баця. Ты чаго, Вольга, засталася?

В о л ь г а. Я пакахала Лук'яна, Арцём Восіпавіч.

Арцём. І я нават заўважыў: падоўгу глядзіш ты на яго. Лук'яну каханне трэба, ён слабы. Любі.

В о л ь г а. Ён не слабы. І Лук'ян мяне любіць. А ў цябе сэрца каменнае, ты чалавека раздушыць можаш. Маё каханне для цябе нічога не варта было.

А р ц ё м. Цяпер цяжка зразумець.

В о л ь г а. У мяне ў жыцці асталася адно толькі: Лук'ян.

А р ц ё м. Любі. Не сёння, дык заўтра я паеду. І паеду далёка.

В о л ь г а. Паедзеш? Назаўсёды?

А р ц ё м. На лёд паеду, Вольга. У мяне дарога тая вялікая... ледзяная... па моры. А ты мяне збочыць хочаш. Другою ты стала, Вольга. На мора ты не пойдзеш. Вецер там халодны, і ў шаўковых панчошках ой як цяжка.

В о л ь г а. І Лук'яна ты загубіш. Я яго толькі ўтрымаць магу.

А р ц ё м. Трымай мацней. *(Паўза.)* Любі і трымай.

В о л ь г а. Задушы ты мяне леней, Арцём.

А р ц ё м. Не, ты толькі паслухай яе, баця. Ёй пяшчотная душа трэба, песенькі разам пець. Рана яшчэ вальсы пець. *(Паказвае на другі паверх.)* Халаты вунь там падрыхтаваны.

В о с і п М і р о н а в і ч. Я пайду, Арцём. Вы без мяне лепей у сваіх справах разбярэцеся.

А р ц ё м. А ты пасядзі, баця. Ты — бацька, і ты павінен бачыць, як твой сын размаўляе. От яна гаворыць: «Забі мяне!»

В о л ь г а. І заб'еш.

А р ц ё м. Табе дужа хочацца знаць — заб'ю ці не заб'ю. Пэўна, жыццём бы заплаціла за такое знаццё. Люблю ці не люблю? А так і не дазнаешся. Пайду. Моўчкі пайду. Не варта было табе вяртацца сюды, Вольга. Запрашалі цябе на Урал, і табе трэба было — узяць боты і ехаць... Хлопцы там свае, моцныя, ведаюць цябе даўно...

В о л ь г а. Ад кахання да цябе, камуніст, думаеш, паеду? На Урал?

А р ц ё м. Лук'ян цябе любіць? Так, як ты хочаш? Не. Лук'ян толькі самога сябе любіць. Вось ён засмуціўся, калі пачуў, што я з табою жыў, а зараз, пэўна, і смутак свой палюбіў, і сябе, гаротнага.

В о л ь г а. Не Дзяніску ж мне любіць?

А р ц ё м. Дзяніску? Дзяніска — мой нашчадак.

В о л ь г а *(насярожана)*. Нашчадак, Арцём?

А р ц ё м. Дзяніс скоро друкарню ў спадчыну возьме, машыны, усё тое, чаго я не паспеў зрабіць.

В о л ь г а. Голыя сцены яму дастапуцца.

А р ц ё м (*задумліва*). Дзянісу трэба каля машыны быць. Восіп Міронавіч машыны любіў, заўсёды да машыны вяртаўся. І я любіў гэтыя... (*паказаў рукой навокал.*) Плоць і кроў тут наша. А Дзяніска іх любіць больш, як хто з нас. Я сваю любоў на баявыя машыны перапёс, на кулямёты, на гарматы. З гэтымі машынамі мне цяжка расставацца, а бой ёсць апошні, Вольга.

В о л ь г а. Ці апошні?

А р ц ё м. Для мяне — апошні, Вольга. Разумею.

В о л ь г а. Знаеш, не тое вы друкуеце, што людзям патрэбна. Злосць вы друкуеце, а не любоў.

А р ц ё м. Табе любві хочацца?

В о л ь г а. Хочацца.

Паўза.

А р ц ё м. Паедзем, Вольга, са мною ў «Асторыю». Спаць.

В о л ь г а (*атаранела*). Ты гэта павошта... ты чаму мне такое гаворыш? Ты мне што такое гаворыш? Лук'ян, Лук'ян! (*Выбягае.*)

А р ц ё м. Чаю, відаць, і праўда — трэба вышціць.

В о с і п М і р о н а в і ч. Я людзей асуджаць не люблю. Але ты, Арцём, стаў вельмі нехарошы. Я цябе сам судзіць хачу.

А р ц ё м. Судзі.

Восіп Міронавіч адзявае акуляры. Чыкільгае к сыну. Сеў пасупраць яго і ўважліва глядзіць сыну ў вочы. Абодва маўчаць.

В о с і п М і р о н а в і ч. Я от аганьку прыбаўлю ў печы, у жалезнай. Не столькі для цяпла, як для святла.

А р ц ё м не вытрымлівае паядынку вачамі, схіляе галаву, хавае вочы. Потым устае і выходзіць. Уваходзіць Дзяніска. У зялёнай скрыні перабірае гарт.

Д з я н і с к а. Педарма тут Кісель круціцца...

В о с і п М і р о н а в і ч. Што там у цябе ў скрынках?

Д з я н і с к а. Снарады. Літары. (*Пераходзіць да машыны.*) Такая машына. На такой машыне колькі календароў можна выпусціць! Або кніжкі, падручнікі. Па хіміі, напрыклад, запусчу... я падручнік. Хімія ёсць навук, якая вывучае... (*Сіліца прыгадаць, што ж вывучае хімія.*) Металы вывучае, вывучае... машыны розныя...

Восіп Міронавіч. Ломіць Вольга Арцёмаву сілу, а ці зломіць?

Дзяніска. От каб такую машыну пусціць, яна б табе цэлае вяселле замяніла б. Грукату колькі, песня! Або геаграфічныя карты друкаваць. Тут табе Амерыку запусціць зялёнай фарбай, а Расію — аранжавай, ды ў аранжавую кашуць малінавую, а гарады чорнымі кружочкамі, а ад кружочкаў — чыгуначныя дарогі. А якім бы колерам чыгуначныя дарогі?

Восіп Міронавіч *(нібы прагнуўся.)* Што ж гэта я? Сяджу і маўчу. *(З'едліва.)* Ня печкі сяджу. Слухаю. Што ж, мне і сказаць няма чаго? Я сорака гадоў працаваў. А цяпер ля печкі? Так жывць нельга, Восіп Міронавіч! Так ні за грош прападзеш! *(Злучае ў печку абрыўкі паперы.)*

Дзяніска. А машыны стаяць, іржавеюць. Дах цячэ. Во, ізноў капае на гэту машыну. І тут іржа есці пачала. *(Выцірае анучай.)*

На парозе з'яўляецца Мясной.

Мяне згубіце, а машыны я вам не дам губіць. Здохну каля іх, але Рубцову іх...

Мясной. Ты чаго тут раскіпеўся? Дзе тут Арцём Аладзін?

Восіп Міронавіч. Навошта табе Арцём Аладзін? Я бацька яго. Я магу за яго адказваць.

Мясной. Адказваць не можаш. Яму пакет са штаба. Прызначаюць яго к нам, тульскім курсантам, камісарам пібыта. Дэлегаты з'езда партыі кожную часць суправаджаюць.

Восіп Міронавіч. Калі такое прызначэнне выйшла?

Мясной. Я пакуль што... Але чуткі такія ходзяць.

Восіп Міронавіч. Ну, чуткі розныя могуць быць. Ідзі цераз двор на агеньчык, дома Арцём Аладзін. Ідзі. І я хутка туды прыйду. Так і скажы!

Мясной. Слухаю! *(Выходзіць.)*

Восіп Міронавіч. Вось так! *(Самому сабе.)* Пагрэўся, і даволі. *(Выходзіць.)*

На лесвіцы паказваюцца Лук'ян і Вольга.

Лук'ян *(з адчаем)*. Я іду ў Кранштат. Вольга, вядзі мяне да Рубцова.

Вольга. Ну, ідзі к Рубцову!

Лук'яп. Ты, Дзяніс, не слухай бацькі. Ён насміхаецца з мяне. І з цяго пасміхаецца.

Дзяніска. Няхай! Ён — бацька!

Вольга. Арцём мне сказаў...

Лук'ян. Мы павінны гаварыць Арцёму, а не ён нам. Я скажу Арцёму. Я ведаю, што яму сказаць.

Арцём *(уваходзячы.)* Ану, паслухаю, што ты скажаш Арцёму, сыноч. *(Мясному.)* Дай сюды пакет! *(Бярэ пакет.)* Лук'ян, ты прывёў Дзяніса? Прывёў, пытаюся, Дзяніса? *(Уважліва прыглядаецца да Дзяніса, той адварнуўся.)*

Лук'ян. Не бачыш? Прывёў.

Арцём. Прывёў? Добра. Мне трэба Дзяніс. І не па сардэчных справах, а пра справах камуны. *(Глядзіць на гадзіннік.)* У дзевяць сорок адыходзіць поезд на Араніенбаўм, да Краснай Горкі. Мясной, правядзі камандзіра Аладзына Лук'яна да поезда.

Лук'ян. Я не паеду! Я страляць па сваіх не буду!!!

Арцём. Дзяніс, мне прыслалі паперу. Тут падрабязна распісана, у якім парадку будуць выступаць дружыны рабочых на абарону Петраграда. Набяры і надрукуй восем тысяч экзэмпляраў. Заўтра вечарам за імі прыедуць. Наша друкарня не бастуе. Мы працуем, Дзяніс Аладзын.

Дзяніска. Машыны замерзлі. Току няма. Я колькі разоў прасіў падключыць нас да гарадской сеці. *(Са злосцю.)* Не падключылі.

Арцём. Добра, я папрашу сёння ўключыць друкарню ў ток. Магчыма, к абеду заўтра паспееш надрукаваць, таварыш! *(Разка.)* Наборы павінны быць гатовыя, машыны змазаны і фарба разагрэта, таварышы!

Дзяніска. Калі і дадуць ток, усё роўна няма каму працаваць. Ты пасварыўся з сябрамі — з Глушнікавым, Жыхаркам... Няма каму ля машыны стаць. Як мне рабіць? Шрыфты прывёз, а не разбіраюць.

Арцём. Гэта твой клопат. Заўтра, к абеду... Не, раціцай прыйдуць за адозвай... Лук'ян! Ты яшчэ тут?

Лук'ян. Я не паеду! Астаюся!

Арцём *(усім)*. Я сёння іду на Кранштат з тульскімі курсантамі.

Лук'ян *(здзіўлены)*. Баця... Ты ў суд павінен ісці.

Арцём. Калі вярнуся. А ты аставайся. Бывай, Вольга. Не ўдалося мне паспаць з табою. Абяцаў я табе. Прыйду — выпімся ўволю.

В о л ь г а. Арцём Восіпавіч, калі я давала згоду з табою спаць?!

А р ц ё м. А хіба не згодна? Тады мне, відаць, пачулася. Даруй, Вольга. Моцна ты любіш Лук'яна, я бачу. Ну, адначывайце, разам аставайцеся!

В о л ь г а. Ён хлусіць, Лук'ян. Я з ім і не гаварыла... Ён заўсёды маніць, Лук'ян. Ён ад гошару, ад гордасці! Ён бачыў, што я цябе люблю.

Д з я н і с к а (*разглядае арыгінал*). Ды тут не дзесяць слоў, а пяць старонак. Хто іх будзе пабіраць?

Л у к ' я н. Ты мяне асіліць хочаш. Ты ў мяне, бацька, дзяўчыну вырваў, ты мне свае аб'едкі падсунуў. І ў вайне аб'едкі!

А р ц ё м. Падсунуў.

Л у к ' я н. Ну, я пайду! Я табе, Арцём, пакажу сваю смеласць.

В о л ь г а. Лук'ян! Ты зараз забудзь сваю гордасць. Ты ідзі са мною, Лук'ян. Я цябе прашу, Лук'ян. Усё роўна ты не адважышся па сваіх страляць, Лук'ян!

Л у к ' я н. Я і ў цябе цяпер страляць магу, баця! Не толькі па Кранштаце. Я ў цябе...

А р ц ё м. Страляй, калі загадаюць.

Л у к ' я н. Пабачу я яшчэ, хто з нас смялейшым акажацца!

А р ц ё м. Ну-ну! Мясной, праводзь камандзіра.

В о л ь г а. Лук'ян! Хлусіў ён пра мяне, нагаварыў!

Л у к ' я н з М я с н ы м выбягаюць.
Усе прыселі перад дарогай.

А р ц ё м (*выглядвае за дзверы*). Адліга. Вецер. Харакство. І чужаземцы. Праход вартуюць. Трэці вечар ліхтар гаідае. Ну што ж, вартуйце. Нява паднімаецца.

В о л ь г а (*абяссіленая*). Арцём Восіпавіч, ты пяхораша зрабіў.

А р ц ё м. Вецер мацне. Добры вецер, цёплы, у твар. А на душы магільны холад. У такі вецер па лёдзе ісці цяжка.

В о л ь г а. Ты абышоўся з ім подла, Арцём Восіпавіч.

А р ц ё м. Паперу для адозвы вазьмі сінюю, Дзяніс. Заўтра сонца ўзыдзе вясновае. На сонцы сіні колер далёка відзён. Расклеюць іх на заводах...

В о л ь г а. Скажы свайму бацьку, Дзяніс, што ён падлюга.

А р ц ё м. Бывай, Дзяніс. Маці? Што ёй сказаць? Яна

дом зберагчы павінна. Калі выберу час заскочыць развітацца — прыйду. А дзед наш дзе? Дзе дзед?

Вольга. І твой бацька скажа: ты падлюга, Арцём. Што ж ты маўчыш, Дзяніс? Скажы бацьку, Арцёму Восіпавічу.

Арцём. Ну, скажы, Дзяніс!

Вольга. Гавары, Дзяніс!

Дзяніс маўчыць. Паўза. Арцём надзявае шапку. Глядзіць на сына і ўсміхаецца.

Арцём. Дык я скажу, каб уключылі ток, Дзяніс.

Дзяніска. Скажы, хай уключаць, Арцём.

Арцём. Бывай, сыноч!

Дзяніска. Бывай, баця!

Арцём пайшоў. Вольга стаіць каля дзвярэй, глядзіць у цемнату, затым рашучым крокам выходзіць праз другія дзверы.

Каго ж пазваць з наборшчыкаў? *(Чытае арыгінал.)* «Рабочыя і работніцы Петраграда! Міжнародныя бандыты, азлобленыя падбухторшчыкі цёмных мас»... Вельмі доўга, але складна. *(Крычыць.)* Грушнікаў! Да рэала! Арыгінал атрымалі!

ДЗЕЯ ТРЭЦЯЯ

Базар на набярэжнай. Унізе — шаланда, з яе тырчыць бервяно, за шаландай відаць борт парахода «Дракон». Вышэй — каменная лесвіца, яшчэ вышэй — руіны дамоў.

На бервяне ў акружэнні самавараў, блакітных шынялёў, дываноў, парцьераў усеўся Рубцоў з сякераю ў руках. Кісоль з музейным мушкетам у руках тут жа, поруч. Патоўп спрабуе пра-рвацца з лесвіцы на шаланду.

Стары з Будай *(Рубцову)*. Грамадзянін, а вось прадаецца статуя Буды. Многа золата на каптах і іншых месцах.

Рубцоў. Партсiгара залатога няма?

Абывацель у сурдуце. Я магу вам прапанаваць, пан Рубцоў, кушэтку з чырвонага дрэва.

Рубцоў. Чаго?

Абывацель у сурдуце. Кушэтку. Ну... іна-чай — канапу.

Рубцоў. Я хачу партсігар.

Чалавек з цыліндрам і вазай. Фарфор Напалеона прананую, рэдкія талеркі, вялізныя місы.

Жанчына з веерам. Всер прэзідэнта Рузвельта.

Рубцоў. Праходзь! *(Цераз галовы абывацеляў наказвае пальцам у натоўп.)* А ў цябе што?

Старэнькая. Брусельскія карункі. Карункі «Дзюшэс». *(Трасе аханкам карункаў, у роспачы.)* Фунт карункаў за паўфунта сыру.

Рубцоў. Чаго?

Старэнькая. Сыру, грамадзянін.

Рубцоў. А какаву не хочаш, фря? Праходзь!

З'яўляецца Дэлагардзі.

Дэлагардзі *(у адчай)*. Грамадзянін Рубцоў, вада ў канале прыбывае.

Галасы на базары:

- Вы чуеце — прыбывае вада?
- У нас ужо затапіла падвалы!
- Кажуць, наваднепне...
- Вы чуеце, вецер?

Вецер даносіць далёкія гукі маршу.

Дэлагардзі. Грамадзянін Рубцоў, вецер гоіць ваду.

Рубцоў. Лухта. На моры яшчэ лёд.

Уваходзіць Гетэерац.

Гетэерац *(рэзка)*. Вада ідзе, неабходна адрэзаць бярвяно, пан штурман!

Рубцоў. Мне няма калі. А для чаго мне бярвяно піліць?

Дэлагардзі. Мы патонем! Вы абяцалі абрэзаць бярвяно, прывесці людзей адрамантаваць параход. А вы ганджоце.

Гетэерац. Неабходна сёння пагрузіць друкарню.

Рубцоў *(наказвае пальцам цераз натоўп)*. А ў цябе што там за клубкі? Часам не сінія ніткі?

Абывацель з папугам. Гэта рэдкая дзіковінка. Афрыканскі папугай, так званы...

Рубцоў *(адварнуўся)*. Не патрабуецца...

Дэлагардзі. Вы атрымалі ад нас кансервы, Рубцоў!

Рубцоў *(агрызаецца)*. Ну, атрымаў! Што ты мяне папракаеш кансервамі? Ты абяцаў паўтараста банак, а

даў дзесяць. Вось і атрымай работы роўна на дзесяць бляшанак.

Д э л а г а р д з і *(у натоўн)*. Грамадзяне, ці не стане хто-небудзь да помпаў? Вада наступае!

Натоўн шарахеца.

Г а л а с ы з н а т о ў н у:

— Наваднеце! Наваднеце!

— Гэта краштатцы разбілі гарматамі лёд!

Б а б у л ь к а. Краштатцы наступаюць! На слупах расклеены афішы — камуністы рашылі, перад тым як уцячы, наладзіць варфаламееўскую ноч...

С т а р ы з Б у д а й. Грамадзянін Рубцоў, мне неабходна прадаць Буду і настараца выехаць да варфаламееўскай ночы...

Р у б ц о ў. Прадасі яшчэ, паспееш!

А б ы в а ц е л ь. Яны прыслалі жалезнага камісара з курсантамі! Ён разганяе базары і рыхтуе...

Г а л а с ы:

— На які дзень прызначана варфаламееўская ноч?

— На сёння!

— А вакол Пецярбурга выступае вада...

— Вунь, глядзіце! Глядзіце!

Усе глядзяць за поручні лесвіцы.

— Ды гэта лужына!

— Не! Гэта наваднеце!

Р у б ц о ў. Слухайце, лярвы! Стаўлю падзейны плыт з найлепшых бяргвенняў — за залаты партсігар! Ну, распакоўвайце куфры!

Прыбягае В о л ь г а.

В о л ь г а. Бомбу яшчэ не прынеслі?

Р у б ц о ў. Паслаў. Апасля.

В о л ь г а. Рубцоў, бомба не трэба. Друкарню ў лом чужаземцам здаваць не трэба.

Р у б ц о ў. Та-ак.

В о л ь г а. І як толькі мог бацька перабрацца сюды з Краштатата?

Р у б ц о ў. Праз маё пасрэдніцтва ўсё можна.

В о л ь г а. Не давай Жыхарку бомбу. Я ўсю ноч бадзялася па вуліцах і думала, думала. На Краштат ідуць усё новыя і новыя часці.

Р у б ц о ў. Цяпер думаць позна. Трэба дзейнічаць. Як

толькі апошнія субчыкі са Смольнага змыюцца, курсанці-каў апошніх на лёд выпускаць, піцерскія казармы апусцеюць — ну, тут я і выкачуся. Грамадзяне за мяне, базар за мяне... Жыхарка за мяне, а хто супраць мяне? Помнікі хіба на праспектах супраць мяне? Дык і помнікі звергну!

В о л ь г а. А друкарню падключаюць у электрычную сетку!

Р у б ц о ў. Чорта лысага падключаць. Гэта я вас падключаю ў такую сетку... (*Падзывае пальцам Кісяля.*) Кісель, цягні сюды бомбу. Ды пранюхай, дзе тут бліжэйшы гараж — на выпадак чаго нам трэба захапіць спраўную машыну.

В о л ь г а (*вельмі здзіўленая*). Рубцоў, ды ты ж дурны і пусты! І ты, напэўна, пават не з Крапштата?

Р у б ц о ў. Прызнаюся, што Сямён Аладзын быў прагрэсіўнейшы за мяне.

Г а л а с ы з б а з а р у:

— Міліцыя!

— Не, гэта жалезны камісар!

— Жалезны камісар на варфаламееўскую поч!

— Курсанты!

— Курсанты з жалезным камісарам!

Чуваць музыка. Натойн разбягаецца.

— Не, гэта курсанты на лёд!

— Павярнулі!

Натойн ізноў збіраецца.

Ж а п ч ы п а з в е е р а м (*Рубцову*). Можа, купіце страусавы веер? Гэты веер некалі належаў прэзідэнту Рузвельту, слаўтаму калекцыянеру...

Р у б ц о ў. Не, мне ён без патрэбы. Мне партсігар...

Уваходзіць Восіп Міронавіч.

В о с і п М і р о н а в і ч. Здароў, матросік!

Р у б ц о ў. Здароў, вандроўнік!

В о с і п М і р о н а в і ч. Быў некалі вандроўнікам, а цяпер я — Восіп Аладзын. Ты мяне да Арцёма правядзі.

В о л ь г а. Яны хочуць прадаць друкарню на лом. А Жыхарка прыехаў кінуць бомбу ў Арцёма! А мне не трэба змоў, я сама, адна спраўлюся!

Р у б ц о ў (*хапае Вольгу*). А ты, дзеўка, ты не будзь правакатарам. Парадачак наводзіць... А то я цябе і пры

пародзе ўгробіць магу з мілай душой. Заткніся! Кісель!
Падавай!

На грузавіку Жыхарка.

Жыхарка (з грузавіка). Грамадзяне! Камісары ўцякаюць! Троцкі ўцёк, Зіноўсеў ужо ў Маскве! «Асторыя» апусцела. Схадзіце праверце. Таварышы! Хто за свабодныя Саветы без камуністаў, хто за свабодны гандаль?

Рубцоў. Эй, вы! Паглядзіце на сябе, як вы гандлюеце, што мышэй, вас ганяюць. Няхай жывуць свабодныя Саветы!

Паказваецца Кісель.

Галасы:

— Сапраўды ж — нас ганяюць...

— Далоў міліцыю!

— Свабодны гандаль!

Рубцоў (Кісялю, наказваючы на Жыхарку). Перадай!

Бабулька. Нам белых булак, белых булак трэба.

Жыхарка. Таварышы, зараз да нас далучацца заводы, раёны...

З'яўляецца Лук'ян з матацыклам.

Рубцоў (да Кісяля). Давай, калі загадваюць!

Кісель перадае пакунак Жыхарку.

Лук'ян. Праўда, што Арцём Восіпавіч у Харкаў збег? Спалохаўся, уцёк?

Восіп Міронавіч. Лук'ян, ты іх не слухай!

Вольга (Лук'яну). Ён ідзе ў Кранштат. Ты ўцёк з Краснай Горкі?

Лук'ян. Ой, во! (Восіпу Міронавічу.) Дзядуня! А мая душа аказалася мацнейшай за арцёмаўскую душу. У мяне храбрасці болей. Я стаяў адзін, і я сказаў хлопцам з Краснай Горкі... (Крычыць.) Ты слухай. Я ім скажу... Усе вы баязліўцы, трапло!

Галасы з патоўпу:

— Варфаламееўская поч!

— Пачынаецца варфаламееўская поч!

— Камісар!

— Ідзе жалезны камісар з курсантамі!

— Панове, панове, а як жа мой Буда?

Марш мацнее. Тупат конніцы. Свіст. За поручнямі лясвіцы відаць

пікі курсаптаў. Базар сціхае, музыка таксама. На лесвіцы з'яўляецца Арцём і за ім некалькі курсаптаў у белых халатах. На шаландзе Жыхарка і Рубцоў.

Жыхарка. Атрымай сваё, камісар! *(Кідае пакунак.)*
Вольга. Бомба!

Натоўп шарахецца. Паўза. Арцём падымае пакунак.
Лук'ян, выхапіўшы рэвальвер, бяжыць да Жыхаркі.

Лук'ян. Арцём! Баця! Што з ім рабіць?

Арцём. Не чапай яго, Лук'ян. Ён гэтую бомбу ў сябе кінуў. *(Курсантам.)* Камуністы! Курсанты! Не зважаючы на ўсякія крыўды, грубасці, зброю не прымяняць! *(Спускаецца з лесвіцы, ідзе да Жыхаркі, а той хоча схавацца за бярвеннем.)* А ты, Жыхарка, не хвайся, я цябе не арыштую і страляць у цябе не буду. На лёдзе ты хацеў са мной сустрэцца?

Жыхарка. І сустрэў бы! Стаўляй да сцёпкі, пара!

Арцём *(з ціхай злосцю)*. Ану, згінь з маіх вачэй! Пайшоў вон з рыззём! *(Паказаў на руіны.)* Хвайся ў руіны, калі сам з руіны ператварыўся.

Жыхарка знікае. Рубцоў хаваецца.

Арцём. Матацыклет, сыноч, прадаеш? А ты, Вольга, чым гандлявала, можа, Лук'янам?

Лук'ян. Ты на лёд, баця?

Арцём. На лёд, сыноч, на лёд ідзём, на Кранштат паміраць. Павінны ж тыя, там за лёдам, кранштацкія, зразумець, за што мы ідзём на льды... і паміраем. Зразумеюць, сыноч, а?

Лук'ян. Я табе сваё слова скажу і распараджэнне перадам.

Арцём. Пачакай, паснееш. Дэлегатаў прывезлі з Дзесятага з'езда партыі, з Масквы. Цывільных многа, слабенскія, у акулерах. Даручылі цывільным весці курсаптаў. А з фартоў матросы. *(Чуваць стрэлы.)* Чуеш, гэта з Кранштата ў дэлегатаў, у лёд, а ад снарадаў — пелькі... А дэлегаты так і коцяцца ў палонку, ды над лёд... ды і капец! Захар Захаравіч, прыцель мой з Харкава, аматар піва, мірны чалавек, і ўспе піколі не бачылася яму, каб вадзіць салдатаў на фарты крэпасці з лёду браць, а павёў. І бярэ! І возьме! А можа, над лёдам ужо. *(Паўза. Глядзіць на Лук'яна.)* А ты, Лук'ян, ізноў Краснай Горцы здрадзіў? Уцёк?

Лук'ян. Я не ўцякаў.

Вольга. Ты збіраешся перабегчы ў Краіштат, Лук'ян?

Лук'ян *(не павярнуўся да Вольгі, а выструніўся перад бацькам)*. Я, Вольга, не даваў табе згоды ісці ў Краіштат. Я прыехаў з Краснай Горкі таму, што маю прызначэнне па Тульскія курсы да Арцёма.

Вольга. Значыць, не па майму слову прыехаў, Лук'ян?

Арцём. І я такі загад атрымаў, Лук'ян. *(Паўза.)* Ты, Вольга, харошая, але Лук'яна табе лепей і не затрымліваць, шкодная ты для яго. Слабая ты, прытамілася.

Вольга *(Восіпу Міронавічу)*. Я праз яго друкарню пакінула! Я жыццё сваё рассыпала, як шрыфт. І душа ў мяне, як збітая літара, сляпы шрыфт... У пельку галавой, ці што?

Восіп Міропавіч трымае яе за рукі.

Восіп Міропавіч *(Арцёму)*. А яна і праўда скочыць можа і памерці. Як вы чалавека слухаеце? Хіба так трэба чалавека і яго пакуты слухаць? О, божа!..

Арцём. А ты рашай, Вольга. Чаго тут доўга мучыцца? Бывай, бацька!

Восіп Міропавіч *(разгубіўся)*. Ты гэта з Лук'янам, значыць... Ты гэта куды?

Арцём. Паміраць, тата. Даруй, калі крыўдзіў чым.

Восіп Міропавіч. Ты такія размовы кінь... Страху ў цябе няма перад бацькам. *(Усё зразумеў, адчуў, што не тыя словы цяпер гаворыць, і ўсміхнуўся.)* Не магу я цябе судзіць. Праўда твая, Арцём. *(Курсантам.)* Салдацікі, рабяткі, курсанты, ды ён жа ідзе з вамі...

Паўлюк *(скрозь слёзы)*. Сам я вясковец... і таксама...

Андронаў. Не можам мы супраць пралетарыяту...

Арцём. Тульскі баец! Не хныкаць!!

Восіп Міропавіч. Курсанцікі!.. Ці многа мне ўдэхі трэба на зямлі! У цемры жыве народ. Для чалавека галоўнае — яснасць мець у душы. Хоць маленькую, але яснасць.

Арцём. Лук'ян! У строй! Я сына вяду ў бой. А трэба будзе — я і Дзяніса ахвярую.

Восіп Міропавіч. Чыгунны ў цябе розум. Дзяніса не чапай, не чапай, кажу!

Арцём. Дзяніс будзе чакаць да старасці, сто гадоў будзе чакаць, аж пакуль камісар, такі ж, як я, пройдзе па

Еўропе і па Азіі. Мне дэсна ў Расіі, і, здаецца, не стрывае маё сэрца — чакаць! Гарыць у мяне сэрца, да бою гарыць... Я сваё сэрца крапштацкім ільдом пяску схаладзіць. Дзяніса вам пакідаю. І шаблю мне хочацца вам пакінуць. (*Глядзіць на шаблю.*) Не шкада шаблю пакідаць. Курсанты, налева кругом!..

Курсанты пайшлі.

Вольга (*бяжыць за Арцёмам*). Арцём, пастой!

Арцём. Надумалася?

Вольга. Не, ты паслухай! (*Вельмі шчыра.*) Я цябе любіла, Арцём, і нікога так любіць не буду. Цяпер бачу — твая душа лепшая за маю, выдуманую, твая сапраўдная. Многа гора ты мне прынёс, ды і я табе, відаць, яшчэ больш. Дык вось, я табе зараз скажу: проста і апошні раз — не злуй на мяне і развітайся са мной без злосці. (*Падае яму руку.*) Бывай і даруй! Я забыла, што ідзе рэвалюцыя. Загадай мне чакаць цябе.

Арцём. Бывай, Вольга. Дзякуй табе за спакой. (*Цалуе яе ў лоб.*) Бывай, тата!

Вольга (*падае руку Лук'яну*). І ты не злуйся, Лук'ян! Бывай!

Лук'ян (*адварнуўся, не падаўшы рукі*). Бывай!

Падае снег. Арцём выходзіць. Яна махае яму рукой і павольна ідзе следам за курсантам. Гарніст. Марш. Тупат сціхае.

Рубцоў (*вылезшы, да Кісяля*). Вось як вучыся гаварыць! А ты якую мне бомбу прынёс?

Кісель (*здзіўлена*). Якую бомбу? Масла сметанковае табе прынёс. Па твайму заказу.

Рубцоў. Я табе загадваў бомбу прынесці!

Кісель. Не прадавалі бомбаў.

Рубцоў. Трапло! Канспіратыўнай мовы не разумееш. Але я ўсё роўна прарвуся! Цяпер, Кісель, вядзі справу да канца!

Кісель. Мне малая справа.

Рубцоў. Апошніх курсантаў павялі. Арцём на лёд пайшоў. Пойдзем і ў першую чаргу скорадрукарню ліквідуем, арцёмаўскае гняздо.

Кісель (*паслухмяна*). Ліквідаваць, можна і ліквідаваць. Пачалі з шаланды, а кончым, відаць, Ісакаўскім саборам.

Выходзяць.

Стары з Будай (*выкатвае Буду на калясцы*). Варфаламееўская ноч, грамадзяне, пачыпаецца, пэўна, не з гэтага базару. Скарыстайце выпадак, купіце за бясцэнак бронзавую статую Буды.

Натоўп ізпоў пачынае запаўняць набярэжную.

Г а л а с ы:

— А можа, яны пайшлі акружаць базар?

— А можа, яны ловяць нас?

— Хто нас ловіць?

— Жалезны камісар.

— Гэтага старога тут пакіпулі, каб ён пералавіў нас...

Стары з Будай. А калі паціху ды цераз руіны — дамоў? Я ж казаў, што будзе варфаламееўская ноч. За бясцэнак прадаецца статуя Буды. Колькі золата на кантах і на іншых месцах. Можа, купіце, грамадзяне? Прадаю за бясцэнак.

Заслона.

ДЗЕЯ ЧАЦВЁРТАЯ

Друкарня. Ноч. Цёмна. Чуваць гул капапады. Каля акоп на чамаданах сядзяць чужаземцы з затануўшага карабля «Дракон». Каля іх сумны Рубцоў. Некалькі курсантаў спускаюцца па лесвіцы. Рабочыя насустрач ім нясуць плахі. Магін, Крушнікаў і Вольга корпаюцца каля наборнай дошкі. Дзяніска стаіць каля машыны недалёка ад Рубцова. Жыхарка з вінтоўкай каля машыны.

Г е т э е р а ц (*Рубцову наказвае на рабочых*). Гэта па вашай віне яны расцягваюць дошкі з майго карабля.

Д э л а г а р д з і. Ваша краіна — цяжкая ёсць краіна.

Г е т э е р а ц. Затапілі мой параход. Маім параходам паляць у печы, і піхто не саграваецца.

Р у б ц о ў (*сумна, не верачы ў свае словы*). Дайце мне маё слова сказаць рабочым раёна. Я цяпер рэвалюцыянер. У мяне таксама маёмасць патанула разам з шаландай. Я цяпер свабодны!

В о л ь г а. Даволі трапацца, Рубцоў. Прыйдзе Арцём, літасць вымалім перад рэвалюцыяй.

Рубцоў. Гэта я? Літасць? Не, ты пазвані ў камендатуру, хай мне пропуск на горадзе выдадуць. Што мне тут — глядзець, як Дзяніска набірае? Ды як вы яму памагаеце? *(Насмешліва.)* Наборшчыкі! Друкаваць будзеце. А ток ёсць? Як пусціце машыны? Уручную будзеце круціць машыны?

Вольга. Будзем!

Дзяніска *(са злосцю)*. Сядзі ціха, Рубцоў, пакуль я цябе патрулям не здаў! *(Пазірае на гадзіннік.)* Праз пяць мінут ток дадуць. Праз пяць мінут падключаць у сетку. *(Вользе.)* Ты пазвані, падгані іх, а ты, Рубцоў, пасядзі, палюбуйся.

Вольга падыходзіць да тэлефона.

Рубцоў. Мне надакучыла любаватца дурнямі.

Вольга. Змоўкні, Рубцоў!

Рубцоў. Ой, якая цвёрдая! Ой, якая моцная! Ты яшчэ загадай свайму бацьку расстраляць мяне... Бачу, баец вінтоўку трымае. Цьфу! От зараз базар уварвецца, от зараз беспартыйная Расія прыпрэ!

Жыхарка. Набіраць перашкаджаеш.

Рубцоў. Ну, прыстрэль мяне, калі перашкаджаю.

Вольга *(на тэлефоне)*. Група А... Дваццаць чатыры восемдзсят шэсць. Алё! Алё!

Рубцоў. Крычы, крычы! І з электрастанцыі камісары паўцякалі. Маўчаць там? Крычы мацней! Святла захацелася, Арцёма сустракаць пры святле. Кранштатцы вам дадуць святла!

Дзяніска. Цыц-ц! Замацавалі раму?

Магін. Замацавалі.

Дзяніска. Апускай набор у машыну.

Магін. Ды навошта апускаць, калі... святла...

Дзяніска *(бяжыць па лесвіцы)*. Я кажу, будзе святло!

Рубцоў. Досвітак будзе, а не святло.

Дзяніска *(крычыць)*. Жыхарка, хадзі сюды!

Жыхарка *(падыходзіць да машыны)*. Я пастаўлю набор. *(Апускае набор у машыну.)* Ну!.. Вольга будзе накладваць!

Дзяніска *(падбягае да тэлефона)*. Ток зараз будзе. Ало! Група А... Дваццаць чатыры восемдзсят шэсць! Ало! *(Збянтэжана азіраецца.)* Бач, тэлефон сапсаваўся, маўчыць. Ток зараз будзе!

Уваходзяць Гаппа і Восіп Міропавіч.

Г а н н а. Ад Арцёма Восіпавіча вестак няма?

Д з я н і с к а. Зараз, мама, будуць весткі.

Р у б ц о ў. Світае. Ноч кароткая. *(Глядзіць у акно.)*
Хутка рэвалюцыйнаму грамадзяніну і народу можна будзе паказацца. А вунь і Кісель народ вядзе.

Восіп Міронавіч ля акна.

Восіп Міронавіч. А гарматы грукочуць, усё грукочуць...

Кісель. Заблытаўся ў тумане Піцер наш... Ты, за-граніца! Наабяцалі? Гані мапету! А не, дык пусцім вас у туман... А так усё ж такі да лому будзеце прымацаваны і пражывеце...

Г е т э е р а ц. У нас няма грошай.

Д э л а г а р д з і. Як хораша жыць на радзіме!

Д о м н а - Р а з а н д а. Каго грабіце?! *(Рубцову.)* Мяне грабіце! Мне абяцалі выезд. А вы ізноў на булыжнік мяне паложыце.

Д з я н і с к а *(па тэлефоне)*. Начальніка... начальніка... Камісара электрастанцыі. Мне абяцалі... Ало! Ало!

Р у б ц о ў. Сяджу я, маўчу я, і ўсё па майму прадказанню выходзіць. Горад ашалеў, камісары драпаюць, ільды расступаюцца.

Д з я н і с к а *(у трывозе)*. Вольга, можа, і на самай справе ў лом здадуць?

В о л ь г а. Пачакаем Арцёма, Дзяніска...

Р у б ц о ў. Скарыся, як твой дзед скарыўся. Сціхні. Друкуй, што я табе дыктаваць буду!

Восіп Міронавіч. Мяне ў лом здаваць? Мяне? Ды дзе ж у вас сапраўдныя душы? Як мне на вас глядзець?

На вуліцы аўтамабільны гудок. Расчыняюцца дзверы, і ўбягае Лук'ян з крывавай павязкай на галаве, з арцёмаўскай шабляй у руках.

Лук'ян. Э, і цяпер скажаце, што я ўцёк! Уся наша рота а-а-ах! *(паказвае рукамі ўзрыў)* — і пад лёд. Лыкаў, сюды! Лыкаў!

На лесвіцы паказваецца курсант Лыкаў.

Лыкаў, па загаду...

Лыкаў. Арцёма Восіпавіча...

Лук'ян. Не перапыняць камандзіра! Я цяпер — ка-

мандзір! Смірна-а! *(Размахвае шабляй.)* Вось загад! Мянэ на месца Арцёма!

Г а н н а. А Арцём Восіпавіч... дзе ён, Лук'ян?

Л у к ' я н. Мянэ замест Арцёма. Я загадваю. Сабраць усіх, увесь рэзерв! На вакзал, зараз жа на грузавікі!

Л ы к а ў. Слухаю! *(Выходзіць.)*

Пакуль будзе ісці наступная сцена, па лесвіцы спускаюцца і не спяшаючыся выходзяць праз дзверы к у р с а н т ы.

Л у к ' я н. Усіх выганяй! Рабочыя дружыны выганяй! Адозвы, Дзяніска... Парадак выхаду рабочых атрадаў... Дзе? Надрукавалі?

Г а н н а *(ад сполаху павысіла голас)*. Ты што ж гэта Арцёмавым голасам загаварыў, Лук'ян? Дзе ж Арцём... Восіпавіч?

В о с і п М і р о н а в і ч. А з Арцёмам што... унучак? Калі ён прыйдзе?

Л у к ' я н. Во-о... шаблю выкінуў!

Паўза.

В о л ь г а *(з жахам)*. Дзе Арцём?!

Л у к ' я н *(толькі цяпер зразумеў жахлівасць усяго, што здарылася, апускаецца на табурэт і прыпамінае)*. Ідзе ён па лёдзе і ўвесь час на мяне азіраецца... *(Раўніва ўскрыкнуў.)* Думаў, напэўна, адстаю! А мае боты коўзаюцца... У яго боты з падкоўкамі былі...

Г а н н а *(схапіла загрудкі Лук'яна і крычыць яму ў твар)*. Як «былі»? Арцём... Восіпавіч...

Л у к ' я н *(не слухае)*. Снарады — у лёд... у лёд... Палонкі... А ў палонцы абозы, гарматы, людзі... А з берага яшчэ ідуць, абыходзяць палонкі... А снарады з Крапшта-та... Арцём ідзе, азіраецца. А потым як *(паказвае рукамі выбух)*, як уу-у-х-х-хне! І Арцём...

Г а н н а. Пад лёд!

Л у к ' я н. Пад лёд, мам, пад лёд. Вынырнуў. Рукі на льдзіне коўзаюцца. Падняў ён рукі, а ў руках шашка. Так ён мне без слоў пад ногі шашку выкінуў.

В о л ь г а *(прыхінулася да машыны)*. Памёр Арцём, тата! Ніякіх слоў мне ад яго не пачуць і думак яго ніколі не спазнаць. *(Плача.)*

Ж ы х а р к а. Верны быў народу чалавек... Так і загі-пуў... *(Перахрысціўся.)*

В о с і п М і р о н а в і ч. Памёр Арцём Восіпавіч. *(Падыходзіць да Лук'яна, падымае шаблю і глядзіць на яе.)*

Строгі быў чалавек Арцём і ласкавы быў сын. Ганаровай смерцю памёр. Дзяніс, ідзі сюды, Дзяніска, падыдзі да мяне... (*Дзяніска падыходзіць да дзед.*) Я вось думаў, нельга цябе пускаць, Дзяніска, на лёд. А выходзіць... Дастань мне, Дзяніс, з кашаля маўзер. (*Лук'яну, цвёрдым, памаладзелым голасам.*) Аб'яві туюльскім... Восіп Міронавіч Аладзін і ўнук яго Дзяніска на лёд пайшлі!

Лук'ян (*выструніўся*). Слухаю, дзед.

Паступова, спачатку аранжавым святлом, а потым — белым, разгараюцца лямпачкі люстры. На лесвіцы з'яўляецца жанчына з заспанымі вачыма. Са здзіўленнем яна крычыць: «А ў калідоры святло загарэлася». Але жанчыну ніхто не слухае. На лесвіцы ў друкарню спускаюцца рабочыя, сонныя, расхлістаныя. З падвала паказваецца манцёр, запэцканы, брудны. Ён збянтэжаны, усміхаецца. Люстра ззяе яркім святлом. Людзі стаяць перухома. Жыхарка падымаецца на прыступку друкарскай машыны.

Восіп Міронавіч. Давай халаты і шынялі. Развітайся з маці, Дзяніс. (*Ганне.*) Бывай, нявестка, так і не адпачыў у цябе...

Ганна. Каму ж берагла свой дом, Восіп Міронавіч? Куды ты зводзіш Дзяніску? Дом жа мой пусты...

Восіп Міронавіч. Відаць, і быць яму пустым, нявестка.

Ганна. Міма пустых акон хадзіць мне, Восіп Міронавіч. Арцём Восіпавіч учора праз сенцы ішоў. Цёмна было. Спатыкнуўся ён і кажа: ступенькі прыбраць трэба, чаго добрага і галаву зломіш. Печ, кажа, дыміць, замазаць трэба. Я і ступенькі прыбрала, і печ замазала, а для каго? Дзяніс, адступаюся я, не трэба мне дом!

Дзяніска. Як жа табе не трэба дом, мама?

Лук'ян. Мам, мы вернемся і тады...

Ганна. Не патрэбен вам мой дом, не ў яго вы вернецеся. Аднаму Арцёму Восіпавічу верыла. А ён цела сваё пад ільдом схваў. Нават мёртвым не захацеў ляжаць у сваім доме. Ці ж вам, дзеткі, вярнуцца дадому? Другія ў вас будуць дамы. Іншая любоў. Не ў доме была мая праўда, памылілася я.

Жыхарка (*падыходзіць да машыны*). Выстукаць набор, ці што?

Дзяніска. Выстукай!

Жыхарка друкую.

Лук'ян (*падыходзіць да Вольгі*). Я ў сабе, Вольга, шмат цяпер сілы адчуваю. Я ўсё бацьку дараваў. (*Падае Вользе руку.*) Гордасць у мяне вялікая, а ўсё ж...

В о л ь г а *(паціскае яму руку)*. Я руку табе, Лук'ян, падаю, каб развітацца. Пустая мая рука. Горшая за тваю. Не быць ім разам, Лук'ян, гэтым рукамі. Арцём маёй душой валодаў і — целама. Паўгадзіны назад сядзела я ціхамірная, як Ганна Мацвесёна, і думала: буду Арцёма чакаць. Доўгія гады чакаць. Дом, можа, збудую і чакаць буду. Зразумее ён маё каханне. *(У скрусе махнула рукой.)* Трэба ізноў боты шукаць... салдацкія... *(Ідзе па лесвіцы.)*

В о с і п М і р о н а в і ч. Час табе на лёд, Лук'ян. Горача табе тут, супакоіцца трэба.

Л у к ' я н. Я іду. Дзяніс, ты гатовы?

Д з я н і с к а. Так, я даўно гатоў. Толькі пяць хвілін, толькі пяць мінутак пачакай. Пускай.

Ж ы х а р к а. Зараз фарбу накатаю... Валікі прымерзлі, не пойдзе!

Д з я н і с к а. Пойдзе! Друкуй замерзлымі валікамі. Уключай!

Ж ы х а р к а. Я ўключу. Але за паломку — ты ў адказе.

Д з я н і с к а. Адкажу!

Лук'ян зрываецца з месца, бяжыць да Дзяніскі.

Л у к ' я н. Ты мяне пад суд падводзіш, як баязліўца. Пайшли!

Д з я н і с к а. Пяць мінут... пяць мінут. Зараз паперу ў машыну пакладуць. Жыхарка! Кладзі!

Вольга з ботамі ў руках і з клупкам спускаецца ўніз па лесвіцы. Яна глядзіць з сумам, як бацька яе корпаецца каля машыны.

Ж ы х а р к а. Вольга, палажы торбу. Станавіся да машыны, накладвай!

Д з я н і с. Якую табе віну і перад кім загладжваць?

В о л ь г а. Паеду на Урал. Русь вялікая. *(Ідзе да выхаду.)*

Д з я н і с к а. Ану, круці махавік, круці! Пайшла!! Чэснае слова, пайшла!

Ж ы х а р к а. І праўда, пайшла, курва!

Г а л а с ы :

— Зрушылася.

— Пай-ай-шла!

Некалькі рук пачынаюць круціць махавік, ён скрануўся і паволі пачынае круціцца. Дзяніска астаецца адзін каля махавага кола. Ён свіпча, скача, рукамі паказвае, як круціцца кола. Махавік круціцца ўсё хутчэй і хутчэй пры абсалютнай цішыні.

Дзяніска. Ну, гавары цяпер, Рубцоў! Цяпер я табе дазваляю сказаць слова, збітая ты літара!..

Рубцоў. Я магу сказаць! Я сказаць не збаюся. Мне яшчэ апошняе слова Кранштат прадаставіць. А зараз... (Збянтэжана азіраецца, паказваючы на Дзяніску.) Тут во-рагі... (На чужаземцаў.) Тут дурні... Каму мне гаварыць? Я пайду! Кісель!

Кісель. І ідзі. Людзей мог дурыць, на злачынства мог падбіваць, цяпер сядзі і рві на сабе валасы. А я даўпо хацеў ад цябе адхіснуцца... Я вандроўнік... мая справа ціхая...

Рогат. Кісель заўважае камісію ВСНГ і збянтэжаны адыходзіць у кут. Рубцоў не кратаецца з месца.

Дзяніска. Прыйшлі! Вось вам і лом, любуйцеся і рыдайце, убрыкні вас камар!

Восіп Міронавіч. Правільна дзейнічаў! Як мы і марылі! А цяпер, Дзяніска, рушым!

Дзяніска. Цяпер магу. (Ды Жыхаркі.) Шпар хутчэй, гэта нам замест маршу! Шчасліва!..

Машына пачынае з грукатам друкаваць. Галасы рабочых, якія праходзяць. Дзяніска і Восіп Міронавіч ідуць да дзвярэй. Дзверы шырока расчынены. За сцэнай чуваць марш курсантаў.

Галасы:

— Тульскія!

— Іхняя песня!..

Марш гучней і бліжэй. У дзвярах вырастае Мясной, абшарпаны, растрапаны, але радасны, за ім курсант.

Мясной. Ціха! Цішэй!.. Грамадзяне... Расійскія! Кранштат...

Дзяніска (закрывае рот Мясному). Машына, Жыхарка, стой! Вымай раму, і ўстаўляйце туды...

Жыхарка. Куды? У які абзац?

Дзяніска. Куды папала. Самым вялікім шрыфтам. Баця, Арцём Восіпавіч!.. Кранштат наш! Рэвалюцыя перамагла.

Канец.

А. Карняйчук
ПАМ'ЯЦЬ СЕРЦА

ДРАМА
У ДЗВЮХ ДЗЕЯХ

ДЗЕЮЧЫЯ АСОБЫ:

Кацярына Міхай- лаўна.	Паташа.
Галіна Раманаўна.	Арыся.
Антон.	Іван.
Кірыла Сяргеевіч.	Вольга.
Капітан.	Барвара.
Генерал.	П'яненькі мужчына.
Антоніо Тэрачыні.	1-шы шахматыст.
Рая.	2-гі шахматыст.
Мікола.	Афіцыянткі.
Юры.	

ДЗЕЯ ПЕРШАЯ

КАРЦІНА ПЕРШАЯ

У Кіеве на Русанаўцы жыве Кацярына Міхайлаўна. Праз шырокае акно і адкрыты балкон відаць высокі правы бераг Дняпра, на якім сярод сакавітай зелені ззяе золатам старажытная Лаўра. У пакоі Галіна Раманаўна і Кірыла Сяргеевіч. Галіна вяжа світэр. У Кірылы ў руках — гармонік-капцэрціна. Нешта іграе, потым спыніўся.

Кірыла. Галіна Раманаўна, а будзе ўсё вось як: выйдзе дзяўчына красы выключнай і чароўным голасам абвесціць: зараз перад вамі выступіць наш шаноўны госць, заслужаны артыст эстрады Кірыла Сяргеевіч... Я ўстаю, павольна іду між столікаў, лёгка кланяючыся, выходжу на эстраду, цалую ручку дзяўчыне і падымаю руку, каб спыніць мажлівых воплескі. Потым усхвалявана звяртаюся: дарагія юныя сябры! Я шчаслівы, што вы запрасілі мяне на адкрыццё вашага кафэ. Вы чакаеце ад старога артыста вясёлых песень? Вы не памыліліся! Яны будуць! Дазвольце пачаць песняй вечна маладога Беранжэ. Прашу ўвагі і ласкі!

Іграе і спявае.

О, Божа! Зноў перад мною
Красунь барвісты першацвет.
(Яны як сонейка вясною!)
А я... што зробіш? Я ўжо дзед.
Пужаю шчыра іх гадамі,
Не вераць, не, што сэрцам згас.
Я мудры стаў — ці мне ўжо з вамі?
Дзяўчаты, вам дадому час!
Засведчыць Зоя, ваша маці,
Ох, чараўніца на той час!

Ці давлялось мяне чакаці,
Калі спатканне прызначаў?

Зазваніў тэлефон, Кірыла спыніўся. Галіна падняла трубку і апусціла.

Галіна. Працягвайце! Цудоўна!

Кірыла *(накланіўся, працягвае спяваць)*.

Хто ў меру любіць — любіць мала —

Дэвіз прыдумала для нас.

І вам на гэта завяшчала...

Дзяўчаткі, ужо дадому час!

Ідзіце, клопату вам мала!

Агонь кахання — то не жарт.

І чур! Каб іскарка не ўпала

Мне ў сівізну, бо той пажар

Не патушыць ужо рукамі,

Бо ў сэрцы порах, а не газ!

Агонь прыхоўвайце рукамі!

Дзяўчаткі, вам дадому час!

Зноў звоніць тэлефон. Кірыла спыніўся.

Галіна. Шпурніце яго за акно і спявайце далей. «Хто ў меру любіць — любіць мала!» Бліскуча!

Кірыла. Дарагая Галіна Раманаўна! *(Цалуе ёй руку.)* Ніколі не забуду ваша шчырае захапленне.

З Дняпра чуваць музыка, а потым магутны гудок сірэны.

Галіна. «Тарас Шаўчэнка» на Херсон пайшоў.

Кірыла *(паглядзеў на гадзіннік)*, Дакладна. *(Паўза.)* Вам сардэчнае прывітанне ад майго друга Сяргея Пятровіча. Пісьмо атрымаў.

Галіна. Дзякую. Як яго здароўе?

Кірыла. Дазвольце прачытаць? *(Вымае пісьмо.)*

Галіна. Прашу.

Кірыла *(чытае)*. «Дарагі Кіруша, перадай маё сардэчнае шчырае прывітанне Галіне Раманаўне. Справы мае горш, як у шведа пад Палтавай. Начамі не сплю, усё кашляю. У нас яшчэ холадна, вятры. Сын хацеў паслаць мяне на поўдзень, але дактары не дазваляюць. Кажуць, што я нетранспартабельны. Божа, якое непрыгожае слова! Баюся я, Кіруша, што доўга не працягну. Як толькі атрымаеш тэлеграму, што твой друг паляцеў у космас на стыкоўку з ангеламі, то вельмі прашу цябе: апаніся ў нашу першую тэатральную робу і прыгадай нашы першыя купле-

ты... Апошні месяц я штодня чую твой голас. Усё часцей ты з'яўляешся перада мной. Цяжка пісаць, стаміўся. Абдымаю. Твой Пат — Сярога. Вуаля!» (*Кладзе пісьмо ў кішэню.*) Вуаля... Вуаля, Пат, дружа мой...

Г а л і н а. Кірыла Сяргеевіч, гэты свiтэр будзе вельмі цёплы. Дні за тры я яго закончу. Пашлём яму.

К і р ы л а. Вы ж Антону вяжаце.

Г а л і н а. Пашлём Вуаля?

К і р ы л а. Вуаля! Ад усяе души дзякую! Во ўзрадуецца Сяргей! Усё жыццё я працаваў з ім. Пачыналі ў цырку. Ён — Пат, а я — Паташон. Мы такое выраблялі, што не толькі гледачы, а нават славы, тыгры, мядзведзі рагаталі. А потым перайшлі на эстраду. Спачатку пра нас пісалі во такімі малюсенькімі літарамі ў самым канцы афішы, а праз які год — на ўсю афішу — г у м а р!!! Тры клічнікі. «Кірыла Ох і Сяргей Ах! Музычныя эксцэнтрыкі. Куплеты на злобу дня!» Заўсёды перааншлагі, і якія! А потым прыйшла вайна... І мы ў шынялях... У якіх толькі ўмовах выступалі. Паверце мне, няма нічога больш святога, як усмешка салдата ў кароткі перапынак паміж пеклам і смерцю.

З Дняпра чуваць тры кароткія сірэны.

Г а л і н а. «Гогаль» вяртаецца дадому.

К і р ы л а. Другі год я запрашаю вас праехаць на ім да Херсона.

Г а л і н а. Праедзем. Сёлета — абавязкова! Капітан мяне таксама запрашаў. Вось утраіх і паедзем.

К і р ы л а. А... Ясна.

Г а л і н а. Што?

К і р ы л а. Я ўтаплю капітана.

Г а л і н а. Не выйдзе. Яго за вайну двойчы тапілі.

К і р ы л а. Што вы, Галіна Раманаўна, я яго збіраюся ўтапіць у пiве.

Г а л і н а. Давядзецца вам у мяне грошы пазычаць, бо вашай пенсіі не хопіць.

К і р ы л а. Але, капітан яшчэ добра можа ўзяць.

Уваходзіць Кацярына Міхайлаўна, кладзе пакункі на стол.

К а ц ь р ы н а (*усхвалявана*). Мама, а дзе Антон?

Г а л і н а. Званіў, яго дырэктар штосьці выклікаў.

К а ц ь р ы н а. Даруйце, Кірыла Сяргеевіч, я з вамі не павіталася.

Кірыла. Гэта вам здалося. Я не паспеў адказаць. Дзень добры, Кацярына Міхайлаўна!

Кацярына. Дзень добры! *(Аглядае пакой, падышла да вялікай фатаграфіі сына, разглядае.)*

Галіна. Што з табою?

Кацярына *(правяла рукою па фота, здымае са сцяны, ідзе да стала, села, доўга прыглядаецца да фота, навесіла картку на ранейшае месца. Падышла да люстэрка).* Божа мой! На каго я стала падобная! *(Расплятае касу.)*

Кірыла. Вы чароўна выглядаеце.

Кацярына. Я бачу, бачу... Чорт! *(Зноў закручвае касу.)* Трэба ў цырульню ісці. *(Глядзіць на гадзіннік.)* Так мала часу. А дзе Антон?

Галіна. Я ж казалі: дырэктар яго выклікаў.

Кацярына. Так, так... Прабач, мама, у мяне ў галаве зараз такое... А восьмай гадзіне сёння з Масквы самалётам прылятае да нас...

Галіна. Васіль Іванавіч?

Кацярына. Не. Прылятае Антонію Тэрачыні.

Галіна. Антонію...

Кацярына. Ён, мама.

Галіна. Як жа ён дазнаўся, дзе ты жывеш?

Кацярына. Мяне папярэдзілі дзве гадзіны назад. Антонію прыляцеў з Італіі ў складзе пейкай дэлегацыі.

Галіна. Прылятае ў восем, з аэрадрома гадзіна. Будзе ў дзевяць. Трэба прыдумаць, што прыгатаваць на вячэру.

Кацярына. Трэба... Кірыла Сяргеевіч, вы не зможаце пазычыць мне рублёў сорок? У панядзелак палучка, і я вам адразу вярну.

Кірыла. З радасцю. Зараз. *(Выходзіць.)*

Галіна. Што ж будзе?

Кацярына. Што будзе, тое будзе.

Галіна. А калі ён...

Кацярына. Не турбуйцеся. Легенда астанецца ў сіле.

Галіна. Баюся я за цябе. А калі ты не вытрымаеш?

Кацярына. Не чакала такога ад цябе. Ты мой характар добра ведаеш.

Галіна. Ведаю, але ёсць такія хвіліны, калі выбухаюць пачуцці, і тады воля — бяссільная.

Кацярына. Са мною такога не бывала. Чаго ты так глядзіш на мяне? Не бывала!

Галіна. Ты забыла... забыла.

Кацярына. Мама!

Уваходзіць Кірыла.

Кірыла. Прашу! (*Кладзе грошы на стол.*) Дзесяць, дваццаць пяць, трыццаць. (*Далей лічыць дробнымі, нават медзякамі.*) Трыццаць адзін, трыццаць два... Трыццаць два рублі і трыццаць капеек. На жаль, больш няма.

Кацярына. Вялікае дзякуй! Пакіньце дзесятку сабе, вы ж без грошай засталіся.

Кірыла. Не, не, што вы? У вас такі госць, сеньёр... як яго?

Кацярына. Антопію Тэрачыні.

Кірыла. Яго трэба прыняць на вышэйшым узроўні. Тут справа гонару, і не толькі ваша, а і мая, вашага суседа і друга, і нават нашай рэспублікі! Аба мне не турбуйцеся. Я ў капітана пазычу.

Кацярына. Калі так, то яшчэ раз дзякую. Мама, а колькі ў вас?

Галіна. Трохі знайду.

Кацярына. Добра. Я зараз пераапраўся і паеду да дырульніка. Кірыла Сяргеевіч, мабыць, без вашай дапамогі не абыдземся. Не адмовіце?

Кірыла. З радасцю дапамагу.

Кацярына. А зараз, калі ласка, дапамажыце пераставіць тахту во сюды. А стол паставім тут...

Галіна. Навошта?

Кацярына. Так будзе лепей... Прасторней.

Кірыла. Раз-два, узялі!

Кацярына падыходзіць да тахты. Зазваніў тэлефон.

Галіна. Слухаю... Дзень добры... Зараз... (*Кацярыне.*) Цябе з райкома камсамола.

Кацярына (*узяла трубку*). Слухаю... І я вас вітаю. Усё, што вам абяцала, зрабіла. Дамовілася, параход будзе вялікі. Возьме ўсіх піянераў... Дзякую за запрашэнне, але, на жаль, я паехаць не магу... Не... Што вы, гэта ж мой абавязак, я ж ваш дэпутат. Бывайце здаровы...

Галіна. Куды ехаць?

Кацярына (*перастаўляе мэблю*). Паслязаўтра — дзень піянераў. Едуць у Трыполле, да помніка герояў Трыпольскай трагедыі, потым у Канеў, на магілу Тараса Шаўчэнкі пакладуць вянкі, будуць чытаць вершы вялікага Тараса, песні спяваць, а ўвечары распяляць касцёр каля магілы Гайдара...

Г а л і н а. Я люблю гэтае свята. Дзеці, як званочки.
Дзень самых добрых усмешак.

К і р ы л а. Калі я выступаю перад званочкамі, яны
смяюцца, а я хвалююся да слёз.

К а ц я р ы н а. Мама, на хвіліну, выбачайце... *(Ідзе ў
другі пакой, за ёю — Галіна.)*

К і р ы л а. Антоніо Тэрачыні з Італіі. *(Развёў рукамі.)*
Сеньёр Антоніо! О, санта Марыя! Грацыя, грандыёзо!
(Паказвае на сябе.) Сеньёр Кірыло, артысто, гумор, гран-
дыёзо!

Заплюшчыў вочы, развёў рукі, і калі прыбягае Р а я, то трапляе
ў абдымкі да Кірылы.

Грандыёзо! Санта Марыя!

Р а я. Што з вамі?

К і р ы л а. Я рэпетырую. Як добра, што вы прыйшлі,
Рая.

Р а я. Антон дома?

К і р ы л а. На жаль, няма.

Р а я. Ён мне так трэба...

К і р ы л а. Сядайце...

Р а я. Не магу. Не магу сядзець, не магу стаяць. Ска-
жыце, калі вы вельмі раззлаваны, як вы зрываеце злосць?

К і р ы л а. Я? Стаю на галаве па сістэме ёгаў. Паспра-
буйце, вельмі памагае.

Р а я. Жартуеце. Я толькі што пасварылася з бацька-
мі. Я ім сказала ведаеце што?

К і р ы л а. Не.

Р а я. Я ім сказала — годзе! Разумеце, годзе! *(Удары-
ла кулаком па сталае.)*

К і р ы л а. Хвілінку. *(Забраў са стала пакункі.)*

Р а я. І калі б яны ў тую хвіліну вымавілі хоць адно
слова, я б перакуліла стол, я б разграміла ўсё ў хаце
(упала крэсла). Не верыце?

К і р ы л а. Веру. *(Падняў крэсла. З дзвярэй выгляну-
ла Галіна.)*

Г а л і н а. А, гэта ты, Рая?

Р а я. Добры дзень.

Г а л і н а. Дзень добры... *(Знікае.)*

Р а я. Зноў пачаліся ўгаворы... Што Антон мне не па-
ра, што, я такой выключнай красы дурэпа, на якой можа
ажаніцца не які-небудзь трудзяга-валет, а якой хочаш
масці дачны туз! З машынай! І хто так гаворыць? Хто-о?
Мае бацькі! Арыстакраты з Гнідаўкі. Так, так! Нарадзілі-

ся яны ў сяле Гнідаўка, а потым перайменавалі нашу Гнідаўку на Капусцянку. І адкуль у іх такія погляды? Адкуль?

Кірыла. Та-а-ак... Гнідаўскія арыстакраты... *(Смяецца.)* Гнідаўскія! Ох, і здрава! А кажучь, дзеці не разумеюць бацькоў.

Уваходзіць Кацярына. На ёй лёгкае элігантнае плацце, у руках маленькая сумачка. Следам — Галіна.

Рая. О! *(Аглядае Кацярыну.)* О! Якое шыкоўнае плацце!

Кірыла. Грандыёзна! Прыма! *(Аж заспяваў.)*

Галіна. Наша «Дарнічанка». Далікатна і ярка. Сама такую красу вырабляеш, а насіць не хочаш. Напішу твайму дырэктару.

Кацярына. Яно ж кароткае. Так сапсавала краўчыха. Я ж не дзяўчына.

Рая. Гэта кароткае?! Падзівіцеся на маё. *(Прайшлася.)* Ды ў вас сучаснае вячэрняе плацце. Бляск!

Кацярына. Ды ну вас! *(Звоніць тэлефон. Кацярына бярэ трубку.)* Слухаю. Гэта ты, Антон? Дрэнна чуваць. З аўтамата? Так. Цяпер чую. Так, паўтары, так... І ты даў згоду? Чаму ж ты ў мяне не спытаўся? Ты разумееш? Так, так... Рая ў нас. Добра. Добра. Зараз. Рая, цябе. *(Падала трубку, адышла.)*

Рая. Я, Антон. Так. Каля метро? «Палтава»? І я цябе моцна, моцна. *(Паклала трубку.)* Антон разам са сваёй брыгадай запрасілі мяне ў рэстаран «Палтава»!

Кірыла. Гэта недзе каля аэрадрома, у лесе. Кіламетраў трыццаць ехаць.

Рая. Я там ніколі не была. Кажучь, там цудоўны аркестр. Патанцуем! Там-там, та-там... *(Прытанцоўваючы, цалуе Кацярыну, потым Галіну, паслала рукою пацалунак Кірылу і, прыпяваючы, выходзіць.)*

Галіна. Ты нешта збялела. Я табе дам кардыявалену.

Кацярына. Мама, нічога мне не дапаможа. Я сёння звар'яцею. За адзін дзень столькі... Прыезд Антонію, сын даў згоду... Паслязаўтра... *(Махнула рукой.)*

Галіна. Што?

Кацярына. Едзе за мяжу. У Індыю са сваёй брыгадай. На два гады...

Вялікая паўза.

Кірыла. У Індыю? Як я ім зайздросчу! Індыя!..

Дэлі, Калькута, Бамбей, сёмы пуд свету — маўзалеі Тадж-Махал, а Радж Капур, а якія песні!.. (*Папявае індыйскую песню.*)

Г а л і н а. Вы там былі?

К і р ы л а. Амаль. Я бачыў у кіно і чытаў.

Г а л і н а. А як жа Рая? Што ён ёй скажа?

К а ц я р ы ц а. Тое, што і я табе ў сорака трэцім сказала. Не забыла?

Г а л і н а. Не забыла.

К і р ы л а. Люблю песпакойнае ленінскае племя. Эх, скінуць бы гадкоў... Не будзем удакладняць — колькі...

Звоніць тэлефон.

Г а л і н а. Алё! Слухаю. Хто гаворыць? Выбаршчык? Зараз. Цябе, Каця.

К а ц я р ы н а. Слухаю. Добры дзень. Ізноў вы? Не. Выбачайце, я дома не прымаю. Разумею, але не магу. Прыходзьце ў райвыканком пятага а сёмай гадзіне вечара. Раней не магу. Што? Разумею больш, як вы, што дэпутат — слуга народу, але не ваш асабісты. (*Паклала трубку.*) От паскуда, тэрарызую ўсіх суседзяў па кватэры, піша брудныя заявы і яшчэ мне мараль чытае.

К і р ы л а. Такіх трэба дустам пасыпаць.

К а ц я р ы н а (*глянула на гадзіннік*). Мне час. А вы гаспадарце. На вас уся надзея.

К і р ы л а. Не турбуйцеся. Павяжу ваш фартух і буду такім памочнікам...

К а ц я р ы н а. Дзякую, Кірыла Сяргеевіч. Купіце віна натуральнага, чырвонага. Антоніо вельмі любіць чырвонае... Ну, і ўсё, я пайшла.

Г а л і н а. Чакай. (*Падыходзіць да дачкі.*) Кацюша... (*Правяла рукою па яе плячы.*) Шчасця табе...

К а ц я р ы н а кіўнула галавою, выходзіць.

К і р ы л а. Так... Санта Марыя.

Г а л і н а. Так у нас заўжды. Ці ёсць людзі, якія жывуць спакойна, ціха?

К і р ы л а. Ёсць. Наш друг капітан.

Г а л і н а. Што вы! У час вайны...

К і р ы л а. Калі гэта было! Цяпер яго нішто не хвалюе. Жыве, як варэнік у смятане.

Г а л і н а. Во каб ён пачуў, як вы яго...

Г о л а с к а п і т а н а. Чую.

Паўза. Уваходзіць капітан. У руках у яго пакунак і чамадан.

Капітан. Паўтары, камедыянт, хто я такі?!

Кірыла. Грацыа, сеньёр капітан. Якім чынам вы праніклі так непрыкметна?

Капітан. Дзверы былі незамакнёныя. Ты мяне двойчы абразіў. За гэта панясеш суровую кару. Дзень добры!

Галіна. Дзень добры! Ехаць куды збіраецца?

Капітан. Прыехаў. *(Да Кірылы.)* Дазволь паставіць у цябе чамадан, бо ў маёй новай каюце могуць свіснуць.

Галіна. Як у новай?

Капітан. Раскажу. *(Да Кірылы.)* Можна?

Кірыла. Прашу. *(Бярэ чамадан.)* Ды ён жа парожні.

Капітан. Там мая парадная роба, ордэны і фатаграфіі.

Кірыла. Зараз вярнуся. *(Выходзіць.)*

Капітан. А гэта я вам прынёс. *(Разгортвае пакунак і ставіць на стол мадэль карабля.)* Пазнаеце?

Галіна. Ваш.

Капітан. І брата вашага Міколы. У сорок шостым вы прыезджалі да нас.

Галіна. Дваццаць пятага мая.

Капітан. Гэта — каюта вашага брата.

Галіна. Тут мы абедалі, а потым вы запрасілі мяне да сябе. *(Павярнула мадэль.)* Тут ваша каюта.

Капітан. Яна. Не забылі?

Паўза. Галіна глядзіць мадэль. Уваходзіць Кірыла.

Кірыла. Усё ў парадку! *(Глядзіць на мадэль.)* «Дзясна». Прыгожы. Твой?

Капітан. Мой.

Кірыла. А дзе ён цяпер?

Капітан. Ходзіць, як і хадзіў, па ўсіх морах і акіянах. Які толькі груз не возіць, трудзяга. Дваццаць гадоў я хадзіў на ім... Зберажыце яго, Галіна Раманаўна.

Галіна. Зберагу. *(Узяла мадэль, разглядае яе.)* А праўду кажучь, нішто так не хвалюе, як успаміны.

Паўза. Галіна панесла мадэль у свой пакой.

Кірыла. Што здарылася, Максім?

Капітан. Заштарміла так... *(Набівае тытунём люльку. Уваходзіць Галіна.)* Сестрына дачка выйшла замуж, прыняла такога інтэлігентнага хлюста, як і сама. Ну і пачалося... Ты мяне назваў варэнікам, а яны празвалі ста-

рым грыбам. Пенсіённы грыб, ды яшчэ і без смятаны. Ты разумеш, якая гэта абраза — пенсіённы грыб без смятаны.

Кірыла. А сястра што?

Капітан. Сястра? Дачка ў рабыню яе ператварыла. Цярпеў я, цярпеў і... кінуў іх. У кожнага чалавека ёсць свае ракушкі. Але людзі — як караблі. Калі хочаш, каб над галавою лунаў сцяг, чысці дно ад ракушак. А ёсць такія, што з асалодаю абрастаюць ракушачнікам. Такія з часам становяцца маленькімі зайздроснікамі, скнарамі. Такімі якраз і сталі мае родзічы. Яны рашылі ператварыць мяне ў свайго штурхача. Прымушалі апрацаць парадную форму, вадзілі мяне ў розныя ўстановы: гэта наш дзядзя, заслужаны капітан далёкага плавання, кавалер дзесяці ордэнаў... І я спачатку, як заслужаны дурань, не разбіраўся. А яны стараліся як ямчэй прымасціцца на маёй шыі і ўжо пахабна пачалі вымагаць, каб я сваім аўтарытэтам дапамагаў ім у іх паскудных справах. І вот, аднойчы вечарам я гукнуў іх на палубу і зрабіў вялікі аўрал. Сказаў ім, што пра іх думаю, і аддаў канцы.

Галіна. Як? Кватэра ж ваша?

Капітан. Мая, але давялося падняць якар.

Кірыла. А дзе ж ты цяпер жывеш?

Капітан. Недалёка ад вас, за мостам, на вадзе. Купіў стары драўляны шлюп, адрамантаваў. Кабіна добрая. Маторчык — Л-12, пяць міль за гадзіну. Перафарбаваў. Так што — прашу ў госці. На беразе вялікі ясакар і каля яго прышвартаваны мой шлюп. Белы, нібы лебедзь, а на носе надпіс у ваш гонар — «Галіна».

Галіна. Праўда?

Капітан. Так. Жыву, як кароль!

Галіна. А хто ж вам варыць, бялізну мае?

Капітан. Дарагая Галіна Раманаўна! Няма на свеце такой прачкі і такога кока, як мы — маракі.

Галіна. А зімою што будзе?

Капітан. Да зімы пяць месяцаў, а потым шлюп выцягну на бераг, найму дзе-небудзь пакойчык, а вясною зноў на ваду! Я і рад, што так здарылася. Не спачувайце мне, а наадварот — павіншуйце старога капітана з нава-селлем. Увесь дзень на свежым паветры, і кожнага ранку я сустракаю першы праменьчык сонца... Краса непаўторная. Усё замаўкае... Мабыць, у космасе такая цішыня... І ў тую хвіліну я гляджу на свет вачыма дзіцяці. Так было на моры, так і на Дняпры.

Кірыла. Прырода мае магічную красу, гэта праўда.

Г а л і н а. Калі глядзець па яе вачыма дзіцяці. Не кожнаму дадзена такое вялікае шчасце.

К і р ы л а. Чаму?

Г а л і н а. Нямала і такіх людзей, якія любяць глядзець... у гаршкі суседа, а галаву падымаюць к небу толькі тады, як бушуе навальніца. На жаль, так. *(Зазваніў тэлефон.)* Слухаю. Антон не прыходзіў. Добра, Каця, купім «Аksamіт Украіны». Добра.

К а п і т а н. Прывітанне ад мяне.

Г а л і н а. У нас Максім Максімавіч. Табе прывітанне. Зараз. Вас просіць.

К а п і т а н *(узяў трубку)*. Дзень добры, Кацярына Міхайлаўна! Дзякую! Дзе прападаў? Пераязджаў на новую кватэру. Чаму? Раскажу. Вясёлая гісторыя. Абавязкова буду пры поўнай форме. Дзякую! *(Паклаў трубку.)* Меў гонар атрымаць запрашэнне на вячэру. Чакайце, чакайце, а ці не дзель параджэння ў Кацярыны Міхайлаўны.

Г а л і н а. Не. Прыязджае да нас знаёмы з Італіі.

К а п і т а н. О, праспяваем «Бандэра росса».

К і р ы л а. «Бандэра росса»... *(Спявае на італьянскай мове разам з капітанам першы куплет. А калі яны закончылі, заспявала Галіна.)*

Г а л і н а. «Ідзі наперад, народ! На бой крывавы!» Мы таксама яе спявалі ў генерала Каўпака.

К і р ы л а. Вы былі...

Г а л і н а. Разведчыцай, разам з дачкой. Каці не пашанцавала. Пайшла ў горад на сувязь і трапіла ў аблаву. Вывезлі яе ў Германію. Думала — канец, не пабачымся болей. Але, на шчасце... *(Ціха заспявала.)* «Чырвоны воін пераможа ўсіх...» «Бандэра росса, бандэра росса». *(Выходзіць на кухню.)*

К а п і т а н. Ты ведаў?

К і р ы л а. Не, о, мадонна!

К а п і т а н. Мадонна! Ізноў мы селі на мель, на рыфы, як сляпыя. Ну, я — салёны гурок з дублёнай скураю, не адчуў, а ты, артыст, мастак, душа твая тонкая... Штодня тут круцішся, як... І не знаеш, што перажыла Галіна Раманаўна і зберагла мора, акіян дабраты душэўнай для цябе, для мяне, для ўсіх. Скажы, хто мы цяпер такія? Хто?

К і р ы л а. Хто? М-м... М-м...

Уваходзіць Галіна ў фартуху.

Г а л і н а. Прашу вас, кавалеры, дапамажыце скласці

спіс пакунак. Госць замежны. Я не ведаю, што яны любяць.

Капітан. Італьянцы любяць спагеці.

Галіна. А што гэта такое?

Кірыла. Гэта доўгія макароны, іх нацыянальная страва. Я ў цырку працаваў з італьянцамі. Знаю. Дык, значыць, запісваем. Да макаронаў патрэбен сыр. Накрышым і туды — масла паўкіло...

Капітан. У мяне каля чоўна на кукуане судак ходзіць кілаграмы на два.

Кірыла. Цудоўна! Судак па-польску. Шкада, што не заўтра прыязджае сеньёр Антоніо, я б яму палавіў зялёных красунь, што спяваюць: ква, ква...

Галіна. Ну, што вы!

Капітан. Далікатэс, далікатэс!

Кірыла. Нашпігаваць часначком... язык можна пракаўтнуць.

Галіна. Пішыце — бараніны тры кіло.

Кірыла (*піша і гаворыць*). Бараніны, сеньёр, перац, Антоніо, часнок, мы вас, яйкі з маянэзам, сеньёр, прымаем, каўбаса ўкраінская, на самым, гарэлка з перцам, высокім узроўні, віно «Аksamіт». Фініта?

Капітан. Фініта.

Галіна (*ціха*). Антоніо Тэрачыні...

Кірыла. Скажыце, Галіна Раманаўна, а хто гэты сеньёр Антоніо?

Галіна. Хто? (*Паўза.*) Я яго не ведаю... Не знаю...

З Дняпра чуваць трывожныя гудкі парахода.

Заслона.

КАРЦІНА ДРУГАЯ

Непадалёку ад аўтатрасы, у лесе рэстаран «Палтава». На адкрытай пляцоўцы дубовыя сталы, лавы. У глыбіні сцэны — калодзежны журавель. Збоку — плечены з лазы плот, а далей віднеецца будынак рэстарана — сялянская хата з саламянай страхой. Туды ўваходзяць і выходзяць госці, афіцыянткі ў нацыянальных убраннях. З рэстарана чуваць музыка. З боку тэрасы часам даносіцца шум праезджых машын.

За сталом сядзяць Мікола, Юрка з жонкаю Наталкай, Іван з Арысяю, якія доўга глядзяць адно аднаму ў вочы, трымаюцца за рукі і ні на кога не звяртаюць увагі.

За другім сталом двое гуляюць у шахматы. Трошкі далей сядзіць адзіночкі падвыпіты чалавек. На галаве ў яго мяккі капялюш. На пляцоўцы танцуюць Рая з Антонам.

М і к о л а. Не, хлопцы, усё гэта не так проста. Рая парачоная, усе пра гэта знаюць, і раптам Антон едзе па два гады. Вы не ведаеце, які характар у Раі?

Н а т а л к а. Калі любіць, то ўсё вытрымае. І чаго Антон цягне? Скажаў бы ёй.

М і к о л а. Ён хвалюецца.

Н а т а л к а. Глянё, як смяецца Рая. Шчаслівая... Не ведае, што сёння...

М і к о л а. Испыты па сталасць.

Н а т а л к а. Ох, і чэрці лысыя вы, мужчыны! Колькі мы церпім праз вас...

Ю р к а. Прыгожа Рая танцуе, вельмі хораша танцуе.

Н а т а л к а. Нічога асаблівага не бачу. Антон — гэта клас! Паглядзі, як ён яе трымае! Люблю з ім танцаваць. Ён так лёгка вядзе...

Ю р к а. А я з ёю. Рая так лёгка ідзе...

Н а т а л к а. Лёгка? Калі ты з ёю танцаваў?

Ю р к а. Яшчэ да нашага вяселля.

Н а т а л к а. Э-э, галубок! Час ужо і забываць! Чуеш?

М і к о л а. Ох, і раўнівая ты, Наталля!

Ю р к а. Каб ты ведаў, Мікола, якое ціхае і спакойнае ў мяне жыццё... Ад лагоднага характару Наташы, бывае, выйду на балкон, гляджу на зоркі і у-у-у (*завывае*).

М і к о л а. Ох і здорава! Ану, яшчэ.

Н а т а л к а. Паспрабуй!

Ю р к а (*цалуе Наташу*). Усё, усё, мая ненаглядная. (*Спявае.*)

Ты мая радасць, ты маё гора...

Н а т а л к а. Скажы, Мікола, Атэла — пазітыўны вобраз ці негатыўны?

М і к о л а. Пазітыўны.

Н а т а ш а. Калі я дазнаюся, што ты... Глядзі мне ў вочы, што ты там з якой-небудзь азіяткай... Я цябе, мой любы, пазітыўна задушу.

М і к о л а. Атэла меў афрыканскі тэмперамент.

Н а т а л к а. Украінскі, галубок, страшнейшы за афрыканскі. Ці, можа, не верыш?

Ю р к а. Веру, веру!

М і к о л а. Супакойся, Наталка. Мы едзем у краіну са строгай мараллю. Ды такая спёка... Спяць на цыноўках голенькія, дыхаць няма чым...

А р ы с я. Ох...

І в а н. Ах...

Н а т а л к а. Ды не стагніце вы так жаласна.

А р ы с я. Мы не стогнем, мы так размаўляем.

І в а н. Арыся... Арыся...

А р ы с я. Што, што, Ваця?

І в а н. Ах...

А р ы с я. Ох...

М і к о л а. Душэўна развітваюцца. Ох...

Ю р к а. А ты...

Н а т а л к а. Маўчы! Хіба не адчуваеш, што тут у мяне? Але я не люблю пры людзях.

М і к о л а. Цікава, як будзе Рая з Антонам развітвацца.

Н а т а л к а. Давядзецца яму штодня пісьмы пісаць на-рачоной. Толькі ці дапаможа гэта?..

Ю р к а. Наталка.

Н а т а л к а. Пажывём, пабачым...

Ю р к а. Няўжо ён пры нас ёй скажа?

М і к о л а. Пры людзях лягчэй. Нам трэба дапамагчы Антону.

Н а т а л к а. Антон — арол, сам справіцца.

Ю р к а. Любоў не такія крыллі звязвала.

Н а т а л к а. Што?

Ю р к а. Факт. Хто маё крылле падрэзаў?

Н а т а л к а. Не загібай, пеўнічак ты мой. Лепей налі ўсім.

Ю р к а. Лепей паклюй салацік, курачка мая залатая.

Н а т а л к а. Рабі, што я сказала!

Юрка налівае ўсім. Да стала падыходзіць п'янаваты чалавек у капелюшы.

Ч а л а в е к. Выбачайце, вы не дэлегацыя?

М і к о л а. А што?

Ч а л а в е к (*пакутліва*). Ад самай раніцы чакаю. Дамовіліся, што тут сустрэнемся...

М і к о л а. А вы хто будзеце?

Ч а л а в е к. Я з му... з му... з муністэрства.

Ю р к а. З якога?

Ч а л а в е к. Гэта... не важна... Дык не дэлегацыя?

М і к о л а. Не.

Ч а л а в е к. Пардон. (*Пайшоў да свайго століка. На-лівае чарку, нюхае гурок.*)

М і к о л а. Добра ўзяў.

А р ы с я. Ох...

І в а н. Ах...

Н а т а л к а. Зноў? Ды вы ўжо цалуіцеся, ці што, толькі не стагніце.

Мікола пачаў песню, усе яго падтрымліваюць. Антон памахаў ім рукою, працягвае танцаваць з Раяй.

А р ы с я. На два гады, ох!..

І в а н. На два гады, ах!.. (Абняў Арысю, пацалаваў яе ў шчаку.)

Н а т а л к а. Ды пацалуй ты яго, Арыся, во так!

Абняла Юрку і пацалавала яго ў вусны.

Ю р к а. Ой, ой... (Наталка доўга яго цалуе.)

1 - ш ы ш а х м а т ы с т (загледзеўся на іх, аж за-свістаў.)

2 - г і ш а х м а т ы с т. Шах!

1 - ш ы ш а х м а т ы с т. Чакай.

2 - г і ш а х м а т ы с т. Мат!

Музыка сціхла. Антон і Рая хуценька выходзяць.

А н т о н. Не сумуйце, братачкі, мы зараз вернемся.

Н а т а л к а. Куды гэта яны?

М і к о л а. Думаю, зараз Антон скажа Раі ўсё...

Ю р к а. Наталачка, няўжо ты так пастарэла? Няўжо ты забыла, як мы бегалі праветрывацца?

Н а т а л к а (усміхаецца). Ты хуліган.

Ю р к а (да Міколы). Бачыў? Успомніла курачка, як была куравяткам.

Н а т а л к а. Змоўкні! Антон не такі, як ты, нахабнік.

Ю р к а. Але Рая такая, як ты... была...

Н а т а л к а. Я была?

М і к о л а. Была, была, Наталачка...

Ю р к а. Чула? Мікола аб'ектыўна гаворыць.

Н а т а л к а. Аб'ектыўна? Такі ж разбойнік, як і ты.

Ю р к а. Ах, вось яно што! Утаіла ад мяне?

М і к о л а. Я яе некалі адзін раз пацалаваў, а яна мяне два разы правяла далікатна так па шчоках...

Ю р к а. Руку, дружка! Тое ж самае было і са мной, калі я першы раз пацалаваў яе... Бывай здарова, Наталка, каралева ты мая!

М і к о л а. Бывай здарова, наша каралева.

Юрка і Мікола чокаюцца з Наталкай.

А р ы с я. Ох...

І в а н. Ах...

Наталка заспявала вясёлую жартоўную песню. Хлопцы падтрымліваюць. Другі куплет зачынае басам 2-гі шахматыст.

Н а т а л к а. Вось гэта падтрымаў!..

Спяваюць усе. Падыходзіць чалавек у капелюшы.

Ч а л а в е к *(зацягнуўшы песню так, што ўсе змоўклі)*. Люблю гэтую песню. Ой, як люблю... Выбачайце, вы не дэлегацыя?

М і к о л а. А вы хто будзеце?

Ч а л а в е к. Я, я з му... му... муністэрства. Пратакол! Пратакол — самае галоўнае для чужаземца. Пратакол, рашэнне, гарэлка, ікра, факт!

М і к о л а. А хто ваш міністр?

Ч а л а в е к. Гэта не так важна. Я сустракаю... Дык вы — не дэлегацыя?

М і к о л а. Не.

Ч а л а в е к. Бонжур, ауфідэрзеен, гуд бай! *(Адышоў.)*

Да стала падыходзяць Антон і Рая.

Н а т а л к а. Антон! Купі Раі такую памаду, каб слядоў не пакідала.

Уваходзяць дзве афіцыянткі. Яны ставяць пляшку віна і чаркі на стол шахматыстаў, дзве бутэлькі шампанскага на стол Антона. Выходзяць. |

Р а я. Мне здаецца, што ў мяне сёння найшчаслівейшы дзень. Толькі не ведаю чаму, калі прыходзіць шчасце, разам з ім у душу запаўзае трывога. Ці бывае так у вас?

Н а т а л к а. Бывае.

Р а я. Чаму гэтак?

М і к о л а. Баімся згубіць шчасце, таму і хвалюемся.

А н т о н. За хвалюючае шчасце, Рая! *(Чокнуўся з ёю.)*

Н а т а л к а. Горка!

Ю р к а і М і к о л а. Горка!

А р ы с я. Ох...

І в а н. Ах...

А н т о н. Арыся, Ваня, што з вамі?

А р ы с я. Мы так...

І в а н. Развітваемся.

А р ы с я. Два гады, Ваня, ох!

Н а т а л к а *(да Юркі)*. Каб ты мне кожны тыдзень лісты прысылаў, і не кароценькія, а па паўметра.

М і к о л а. На пальмавых лістах пісаць будзеш.

Р а я *(да Антона)*. Куды яны збіраюцца?

А н т о н. У далёкі шлях мая брыгада паслязаўтра адпраўляецца...

М і к о л а. У краіну казачных цудаў... *(Спявае.)* «Не счесьць алмазов в каменных пещерах...»

Р а я. У Індыю?

М і к о л а. Так. Вялікая краіна, вялікі народ.

Ю р к а. Колькі крыві ён праліў за сваю свабоду.

М і к о л а. Без барацьбы, без крыві свабода не прыходзіць. Прыгадайце наш народ.

А н т о н. А калі воля прыходзіць лёгка, яе не шануюць і нават хутка забываюць тых, хто крывёю сваёю дапамагаў вырвацца з няволі.

Н а т а л к а. Скажу вам, хлопцы, дужа вы добрыя. Усіх, хто крыкне: «дружба, дружба», адразу братамі называем, а ёсць і такія правіцелі: мы іх моцна абдымалі, а яны глыбей запускалі рукі ў наша дабро, а цяпер яшчэ і зневажаюць нас, лаюць, ды як!..

А н т о н. І ўсё-такі, Наташа, ніводная дзяржава ў гісторыі не мела столькі сапраўдных, шчырых, чэсных, баявых сяброў, як наша. Пра гэта марыў Уладзімір Ільіч, і яго мара збылася поўнасьцю. Я веру, што б там ні рабілі правіцелі, народы з намі!

Н а т а л к а. Усё гэта так, але...

Ю р к а. І чаго ты завялася? Але, але... Гэта справа высокай палітыкі. Гэта табе не боршч зварыць.

Н а т а л к а. А чаму ты так зняважліва пра боршч гаворыш? А па-мойму, найвышэйшая палітыка робіцца для таго, каб у кожнай хаце кожны дзень быў добры боршч.

А н т о н. І каўбаса, і чарка. *(Смяецца.)*

Н а т а л к а. А што? Чаму ты смяешся? Яшчэ не раз ты паплачаш у Індыі, Антон, успамінаючы наш украінскі боршч.

Р а я. Антон!.. *(Вялікая паўза.)*

1-шы шахматыст. Шах!

2-гі шахматыст. Асцярожна! Тут каралева.

Р а я. Едзеш?

Антон кіўнуў галавою.

Р а я. Не, ты жартуеш.

М і к о л а. Антон — наш брыгадзір.

Р а я. Дзякую, што напамніў.

А н т о н. Для нас вялікі гонар, дый для цябе...

Р а я. Што для мяне?

А н т о н. Гонар! Сярод тысяч зваршчыкаў даручаюць гэтую справу твайму Антону і яго сябрам. Над прорвамі ў гарах будзем варыць сталёвыя аркі дружбы.

Р а я. А як жа я?

А н т о н. Заўтра да мяне пераселішся жыць. Будзеце разам чакаць мяне.

Н а т а л к а. Разам будзем чакаць нашых арлоў.

А р ы с я. Ох...

І в а н. Не стагні.

М і к о л а. Два гады праляцяць...

Ю р к а. І не заўважыш, Рая.

Рая ўстала, глядзіць на Антона.

Р а я. Гэта ўсё, што ты хацеў мне сказаць?

А н т о н. Рая, зразумей...

Р а я. Скажы чэсна, ты мог адмовіцца?

А н т о н. Мог.

Р а я. Дык чаму ты гэтага не зрабіў?

А н т о н. Зразумей. Гэта наш абавязак, справа гонару — майго, іх, бацькаўшчыны.

Р а я. Не хавайся за гучныя словы! Не выкручвайся!

М і к о л а. Лягчэй, Рая! Гэта не толькі гучныя словы. Гэта праўда. Толькі брахня бывае гучнаю, крыкліваю. Як ты магла? Ты ж не фіфа патлатая, а трудзяга.

Р а я. А як, Антон, усе вы маглі ўтаіць, скрыць ад мяне? Хіба ты не знаў, калі прызначаў вяселле? А цяпер... Што я скажу таварышкам сваім, навучы мяне, як глядзець ім у вочы, як збрахаць, як выкручвацца? Пра які гонар я мушу гаварыць? Навучы!

А н т о н. Я ведаў, але не быў упэўнены, што нас зацвердзяць. Толькі сёння прыйшла тэлеграма, паслязаўтра трэба быць у Маскве, і ў той жа дзень вылятаем далей. Скажыце ёй, хлопцы.

Ю р к а. Мы далі згоду яшчэ ў мінулым годзе. У такой справе наогул не паложана трапацца. Відаць, доўга зацвяджалі праект. Я нават забыў пра гэта. Клянуся табе здароўем сына, Рая.

Н а т а л к а. Сына не чапай! Сёння сказаў, праўда. Ты думаеш, Рая, мне лёгка? Але я ведаю, калі любіш, трэба чакаць. Чакаць, чорт пабяры! Чакаць! Можа, у гэтым вялікая і галоўная краса жыцця.

Р а я. Што скажуць пра мяне, калі я во такую буду хадзіць? Пагуляла, а жанішок махнуў... на два гады... Я ж не жонка табе.

А н т о н. Я не ведаў... Рая! (Хоча абняць Раю.)
Р а я (адштурхнула яго). Шчаслівай дарогі вам усім...
А я... (Хутка выходзіць.) Шчаслівай дарогі!

Грае музыка.

А н т о н. Хлопцы... Сябры... (Крыкнуў.) Рая! (Пабег услед за ёю.)

2-гі шахматыст. Шах... Яшчэ раз шах...

Падыходзіць п'янаваты чалавек.

Ч а л а в е к. Вы не дэлегацыя? Я з му... му...

М і к о л а. Ідзі ты му... да... чорта лысага.

Ч а л а в е к. Ясна. Гуд бай! (Выходзіць.)

2-гі шахматыст. Яшчэ раз шах... і, здаецца,
мат...

Музыка іграе мацней.

Заслона.

КАРЦІНА ТРЭЦЯЯ

Кватэра Кацярыны Міхайлаўны. Вечар. Скрозь вокны і адчыненыя дзверы балкона відаць ззянне агнёў вячэрняга Кіева. Пражэктарамі асветлены залатыя купалы Лаўры і недалёка ад іх абеліск Вечнай Славы.

К і р ы л а расстаўляе на століку бакалы.

Г а л і н а. Якое віно вы купілі?

К і р ы л а. Венгерскі вермут. Спачатку будзе аперытыў. Кожнаму нальём вермуту. Хвілін трыццаць на размову, а потым ужо за стол. Так паложана.

Г а л і н а. Без закускі?

К і р ы л а. Не паложана.

Г а л і н а. У нас лецей. Прыйшлі госці, адразу за стол. А гэты каператыў мне не падабаецца.

К і р ы л а. Выбачайце, але не каператыў, а аперытыў.

Г а л і н а. Оператыў...

К і р ы л а. Можна і так... Здаецца, усё... Я пайду пераапрапуся.

Г а л і н а. Дзякую вам ад усяго сэрца.

К і р ы л а. Што вы, Галіна Раманаўна. Я шчаслівы, што магу вам дапамагчы. Вуаля!

Узрушаны, уваходзіць А н т о н.

К і р ы л а. Сеньёр Антонію, грацыя!

А н т о н. Грацыя, грацыя.

Кірыла выходзіць. Антон набірае нумар тэлефона, але, відаць, ніхто не адказвае. Кінуў трубку.

А н т о н. А, чорт! (*Заўважыў столік з бакаламі.*) Што гэта?

Г а л і н а. Як добра, што ты прыйшоў...

А н т о н (*перапыняе*). Дзе мама?

Г а л і н а. Паехала на аэрадром сустракаць... прыяцеля...

Антон зноў набірае нумар тэлефона.

Г а л і н а. А чаму ты не пытаеш, каго маці сустракае?

А н т о н (*паклаў трубку*). Мне ніхто не званіў?

Г а л і н а. Не.

Антон сеў у крэсла, закурыў.

Г а л і н а. Антоша... Каця паехала сустракаць свайго друга.

А н т о н. Я чуў, чуў...

Г а л і н а. Што з табою?

А н т о н. Бабуня, ні пра што не пытай мяне сёння.

Г а л і н а. А я магу гаварыць?

А н т о н. Бабуня!

Г а л і н а. Усё. З Італіі прыязджае прыяцель Каці, з якім яна была ў падпольнай арганізацыі на нямецкім заводзе... Яны хутка будуць тут. Усё. Прабач. (*Выходзіць на кухню.*)

А н т о н. Бабуня, чакай. У мяне... такога яшчэ не было... Упершыню я не ведаю, што рабіць.

Г а л і н а. А запытаць можна?

А н т о н. Сам скажу, сам...

Г а л і н а. Рая.

А н т о н. Адкуль ты ведаеш?

Г а л і н а. У твае гады толькі любоў можа так усхваляваць. Упершыню я цябе бачу такім.

А н т о н. Заўтра я з хлопцамі выязджаю... Скажаў пра гэта Раі, а яна...

Г а л і н а. Разумею. У Раі характар круты. Дзяўчына гордая. За гэта я яе і люблю.

А н т о н. Гордая? Якая ж гэта гордасць? Яна ведае, як я яе люблю, ведае, што для мяне яна... Але я не магу зразумець, няўжо толькі ў даўнія часы любімая магла чакаць любоў сваю і нават ісці на смерць. Няўжо мы сталі

такімі дробязнымі, глухімі, халоднымі? Для чаго тады жыць? Для чаго? Скажы! У цябе было вялікае жыццё, можна чалавек жыць без кахання? Праз самалюбства, баючыся, што нехта скажа подлае слова, не так паглядзіць, знішчыць у сабе пайпрыгажэйшыя, найсвятлейшыя пачуцці, разбіць мары і жыць, як папугай...

Г а л і н а. Рая не такая!

А н т о н. Дык чаму ж яна ў адно імгненне абарвала ўсё, што было між намі?

Г а л і н а. Ёй вельмі цяжка... Я не хацела табе гаварыць, але я заўважыла — Рая чакае дзіця.

А н т о н. Яна сёння сказала мне. Я так узрадаваўся, прасіў яе пераехаць да нас, чакаць мяне тут, у нас.

Г а л і н а. І добра зрабіў. Ты ж ведаеш, якія ў яе бацькі. Маці падобна на індычку, а бацька на дзікага вепра. Ёй там заставацца нельга. Я і Кацярына, мы пагаворым з ёю, толькі маме сёння не гавары пра гэта ні слова.

А н т о н. Чаму?

Г а л і н а. Ні слова. Прашу цябе, Антон.

А н т о н. Добра. *(Тэлефонны званок.)* Так, так, Мікола. Дзе ты яе бачыў? Так, зараз бягу. *(Паклаў трубку.)*

Г а л і н а. Антон! Помні, Раю хваляваць нельга.

А н т о н. Бабуня! *(Абняў Галіну, пацалаваў, выбег.)*

Г а л і н а. О, юнацтва! Якое ты ўсхваляванае, прыгожае і... неразумнае... *(Падышла да століка, узяла пляшкку віна, разглядае.)* Каператыў... Не, оператыў...

Чуваць званок у калідоры. Галіна выходзіць. Праз хвіліну ўваходзяць Антоніо з чамаданам, Кацярына і Галіна.

К а ц я р ы н а. Гэта мая мама, Галіна Раманаўна.

А н т о н і о *(цалуе Галіне руку)*. Антоніо Тэрачыні.

Г а л і н а. Вельмі прыемна. Дачка расказвала мне пра вас.

А н т о н і о. І я вельмі рады. Кацярына гаварыла мне пра вас.

К а ц я р ы н а. Антоніо, прашу сюды. *(Ідзе ў другі пакой, а праз хвіліну вяртаецца.)*

Г а л і н а. Павошта ты косы абрэзала.

К а ц я р ы н а. Не пытай, а што — пагана?

Г а л і н а. Як табе сказаць?.. Такая маладзічка... Не пазнаць... Як прычоска мяняе аблічча. Не, добра.

К а ц я р ы н а. Дзякую, мама.

Г а л і н а. Надоўга?

К а ц я р ы н а. Заўтра паляціць. Антон не прыходзіў?

Г а л і н а. Не... Я пайду на кухню, бо там прыгарыць.
К а ц я р ы н а. Ідзі і не хвалойся.

Г а л і н а выходзіць. Уваходзіць Антоніо. Ён пераапануў
піпкак і памяняў гальштук.

А н т о н і о *(ціха, усхвалявана)*. Катарына... *(Падышоў.)* Катарына...

К а ц я р ы н а. Антоніо... сядай. Не думала, што сустрэнемся.

А н т о н і о. А я думаў. Я шукаў цябе.

К а ц я р ы н а. Дай сігарэту. *(Антоніо дае закурцыць.)*

А т ы?

А н т о н і о. Так, так. *(Закурвае.)*

К а ц я р ы н а. Ты змяніўся...

А н т о н і о. Стары стаў.

К а ц я р ы н а. Такі ж прыгожы...

А н т о н і о. А ты, Катарына...

К а ц я р ы н а. Не трэба, Антоніо. Давай памаўчым і паглядзім адзін аднаму ў вочы.

Антоніо кіўнуў галавой, што згодзен. Чуваць гудкі парахода. Здалёк далятае музыка.

А н т о н і о *(ціха)*. Катарына, не магу маўчаць, не магу... Я люблю цябе, Катарына.

К а ц я р ы н а. Прашу цябе, Антоніо, не трэба. Раскажы, як ты жыў усе гэтыя гады?

А н т о н і о. О... Санта Марыя! Усё было — і радасць, і гора... Больш гора... Праз пяць гадоў, як мы развіталіся, я ажаніўся.

К а ц я р ы н а. Дзеці ёсць?

А н т о н і о. Не... З жонкай ты разлучыла мяне.

К а ц я р ы н а. Я?

А н т о н і о. Яна не магла ўвайсці ў маё сэрца... Ты, Катарына, не пусціла.

К а ц я р ы н а. Антоніо, я прасіла цябе.

А н т о н і о. Добра... А ты замужам?

К а ц я р ы н а. Была, але муж памёр. Астаўся сын Антон. Вунь яго фатаграфія.

Антоніо падышоў да сцяпы.

А н т о н і о. Катарына... *(Зняў фота і ідзе да Катарыны.)* Катарына.

К а ц я р ы н а *(забрала фота, навесіла на ранейшае месца, павярнулася.)* Не... Не! Ты памыляешся.

А н т о н і о. Катарыша...

К а ц я р ы н а. Не. *(Закрыла фота спіной.)* Антоніо, прашу цябе. Антоніо. Фініта.

Антоніо адышоў да балкона, глядзіць на Кіеў. Да яго падыходзіць
Кацярына, правяла рукою па плячы.

К а ц я р ы н а. Прыгожы Кіеў вечарам.

А н т о н і о. Я нічога не бачу.

Кацярына ціха заспявала народную італьянскую песню.

А н т о н і о. Не забыла?

К а ц я р ы н а. Не забыла. І не забыла, як ты мяне вучыў абыходзіцца з магнітнай мінай. *(Антоніо кіўнуў галавой.)* Мне часта сніцца... Прачынаюся з крыкам — Антоніо!

А н т о н і о *(навярнуўшыся)*. Катарына, я ўжо бачу. Бачу.

Званок у калідоры.

К а ц я р ы н а. Антоніо, я запрасіла нашых сяброў на вячэру. Гэта яны.

Антоніо кіўнуў галавой. Кацярына пайшла ў калідор, Антоніо падыходзіць да сцяпы і ўважліва разглядае фота. Чуваць галасы. Уваходзіць Кацярына, за ёю ў параднай форме капітан і ў светлым касцюме Кірыла. У капітана на пінжаку ордэнскія калодкі. Госці спыніліся каля дзвярэй.

К а ц я р ы н а. Мой друг — Антоніо Тэрачыні. *(Антоніо пакланіўся.)* Нашы сябры: капітан Максім Максімавіч, заслужаны артыст Кірыла Сяргеевіч. *(Капітан і Кірыла таксама пакланіліся.)* Прашу, сядайце. *(Уваходзіць Галіна.)* Мама, сядай тут. *(Пасадзіла Галіну, Кацярына падала ўсім бакалы, іх напоўнілі.)* За нашага госця, майго баявога таварыша, друга, з якім я на нямецкім заводзе, на фашысцкай катарзе змагалася ў адной падпольнай групе, за Антоніо Тэрачыні!

У с е. Ваша здароўе!

К і р ы л а. Сеньёр Антоніо, салюто!

Усе селі. Паўза.

Г а л і н а. Якое ў вас падвор'е ў Італіі?

А н т о н і о. Так, як і ў вас. Трохі, можа, сонца больш.

К і р ы л а. Вы добра ведаеце нашу мову.

А н т о н і о. Катарына вучыла... А потым сам.

Паўза.

Галіна. А дажджы ў вас ідуць?

Антоніо. Дажджу няма.

Галіна. А як з ураджаем? Якія віды?

Антоніо. Не ведаю. Я жыву ў горадзе.

Паўза.

Капітан. Ці будзе ваша футбольная зборная гуляць сёлета з пашай?

Антоніо. Не знаю...

Паўза.

Кірыла *(адкашляўся)*. Выбачайце, сеньёр, а як адчувае сябе папа рымскі? Як яго здароўе?

Антоніо. О, вы католік?

Кірыла. Крый божа, я праваслаўны атэіст!

Антоніо. А... Я з папай не сустракаюся. Стары чалавек, мабыць, кашляе. *(Смяецца.)*

Усе смяюцца.

Капітан. А як вы, выбачайце, трапілі на нямецкі завод? Італія была з фашыстамі.

Антоніо. Не, не, Італія не хацела, то дучэ Мусаліні. Італьянскія фашысты былі з Гітлерам, а Італія — гэта мы *(паказвае на сябе)*. Я сядзеў у турме, а потым нас вывезлі на нямецкі ваенны завод, там я і спаткаўся з сеньёрай Катарынай.

Кірыла. Вы камуніст?

Антоніо. Сацыяліст.

Капітан. Левы ці правы.

Антоніо. Не левы і не правы. Я ў цэнтры... Мы хістваемся як у гадзінніку *(паказвае)*.

Кацярына. Маятнік.

Антоніо *(смяецца)*. Маятнік, так. Наша група цэнтр. Там-там *(паказвае ўлева)*, там-там *(паказвае ўправа)*.

Капітан. А вы больш куды — там-там улева ці там-там управа?

Антоніо. Я там-там улева. Я цяпер мэр горада. Мяне на выбарах падтрымалі камуністы.

Кацярына. О, дык вы цяпер, сеньёр Тэрачыні, мэр горада? Віншую! А мы сустракалі вас без музыкі і прамоў.

А н т о н і о. Грацыя! Але я, Катарына, камрад, а не сеньёр.

К і р ы л а. А ваш горад вялікі?

А н т о н і о. Крыху меншы за Кіеў. Колькі ў вас на-сельніцтва?

К і р ы л а. Больш як паўтара мільёна.

А н т о н і о. А ў маім горадзе ў мінулым годзе было больш як дзесяць тысяч, а сёлета дзевяць сто...

Г а л і н а. Столькі памерлі за год?

А н т о н і о. Не. Сёлета вясной больш тысячы вы-ехалі ў Аўстралію, ФРГ, Канаду, Амерыку. У нас увесь час беспрацоўе...

Г а л і н а. Назаўсёды паехалі?!

А н т о н і о. Так.

К а ц ь р ы н а *(да Кірылы.)* Налівайце.

К і р ы л а. З прыемнасцю. *(Налівае ўсім.)*

Г а л і н а *(Кацяррыне)*. А калі за стол?

К а ц ь р ы н а. Як прыедзе Антон.

Г а л і н а. А калі ён...

К а ц ь р ы н а. Пачакаем...

А н т о н і о. Добры вермут.

К і р ы л а. Венгерскі.

А н т о н і о. У іх вельмі добрае чырвонае віно. Назы-ваецца, забыў... А... карова....

К а п і т а н. Бык, бычыная кроў.

А н т о н і о. О, о! Можна?

К а п і т а н. Просім, калі ласка.

А н т о н і о. За камрад Катарына. Ты адважны друг. У цяжкія гадзіны барацьбы ў падполлі супраць фашыстаў Катарына была проста мужчына. Ніколі не была песі-міст... Усім нам маладая савецкая сеньярыта была... была *(да Кацяррыны гаворыць на-італьянску «прыклад»)*.

К а ц ь р ы н а. Не трэба, Антоніо.

К а п і т а н. Прыклад.

А н т о н і о. О, прыклад! Катарына — вялікае, гарачае сэрца. Ты вельмі, вельмі... прыгожы чалавек!

У с е. За ваша здароўе! *(Чокаюцца.)*

К а ц ь р ы н а. Дзякую, дзякую.

Кірыла ідзе ў другі пакой і хутка вяртаецца з гітарай. Пачынае спяваць без слоў італьянскую народную песню.

А н т о н і о. Вы знаеце? О, сеньёр артысто... *(Спявае.)*

К і р ы л а *(пасля таго як Антоніо скончыў)*. Бравісі-мо! *(Усе апладзіруюць.)*

Г а л і н а. Слоў не разумею, але, напэўна, пра каханне.

А н т о н і о. Гэта вас сеньёра Катарына навучыла?

К і р ы л а. Так.

А н т о н і о. Я вельмі рад, што не забыла.

К а ц я р ы н а. А ты помніш, калі першы раз ты праспяваў яе мне?

А н т о н і о. Помню. То быў вялікі дзень нашага жыцця. Я раскажу, дазволь? *(Кацяррына кінула галавой.)* У нас была вельмі важная аперацыя, трэба было ўзарваць склад с фаўстснарадамі. Я да гэтага часу не разумею — чаму ў той аперацыі самую цяжкую работу даручыў наш кіраўнік табе, Катарына? Ты вельмі прасіла яго?

К а ц я р ы н а. Прасіла. А галоўнае — пераканала яго, што я павінна пайсці з магнітнымі мінамі.

А н т о н і о. Не паслаў нас, мужчын, а цябе... Які суровы, жорсткі быў час...

К а ц я р ы н а. Ён правільна зрабіў. Ты ведаеш, самыя храбрыя людзі, калі ідуць на аперацыю, думаюць, што вернуцца жывымі. Гэта ж нармальна. У рашаючую хвіліну інстынкт самазахавання пачынае дзейнічаць з вялікай сілай. Тады чалавек можа зрабіць памылку. А памылкі не магло быць. Я ішла на смерць. Так вырашыла. Таму ўсё рабіла спакойна і дакладна. Зняла кінжалам аднаго вартавога, потым другога, магнітныя міны прыладзіла якраз так, як ты вучыў мяне, і вярнулася да цябе.

А н т о н і о. На смерць... Вы, камуністы, асаблівыя людзі.

К а ц я р ы н а. Я тады не была камуністкай.

А н т о н і о. Як? А мы ўсе лічылі цябе...

К а п і т а н. Народ наш такі. І камуністы, і беспартыйныя грудзьмі ішлі на амбразуры... Таранілі самалёты.

А н т о н і о. У нас многа пісалі: славянская душа — гэта вялікая таямніца.

К а ц я р ы н а. А ты верыш у гэта?

А н т о н і о. Так.

К а ц я р ы н а. Гэта выдумкі, Антоніо. На амбразуры ішлі не толькі славяне, а і сыны ўсіх народаў нашай краіны. У нас вера не рэлігійная, не містычная, а моцная, як жыццё. Яна дае нам сілу смела глядзець смерці ў вочы. Гэтую веру даў нам Ленін.

А н т о н і о. Ленін... Ленін... А вы знаеце, што я крыху асабіста знаёмы з Леніным?

К а п і т а н. Як?

А н т о н і о. Мой дзед працаваў афіцыянтам у адным

кафэ ў Жэневе. У тое кафэ вечарамі часта заходзіў Ле-
нін... з сеньёрай...

К а ц я р ы п а. Крупскай.

А н т о н і о. Так, так. Дзед мой заўсёды надаваў ім
каву і меў шчасце размаўляць з Леніным і нават спяваў
яму нашы народныя песні. Дзед вельмі хораша спяваў.
Ён расказваў, што Ленін больш за ўсё любіў слухаць на-
шу народную песню пра Гарыбальдзі. Дзед часта і многа
расказваў пра гэта, і мне здаецца, што я сам спяваў і па-
даваў Леніну каву. Дзед заўсёды свой расказ заканчваў
так — ён гаварыў урачыста: «Сеньёры! Усе Гарыбальдзі
свету разам — гэта Ленін!»

К а п і т а н. Вып'ем за вашага разумнага дзеда!

А н т о н і о. Грацыя! (*П'юць.*) А скажыце, чаму зараз
у нас і ў іншых краінах Захаду не толькі сярод сацыя-
лістаў, а і сярод камуністаў столькі з'явілася тэарэтыкаў,
якія крытыкуюць вашу партыю і нават лічаць састарэ-
лымі некаторыя ленінскія ідэі? Вы ведаеце пра гэта?

К а п і т а н. Знаем. У тых людзей або непамернае са-
малюбства, або яны наогул нічога не цямяць. Нас пяць-
дзесят год не толькі крытыкуюць, але і лаюць люта, на-
хабна... І не стамляецца свалата. А карабель наш ідзе.

К а ц я р ы н а. На Захадзе стала модным вучыць нас,
як трэба жыць. Ні сораму, ні сумлення няма ў іх.

А н т о н і о. Які свет настаў. Прайшло столькі гадоў, і
на першым нашым спатканні, Катарына, пра што гаво-
рым? Ці не здаецца вам, што скора ўсе мы звар'яцеем ад
палітыкі?

К а ц я р ы п а. Не думаю, Антоніо. Жыццё такое. Ад
яе не ўцячэш і пйдзе не схаваешся.

А н т о н і о. У нас шмат хто жыве зусім апалітычна.

К а ц я р ы н а (*усміхнулася*). Гэта таксама палітыка.

Уваходзіць А н т о н, пакланіўся. Антоніо ўстаў.

К а ц я р ы п а. Пазнаёмся, мой друг Антоніо Тэрачыні,
а гэта мой сын Антон.

А н т о н і о (*усхваляваны*). Антоніо. (*Ідзе да Антона.*)

А н т о н (*падае руку*). Антон.

К а ц я р ы н а (*наспешліва ўзяла пад руку Антоніо*).
Прашу да стала. Прашу ўсіх.

А н т о н. Бабуня, мне ніхто не званіў?

Г а л і н а. Не. (*Ціха.*) Знайшоў?

А н т о н. Не.

К а ц я р ы н а. Сядай, Антон.

Усе сядаюць.

А н т о н. Мама, на хвілінку.

К а ц я р ы н а (*падыходзіць да сына*). Што, сыноч?

А н т о н. Прабач... Я... мне трэба пайсці, у мяне неадкладная справа.

К а ц я р ы н а. Хоць паўгадзінкі пабудзь з намі. Няёмка.

А н т о н. Не магу.

К а ц я р ы н а. Антон, прашу цябе, хоць трошкі. Хадзем.

А н т о н. Добра. (*Ідзе да стала.*)

К а ц я р ы н а. Прашу ўсіх наліць.

К і р ы л а. Ужо зроблена.

К а п і т а н. Чакаем вашай каманды. Ваш тост.

Кацярына ўстала.

А н т о н і о. Скажыце, Антоніо, колькі вам гадоў?

А н т о н. Дваццаць тры.

А н т о н і о (*глядзіць на Кацярыну*). Катарына...

Кацярына рэзка навярнулася да яго, зваліўся бакал.

К і р ы л а. Гэта на шчасце.

У с е. На шчасце! На шчасце!

Заслона.

ДЗЕЯ ДРУГАЯ

КАРЦІНА ЧАЦВЕРТАЯ

Ноч. Помнік Славы ў Кіеве. Здалёк віднеецца асветлены пражэктарамі высокі абеліск, каля абеліска гарыць Вечны агонь. За абеліскам залатыя купалы Лаўры. Ад абеліска алея. На садовай лаўцы сядзіць Варвара Сцяпанаўна ў белым фартуху і з мятлой у руках. Па алеі ідзе да яе Вольга Пятроўна, яна таксама з мятлой.

В а р в а р а. Закончыла?

В о л ь г а. Усё. (*Садзіцца.*)

В а р в а р а. Стамілася?

В о л ь г а. Трохі. А ты?

В а р в а р а. Стамілася. На той алеі зноў рамонт, па-накідалі...

В о л ь г а. Дзіўна, работу скончылі, а дамоў не хочацца ісці.

В а р в а р а. Так. Які прыгажун — Кіеў наш, але гэта месцейка найлепшае. Нідзе такога няма.

В о л ь г а. Няма. Вечная краса... Якая ўрачыстая яна... Дзякуй мудрым людзям, што збудавалі помнік на гэтай гары каля Лаўры.

В а р в а р а. Я не раз думаю... От мы ў парку працавалі, на Уладзімірскай гары. Таксама — недзе ўпізе Дняпро, магутныя дрэвы алеі, князь Уладзімір з крыжам. Краса вялікая, але на душы ніколі не было такога, як тут. Там махаш мятлой, і ўсё.

В о л ь г а. І не раўняй. Тут у нас самая адказная праца. Чысціня павінна быць, як у храме, бо сюды прыходзяць з адкрытаю душой і чыстым сэрцам.

В а р в а р а. Учора сюды прыйшла цэлая зграя барадатых і патлатых з дзяўчатамі. Памятаеш, што яны вырабляюць каля князя Уладзіміра? Глядзець сорамна, а тут... Сталі каля Вечнага агню, схілілі галовы, і як палілася музыка — хор «Стэпам, стэпам...», так і змяніліся іх абліччы, сталі, ну, як святыя на старых іконах.

В о л ь г а. А стары генерал яшчэ стаіць каля абеліска?

В а р в а р а. Штодня прыходзіць, сардэчны.

В о л ь г а. Двойчы герой. Кожнага вечара пры любым надвор'і прыходзіць сюды.

В а р в а р а. Салдатаў сваіх успамінае.

В о л ь г а. Ты прыкмеціла, ён заўжды нешта шэпча.

В а р в а р а. Мабыць, з імі размаўляе, таму толькі ўначы і прыходзіць, калі нікога няма.

В о л ь г а. А можа, сын яго тут ляжыць?

В а р в а р а. А я ў яго спытаю.

В о л ь г а. А мо няёмка?

В а р в а р а. А чаму?

Падыходзяць Кацярына і Антоніо. У руках у іх кветкі.

В а р в а р а. Выбачайце, каторая гадзіна?

К а ц я р ы н а. Адзінаццаць. *(Ідуць да абеліска.)*

В а р в а р а. Дзякую.

В о л ь г а. Бачыла, якія ў іх абліччы?

В а р в а р а. Відаць, таксама перажылі.

В о л ь г а. Скажы, Вара, ці ёсць людзі, якія жывуць і нічога не перажываюць?

В а р в а р а. Ёсць. Але такія толькі называюцца людзьмі, а папраўдзе... *(Махнула рукой.)*

В о л ь г а. Што?

В а р в а р а. Субчыкі, жэўжыкі, паразіты, і жывуць шыкарна, падлюкі.

В о л ь г а. Адкуль жа яны бяруцца?

В а р в а р а. Адкуль? А ты падумай, адкуль бяруцца прусакі, таракапы, моль і ўсякая печысць? У шчылінах заводзяцца. Мабыць, у нашых законах яшчэ замнога шчылін гэтых, вось яны і лезуць з іх.

В о л ь г а. А якія б добрыя законы ні былі б, нішто не дапаможа, калі няма *(падняла мятлу)* — добрай мятлы. Даручылі б нам *(патрэсла мятлой)*.

В а р в а р а. Цішэй, генерал ідзе.

Барвара і Вольга глядзяць у бок абеліска. На алеі з'яўляецца стары генерал. На грудзях дзве Зоркі Героя і шмат радкоў ордэнскіх планак. У руцэ ў яго шапка. Ідзе павольна. Павярнуўся, хвіліну паглядзеў на абеліск, потым падышоў бліжэй, Барвара і Вольга ўсталі.

Г е н е р а л. Добры вечар!

В а р в а р а і В о л ь г а. Добры вечар, таварыш генерал!

Г е н е р а л. Вялікае дзякуй вам, вялікае дзякуй.

В а р в а р а. За што?

Г е н е р а л. За вашу чэсную працу.

В о л ь г а. Інакш і быць не можа, тут месца такое.

Г е н е р а л. Святое, святое месца.

В а р в а р а. Даруйце, таварыш генерал, можна ў вас запытаць?

Г е н е р а л. Можна.

В а р в а р а. Кожны вечар вы сюды прыходзіце. Ці не сын або друг ваш тут ляжыць.

Г е н е р а л. Усе яны мае баявыя сябры, мае сыны... *(Паўза.)* Усе. *(Вялікая паўза. Падзявае шапку.)* Бывайце здаровы. *(Казырнуў.)*

В о л ь г а і В а р в а р а. Бывайце здаровы, таварыш генерал.

Праводзяць яго вачамі.

В а р в а р а *(усхвалявана)*. Так мне хацелася яго пацалаваць, ды набаялася. Падумай, Вольга, колькі людзей сюды прыходзяць, а ніхто не сказаў нам: «За вашу чэсную працу дзякуй».

В о л ь г а. А я стаяла перад ім, як некалі на фронце перад нашым лейтэнантам... Строгі быў. Нават калі распякаў, такі быў прыгожы! Трымчу перад ім, а ў душы...

В а р в а р а. Ану, Вольга, зброю на плячо! Пайшлі да мяне вячэраць.

В а р в а р а і В о л ь г а ўзялі мётлы на плечы і горда ідуць.

Чарнявы быў?

В о л ь г а. Кудры, як золата. Калі гэта было, а сорамна прызнацца, сніцца мне лейтэнант. *(Выходзяць.)*

З Дняпра чуваць трывожная сірэна парахода. Кацярына і Антоніо вяртаюцца ад абеліска.

К а ц я р ы н а. Паседзімо тут.

Антоніо кіўнуў галавой. Сядаюць. Паўза.

А н т о н і о. У нас, у Італіі, многа помнікаў розных эпох, але такога ў нас няма. Мне цяжка гаварыць... Я так усхваляваны, Катарына...

К а ц я р ы н а. І я кожны раз, калі прыходжу сюды, ледзьве стрымліваю сябе... *(Паўза.)* Помнік Славы і вялікага гора народнага... Мільёны ў зямельцы, а колькі загінула ад голаду... У розных ярах ды рвах на Украіне і да гэтага часу дажджы вымываюць людскія костачкі. І пасля такіх ахвяр на нас нацэльваюць зноў, і не простую, а атамную зброю.

А н т о н і о. Праўду пішуць у нас пісьменнікі: чалавек бяссільны, не можа адолець Молаха вайны. Спрадвеку змагаецца, а што? І гэта не песімізм, гэта праўда.

К а ц я р ы н а. Не, гэта здрада. Цыпичная і бессаромная.

А н т о н і о. Іх можна лаяць, але факты, факты! Тэрмаядзерных бомбаў, ракет зараз столькі, што можна чатыры разы знішчыць усё жывое на нашай планеце. Пра гэта пішуць вялікія вучоныя фізікі, а яны добра дасведчаныя. Мы яшчэ не знаём, якія бактэрыі выводзяцца ў звышсакрэтных лабараторыях Амерыкі, але тое, што пра нікае ў прэсу, яшчэ горш за атамную зброю. Свет звар'яцеў, няўжо ты не бачыш гэтага? Катарына?

К а ц я р ы н а. Там-там управа, там-там улева.

А н т о н і о. Не разумю цябе.

К а ц я р ы н а. Я думаю, хутчэй трэба стаць на калені перад імперыялістамі, падняць рукі ўгару, маліць іх, злітуйцеся над намі, бяссільнымі, мы вашы вечныя рабы.

А н т о н і о. Я так не думаю. Ты мяне не зразумела.

К а ц я р ы н а. Веру, веру, што так не думаш, але ты не заўважаеш, як у душы ў цябе там-там, там-там, трохі ўлева, трохі ўправа. *(Усміхнулася.)*

А н т о н і о. А што зробіш, калі ўсё не так проста. Гадзінік нашай Еўропы заводзяць не дома, а за акіянам. Гэта вялікая трагедыя, і не толькі наша.

К а ц я р ы н а. Разумею... Скажы, Антоніо, як ты адшукаў мяне.

А н т о н і о. О, гэта цэлая эпапея. Колькі гадоў я звяртаўся да вашага амбасада...

К а ц я р ы н а. Пасольства.

А н т о н і о. Пасольства. Пісаў ім, пісаў, але не мог чаго-небудзь даведацца. А сёлета прыехала ў наш горад дэлегацыя савецкіх журналістаў. Я прымаў іх у мэрыі. Сярод іх быў адзін з Кіева. Васіль...

К а ц я р ы н а. Марозка.

А н т о н і о. Я папрасіў яго...

К а ц я р ы н а. Ён знайшоў мяне, перадаў тваё пісьмо.

А н т о н і о. І ён мне напісаў, а ты — ні слова. Чаму? *(Паўза).* Катарына?

К а ц я р ы н а. Я вельмі хацела, колькі напісала я табе лістоў! Напішу, прачытаю — парву... Не магла...

А н т о н і о. Ты сапраўды рада, што я знайшоў цябе?

К а ц я р ы н а. Рада, чэсна, вельмі рада, Антоніо.

А н т о н і о. Заўтра раніцой я вылятаю ў Маскву, а на другі дзень разам з дэлегацыяй нашых мэраў — у Італію...

К а ц я р ы н а. Хадзем.

А н т о н і о. Катарына... Антон мой сын, мой? Гэта праўда?

Паўза.

К а ц я р ы н а *(ціха)*. Праўда.

А н т о н і о. Чаму ты не хацела сказаць?

К а ц я р ы н а. Антон не павінен ведаць, што ты яго бацька. Не павінен, бо...

А н т о н і о. Хіба я не варты павягі чалавек?

К а ц я р ы н а. Антоніо... Не тое, не тое... Божа мой, як табе растлумачыць, каб ты зразумеў...

А н т о н і о. Я павінен ведаць чаму.

К а ц я р ы н а. Калі я вярнулася тады адтуль, мяне правяралі нашы... У лагеры я нарадзіла сына... Чаго я толькі не перажыла... Ад каго сын, пыталіся ў мяне. І я сказала: «Ад нашага кіраўніка».

А н т о н і о. Сяржанта Колі?

К а ц я р ы н а. Так... У той аперацыі ён загінуў. Сын верыць, што палонны сяржант Мікола Чабан, падпольшчык — яго бацька, які загінуў як герой.

А н т о н і о. Чаму ты не сказала праўду вашым?

Заспяваў салавей.

К а ц я р ы н а. То быў такі час, Антоніо. Я не магла даказаць, што дзіця ад цябе, добрага, чэснага друга, а не якога-небудзь фашыста.

А н т о н і о. Яны маглі мяне знайсці.

Зноў заспяваў салавей.

К а ц я р ы н а. Антоніо, Антоніо, хто тады цябе шукаў бы? Такіх, як я, — тысячы вярнуліся з паволі. І сярод іх былі і шлюхі, і здрадніцы, якія ўцякалі з немцамі, а потым прыкінуліся, што іх вывезлі пад прымусамі...

А н т о н і о. Колькі ты адпакутавала!.. Я прасіў цябе паехаць са мной у Італію. Усё было б інакш... У цябе, у мяне... Ты ж любіла мяне.

К а ц я р ы н а. Любіла.

А н т о н і о. Чаму ж не паехала?

К а ц я р ы н а. Чаму? *(Заспяваў салавей.)* Чуеш? Гэта салавей... Маленькая пташка. Але і яна скрозь буры і навальніцы, цераз моры і горы ляціць да роднага гнязда... А калі і гняздо зруйнавана... Хіба можна... Не... Я не магла... Ты павінен зразумець... *(Паўза.)* Антоніо, дай слова *(паўза)* таварыша, друга... *(Паўза.)* Не гавары Антону... Я разумею, як цяжка табе, але так трэба...

А н т о н і о. Ты патрабуеш ад мяне... Ты разумеш, не... Смешны Антоніо, праўда? Забыў простую ісціну, гады выветрываюць не толькі скалы, але і сэрцы.

К а ц я р ы н а. Антоніо... *(Глядзіць на яго. Вялікая паўза.)* Гады выветрываюць, руйнуюць, але сапраўднага кахання ні гады, ні буры, ні навальніцы, ніякая сіла не можа адолець. Я чакала цябе, я верыла, я зберагла ўсё, я люблю цябе, люблю. *(Паўза.)*

А н т о н і о. Каця! Сеньёрыта Каця, даруй, даруй!

Паўза. Кацярына правяла рукой па яго галаве.

Я вельмі пастарэў?

К а ц я р ы н а. Не, Антоніо.

А н т о н і о. Ты другі раз зрабіла мяне шчаслівейшым чалавекам на свеце. Грацыя, грацыя, Катарына! *(Паўза.)* Дазволь яшчэ раз прысхаць да цябе.

К а ц я р ы н а. Прыязджай. Буду чакаць.

Чуваць музыка і сцэвы ад абеліска.

А н т о н і о. Што гэта?

К а ц я р ы н а. Устань, Антоніо, гэта наш рэквіем.

Антоніо ўстаў. Гучыць рэквіем «Стэпам, стэпам...». Стаяць Кацярына і Антоніо.

А н т о н і о. Каб ты ведала, што зараз у маім сэрцы.
(*Яшчэ мацней загучаў рэквіем.*) Катарына!..

Заслона.

КАРЦІНА ПЯТАЯ

Ноч. У блакітным зьянні кватэра Кацярыны Міхайлаўны. Скрозь расчынены балкон і вокны відаць, як удалечыні мігцяць агні высокага берага. І кароткія гудкі барж каля мастоў, і звон гітары, і песня закаханых не парушаюць цішыні, а робяць яе яшчэ больш мігатліваю і ласкавай..

З свайго пакоя выйшаў Антон. Ён у майцы і трусах. Падыходзіць да балкона, слухае песню і звон гітары, і калі заціхла песня, ледзь-ледзь чуваць гітара. Антон падыходзіць да тэлефона, здымае трубку, хацеў набраць нумар, але перадумаў. Паклаў трубку, падышоў да стала, засвяціў невялічкую лямпачку, узяў паперу, ручку і пачаў пісаць.

А н т о н (*піша і некаторыя фразы гаворыць шэптам*). Не, ты, Рая, не разумееш. Я чытаў разумную кнігу, дзе было сказана: ва ўсе гістарычныя эпохі людзі па-рознаму вызначалі самае высокае: не (*перакрэсліў, піша*), самае глыбокае пачуццё — каханне, але аснова была і астанецца адна — вернасць! (*Узняў галаву.*) Там нешта было сказана пра ахвяру. Здаецца, так. (*Піша.*) Сапраўднае, страснае каханне патрабуе ахвяры. (*Узняў галаву, гаворыць.*) Прыгожа! Каханне патрабуе ахвяры. Падкрэслім. Чытай, Рая, і думай, думай. А чаму ахвяры? Чаму? Так было здаўна, а цяпер у нас... Калі ты чэсна кахаеш, калі ты не падонак, свіння, то хто табе можа перашкодзіць? Хто? Не, такая далікатная фразы ні к чаму. Напішам так. (*Піша і гаворыць.*) Райка, птушка, крыльца маё, жыццё маё, не можа быць сапраўднага кахання без барацьбы за друга, без веры каханаму. Гэта... Гэта... (*Зноў чуваць гітара і песня.*) Як сказаць, каб дайшло? (*Адбівае гарадскі гадзіннік.*) Чатыры гадзіны. Хутка світанне, а яны яшчэ

бадзяюцца і дзяруць глоткі. *(Слухае песню.)* Пра каханне спяваюць, дзівакі. Эх, вось так і я хадзіў бы з табой, Рая, да світання і спяваў бы табе... Чаму, чаму, ты, Рая?.. *(Заціхла песня, скончылася. Антон навяртаецца да стала, піша, а потым гаворыць.)* Гэта... Найвялікшае, найпрыгажэйшае, непаўторнае пачуццё, якое і ёсць — жыццё. *(Узняў галаву.)* Ці правільна гэта? *(Чуваць гудкі барж каля моста.)* Верна! Так, Рая, гэта так... Калі чалавек знянацку, пад уплывам выбуху, хай сабе самых бурных пачуццяў, разрывае, знішчае веру ў друга, каханага, тады ён, даруй мне, можа ў цяжкую хвіліну... Так, так, не перапуняй, дай сказаць, можа здрадзіць не толькі дружбе, каханню... Усё, ідзі... Фу, які дурань! Божа мой, здаецца, я звар'яцеў. Як я мог падумаць такое! Яе выклікаю на суд, а сам, сам што думаю, гавару?.. Даруй, даруй, Рая.

Звініць гітара і песня. Вялікая паўза. Антон разрывае пісьмо.
З пакоя Антона выходзіць у піжама А н т о н і о.

А н т о н. Выбачайце, я разбудзіў вас?

А н т о н і о. Не, я не спаў.

А н т о н. Чаму?

А н т о н і о. А чаму вы не спіце? Я чуў, як вы варочаліся ў пасцелі і нават стагналі.

А н т о н. Калі так свеціць месяц, я не магу спаць.

А н т о н і о. Разумею. Я таксама ў маладосці такімі начамі ніколі не спаў... Я быў там... Хораша спяваюць, як у нас у Італіі. Да світання звіняць гітары, мандаліны... Спяваюць пра каханне. *(Слухае.)* Прыгожа спяваюць. У вас няма дзяўчыны?

А н т о н. Ёсць.

А н т о н і о. Яна хвора?

А н т о н. Не.

А н т о н і о. Дык чаму ж вы дома?

А н т о н. У мяне з ёю...

А н т о н і о. Разумею. Гэта бывае. Вы дазволіце даць вам параду? Можна?

А н т о н. Прашу.

А н т о н і о. Бярыце гітару. У мяне не кепскі голас. Пойдзем разам і будзем спяваць пад балконам вашай дзяўчыны. Вы будзеце ўторыць мне без слоў. Яна выйдзе, яна не зможа не выйсці. Я знаю такія нашы песні, што нават бабулькі ўскокваюць з пасцелі і стогнуць ад асалоды і ўспамінаў. І няма такой дзяўчыны, жанчыны на свеце, апроч глухіх, вядома, якія б вытрымалі гэту хвалюючую,

прыгожую спакусу... У нас калі хто не ўмее спяваць, то просіць друга або наймае голас. Мне было чатырнаццаць год, і я падзарабляў — сняваў за безгалосых закаханых.

А н т о н. І вы зараз пайшлі б са мной?

А н т о н і о. Іду пераапрапуся.

А н т о н. Чакайце.

А н т о н і о. Не трацьце часу, хутка світанне, адзявайцеся!

А н т о н. Вы... вы, сеньёр Антоніо, вы сапраўдны таварыш. Дазвольце вас абняць. *(Абдымае Антоніо, а той моцна прытуляе Антона да сваіх грудзей. З свайго пакоя выходзіць Кацярына ў халаце. Яна спынілася каля дзвярэй. Яе не заўважаюць.)*

А н т о н і о *(усхвалявана)*. Я хачу вельмі... вельмі хачу, каб ваша каханне было шчаслівым. Каб вы ніколі не разарвалі, не страцілі свайго кахання, каб вы...

А н т о н. Дзякую. Я хачу вам сказаць...

К а ц я р ы н а. Чаму вы не спіце?

А н т о н і о. О, выбачайце, мы разбудзілі вас, сеньёра?

К а ц я р ы н а. Я не спала... Не магу.

А н т о н і о. Мы таксама не можам. Сігарэту? *(Дае Кацярыне, Антону. Усе закурылі.)*

К а ц я р ы н а. Закаханья не спяць, чуеце, як спяваюць?

А н т о н і о. Мы таксама не спім, мы таксама закаханья.

А н т о н. Толькі не спяваем.

А н т о н і о. О! Гэта можна! *(Пабег у пакой Антона і вынес гітару.)*

К а ц я р ы н а. Прабач, Антоніо, мама спіць.

А н т о н і о. А...

Уваходзіць у халаце Галіна.

Г а л і н а. Не сплю і я. І я закаханая. Так, так. Спявайце, калі ласка, спявайце.

А н т о н. Заспявайце нам тую песню, якую вы спявалі начамаі сваёй дзяўчыне, калі ўпершыню пакахалі.

К а ц я р ы н а. Суседзі спяць. Ва ўсіх адчынены вокны, балконы...

А н т о н. Можна ціха. Заспявайце, прашу вас.

Г а л і н а. Так, так, так.

К а ц я р ы н а. Мама!..

Г а л і н а. Ціхенька, ціхенька.

Антоніо. Катарына не хоча, я не буду спяваць.
(Глядзіць на Кацярыну.)

Кацярына. Спявай, спявай, Антоніо, толькі ціха.

Антоніо. Гэтую песню я заўсёды спяваю ціха.

Кацярына. Спявай, прашу цябе.

Антоніо перабірае струны і паціху пачынае спяваць сумную італьянскую песню пра каханне. Кацярына, Антон, Галіна з хваляваннем слухаюць. Непрыкметна да песні далучаецца Кацярына... усё галасней спявае Антоніо. Не скончыўшы песню, ён спыняецца.
Вялікая паўза.

Антоніо (ціха, узрушана). О, мадонна!

Кацярына. Ты словы забыў, Антоніо?

Антоніо. Нічога я не забыў. Я... я прыгадаў...
Успомніў.

Кацярына. Паглядзіце, як палымнее ўжо неба!

Антон. Я разумею вас. Вы ўспомнілі сваю дзяўчыну. Напэўна, яна вам прынесла нямала гора. А можа, я памыляюся?

Антоніо. Не, не! Яна прынесла мне вялікае шчасце, такое шчасце... Але жыццё было цяжкае, яно нас разлучыла, але я захоўваю ў сваім сэрцы...

Вялікая паўза.

Антон. І ў мяне зараз... Не ведаю, што будзе.

Антоніо. Ніхто ніколі не можа знаць, што будзе, але што б там ні было, што б дзяўчына ні зрабіла, зберажыце... Вельмі, вельмі беражыце сваё каханне. На ўсё жыццё.

Кацярына. Глядзіце, глядзіце, ужо світае. (Але ніхто не павярнуўся. Кацярына стаіць каля балкона, глядзіць на неба. Павеяў ветрык, паварушыў яе валасы. Кацярына адкінула паску і рэзка павярнулася.) Чаму вы змоўклі?

Галіна (ціха). Каця!..

Кацярына (рэзка). Ты паглядзі, што робіцца на небе!

Антон. Мама, што з табою?

Усе пазіраюць на Кацярыну. Яшчэ ярчэй стала ружовае неба. Зайграў першы прамень на абеліску, на залатых купалах Лаўры.

Галіна. Вось і першыя промні зайгралі. Як хораша! Усім, усім павінна быць хораша. Я зараз згатую снеданне, зараз, зараз... (Выходзіць.)

Заслона.

КАРЦІНА ШОСТАЯ

Кватэра Кацярыны Міхайлаўны. У пакоі Галіна і капітан. Галіна вяжа світэр, капітан рамантуе прас, напяваючы песню. З вуліцы чуваць піянерская труба, барабаны і шум дзіцячых галасоў. Капітан падышоў да балкона, выглядае на вуліцу. Зазвіцела піянерская песня. Капітан усміхнуўся і заспяваў.

Галіна. Сёння дзень піянераў — свята.

Капітан. А куды гэта яны маршыруюць?

Галіна. На плошчу. Там збор, а потым усе ў порт, паедуць у Канеў...

Капітан спявае паціху піянерскую песню і рамантуе прас.

Галіна. А вы сёння, капітан, нейкі асаблівы.

Капітан. Ды ну?

Галіна. Песенькі спяваеце і ўвесь час усміхаецеся. Каму вы так усміхаецеся, капітан?

Капітан. Мору.

Галіна. Не разумею.

Капітан. Сёння мяне выклікалі ў гарком партыі да апарата ВЧ, ёсць такія асобы тэлефон.

Галіна. Ведаю.

Капітан. Сакратар гаркома прыняў мяне добра. Спачатку, праўда, пакрытыкаваў, што раней не прадставіўся. Я папрасіў прабачэння, сказаў, што палічыў непагрэбным займаць яго дарагі час. Спраў у мяне не было такіх, каб... А ён: «А ў мяне да вас, Максім Максімавіч, ёсць. Вось апарат ВЧ, вас шукае начальнік параходства. Зараз пазвоім». І праз некалькі хвілін я пачуў вялікую музыку.

Галіна. Музыку.

Капітан. Гэта мы, капітаны, так называем магутны голас нашага дзеда — начальніка параходства. Ён чалавек таленавіты, вялікай культуры, з матросаў, а на такую вышыню ўзняўся. Але з капітанамі размаўляе такімі словамі, што нават грузчыкі яму зайздросцяць.

Галіна. І вы церпіце?

Капітан. Што вы! Гэта вялікая і самая прыгожая музыка. Не дай бог, каб загаварыў далікатна. Тады канец. Толькі я павітаўся са старым, а ён як загрыміць: «Стары цюлень! Ляжыш на беразе дагары... (кашлянуў) хвостом!» Ну, і пайшла музыка... Тэлефон спраўны, усё чуваць, сакратар аж на стол лёг ад смеху. А я: «Так точно. Так точно»... І чакаю, пакуль хрыпата з'явіцца. Нарэшце

чую: «Ты разумеш, Максім, В'етнаму трэба даставіць асобы груз, цацкі, разумеш?» — «Так точно!» — адказваю. І застагнаў дзед: «Праз вас, чарцей, зусім голас страчу, — і як загрыміць, — Пятро Гаїдабурга, д'ябал, у бальніцу лёг на аперацыю. Казаў жа яму — не пі віскі, а пі нашу. Язва адкрылася... Павядзеш яго пасудзіну. Быць на капітанскім мосціку дваццатага роўна ў восем нуль-нуль. Зразумеў?» — «Есць!» — адказваю.

Г а л і н а. В'етнам...

К а п і т а н. Я хадзіў туды. Неадпойчы вазіў туды сталёвыя цацкі, абсталяванне для шпіталю і іншыя падарункі. Цікавы рэйс, адказы!

Г а л і н а. Сёння пятнаццатае. Праз чатыры дні ад'язджаеце...

К а п і т а н. Заўтра вылятаю ў Адэсу. Спраў шмат.

Г а л і н а. Антон і вы ад'язджаеце...

Капітан уключыў прас у разетку, паставіў яго на стол.

К а п і т а н. З вас магарыч, Галіна Раманаўна. Дыхае.

Г а л і н а. Магарыч будзе. Вернуцца нашы з вакзала, пастаўлю налівачку. На два гады... Буду сумаваць без Антона...

К а п і т а н. Добры хлапчына! Правільна зрабіў. Мне было пятнаццаць гадоў, як я пайшоў палубу драіць. Калі юнак не марыць пабачыць свет, ён ужо дзядок.

Г а л і н а. У пятнаццаць гадкоў...

К а п і т а н. Усё маё жыццё прайшло на моры.

Г а л і н а. Прайшло? Што вы! Вы яшчэ...

К а п і т а н. Які?

Г а л і н а. Я спадзяюся на вашым вяселлі пагуляць.

К а п і т а н. Жартуеце.

Г а л і н а. Ні кропелькі. У нашым доме жыве адзін мастак. Яму шэсцьдзсят пяць. Ажаніўся. Не ведаю, як ён малюе, а... такая дзяўчына ў іх нарадзілася! Карцінка! А вам жа ўсяго толькі шэсцьдзсят тры.

К а п і т а н. Э-э, выбачайце! Шэсцьдзсят два і тры месяцы.

Г а л і н а. Тым лепш. І як вы маглі жыць халасцяком? Яшчэ можна зразумець Кірылу Сяргеевіча, ён артыст-гумарыст, усё жыццё смяшыў людзей і не заўважыў, як восень падкралася. Але і яму не позна.

К а п і т а н. Такая наша доля маракоў далёкага плавання. Тры, чатыры разы за год прыходзіш у свой порт на некалькі дзён... Бачыў я такія драмы!..

Г а л і н а. І вы спалохаліся?

К а п і т а н. Ды як вам сказаць...

Г а л і н а. Не трэба. Не думала, што вы такі.

К а п і т а н. У маладосці я два разы так апёкся...

Г а л і н а. Аж два разы. Бедненькі!

К а п і т а н. Не смейцеся!

Г а л і н а. Я вам пашукаю вясёлую, разумную, з добрым сэрцам удавіцу. І каб юшку ўмела згатаваць. Возьмеце яе на свой шлюп і паплыце з ёю аж да мора.

К а п і т а н. А можа, не трэба шукаць?

Г а л і н а. Чаму?

К а п і т а н. Пакуль знойдзеце, а раптам яна не падызе, а час ляціць...

Г а л і н а. Чаму вы змоўклі, капітан?

К а п і т а н. Калі вы прыезджалі на наш карабель да брата, гэта было...

Г а л і н а. Чвэрць стагоддзя назад.

К а п і т а н. Ды што вы! Усяго дваццаць тры гады.

Г а л і н а. Выбачайце за маю вялікую памылку. А вы тады паднаілі мяне і такое нагаварылі... А я і...

К а п і т а н. У мяне і зараз душа...

Г а л і н а. Гарыць?

К а п і т а н. Гарыць!

Г а л і н а. Гарыць... Божа мой, любы мой капітан! Выцягніце штэпсель!

Капітан хуценька выцягнуў штэпсель. Галіна падняла прас.

Г а л і н а. Капітан, капітан...

К а п і т а н. Загарэлася?

Г а л і н а. Згарэла...

К а п і т а н. Даруйце! Які я стаў няўважлівы. Вось яна — старасць.

Г а л і н а. Вы такім былі заўжды. Гэта я заўважыла яшчэ тады, калі была ў гасцях на вашым параходзе.

К а п і т а н. Няўжо?

Г а л і н а. Так, так, капітан.

Уваходзіць К і р ы л а.

К і р ы л а. Дарагая Галіна Раманаўна! Маю даручэнне — пацалаваць вас.

Г а л і н а. Антон...

К і р ы л а. Ён! Дазвольце вашу ручку. (Цалуе ёй руку.)

Г а л і н а. Расказвайце, толькі ўсё, усе дэталі. Прыехалі на вакзал...

К і р ы л а. Шчасліва выйшлі на перон, а там народу!

Г а л і н а. Прыйшлі праводзіць нашых хлопцаў?

К і р ы л а. Не толькі. Але каля дзесятага вагона сабралася многа моладзі.

Г а л і н а. Вы падыходзіце...

К і р ы л а. Падыходзім, усе крыкнулі: «Ура, ура брыгадзіру!» Схапілі Антона і давай надкідваць яго.

Г а л і н а. О, бог ты мой! І высока кідалі?

К і р ы л а. Высока і доўга. Ён ледзь вырваўся з іх рук. А кветак прынеслі Антону і яго брыгадзе!..

Г а л і н а. А музыка была?

К і р ы л а. Аркестр! Дзесяць гітар і пяць спідол! Крыкі, спевы, пацалункі... Такіх вясёлых, шумлівых праводзін я яшчэ не бачыў. І ў цэнтры наш Антон!

Г а л і н а. Яго любяць. І брыгадзір, і сакратар камсамола, і ў футболе гэты... як яго... цэнтр. А як ён трымаўся, калі развітваўся з мамай?

К і р ы л а. Расхваляваўся да слёз. І мяне тройчы пацалаваў...

Г а л і н а. А Рая была?

К і р ы л а. Калі поезд рушыў, тады яна прыбегла на перон.

Г а л і н а. Антон яе ўбачыў?

К і р ы л а. Яна так крыкнула «Антон!», што ён пачуў. І таксама крыкнуў: «Рая!» Потым яшчэ нешта крычаў, мабыць — «чакай мяне!». Да Раі падышла Кацярына Міхайлаўна, і яны пайшлі разам. Я зразумеў, што я там — лішні, і хуценька сюды, каб расказаць вам пра ўсё, пра ўсё... як было.

Г а л і н а. Дзякую. А зараз я сабяру на стол, і будзем усе вячэраць. А вы яшчэ раз раскажыце ўсё спачатку.

К і р ы л а. З вялікім задавальненнем.

К а п і т а н. Кіруша, у мяне да цябе вялікая справа. *(Тонам свайго начальніка.)* Досыць табе, стары цюлень, хвастом біць па беразе! Прымай заўтра маю пасудзіну! Быць на палубе майго шлюпа роўна ў восем нуль-нуль!

К і р ы л а. Што?

К а п і т а н. Маўчаць, калі стары гаворыць! Заўтра я аддаю капцы. Лячу ў Адэсу прымаць карабель. Сорак тысяч тон. Ты разумеш? *(Абняў Кірылу.)* Я зноў — капітан, сто тысяч салёных, марынаваных, капчоных чарцей!

Кірыла. Вішшую, дружа, вішшую! Ура! Так, у гошар гэтага хвалюючага выпадку я зараз прынясу з свайго за-гашніка пляшку пярцовачкі. Вы дазваляеце, Галіна Ра-манаўна?

Галіна. Сам бог загадаў!

Кірыла. Бягу! (*Выходзіць.*)

Галіна. Зараз прыгатую селядца, звару бульбачкі. Скура Каця прыйдзе. Шкадую, што сама не змагла па-ехаць на вакзал.

Капітан. А чаму вы не паехалі?

Галіна. З Масквы павінен пазваніць Антонію. Мянэ Каця пакінула вартаваць тэлефон.

Капітан. Званіў.

Галіна. Не.

Капітан. Добры дзядзька — гэты італьянец. Шка-да, што маятнік.

Галіна. Дужа добры... Каб не ён, загінула б Каця. Месяц хаваліся ўдваіх пасля выбуху, аж пакуль не прый-шлі амерыканцы...

Капітан. Шкада, што так хутка паехаў. Хацеў яшчэ з ім пагутарыць.

Галіна. Спяшаўся... Вельмі спяшаўся. А можа, і к лепшаму, што паехаў... Каця хвалявалася, усё-такі...

Капітан. Разумею... Такая сустрэча штарміць ча-лавека.

Галіна. Падабаецца вам мая работа? (*Паказвае світэр.*)

Капітан. Вельмі. Каму гэта вы?

Галіна. Другу Кірылы Сяргеевіча. На поўначы жы-ве, хворы. Усё жыццё яны разам смяшылі. Кірыла быў Паташонам, а друг яго — Патам. Летась... не, пазалетась прыязджаў. Мы думалі, што жываты парвём ад іх купле-таў. Пат во такія вусы пачапіў. Абодва апраналіся ў такія смешныя касцюмы, на галаве капелюшы, а на нагах пан-тофлі на паўметра. Абое ігралі на маленькіх гармоніках.

Капітан. Я некалі ў кіно бачыў Пата і Паташона. І праўда — памерці можна ад смеху.

Уваходзіць Кірыла. Ён у касцюме Паташона. У адной руцэ гармонік, а ў другой — тэлеграма.

Капітан. О!

Галіна (*крыкнула*). Што?!

Кірыла (*паказвае тэлеграму*). Пат памёр...

Вялікая паўза.

Г а л і н а. А я свiтэр яму.

К а п і т а н. Супакойся, Кіруша. *(Ціха.)* Што ты так?..

К і р ы л а. Ён прасіў... Я выкопваю яго апошняе пажаданне. *(Зайграў на гармоніку, на абліччы з'явілася ўсмешка, і ён пачаў тонам Паташона.)* Дарагія гледачы! Мой друг трошкі спазніўся... Але ён скоро, во-во будзе. Ён заўсёды будзе з намі, як усмешка, як смех радасці, без якога нельга ні жыць, ні працаваць, ні кахаць, ні змагацца, ні перамагаць... Ён прасіў мяне праспяваць наш першы куплет. Я буду спяваць і за Пата і за сябе... Дык вось, мы пачынаем. Спявае Пат! *(Кірыла спявае куплеты Пата.)* А цяпер спяваю я. *(Паташон спявае.)* Даруйце, я... я... не магу... *(Схіліў галаву, іграючы, выходзіць.)*

К а п і т а н выходзіць следам за Кірылам. Галіна павольна згортвае свiтэр. Уваходзіць К а ц я р ы н а. Яна зняла плашч, кінула яго, падыходзіць да Галіны, глядзіць ёй у твар, выцірае маці слёзы.

К а ц я р ы н а. Хоць ты ўжо трымайся, мама. Чуеш?

Г а л і н а. Два гады хутка праляцяць... З Масквы не званілі...

К а ц я р ы н а. За адзін дзень столькі...

Г а л і н а. Каця... Кацюша...

К а ц я р ы н а. Не бойся, мама, я вытрымаю... Вытрымаю. А табе нельга хвалявацца, чуеш? Бачыш, я ўжо ўзяла сябе ў рукі. Не плач, чуеш, мы ж з табой салдаты... Усё жыццё салдаты... Ты сама так навучыла мяне. Усё жыццё, мама.

Здалёк чуецца духавы аркестр. Уваходзіць к а п і т а н.

К а п і т а н. Ці няма ў вас якіх-небудзь кропель. У Кірылы сэрца...

Г а л і н а. Зараз. *(Прынесла пляшачку з лекамі.)* Хадзем. Каця, я на хвіліначку, я зараз.

К а ц я р ы н а. Ідзі... Ідзі...

Чуваць трывожныя гудкі параходаў. Нерухома стаіць Кацярына. Уваходзіць Р а я з чамаданам. Спынілася каля дзвярэй, Кацярына яе не бачыць.

К а ц я р ы н а. Усё жыццё... Усё жыццё...

Рая ціха апусцілася на крэсла. Усё бліжэй іграе аркестр вясенні марш. Гучыць хор піянераў. Кацярына падыходзіць да балкона.

Канец.

КАМЕНТАРЫН

У чацвёрты том Збору твораў Андрэя Макаёнка ўвайшлі аднаактовыя п'есы, драма «Узыходы шчасця», а таксама некаторыя пераклады. Па сведчанні самога драматурга, усе яго аднаактовыя п'есы ставіліся калектывамi мастацкай самадзейнасці, аднак кап'ютных звестак пра гэтыя пастапоўкі не захавалася. Друкуюцца ўсе выяўленыя аднаактоўкі А. Макаёнка, але не ўсе з напісаных ім: частка згарэла пры пажары на дачы. Таксама далёка не поўна прадстаўлены пераклады: лімітаванасць аб'ёму выдання не дазволіла ўключыць у яго пераклады п'ес «Жаніхі» А. Такоева, «Прага застаецца маёй» А. Буракоўскага, «Персанальная справа» А. Штэйна, «Дабракі» Л. Зорына, «Трэцяе жаданне» А. Блажака, «Гаспадар» І. Собалева, «Чацвёрты» К. Сімапава, «Антэі» і «За Сібір'ю сонца ўсходзіць» М. Заруднага, «Свой востраў» Р. Каўгвера і многія іншыя. Не друкуюцца таксама пераклад (разам з П. Ізохам) рамапа азербайджанскага пісьменніка Мірзы Ібрагімава «Настане дзень». Пры выбары перакладаў для гэтага выдання ўлічвалася не толькі мастацкая вартасць арыгіналаў, перакладчыцкае майстэрства А. Макаёнка, але і той рэзанс, які атрымала перакладзеная п'еса на беларускай сцэне.

ДОБРА, КАЛІ ДОБРА КАНЧАЕЦЦА (с. 7)

П'еса напісана ў 1945 годзе. Публікавалася толькі аднойчы — у газеце «Чырвоная змена» (1946, 13 ліпеня). Гэта першы твор пісьменніка, які трапіў у друк. Задума п'есы нарадзілася пад уздзеяннем, з аднаго боку, непераадольнага жадання тварыць, якое валодала А. Макаёнкам яшчэ ў дзяцінстве-малалецтве, а да сярэдзіны 40-х гадоў акрэслілася ў жыццёвую праграму, і непасрэднага сацыяльнага заказу часу — з другога. Справа ў тым, што, працуючы ў 1945 годзе сакратаром Гродзенскага гаркома камсамола, будучы драматург сутыкнуўся з праблемай барацьбы супраць залішняга ўплыву царквы на свядомасць моладзі. Адным з дзейных сродкаў для дасягнення мэты, лічылі ў гаркоме, можа стаць мастацкая самадзейнасць. Але ж адсутнасць у апусцелых за гады вайны бібліятэках сцэпарыяў для літмантажоў, песеннікаў, драматургічных тэкстаў зводзіла на нішто самыя найленныя намеры. Даводзілася змагацца з дэфіцытам уласнымі сіламі. У выніку — п'еса была напісана і адразу ж трапіла на самадзейную сцэну.

І ў цэлым яе лёс можна лічыць шчаслівым. Па-першае, яна стала першай драматургічнай публікацыяй А. Макаёнка. А па-другое, атрымала дастаткова высокае для твора-дэбютанта грамадскае прызнанне. «Калегі па працы параілі паслаць гэту аднаактоўку на конкурс, які толькі што аб'явіла Упраўленне па справах мастацтва пры СНК БССР... П'еса спадабалася журы, што матэрыялізавалася ў дыпламе лаўрэата і грашовай прэміі. Атрымліваць яе прыязджаў ужо з Магілёва, дзе да гэтага часу працаваў загадчыкам парткабінета» («Неман», 1979, № 2, с. 164). У некаторых даведніках сустракаецца іншы варыянт назвы п'есы — «Добра, што добра канчаецца». Пад такой першапачатковай назвай яна ставілася самадзейнымі калектывамі. У «Чырвонай змене» пазву ўдакладнілі. Датуецца годам апублікавання.

ПЕРАД СУСТРЭЧАЙ (с. 17)

Камедыя напісана ў лютым 1950 года таксама на конкурс (гл. каментарыі да п'есы «Жыццё патрабуе»). Яна была ацэнена журы больш высока і атрымала першую прэмію. Упершыню надрукавана ў зборніку «На сонечных сцежках. Творчасць маладых». Кн. 1. Мн., 1950, а таксама ў кнізе «Перад сустрэчай. Жыццё патрабуе». Мн., 1951. Датуецца 1950 годам. Друкуецца па выданні 1951 года.

ПЕРШАЕ ПЫТАННЕ (с. 32)

П'еса напісана ў сакавіку 1950 года. Школьная тэматыка, якая пакладзена ў аснову «Першага пытання», больш не сустракалася ў творчасці драматурга. Упершыню п'еса надрукавана ў часопісе «Бярозка» (1950, № 9). Публікавалася таксама ў кнігах: «Школьны тэатр. Зборнік п'ес». Мн., 1952 і «Бярозка», Мн., 1984. Друкуецца па выданні 1952 года. Ва ўсіх даведніках дата напісання твора прыводзілася недакладна — 1952 год. Аўтарская паметка на адным з чарпавых накідаў дазваляе датаваць напісанне п'есы зусім пэўна — сакавік 1950 года.

АКСЕНІНА ЦЯЛУШКА (с. 40)

П'еса напісана ў лютым 1951 года. Яна завяршала цыкл твораў («Выйгрыш», «Узыходы шчасця», «Жыццё патрабуе», «Перад сустрэчай»), у якіх асэнсаванне сельскай рэчаіснасці рэалізоўвалася драматургам у аб'ектывізавана-ілюстрацыйных формах, калі жыццёвыя праблемы часцей толькі пазываліся, канстатаваліся. Вядома, скіраваць грамадскую ўвагу на пэўную актуальную праблему, вырашэнне якой мела неадкладнае значэнне, таксама вельмі важна для кожнага літаратара, але з гэтай задачай не менш паспяхова можа справіцца і газетчык. Місія пісьменніка больш складаная: яму неабходна не проста ўскрываць глыбінную сутнасць жыццёвых праблем, тлумачыць іх дэтэрмінацыю, але выяўляць іх філасофска-эстэтычную падаснову. А такое выяўленне немагчыма без праанкінення ў менавіта чалавечы змест падзей і, вядома, без непрыкрытай праўдзівасці іх паказу. Гэтыя патрабаванні драматург паклаў у аснову пры стварэнні сатырычнай камедыі «Выбачайце, калі ласка», якая прынесла яму ўсагульную вядо-

масць. Такім чынам, п'есы «Выйгрыш», «Узыходы шчасця», «Жыццё патрабуе», «Перад сустрэчай» і «Аксеніна цялушка» сталі тымі творчымі прыступкамі, на якіх А. Макаёнак узняўся да сапраўдных вышынь мастацкага асэнсавання надзённых праблем рэчаіснасці.

Упершыню «Аксеніна цялушка» надрукавана ў часопісе «Вожык» (1951, № 6), публікавалася таксама ў другім томе двухтомнага выдання выбраных твораў А. Макаёнка, які выйшаў у выдавецтве «Мастацкая літаратура» ў 1980 годзе, адкуль і перадрукоўваецца. Датуецца 1951 годам.

ЖЫЦЦЁ ПАТРАБУЕ (с. 47)

П'еса напісана ў студзені 1950 года спецыяльна на конкурс, які абвясцілі Міністэрства культуры БССР і Рэспубліканскі Дом народнай творчасці з мэтай стварэння сучаснага рэпертуару для мастацкай самадзейнасці. Журы адзначыла яе другой прэміяй. Упершыню драма надрукавана ў зборніку «На сонечных сцежках. Творчасць маладых». Кн. 1. Мн., 1950. Публікавалася таксама ў кнізе А. Макаёнка «Перад сустрэчай. Жыццё патрабуе». Мн., 1951. Датуецца 1950 годам. Друкуецца па выданні 1951 года.

КРЫМІНАЛЬНАЯ СПРАВА (с. 58)

Камедыя напісана ў снежні 1951 года. Гэта першы драматургічны твор А. Макаёнка, які асэнсоўвае міжнародную тэматыку. Упершыню п'еса надрукавана ў газеце «Літаратура і мастацтва» (1951, 8 снежня). Публікавалася таксама ў кнігах «Самадзейны тэатр. Зборнік аднаактовых п'ес для гурткоў мастацкай самадзейнасці». Мн., 1952 і «Размова па шчырасці. Зборнік гумару і сатыры». Мн., 1954. Друкуецца па: «Макаёнак Андрэй. Выбраныя творы ў двух тамах. Т. 2». Мн., 1980. Датуецца годам першай публікацыі.

НА ШЫРОКІЯ ПРАСТОРЫ (с. 64)

Сатырычныя сцэны «На шырокія прасторы» напісаны летам 1958 года. Напісанне п'есы з'явілася своеасаблівым завяршэннем вуснай палемікі з крытыкам Я. Герцовічам, які ў пагромна-аглябельным стылі разнёс спачатку апавяданне А. Кулакоўскага «Сад», а потым у рэцэнзіі «Чорнымі фарбамі» («Літаратура і мастацтва», 1958, 21 чэрвеня) жорстка раскрытыкаваў яго ж аповесць «Дабрасельцы», беспадстаўна абвінаваціўшы яе аўтара ў апалітычнасці і іншых грахах. А. Макаёнак, які сам дасканала ведаў жыццёвыя праблемы, добра ўсведамляў турботы, беды і штодзённыя клопаты простага чалавека-працаўніка, не мог не заўважыць, што пазіцыя крытыка не проста кап'юнктурная. Зацятаму апаненту А. Кулакоўскага бракавала звычайнай прафесіянальнай добрасумленнасці, якая вымагала аб'ектыўнай ацэпкі з'яў рэчаіснасці, шырынні погляду на жыццё. На шырокія прасторы праўдзівага адлюстравання і асэнсавання надзённых праблем сучаснасці заклікаў сваім творам драматург, пратэстуючы супраць звужавых, кабінетных поглядаў на факты жыцця і літаратуры. П'еса падзе не друкавалася. Публікуецца па машынапісе твора, які захоўваецца ў архіве пісьменніка. Датуецца 1958 годам.

УЗЫХОДЫ ШЧАСЦЯ (с. 76)

Драма напісана ў 1947 годзе. У наступным годзе на рэспубліканскім конкурсе атрымала другую прэмію. П'еса друкуецца ўпершыню. На сцэнах прафесіянальных тэатраў яна не ставілася, пра пастаноўкі калектывам і тэатральнай мастацкай самадзейнасці звесткі таксама адсутнічаюць. А. Макаёнку неаднойчы задавалі пытанне, чаму ён нават не спрабаваў ні надрукаваць, ні паставіць п'есу, якая была адзначана дастаткова высока на ўзроўні рэспубліканскага конкурсу. Сутнасць адказаў звычайна зводзілася да таго, што халодныя адносіны да ўласнага дзецішча ў драматурга склаліся пад уздзеяннем высокай патрабавальнасці да сваёй творчасці: сіпіцай у руках задавальняецца слабы, моцны ж паспрабуе пагнацца за жураўлём удачы — у якіх бы высях ён ні лунаў. Чым вышэй, тым лепш. Калі паспрабаваць параўнаць «Узыходы шчасця» з «Выйгрышам», то ў больш выйгрышным святле прадстане першая з іх. Хоць п'еса і напісана амаль адначасова, але рост прафесійнага майстэрства відавочны. Па-першае, стаў больш высокім узровень асэнсавання жыццёвых праблем, якія пакладзены ў аснову сюжэтных павязей твора. Па-другое, стаў больш разнастайным арсенал мастацкіх сродкаў драматурга, што вельмі плённа адбілася на глыбіні псіхалагічнай характарыстыкі персапажаў. Аднак сам драматург не лічыў, што дасягнуў у сваім творы таго ўзроўню жыццёвай і мастацкай праўды, які даваў яму права ісці з ім да чытача і глядача. П'еса друкуецца па машынапіснай копіі, якая захоўваецца ў Дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва БССР (ф. 78, в. 1, адз. зах. 14). На тытульным лісце ёсць жаправае ўдакладненне — вясковыя сцэны. Удакладняецца і дата напісання сакавік — май 1947 г.

ВЕЧНАЯ КРЫНІЦА (с. 139)

Зорын Дзмітрый Іванавіч нарадзіўся 18 жніўня 1905 года ў вёсцы Кузьменкаўская, зараз Кінель Чаркаскага раёна Куйбышаўскай вобласці. Аўтар раманаў «Пералом» (1931) і «Руская зямля» (1966), п'ес «Вяртанне Тараса» (1948), «Партрэт дзяўчыны» (1969) і іншых твораў.

Памёр Д. Зорын 25 лістапада 1967 года.

П'еса «Вечная крыніца» напісана ў 1957 годзе і разам з драмай «Вясенні гром» (1961) склала сцэнічную дылогію, прысвечаную паказу лёсу сялянства ў савецкі час. Увагу А. Макаёнка, які прыкладна з сярэдзіны 50-х гадоў марыў звярнуцца да ленініяны, п'еса прыцягнула менавіта сваёй нетрывіяльнасцю, арыгінальнасцю раскрыцця вобраза У. І. Леніна, а таксама неаб'ягавасцю аўтарскай пазіцыі ў асэнсаванні адносінаў селяніна да зямлі. П'еса ставілася многім тэатрам Савецкага Саюза. Прэм'ера ў тэатры імя Япкі Купалы адбылася 19 лютага 1957 года. Ставіў спектакль рэжысёр К. Сапікаў, мастацкае афармленне А. Мацвеева, музыка Д. Камінскага. Ролі выконвалі: У. І. Ленін — П. Малчанаў, Марцін Крутаяраў — І. Шаціла, Васіліса — А. Рышковіч, Волечка — Л. Фурманова, Гарасыч — П. Пекур, Плакун — Б. Краўцоў, Марфа Плаксіха — С. Станюта, Камолаў — П. Іваноў, Мікітка — С. Хацкевіч, Сенька Рэшка — Т. Кіп-Камінскі, Папфёр — Э. Шапко, Варвара — Г. Макарава, Захар — В. Гаратаў, Аніся — Н. Геіц, Сазонава — М. Зішкевіч.

Спектакль зацікаўлена абмяркоўваўся ў тэатральным асяроддзі. Некалькі рэцэнзій з'явілася ў перыядычным друку. Водгукі ў цэлым былі прыхільныя, хоць не заўсёды аднадушыя.

«Гэты спектакль,— пісаў, напрыклад, А. Сабалеўскі,— думасца, мае прыпцыповае значэнне. І не толькі таму, што ў ім увасабляецца вобраз Уладзіміра Ільча Леніна...

Ленін і народ, народ і Ленін — вось галоўная накіраванасць «Вечнай крыніцы», яе публіцыстычная страснасць. Не, Ленін не гаворыць пад бурныя апладысменты адны толькі прамовы, складзеныя ў асноўным з цытат яго твораў. Часта наведваючы вёску, ён уважліва да ўсяго прыглядаецца, вывучае, запісвае. Тут жа, на канкрэтных прыкладах, перасрэдна па месцы ўзнікаюць пытанні, на якія трэба неадкладна даваць адказ. Ленін увесь час асэнсоўвае, робіць абагульненні і прымае рашэнні, якія падказвае само жыццё, інтарэсы народа, інтарэсы ўсёй краіны.

Ленін у спектаклі знаходзіцца не як пасіўны, бяспасны назіральнік таго, што адбываецца па вёсцы, не стаіць дзесьці збоку, каб затым некалькімі распараджэннямі спыніць усе непаразумеўні, няправільныя ўчынкі людзей, адразу паставіць усіх на правільны шлях, як гэта паказалі б пры падобных акаліччасцях у «Залпе Аўроры». Ленін у «Вечнай крыніцы» паказаны не пад народам, ён паказаны з народам.

І п'еса Д. Зорына, і спектакль рэжысёра К. Саннікава (рэжысёр-асістэнт Г. Уладамірская) палемізуюць з тым, што калісьці нават прымалася за норму» («Літаратура і мастацтва», 1957, 5 кастрычніка).

Драматург Я. Рамановіч не лічыў спектакль купалаўцаў буйнай падзеяй у жыцці тэатральнага мастацтва пашай рэспублікі, але таксама адзначаў неардынарнасць трактоўкі ў ім і падзей, і вобразаў.

«У гэтай своеасаблівай і глыбока праўдзівай п'есе шмат герояў і шмат лёсаў, якія праходзяць перад вачыма глядача. Тут і складае перапляценне жыццёвых абставін у жонкі Марціна — Васілісы, пакутлівае рашэнне пытання — з кім ісці? — у серадняка Гарасыча, крушэнне заганных метадаў кіраўніцтва губпрадкамісара Камолава і, нарэшце, паражэнне «непагрэшнага святога», вясковага міраеда, хапугі Пятра Іванавіча Плакуна.

І ўсё ж пры такой вялікай колькасці галоўных герояў цэнтральнае месца ў п'есе аддадзена Уладзіміру Ільчу Леніну. Вобраз У. І. Леніна — душа п'есы, яе рухаючая сіла. Ён чэрпае мудрасць з вечнай крыніцы — народа. Чуйна прыслухоўваючыся да яго голасу, ён і сам шчодро дае людзям чыстую думку, добрую парадку і жывое слова праўды. Народ верыць Леніну, верыць партыі і ідзе следам за імі па новых шляхах жыцця да светлай зары камунізму» («Советская Белоруссия», 1957, 6 кастрычніка).

Высока ацэньвалася акцёрскае майстэрства П. Малчапава, які ўвасобіў вобраз У. І. Леніна. Артыст здолеў аднукаць пезаштампаваныя прыёмы і сродкі раскрыцця гэтага вобраза, таму ўспрымаўся глядачом вельмі прыхільна. Зрэшты, рэцэнзент А. Шаўпя быў настроены больш крытычна. «Выкапаўцу ўдалося глыбока і дакладна,— пісаў ён,— паказаць выдатныя ленінскія рысы — яго эпергію, прастату і сціпласць, яго ўменне рашаць самыя складаныя дзяржаўныя пытанні разам з народам, у інтарэсах народа, раячыся з ім. Праўда, у асобных сцэпах (напрыклад, у першым і трэцім актах) вобраз не выглядае дастаткова буйным, значным,

артысту не ўдаецца паказаць маштабнасць, рух лепіпскай думкі...

Нельга не адзначыць і асобныя акцёрскія пралікі П. Малчанова, у прыватнасці тое, што іншы раз артыст абмяжоўваецца перадачай чыста знешняга падабенства» («Знамя юности», 1957, 1 кастрычніка).

Спектакль «Вечная крыніца» з'явіўся прыкметнай старопкай у гісторыі распрацоўкі на беларускай сцэне вобраза У. І. Леніна.

П'еса друкуецца па машынапіснай копіі, якая знаходзіцца ў Дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва БССР (ф. 132, в. 1, адз. зах. 123).

Я, БАБУСЯ, ІЛІКО І ЛАРЫВОН (с. 204)

Думбадзе Надар Уладзіміравіч нарадзіўся 14 ліпеня 1928 года ў Тбілісі. Аўтар раманаў «Я бачу сонца» (1960), «Сонечная ноч» (1967), «Не хвалюйся, мама!» (1971) і іншых твораў. Аповесць «Я, бабуся, Іліко і Ларывон» (1960) прынесла пісьменніку ўсеагульную вядомасць. Спачатку яна была інсцэніравана, а потым зацікавіла і кінематаграфістаў.

Памёр Н. Думбадзе 14 верасня 1984 года.

Лордкіпанідзе Грыгорый Давідавіч нарадзіўся 19 кастрычніка 1927 года. Працаваў рэжысёрам у грузінскіх тэатрах. У 1960 годзе дапамог Н. Думбадзе інсцэніраваць аповесць «Я, бабуся, Іліко і Ларывон», а ў 1961 годзе — раман «Я бачу сонца».

Прэм'ера спектакля «Я, бабуся, Іліко і Ларывон» на сцэне тэатра імя Янкі Купалы адбылася 8 сакавіка 1965 года. Паставіў спектакль рэжысёр Р. Агамірзян, мастацкае афармленне здзейсніў А. Грыгар'янц, музыку напісаў Р. Лагідзе. Ролі выконвалі: Зурько — А. Мілаванаў, Г. Аўсяннікаў, бабуся — С. Станюта, Іліко — П. Кармуцін, Ларывон — У. Дзядзюшка, П. Пекур, Мэры — І. Дашкоўская, Л. Давідовіч, сельскі ўрач — А. Бараноўскі, агітатар — В. Белыхвосцік, Р. Шмыроў, настаўніца — М. Зінкевіч, Г. Арлова, настаўнік — З. Стома, М. Федароўскі, Рамул — Г. Аўсяннікаў, А. Мілаванаў, Амбако — П. Пекур, С. Хацкевіч, незадаволены — М. Струсевіч, пасажыр з кнігай — Т. Кін-Камінскі, бландзін — Л. Казлоўскі, Р. Шмыроў, пасажыр з курыцай — У. Кудрэвіч, пасажыр у гадах — Ю. Шумакоў, дзяўчына — А. Доўгая, праваднік — А. Казачок.

Поспех спектакля ў гледачоў быў надзвычайны. Не дзіўна, што на абмеркаваннях спектакль называлі святам мастацтва, яркай падзеяй у тэатральным жыцці рэспублікі. Праўда, тэатразнаўца Тамара Бушко ў рэцэнзіі «Пасля воплескаў на прэм'еры» зрабіла шмат крытычных заўваг. Асабліва ў адрас рэжысёра Р. Агамірзяна, які амаль цалкам прадубліраваў пастановачны малюнак спектакля Ленінградскага драматычнага тэатра імя М. Горкага на купалаўскай сцэне. Але і яна вымушана была прызнаць, што спектакль тэатра імя Янкі Купалы — з'ява далёка неардынарная.

«Вялікая сіла ў тэатры, — пісала яна, — вера ў прапанаваныя акалічнасці. А калі яна бязмежная і шчырая, дапоўнена любасцю да людзей, што пасяляюць п'есу, ахоплівае ў адзіным парыве ўсіх — ад рэжысёра да выканаўцаў эпізадычных роляў, якія даверыліся рэжысёру, такая вера здольна рабіць цуды. Сведкамі такога цуду, у аснове якога ляжыць шчырая падтрымка і ўзаемае ўзбагачэнне ў творчым працэсе, мы і з'яўляемся, прысутні-

чаючы ў зале тэатра, калі ідзе гэты спектакль. Р. Агамірзян здолеў захапіць сваёй задумай, сваім яркім і цікавым бачаннем будучага спектакля калектыў купалаўцаў і аб'яднаць іх намаганні. У выніку і з'явіўся гэты яркі, крапальны сваёй шчырасцю і чалавечнасцю сцэнічны твор, у якім арганічна жыве пераважная большасць выканаўцаў. У адзіным імкненні злучыліся захопленасць і вынаходлівасць рэжысёра, талент і прага акцёраў да сапраўды творчай, цікавай працы. А калі да гэтага дадаць лакалічнае, але вельмі выразнае афармленне мастака А. Грыгар'янца і выдатную музыку кампазітара Р. Лагідзе, якая дапамагае стварэнню вобраза і атмасферы грузінскай вёсачкі «найлепшай у свеце», то пяма нічога дзіўнага ў тым, што спектакль ад сустрэчы са спагадлівым глядачом заіскрыўся ўсімі фарбамі. А на сцэне зажылі сваім звычайным, будзённым, але такім пепаўторным жыццём людзі, блізкія пам сваімі марамі, думкамі, жаданнямі («Літаратура і мастацтва», 1965, 22 чэрвеня).

Пераклад п'есы А. Макаёнак ажыццяўляў з рускай мовы (варыянт Ленінградскага драматычнага тэатра імя М. Горкага), але з выкарыстаннем падрадкоўніка. У некаторых складаных выпадках, асабліва пры перакладзе фразеалагізмаў, драматург заклікаў на дапамогу знаўцаў грузінскай мовы. Так што ў поспеху спектакля ёсць непасрэдная заслуга і перакладчыка.

П'еса друкуецца па яе машынапіснай копіі, якая знаходзіцца ў Дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва БССР (ф. 126, в. 3, адз. зах. 105).

БЛАКАДА (с. 255)

Іванаў Усевалад Вячаслававіч нарадзіўся ў пасёлку Лябяз'е Паўладарскага ўезда Сяміпалацінскай губерні 24 лютага 1895 года. Аўтар раманаў «Прыгоды факіра» (1935), «Пархоменка» (1939), «Пры ўзяцці Берліна» (1946), «Мы ідзем у Індыю» (1960), аповесцей «Партызаны» (1921), «Браняпоезд 14—69» (1922), «Асабняк» (1928), «Хабу» (1925), «Гібель Жалезнай» (1928), «Падарожжа ў краіну, якой няма» (1930) і іншых твораў.

Памёр Ус. Іванаў 15 жніўня 1963 года.

Творы выдатнага рускага пісьменніка Ус. Іванава па беларускую мову перакладаліся неаднаразова. Яшчэ да вайны выйшлі з друку аповесць «Бронцягнік № 14—69» (Мн., 1933, пераклад М. Стагановіч), раман «Пархоменка» (Мн., 1941, пераклад В. Макоўскай), драма «Браняпоезд 14—69» (Мн., 1936, пераклад К. Крапівы). П'есу «Блакада» А. Макаёнак пераклаў у 1967 годзе па просьбе тэатра імя Янкі Купалы, які вырашыў паставіць яе да 50-годдзя Вялікага Кастрычніка. Чым жа прыцягнула п'еса перакладчыцкую ўвагу А. Макаёнка? Напісаная ў 1928 годзе, «Блакада» і ў другой палавіне 60-х гадоў уражвала надзвычайнай складанасцю паказу падзей грамадзянскай вайны, арыгінальнасцю псіхалагічнай характарыстыкі персанажаў. Бадай што ні ў адной з савецкіх п'ес усіх часоў не было такіх пранізліва-эмацыянальных трагічных сцэн, якія мацней уражвалі б сваёй амбівалентнай алагічнасцю. Зрэшты, знешні алагізм паводзін герояў (стрэл камісара Арцёма Аладзіна ў брата Сямёна, яго дастаткова цынічныя «заляцанні» да Вольгі) абумоўлены глыбіннай дэтэрмінантай, найвышэйшай неабходнасцю выратавання заваёў рэвалюцыі. А. Макаёнку імпаанавала не толькі тое, што ў п'есе дзейнічаюць такія

«непрычэсанья» нарматывізмам, пэікананісныя бальшавікі-камісары, імпазантныя прадстаўнікі розных сацыяльных груп грамадства, але і сам спосаб уключэння герояў у дзею — з амаль фатаграфічнай даскапаласцю, з поўнай адсутнасцю аўтарскага дыктату ў дачыненні да волевыяўлення персанажаў.

Прэм'ера спектакля ў тэатры імя Янкі Купалы адбылася 25 кастрычніка 1965 года. Ставіў яго рэжысёр Б. Эрын, афармляў мастак А. Грыгар'яніц, музыку пісаў С. Картэс. Ролі выконвалі: Восіп Аладзын — П. Кармуцін, Л. Рахленка, Арцём Аладзын — І. Шаціла, Ганпа Мацвееўна — Р. Кашэльнікава, А. Рышковіч, Сямён Аладзын — П. Пекур, С. Хацкевіч, Лук'ян Аладзын — В. Тарасаў, М. Яроменка, Дзяніска Аладзын — Г. Гарбук, Сяргей Жыхарка — З. Стома, С. Хацкевіч, Вольга Жыхарка — Л. Давідовіч, М. Захарэвіч, Кісель — П. Кармуцін, А. Мілавапаў, Рубцоў — Б. Уладамірскі, Р. Філіпаў, Домна-Разанда — Г. Арлова, З. Браварская, Гетэрац — С. Бірыла, П. Пекур, Дэлагардзі — М. Федароўскі, Ю. Шумакоў, Ададураў — П. Дубашынскі, Цюфякін — Т. Кіп-Каміпскі, Яблычкаў — У. Кудрэвіч, Мясной — В. Белавосцік, А. Луцэвіч, Андронаў — У. Рагаўцоў, Лыкаў — Г. Аўсянікаў, Паўлюк — А. Казінін.

На жаль, малады рэжысёр Б. Эрын не здолеў перавесці на мову сцэны ўсё сэнсава-мастацкае багацце п'есы. Поліфанізм пісьменніцкага бачання жыццёвых калізій у спектаклі, вядома, адчуваўся, але тэатр усё ж не здолеў узняцца да ўзроўню асэнсавання Ус. Іванавым падзей рэвалюцыйных гадоў. Пагпаўшыся за паказам каларытнасці сітуацый і персанажаў, акцёры не змаглі выявіць каларыт самой эпохі. Зрэшты, водгукі на спектакль былі ў асноўным прыязныя. Тэатразнаўца Бур'ян у рэцэнзій «У пошуках уласнага слова» пісаў: «Гэты шалёны вір падзей, сутычак, дзе праўдападобнасць увесь час пераплятаецца з нястрыманай аўтарскай фантазіяй, іграецца ў спектаклі сакавіта і пават з захапленнем. Умела згушчае фарбы З. Браварская, малюючы чалавечую нікчэмнасць Домны-Разанды; жаючая прага глынуць бязвоблачнага шчасця стала дынамікай Л. Давідовіч у ролі Вольгі Жыхаркі; нахабнікам шырокага маштабу паказвае матроса Рубцова Р. Філіпаў; еўрапейскім місіянерам, першай якасцю якога абавязкова бывае вытрымка, стаў С. Бірыла — Гетэрац; адпаведна аўтарскай характарыстыцы мітусліва і хціва мяняе палітычныя пазіцыі і касцюмы пехта Кісель, створаны П. Кармуціным па законах трапнага сцэнічнага гратэску... Майстэрства акцёраў, што ўвасабляюць на сцэне і лагер контррэвалюцыі і, умоўна кажучы, тых, хто пахіснуўся, дапамагае яшчэ лепш убачыць, як клапаціўся Ус. Іванаў, каб выступіць супроць схемы. Аслеплены патойп выпадкова аб'яднаных супроць камуністаў людзей выглядае шматлікім і напорыстым, бо складаецца з індывідуумаў, гатовых да выбуху ад розных прычын, пават самых дробязных. Натойп папуе на сцэне, мабыць, пават крыху больш крыкліва, чым гэта прадугледжана п'есай. Да таго ж гэтыя эпідоды свабодна і маляўніча мізапсцэнтраваны Б. Эрыным і пакідаюць моцнае ўражанне як відовішча» («Літаратура і мастацтва», 1967, 21 лістапада).

П'еса друкуецца па яе машынапіснай копіі, якая знаходзіцца ў Дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва БССР (ф. 126, в. 3, адз. зах. 113).

Карняйчук Аляксандр Еўдакімавіч парадзіўся 25 мая 1905 года на станцыі Хрысцінаўка Чаркаскай вобласці. Аўтар п'ес «На грані» (1923), «Гібель эскадры» (1933), «Платон Крэчат» (1934), «Праўда» (1937), «Багдад Хмяльніцкі» (1939), «У стэпах Украіны» (1941), «Партызаны ў стэпах Украіны» (1941), «Фронт» (1942), «Місія містэра Перкіна ў краіну бальшавікоў» (1944), «Макар Дубрава» (1948), «Крылы» (1954), «Чаму ўсміхаліся зоры» (1957) і іншых. Памёр А. Карняйчук 14 мая 1972 года.

Творы А. Карнейчука шырока перакладаліся на беларускую мову і ставіліся на сцэнах нашых тэатраў. У тэатры імя Янкі Купалы: «Платон Крэчат» (1936), «У стэпах Украіны» (1941), «Фронт» (1942), «Калінавы гай» (1950), «Макар Дубрава» (1952), «Крылы» (1955); у тэатры імя Якуба Коласа: «Гібель эскадры» (1935), «Фронт» (1942), «Калінавы гай» (1950), «Платон Крэчат» (1956).

Драма «Памяць сэрца» напісана ў 1969 годзе. Цікавае да яе шматлікія тэатры Савецкага Саюза праявілі вельмі аператыўна — яшчэ да публікацыі на рускай мове ў часопісе «Театральная жизнь» (1970, № 13). Праўда, адной з найлепшых атрымалася яе пастапоўка ў Кіеўскім тэатры імя І. Франка, за якую ў 1971 годзе А. Карнейчуку, рэжысёру Д. Аляксідзе, артыстам Ю. Ткачэнка, Я. Панамарэнка, П. Кумапчанка, М. Задняпроўскаму, В. Дальскаму была прысуджана Дзяржаўная прэмія Украінскай ССР імя Т. Шаўчэнкі.

А. Макаёпак, з якім А. Карнейчука звязвалі цёплыя сяброўскія адносіны, пераклаў «Памяць сэрца» ў пачатку 1970 года. Пераклад зроблены з часопіснай публікацыі («Вітчизна, 1970, № 1). Прэм'ера спектакля «Памяць сэрца» адбылася 13 мая 1970 года. Пастапоўку п'есы ажыццявіў рэжысёр Б. Лупэнка, афармляў спектакль мастак Б. Герлавап, музыку напісаў М. Качап. Ролі выконвалі: Кацярына Міхайлаўна — М. Захарэвіч, Галіна Раманаўна — Г. Макарава, С. Станюта, Антон — А. Дзянісаў, Кірыла Сяргеевіч — П. Кармуцін, Б. Уладамірскі, капітан — П. Пекур; генерал — У. Дзядзюшка, І. Шаціла, Антоніо Тэрачыні — Г. Гарбук, В. Тарасаў, Рая — Т. Кротава, Мікола — М. Казінін, Юрка — А. Памазан, Наташа — Р. Дамброўская, С. Нікіпелава, Арыся — З. Зубкова, Іван — В. Апісенка, Вольга — Н. Гейц, Р. Кашэльнікава, Варвара — М. Бялінская, Л. Шышко, п'явенькі мужчына — А. Луцэвіч, першы шахматыст — У. Кудрэвіч, другі шахматыст — У. Рагаўцоў, Пат — У. Рагаўцоў, Паташо — Г. Аўсяпнікаў.

Спектакль «Памяць сэрца» хоць і не стаў вяршынным дасягненнем на творчым шляху купалаўцаў, аднак адразу ж заваяваў сімпатыі гледачоў. Перыядычны друк адгукнуўся шэрагам прыязных рэцэнзій. У адной з іх пісьменнік Р. Няхай, высока ацаніўшы ігру амаль усіх актёраў, пісаў:

«Беларускі тэатр здавён сябруе з Аляксандрам Карнейчуком — амаль усе п'есы гэтага драматурга ставіліся на нашай сцэне. Сярод многіх якасцей яго твораў ёсць і тое, што называюць адчуваннем тэатра...

Лепшыя выкапаўцы роляў і пайбольш удалыя пастапавачныя эпізоды ў спектаклі купалаўцаў «Памяць сэрца» яшчэ раз пацвердзілі гэта — іграць А. Карнейчука цікава і карысна тэатру. Цікава, бо аўтар дае багатую спажыву для роздуму і хвалявання актёра-мастака, а карысна тым, што ў арганічнай жыццёвай праўдзе

паводзін герояў раскрываюцца радасці і трывогі сучаснай рэчаіснасці... Тэатр разумна зрабіў, калі з даверам паставіўся да п'есы і па-свойму, па-купалаўску, даў рэалістычнае ўвасабленне тэм і вобразаў А. Карнейчука, не пазбягаючы такой натуральнай у яго і абгрунтаванай манеры пісьма, дзе амаль што меладрама пераходзіць у вострасатырычную сцэну, а драматызм пачуццяў змяняецца гумарам па-пароднаму маляўнічых эпізодаў. Рэжысёр намагаўся даць гэтаму арганічнае адзінства, і часцей за ўсё ён дасягае мэты. Спектакль глядзіцца як цэласны расказ аб жыцці, як мастацкі роздум аб перажытым людзьмі ў вайну і ў мірныя дні («Літаратура і мастацтва», 1970, 5 чэрвеня).

П'еса друкуецца па машынапіснай яе копіі, якая знаходзіцца ў Дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва БССР (ф. 126, в. 3, адз. зах. 124).

Сцяпан Лайшук

З М Е С Т

П'ЕСЫ

Добра, калі добра канчаецца. <i>Камедыя ў адной дзеі</i>	7
Перад сустрэчай. <i>Камедыя ў адной дзеі</i>	17
Першае пытаанне. <i>П'еса ў адной дзеі</i>	32
Аксеніна цялушка. <i>Аднаактовая п'еса</i>	40
Жыццё патрабуе. <i>Будні сакратара райкома</i>	47
Крымінальная справа. <i>Аднаактовая п'еса</i>	58
На шырокія прасторы. <i>Сцэны</i>	64
Узыходы шчасця. <i>Драма ў шасці карцінах</i>	76

ПЕРАКЛАДЫ

Д. З о р ы н. Вечная крыніца. <i>Народная драма ў чатырох актах</i>	139
Н. Д у м б а д з е, Г. Л о р д к і п а н і д з е. Я, бабуся, Іліко і Ларывон. <i>Лірычная камедыя ў дзвюх дзеях</i>	204
У. І в а н а ў. Блакада. <i>П'еса ў чатырох дзеях</i>	255
А. К а р н я й ч у к. Памяць сэрца. <i>Драма ў дзвюх дзеях</i>	297
К а м е п т а р ы і	341

Макаёнак А.

М 15 Збор твораў. У 5 т. Т. 4. П'есы. Пераклады.
/Уклад. і камент. С. С. Лаўшука.— Мн.: Маст.
літ., 1989.—351 с., [4] л. іл.

ISBN 5-340-00301-9.

Макаенок А. Собрание сочинений. Т. 4. Пьесы.
Переводы.

У чацвёрты том Збору твораў Андрэя Макаёнка ўвайшлі
аднаактовыя п'есы, драма ў чатырох дзеях «Узыходы шчас-
ця», а таксама пераклады.

ББК 84Бел7

М $\frac{4702120203-130}{M302(03)-89}$ —96—89

*

Литературно-художественное издание

Макаенок Андрей Егорович

СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ
В ПЯТИ ТОМАХ

Т о м 4

Пьесы. Переводы

Минск, издательство «Мастацкая літаратура»
На белорусском языке

Літаратурна-мастацкае выданне

Макаёнак Андрэй Ягоравіч

ЗБОР ТВОРАЎ
У ПЯЦІ ТАМАХ

Т о м 4

П'есы. Пераклады

Рэдактар М. І. Котаў. Мастак Ю. М. Цюрын. Мастацкі рэ-
дактар Л. Я. Прагін. Тэхнічны рэдактар Т. М. Сокал. Карэ-
ктар Л. Т. Калюжная.

ІБ № 2701

Здадзена ў набор 11.11.88. Падп. да друку 17.05.89. Фармат
84×108¹/₃₂. Папера друк. № 1. Гарнітура звычайная новая.
Высокі друк. Ум. друк. арк. 18,48+0,42 укл. Ум. фарб.-адб.
19,32. Ул.-выд. арк. 18,87. Тыраж 7000 экз. Зак. 1971.

Цана 1 р. 60 к.

Выдавецтва «Мастацкая літаратура» Дзяржаўнага камітэта
БССР па справах выдавецтваў, паліграфіі і кніжнага гандлю.
220600, Мінск, праспект Машэрава, 11.

Мінскі ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга паліграфкамбі-
нат МВПА імя Я. Коласа, 220005, Мінск, Чырвоная, 23.